

**Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України**

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№8 (159)**

Київ 2014

Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 8 (159) / Наук. ред. І.Г. Манцуров. – К., 2014. – 157 с.

Рекомендовано Вченою радою НДЕІ

Протокол №6 від 19.06.2014 року

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. №1–05/4 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

І.Г. МАНЦУРОВ, доктор економічних наук, професор (головний науковий редактор)

А.О. СІГАЙОВ, доктор економічних наук, професор (заст. наукового редактора)

В.Ф. БЕСЕДІН, доктор економічних наук, професор

В.М. ЛИЧ, доктор економічних наук, професор

В.І. ПИЛА, доктор економічних наук, професор

О.Ю. РУДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор

О.С. ЧМИР, доктор економічних наук, професор

М.М. ШАПОВАЛОВА, кандидат економічних наук

РЕЦЕНЗЕНТИ

Ю.В. ГОНЧАРОВ, доктор економічних наук, професор

Формування ринкових відносин в Україні, 2014. Реєстраційний № КВ 5350 від 01.08.2001 року.

© Науково–дослідний економічний інститут, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2014

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 339.9:330.341.1

С.Г. МИКАЕЛЯН,
к.е.н., доцент, докторант кафедри міжнародного обліку і аудиту,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Глобальні імперативи інформаційно–технологічної парадигми економічного розвитку

Досліджено тенденції становлення інформаційно–технологічної парадигми економічного розвитку. Обґрунтовані особливості стратегій інноваційного розвитку держави. Простежено основні тренди та закономірності інноваційної економіки, що дозволить обґрунтувати підходи до управління інноваційними процесами на різних рівнях економічної системи.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інформаційний простір, високотехнологічне виробництво.

С.Г. МИКАЕЛЯН,
к.э.н., доцент, докторант кафедры международного учета и аудита,
Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетмана

Глобальные императивы информационно–технологической парадигмы экономического развития

Исследованы тенденции становления информационно–технологической парадигмы экономического развития. Обоснованы особенности стратегий инновационного развития государства. Прослежены основные тренды и закономерности инновационной экономики, что позволит обосновать подходы к управлению инновационными процессами на разных уровнях экономической системы.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, информационное пространство, высоко–технологичное производство.

The tendencies of information and technological paradigm of economic development are investigated. The strategy features of innovative state development are proven. It traces the major trends and patterns of innovation economy, which will justify the approaches to the management of innovation processes at different levels of economic system.

Keywords: innovative development, innovation, information space, high–tech manufacturing.

Постановка проблеми. У світовій економіці активно формується нова парадигма розвитку, що характеризується виробництвом наукомісткої продукції, інтелектуалізацією ресурсів, розширенням міжнародного ринку об'єктів інтелектуальної власності як самостійний сектор світового ринку та спирається на інноваційні джерела зростання. Суспільство завжди створювало нові технології і продукти, але наприкінці ХХ ст. відбулося безпрецедентне накопичення нових знань, багаторазово збільшилася швидкість поширення інформації, дифузія нововведень і конвергенція технологій. Відбувся її перехід у нову, інноваційну фазу розвитку: економіку, заснова-

ну на фізичній праці, змінила індустріальна економіка, що використовує природні ресурси, своєю чергою, останню змінює економіка, що базується на знаннях і інформаційних технологіях, особливістю якої є підвищена увага до знань окремих індивідумів. Створені у високорозвинених країнах механізми та інституційні основи для поширення і використання знань у рамках національних інноваційних систем забезпечують стійке зростання економіки, структурну і параметричну оптимізацію її елементів, високу якість життя населення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню теоретичних аспектів управління інноваційними

процесами та форм інтеграції бізнес–структур присвячували свої роботи такі видатні зарубіжні дослідники, як В. Баумоль, С. Валстен, П. Друкер, Б.–А. Люндвал, Дж. Меткалф, Р. Нельсон, К. Павіт, П. Пател, К. Фрімен, І. Шумпетер та інші. Теорія постіндустріальної інформаційної економіки та формування нового технологічного укладу представлена в роботах вітчизняних та російських економістів: С. Глазьєва, С. Дятлова, Т. Загорної, М. Замятіна, В. Іноземцева, Б. Корнейчука, Л. Мельника, Ю. Мірясова, Т. Ніколаєва, Р. Ніжегородцева, А. Румянцева, Т. Скриль, Д. Сорокіна, В. Тамбовцева, П. Щедровицького, Ю. Яковця та ін.

У сучасній економічній літературі тема інформаційно–технологічного розвитку вже отримала певне відображення і традиційно розглядалася в контексті виявлення тенденцій та закономірності інноваційної економіки. Проте недостатньо уваги приділено розробці концептуальних та методологічних підходів до формування парадигми суспільного розвитку, необхідність врахування різноманіття зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають напрями і моделі інноваційної економіки.

Метою статті є обґрунтування теоретико–методологічних положень концептуального моделювання системи управління процесами у високотехнологічних секторах економіки через призму інформаційно–технологічної парадигми суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ідентифікація інноваційної економіки найчастіше пов'язана з економікою постіндустріального технологічного укладу, в якій ключовими факторами виробництва стають інтелектуальні ресурси, або знання. Своєю чергою, технологічний уклад характеризується єдиним технічним рівнем виробництв, що пов'язані потоками якісно однорідних ресурсів та спираються на спільні ресурси кваліфікованої робочої сили, загальний науково–технічний потенціал тощо. Життєвий цикл технологічного укладу має три фази розвитку: перша фаза являє собою його зародження й становлення в економіці попереднього технологічного укладу, друга пов'язана зі структурною перебудовою економіки на базі нової технології виробництва, третя фаза домінування технологічного укладу характеризується найбільшим сплеском його розвитку, старіння і «відмирання».

Сучасний процес технологічних перетворень розвивається експоненціально завдяки взаємозв'язкам між «технологічними полями», які забезпечуються системами створення інформації, її зберігання, обробки, передачі й сприяють генеруванню

знань. Фундаментом інноваційної економіки є інформаційно–технологічна парадигма (див. табл.), що визначає принципи й механізми управління соціально–економічними системами [1]. Багато дослідників [2–4], не заперечуючи значимість економіки й політики, при вивченні закономірностей розвитку соціально–економічних систем розглядають інформацію як основний і універсальний соціальний регулятор.

Як показав аналіз теорій і концепцій інноваційної економіки, вона не зводиться винятково до використання інформаційних технологій. У результаті проведеного критичного аналізу виділені такі основні характеристики інноваційної економіки:

- зростаючий більш швидкими темпами, ніж зростання ВВП, обсяг створеної й спожитої інформації;
- перевага ринку знань і інформації над ринками матеріально–речових ресурсів та значне зростанням обсягу витрат на розвиток її первинного, базового сектору, де створюються й поширюються знання (наукові дослідження, в тому числі фундаментальні і прикладні, проектно–конструкторські розробки; вища освіта; розробка програмного забезпечення тощо);
- знання й інновації стають основним джерелом економічного зростання;
- інвестиції в знання зростають швидше, чим інвестиції в основні засоби (необхідність прогнозування процесів створення нових знань, оцінки й визначення пріоритетів науково–технічного розвитку призвели до того, що класична класифікація галузей заміщується класифікацією, що базується на оцінці рівня наукоємності, застосовуваній в ній технології);
- зміна характеру й, відповідно, моделей реалізації інноваційного процесу, реалізованих на принципах паралельності й стратегічних мереж. Інноваційний процес стає більш складним, системним; зростає число учасників інноваційної діяльності; інновації охоплюють не тільки технологічні зміни, але й сферу організації, управління, зростає їх економічна віддача, підсилюється різноманіття джерел інформації; ефективність і сама можливість інноваційної діяльності визначаються взаємозв'язками між різними стадіями інноваційного циклу і його учасниками;
- розширюється і поглиблюється процес економічної глобалізації, основними компонентами якої є інтеграція й транснаціоналізація, підсилюється координація й інтеграція інноваційної діяльності; зростаюча відкритість економік різних держав означає посилення міжнародного науково–тех–

Принципи формування інформаційно–технологічної парадигми економічного розвитку

Принципи	Механізми реалізації
Інформація – вихідний ресурс («сировина»)	Технологія призначена для впливу на інформацію. У попередні технологічні революції інформація впливала на технологію
Всеохоплення ефектів нових технологій	Новий технологічний спосіб визначає всі процеси індивідуального й колективного існування
Мережева логіка системи суб'єкта управління або сукупності управлінських відносин	Морфологія мережі пристосована до зростаючої складності взаємодій і до непередбачених моделей розвитку, що виникають з творчого потенціалу таких взаємодій
Гнучкість технологій	Організації й інститути модифікуються й фундаментально змінюються шляхом перегрупування їх компонентів. Здатність до реконфігурації – важлива властивість суспільства, для якого характерні постійні зміни й організаційна «плинність»
Зростаюча конвергенція технологій у високоінтегрованій системі	Раніше ізольовані технології трансформуються в єдину технологію. Диференціація між виробниками розмивається внаслідок зростаючої інтеграції й мережних ефектів (стратегічні союзи, спільні проекти)

нічного співробітництва; зростання витрат на інноваційну діяльність вимагає для здійснення великих проектів залучення ресурсів з різних країн; особливе значення набуває координація дій у міжнародній сфері, в тому числі створення єдиної системи стандартизації й сертифікації, яка буде сприяти інтенсифікації інноваційних процесів;

– зростаюче значення екологічного феномена як детермінанти господарського розвитку.

Критично проаналізувавши існуючі позиції, приходимо до висновків, що саме високотехнологічні галузі на міжнародному рівні прийняті як критерій оцінки концентрації національного науково-технічного потенціалу на основних напрямках науково-технічної інформації і ефективності національної інноваційної системи.

Як відомо, існує два типи інноваційного розвитку:

1) авангардний, який означає орієнтацію на досягнення світової першості;

2) наздоганяючий, при якому створюються удосконалені інновації, що пов'язані з поліпшенням властивостей існуючих процесів виробництва й продуктів.

Аналіз країн, що домоглися успіхів у реалізації нововведень, випуску та експорті наукомісткої продукції, дозволяє виділити такі типи стратегій інноваційного розвитку на макrorівні: стратегія нарощування; стратегія перенесення, стратегія проміжних інститутів [5].

Стратегія нарощення, що реалізується в США, Англії, Франції, Німеччині, коли на базі використання власного науково-технічного потенціалу, залучення зарубіжних вчених і фахівців, інтегрування фундаментальної та прикладної науки забезпечується створення на постійній основі нових продуктів, високих технологій, що реалізуються у виробництві та соціальній сфері.

Своєю чергою, стратегія перенесення заснована на теорії наздоганяючого розвитку [6], «перевазі відсталості». Припускає перенесення на національний ґрунт і поступове пристосування технологій та інститутів, властивих розвиненим ринковим країнам, які вже довели свою ефективність. Нові технології формуються за допомогою вже освоєних, оскільки запозичення характеризується більш низькими витратами і рівнем ризику. Значення імітації порівняно з інноваційною діяльністю тим більше, чим більше відрив країни від світового «технологічного кордону» (рівня технологічного розвитку найбільш передових країн). Подібні механізми формування національних інноваційних систем використовували «східно-азійські тигри»: Японія, Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Японія купувала у США, Англії та Франції ліцензії на високоефективні технології для освоєння виробництва новітньої продукції, що мала попит за кордоном. На цій основі Японія створювала власний потенціал, який забезпечив надалі весь інноваційний цикл – від фундаментальних досліджень і розробок до реалізації їх результатів всередині країни і на світовому ринку. В підсумку експорт японських технологій перевищив їхній імпорт, а країна має передову фундаментальну науку.

Стратегія проміжних інститутів (стратегія «запозичення»), що прийнята в Китаї та ряді країн Південно-Східної Азії. Прикладом служить створення конкурентоспроможної автомобільної промисловості, високоефективних засобів обчислювальної техніки, побутової електроніки в Південній Кореї. На перших етапах

модернізації слабо розвинені ринки та інституційна система економіки, тому неможливо забезпечити необхідну мобільність ресурсів і захистити права власності. Згідно зі стратегією забезпечується поступове формування національних інноваційних систем з урахуванням рівня технологічного та інституційного розвитку країни [7]. Маючи у своєму розпорядженні дешеву робочу силу і використовуючи власний науково-технічний потенціал, країни освоюють виробництво продукції, що вироблялася раніше в більш розвинених країнах, послідовно нарощуючи власне інженерно-технічне забезпечення виробництва. Далі стає можливим проводити власні НДДКР, поєднуючи державну і ринкову форми власності.

Залежно від фактору часу слід виділити так звану шокову терапію, тобто прискорений інноваційний розвиток, що спирається винятково на створення принципово нових технологій (інноваційний прорив) і різку одноразову зміну всієї інституційної системи.

Для забезпечення конкурентоспроможності держави в умовах становлення інноваційної економіки необхідно забезпечити розробку й реалізацію відповідної «піраміди стратегій»:

1) центральну інноваційну стратегію, яка припускає систему запланованих на макrorівні пріоритетів, цілей, принципів, механізмів розвитку національної інноваційної системи, формування інфраструктурних умов, що підвищують інноваційний динамізм суб'єктів і розвиток системи зв'язків;

2) регіональні інноваційні стратегії, які забезпечують інтеграцію бізнес-структур, органів влади й науково-освітніх установ з формування високотехнологічних секторів економіки на мезорівні;

3) інституціональні стратегії, розроблені на рівні організації залежно від стану зовнішнього середовища й інноваційного потенціалу, дії державних і інших регуляторів інноваційних процесів.

Виходячи з наведених вище міркувань основними тенденціями й закономірностями інноваційної економіки, які визначають підходи до управління інноваційними процесами на макро- і мезорівні, є:

– скорочення строків виводу на ринок нових технологій, зменшення періоду часу, протягом якого реалізується стратегічна ініціатива, посилення впливу фактора часу при розширенні простору й меж бізнес-системи;

– зростання дифузії джерел нових знань; збільшення числа конкурентів, що вміють швидко клонувати переваги незалежно від галузевої специфіки його власника; реакція організацій на дії конкурентів і інших учасників ринку повинні бути синхронними й всеохоплюючими;

– зростання взаємодоповнення й взаємозалежності продуктів і розвиток двосторонніх і багатосторонніх ринків;

– істотне зростання трансакційних витрат і, відповідно, вимог до тих видів діяльності, основними ресурсами яких є знання;

– підвищення рівня освіти клієнтів (споживачів), розвиток зв'язків між ними і, як наслідок, втрата актуальності узагальнених зразків поведінки споживачів (сегментів ринку) при їх індивідуалізації,

– зсув фокусування ІТ від забезпечення ефективної діяльності управляючої системи на розвиток взаємодії організації зі споживачами та іншими зацікавленими сторонами для задоволення індивідуалізованих потреб;

– зростання мобільності населення в розвинених країнах і розширення можливостей залучення висококваліфікованих фахівців;

– розширення використання ІТ забезпечує одержання різноманітних ефектів, насамперед у створенні та використанні нових знань; негативним наслідком стає проблема забезпечення інформаційної безпеки на всіх рівнях управління й економічних втрат внаслідок несанкціонованого доступу до знань суб'єктів господарювання.

Висновки

На основі дослідження обґрунтовано тенденції становлення інформаційно-технологічної парадигми економічного розвитку, що полягає в інтеграційній взаємодії бізнесу, науки, освіти і влади. Узагальнення принципів та методологічних підходів до моделювання інноваційної системи дозволило умотивувати транспарентну необхідність інституційних перетворень для активізації інноваційних процесів. З метою реалізації розроблених методичних прийомів виділені особливості стратегій інноваційного розвитку держави та аргументовано розробку й реалізацію «піраміди стратегій» управління інноваційними процесами на різних рівнях економічної системи з виділенням

пріоритетних інноваційно-індустріальних проектів, заснованих на об'єктах інтелектуальної власності та виборі – раціональних інституційних форм інтеграції.

Список використаних джерел

1. Тоффлер Э. Шок будущего / Пер. с англ. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.
2. Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / Под ред. В.Л. Инноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 432–447.
3. Титова В.А., Лямзин О.Л. Об основах взаимодействия участников многоотраслевых интегрированных структур на базе развития инноваций // Региональная экономика: теория и практика. 2007. – №16. – С. 74–82.
4. Эдвинссон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях. – М.: Инфра-М, 2005. – 248 с.
5. Нижегородцев Р.М. Стратегия инновационного прорыва для России // Экономические стратегии, 2008. – №1. – С. 28–36.
6. Гершенкорн А. Экономическая отсталость в исторической перспективе // Истоки. Экономика в контексте истории и культуры. – М., 2004. – С. 420–447.
7. Полтерович В.М. Элементы теории реформ. – М.: Экономика, 2007. – 446 с.

В.В. КОРНЕЕВ,
д.е.н., професор, Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України,
С.В. КУЛЬПІНСЬКИЙ,
к.е.н., Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України

Особенности развития финансового сектора Украины в 2014 році: припущення і передбачення

У статті проведено аналіз основних тенденцій грошового і кредитного ринку України першої половини 2014 року та розкриваються причини погіршення кон'юнктури фінансового ринку. Зроблено припущення щодо подальшого розвитку описаних тенденцій та пропонуються конкретні шляхи посилення ролі механізмів регулювання, спрямованих на мінімізацію ризиків та сприяння інвестиційному зростанню економіки.

Ключові слова: банки, фінансовий сектор, інвестиції, регулювання, прогноз.

В.В. КОРНЕЕВ,
д.э.н., профессор, Научно-исследовательский экономический институт Минэкономразвития и торговли Украины,
С.В. КУЛЬПИНСКИЙ,
к.э.н., Научно-исследовательский экономический институт Минэкономразвития и торговли Украины

Особенности развития финансового сектора Украины в 2014 году: предположения и прогнозы

В статье проведен анализ основных тенденций денежного и кредитного рынка Украины за первую половину 2014 года, раскрываются причины ухудшения конъюнктуры финансового рынка. Сделаны предположения о дальнейшем развитии описанных тенденций и предлагаются конкретные пути усиления роли механизмов регулирования, направленных на минимизацию рисков и содействие инвестиционному росту экономики.

Ключевые слова: банки, финансовый сектор, инвестиции, регулирование, прогноз.

V. KORNEEV,
doctor of economics, professor of finance SRIE,
S. KULPINSKY,
PhD SRIE

Development trends of ukrainian financial sector in 2014: assumptions and forecasts

The paper analyzes trends of monetary and credit markets of Ukraine in the first half of 2014 and reveals main causes in deterioration of the financial market. Assumptions on the further development of the described trends have been made and proposals concerning the ways to strengthen the role of regulation mechanisms aimed to minimize risks and promote investment growth have been outlined.

Keywords: banks, financial sector, investment, regulation, forecast.

Постановка проблеми. Основні питання розвитку фінансового сектора України у поточному 2014 році фокусуються навколо стиснення ринків унаслідок політичних і економічних катаклізмів, звуження ресурсної бази банків та небанківських інститутів, інфляційних та девальваційних деструкцій. Наприклад, міжнародне рейтингове агентство Standard&Poor's прогнозує цьогорічне зниження ВВП України на 7% та інфляцію 15% [1]. Зазначене проявляється у фрагментарності і незбалансованості розвитку окремих ринкових сегментів і поєднується зі збереженням системних і систематичних ризиків розвитку вітчизняної економіки водночас зі зростанням ризиків варіативного характеру.

Наявна на сьогодні фрагментарність розвитку фінансового сектора спонукає до необхідності постійного моніторингу мінливих економічних явищ і процесів. Оскільки нівелювання проявів фрагментарності і провалів ринків є одним з тих питань, яке не може бути вирішене раз і назавжди, достатньо очевидно, що зазначена проблема обумовлюється з-поміж інших і регуляторними недоробками і упущеннями. Зазначена колізія проявляється фактично повсюдно, проте не зводиться тільки до проблеми «незрілості» фінансових систем, і не може бути вирішена при відриві останніх від потреб розвитку інших інституційних секторів, і зокрема від потреб реального сектору економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вивчення спектру питань розвитку фінансового сектору належить до постійно актуальної і затребуваної проблематики. Свідченням цього є численні праці вітчизняних і зарубіжних економістів, кількість яких зростає щоденно. Повний перелік імен не може бути вичерпним у межах представлено-го матеріалу, та і навряд чи можливий взагалі. Разом із тим зберігається необхідність вивчення особливостей сучасного (у розрізі даних 2014 року) розвитку фінансового сектору України, де глибоко перетинаються комбіновані інтереси різних економічних суб'єктів. Цим і визначається цілеспрямованість даної статті.

Мета статті – розкрити особливості розвитку фінансового сектору України у 2014 році та обґрунтувати його коротко- і середньострокові перспективи на основі попередньо визначених припущень.

Виклад основного тексту. Протягом першого півріччя 2014 року у фінансовому секторі економіки України відбулися такі зрушення:

- Має місце суттєве переформатування фінансового сектору внаслідок незаконної анексії Криму та бойових дій на сході України. За деструктивних обставин оцінити втрати фінансового сектору України внаслідок анексії Криму нині не є можливим, оскільки банки не розголошують ціну продажу своїх підрозділів новим власникам. Щодо діяльності фінансових установ у зоні АТО – банківська діяльність у цьому регіоні не є стабільною, що продиктовано загрозами життю співробітників та цілісності збереження майна.

- Девальвація гривні та політична нестабільність обумовили стрімке падіння депозитної бази банків: вони знизились на 15,6% з початку року по всьому банківському сектору. Це є загрозовим для стабільності фінансової системи в цілому. Виходячи з обсягів вилучення депозитів обсяги готівки поза банками (агрегат МО) вирости на 20%.

- Рівень доларизації виріс з 36% на початку року до 49,5% на початок червня (згідно з валютною структурою депозитів у банківській системі).

Депозити підприємств на рахунках банків знизилися на 3,9%. Щодо вкладів фізичних осіб, то з початку 2014 року «...українці винесли з банків рекордні \$6 млрд. і 32 млрд. грн., що... набагато гірше, ніж було під час кризи 2008 року, – тоді українці винесли «всього лише» \$3,8 млрд. і 29 млрд. грн. [2]. Падіння обсягів депозитів у значній мірі пояснює причину і різкого падіння обсягів кредитування.

- Протягом першого півріччя 2014 року НБУ визнав неплатоспроможними 11 банків, до яких була введена тимчасова адміністрація Фонду гарантування вкладів (за весь 2013 рік – два банки). Серед неплатоспроможних банків виявилися три, які відносилися до групи великих – Брокбізнесбанк (16-те місце за розміром активів на 1 січня), АКБ «Форум» (24 місце) та Південкомбанк (30 місце). Цим фактично була наочно продемонстрована слабкість нагляду та регулювання (падіння відразу трьох великих банків). Зберігається загроза подальших банкрутств банків в Україні. За таких умов НБУ провів операції рефінансування в рекордному обсязі 104 млрд. грн. (за аналогічний період 2013 року значно менше – усього 14 млрд. грн.). В умовах необхідності стабілізації банківської діяльності, на думку експертів, для докапіталізації банків необхідно не менше 40 млрд. грн. поповнень обсягів їх статутних капіталів [3].

- Фактично припинене кредитування як реального сектору, так і домогосподарств. За даними НБУ, обсяги нових кредитів помісячно скоротилися на 3–5% порівняно з аналогічними періодами минулого року, який також не був позитивним. Загальний кредитний портфель банків юридичним особам зменшився на 24 млрд. грн. (в іноземній валюті у гривневому відношенні він виріс, однак згідно з перерахунком за поточним курсом – він упав на \$1,5 млрд.). При цьому продовжують скорочуватися обсяги кредитної заборгованості. Фактично бізнес намагається перейти на самофінансування, а населення з режиму розширеного споживання перейшло в режим ощадливої економії.

У цьому руслі слід зауважити, що обмежений доступ вітчизняних підприємств до фінансових ресурсів банків пояснюється: змінами пріоритетів у грошово-кредитній політиці НБУ, коли завдання стримування інфляції передують стимулюванню позитивних економічних трансформацій; недостатньою капіталізацією банківської системи в цілому і окремих банків, що накладає обмеження на обсяги кредитних операцій; диспропорціями у розвитку банками кредитних операцій минулих періодів на користь споживчого кредитування, які даються взнаки дотепер; відносно незначною часткою довгострокових залучених коштів у структурі зобов'язань вітчизняних банків, що підвищує ризики розбалансування структури пасивів і активів за строками.

- Депозити населення в іноземній валюті знизились з \$22,2 млрд. на початку року до \$17,4 млрд. (однак через їх переоцінку за поточним курсом у гривневому еквіваленті вони виростили). Перевищення купівлі населенням валюти над продажем становило \$1,4 млрд. з початку року, що менше ніж у попередні роки, однак вилучення майже \$5 млрд. із банківської системи за перші п'ять місяців року – рекордний показник.

- Обсяг грошової маси в обігу виріс на 44 млрд. грн., переважно за рахунок переоцінки валютних активів банків, високих обсягів рефінансування і продовження політики викупу ОВДП Національним банком (з початку року НБУ викупив ОВДП на 40 млрд. грн. у свій портфель). Також виріс рівень монетизації з 57 до 59%.

- Загальні активи банківської системи виросли з 1,4 до 1,47 трлн. грн., але переважно за рахунок ефекту переоцінки валютних активів після значної девальвації гривні – майже на 50%.

- Вкладення в цінні папери банків (практично всі – в ОВДП) виросли зі 138 до 157 млрд. грн. При цьому фактично половина з них (77 млрд. грн. станом на 01.04.2014) знаходиться у портфелі державних банків і банку з участю держави у статутному капіталі (Ощадбанк, Укресімбанк і Укргазбанк). Середньозважена дохідність на первинному ринку за цими інструментами виросла до 16,4% з 12,4% на початку року, досягнувши одного з найвищих рівнів.

- Частка простроченої заборгованості банків за півроку виросла з 7,7 до 10,1%. Звичайно, «...в сучасних умовах кредиторів не варто ототожнювати з багатими, а позичальників – з бідними» [4, с. 742], але при такому вже хронічному порушенні циклів кругообігу капіталу (коли дебіторське «зависання» грошового капіталу провокує так звані провали ринку) вирішення питання стабілізації ринків значно відтермінується.

- Адекватність регулятивного капіталу впала з 18,2 до 15,1% зважених на ризик активів. Це відбулося переважно через збиткову діяльність групи банків, яка привела до зниження загального капіталу на 23 млрд. грн. – до 170 млрд. грн. При цьому статутний капітал банків залишився незмінним.

- НБУ підвищив ставку рефінансування до 9,5%, керуючись інфляційними очікуваннями і намірами дотримуватися рівня відсоткової ставки на 2–3 процентних пункти вище рівня інфляції.

- Окремими позитивними моментами економічного розвитку стали:

- а) відновлення співробітництва з МВФ, що відкриває двері до низки програм співробітництва з іншими міжнародними структурами;

- б) зміна режиму валютного курсу, на чому попередньо наполягали експерти. Зі зміною керівництва НБУ в лютому 2014 року було змінено режим курсоутворення. Замість фактично фіксованого курсу гривні до долара США (основної валюти у зовнішніх розрахунках в Україні) було запроваджено режим плаваючого курсу. Також були призупинені валютні інтервенції НБУ для підтримки курсу (через брак міжнародних резервів, за рахунок яких ці інтервенції проводилися) та змінений режим визначення офіційного курсу гривні до іноземних валют (раніше встановлювався адміністративно на наступний день, зараз визначається як курс поточного фіксингу міжбанківського ринку о 12 годині дня). Проте ці позитивні зрушення поєдналися з девальвацією гривні близько 40%. При цьому НБУ фактично не мав важелів для управління курсом (інструментів монетарної чи валютної політики). Також не були створені належні інструменти для повного переведення курсоутворення «в ринок» – наразі курс визначається тільки для угод спот, строкового курсу немає – через відсутність угод ф'ючерс.

Щодо розвитку фінансового сектора економіки України на друге півріччя 2014 року – початок 2015 року зробимо такі припущення:

- обсяг заощаджень буде знижуватися через підвищення тарифів, прискорення інфляції, збереження інерційності девальваційних очікувань, політичну нестабільність. Обсяги депозитів до кінця року незначним чином знову зростуть, однак за результатами року залишаються на рівні кінця 2013 року;

- валютний курс грн./\$ укріплюється незначним чином до 11,2 грн./\$ завдяки залученню кредитів МФО, уповільнення купівлі валюти населенням та падінням імпорту через девальваційні ефекти;

- відсоткові ставки за гривневими кредитами залишаються незмінними через низький рівень заощаджень, відсутність зовнішніх запозичень у банківському секторі, вплив регуляторних дій НБУ, інфляційний тиск;

- НБУ продовжує політику викупу ОВДП у свій портфель і за результатами року збільшує портфель ОВДП на 85 млрд. грн. (порівняно з 42 млрд. грн. у 2013 році і 21 млрд. грн. у 2012 році);

- річний рівень ІСЦ складе двозначне число (за оцінками понад 12%), що стимулюватиме вкладення в іноземній валюті у банки (й інші депозитні корпорації) та стримуватиме зростання гривневих депозитів;

- кредитні ризики банківської системи залишатимуться на високому рівні, що змусить банки розпродувати проблемні борги з великим дисконтом і частка проблемної заборгованості перед банками може вирости ще на 1,2% – до 11–12%;

- у регуляторній площині наразі невідомо, яким чином зміниться або ні політика банківського регулятора – НБУ – у зв'язку зі зміною керівництва, другою за цей рік. Програмні засади нового керівництва НБУ передбачають лібералізацію валютного та грошового ринку, посилення регулювання, перехід до таргетування інфляції та забезпечення макрофінансової стабільності. Реалізація цих декларацій потребуватиме докорінних змін не тільки в роботі регулятора, але також зачіпатиме архітектуру самої банківської системи. Окреме питання – НБУ підготував проект Стратегії розвитку банківського сектору, яким також передбачені суттєві зміни регуляторного ландшафту – перехід до моделі єдиного регулятора. Наразі не проглядаються чіткі кроки щодо виконання засвідчених декларацій, однак також немає підстав вважати, що ці декларації лишаться на папері.

Слід також окремо відзначити, що на сьогодні в Україні фактично відсутня будь-яка антикризова стабілізаційна програма розвитку фінансового сектору. Тому проблематично робити прогноз щодо конкретного часу відновлення довіри до фінансових інститутів з боку кредиторів, насамперед населення. Наразі держава в особі Фонду гарантування вкладів успішно проводить «гасіння пожежі», однак акцентованих дій щодо профілактики негативних явищ практично не видно. НБУ декларував проведення стрес-тестування всіх банків України до кінця 2014 року, при цьому діагностика найбільших банків мала завершитися до 1 липня. Нині (липень, на момент підготовки статті) її результати невідомі, тому оцінити наявність тих чи інших відповідних проблем не є можливим.

Пропозиції щодо активізації фінансового сектору економіки України у напрямі інвестиційного зростання і мінімізації наявних ризиків є такими.

1. В умовах переходу до політики інфляційного таргетування НБУ доцільно забезпечувати нівелювання різких коливань обмінного курсу грн./\$ і дотримуватися його стабілізації до кінця року з метою зниження рівня доларизації економіки. Погоджуємося з тим, що «вплив валютного курсу на економіку має різноспрямований характер, і тому необхідно його використовувати в комплексі з іншими регулятивними механізмами і важелями (які забезпечують у тому числі і стимулювання експорту, і захист внутрішнього ринку, і досягнення інших – як зовнішньоекономічних, так і внутрішніх цілей)» [5, с. 207].

2. Доцільно надати НБУ та іншим фінансовим регуляторам застосовувати особливі важелі регулювання у випадках різкого зменшення обсягів депозитів (для банків та кредитних спілок), вартості чистих активів (для інститутів фондового ринку) з метою мінімізації негативного впливу несприятливих обставин на стабільність функціонування фінансових корпорацій. Щодо очікуваних змін в політиці рефінансування, то очевидно, що «рефінансування повинно бути не тільки коротким, але і надаватися на більш тривалій основі (наприклад, до року...). Для перетворення ставки рефінансування в реально діючий механізм, який формує цінові параметри ринку, необхідно, щоб грошова база формувалася не за рахунок валютних надходжень (як це відбувається на сьогодні), а більшу роль відігравав би внутрішній компонент. Це передбачає формування грошової пропозиції першочергово на основі внутрішніх механізмів та інструментів, що відображають внутрішній попит на гроші» [5, с. 283].

3. Слід активізувати роботу діяльність державних банків. Унаслідок низки подій держава має у своєму розпорядженні найбільші банки. Вони повинні стати каналами перерозподілу фінансових ресурсів та їхнього спрямування до реципієнтів реального сектору.

4. Емісійне наповнення ресурсної бази повинно розглядатись як необхідний тимчасовий засіб. Очікувати збільшення податкових платежів, які можна було б спрямувати на формування ресурсної бази державних банків, наразі не доводиться, так само як і на платежі від приватизації. Населення не готово збільшувати обсяги депозитів – частково через недовіру до банків, частково через погіршення фінансового стану. Тому емісійний канал лишається єдиним доступним із внутрішніх. Однак емісійне наповнення має відбуватися в режимі рефінансування, а не авансового виділення ресурсу. Україна має всіляко уникати втягування в інфляційну емісію, яка є характерною саме для конфліктних та постконфліктних економік.

5. Випуск частини ОВДП Національним банком з портфелю державних банків буде доцільним за умови спрямування останніми одержаних ними коштів на фінансування інвестиційних проектів.

6. Посилення взаємодії НБУ і Кабінету Міністрів України в частині надання повноважень Мінекономрозвитку у визначенні напрямів спрямування коштів, наданих банкам на довгостроковій основі.

7. Випуск інфраструктурних облігацій під інвестиційні проекти, запропоновані МЕРТУ для активізації економіки.

8. Сприяння довгостроковому кредитуванню інвестиційних та інноваційних проектів шляхом відшкодування різниці ставок залученого і наданого банкам ресурсу по факту надання кредиту банку для реалізації інвестиційного проекту.

9. Стимулювання цільових зовнішніх запозичень. Але цей канал фінансування є контрверсійним, оскільки обсяг державного та гарантованого боргу із відновленням співробітництва з МВФ знову буде вважатися індикатором, порушення якого є неприпустимим.

10. Перенесення строків запровадження оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб на більш пізній період (на 2015 рік щонайменше).

11. Посилення макропруденційного регулювання, спрямованого на обмеження каналів переливу емітованих коштів у непродуктивні сфери (споживче кредитування, оптова і роздрібна торгівля товарами імпортного походження тощо). При цьому ці обмеження мають компенсуватися іншими заходами монетарної політики, спрямованої на зростання обсягів кредитування реального сектору та вітчизняного виробника.

Висновки

Держава у поточному році не має достатніх ресурсів для повноцінного відновлення функціонування фінансового сектору як джерела-трансформатора необхідних ресурсів. Фінансові ресурси держави є вкрай обмеженими та спрямовуються в енергетику та оборону.

У реальному секторі економіки зберігається і посилюється дефіцит інвестиційного і оборотного капіталу, фінансування розвитку підприємств відбувається переважно за рахунок власних коштів. Депозити населення у нестабільних умовах відображають не стільки обсяг інвестиційного ресурсу (що зменшується), а відкладений (мабуть, до кращих часів) споживчий індивідуальний попит.

Якщо дисфункція фінансового сектору триватиме, Україна зіткнеться із масштабним скороченням виробництва (через брак обігових коштів у підприємств), що потягне за собою соціальні наслідки (зайнятість та податки).

Фактично в поточних умовах держава змушена докласти зусиль на перебирання на себе тимчасово функції фінансового сектору (як генератора ресурсів) щодо забезпечення доступу до фінансів.

Фінансовий сектор очікує дієвих регуляторних сигналів з боку держави щодо подальших напрямів розвитку як політичної, так і економічної ситуації. Як зауважив П. Кругман, «ідеї Дж. М. Кейнса (щодо необхідності державного регулювання. – Авт.) ... на сьогодні більш значимі, ніж коли-небудь» [6, с. 295]. Потужність таких сигналів та їхній вектор будуть визначальними факторами для подальшого перебігу подій у фінансовому секторі в 2014 році.

Держава в оновлюваній економічній архітектурі повинна стати не тільки фінансовим, а й організаційним агентом. Цей аспект стосується не стільки підвищення ролі державного бюджету та значимості діяльності фінансових інститутів (банків і небанківських структур) у забезпеченні фінансової основи розвитку держави, а й регулювання фінансових потоків між інституційними секторами економіки та діяльності учасників-контракторів ринкових угод.

Список використаних джерел

1. S&P прогнозує зниження ВВП України на 7%. [Електрон. ресурс]. Доступно з: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/07/14/475603>.

2. Думка експерта: Кремль розхитує українську економіку: [Електрон. ресурс]. Доступно з: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/07/11/475043>.

3. Думка експерта: Для докапіталізації банків необхідно не менше 40 мільярдів / [Електрон. ресурс]. Доступно з: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/07/10/474860>.

4. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории. – Челябинск: Социум, 2005. – С. 742.

5. Ершов М.В. Мировой финансовый кризис. Что дальше? / М.В. Ершов. – М.: Экономика, 2011. – 295 с.

6. Кругман П. Возвращение Великой депрессии? / Пол Кругман. – М.: Эксмо, 2009. – 336 с.

В.М. ТИЩЕНКО,

к.е.н., доцент, Київська державна академія водного транспорту

Становлення бухгалтерського обліку як науки

У статті досліджено історію облікової думки та її виділення в самостійну науку як організовану систему знань.

Ключові слова: економічний аспект обліку, юридичний аспект обліку, європейські школи обліку, рахівництво, подвійний запис, логісмографія, рахунки, процедурна концепція обліку, стандарти обліку.

В.М. ТИЩЕНКО,

к.э.н., доцент, Киевская государственная академия водного транспорта

Становление бухгалтерского учета как науки

В статье исследована история учетной мысли и ее выделение в самостоятельную науку как организованную систему знаний.

Ключевые слова: экономический аспект учета, юридический аспект учета, европейские школы учета, счетоводство, двойная запись, логисмография, счета, процедурная концепция учета, стандарты учета.

The article investigates the history of accounting thought and its establishment as an independent science being an organized system of knowledge.

Keywords: economic aspects of accounting, legal aspects of accounting, the European school of accounting, bookkeeping, double entry, invoices, procedural concept of accounting, accounting standards.

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік має давню історію. Перші докази існування примітивних елементів облікової культури у стародавніх країнах Сходу були знайдені при розкопках в долині Нілу, Тигру і Євфрату [4]. Проте достатньо тривалий період часу бухгалтерський облік не вважався наукою, а розглядався лише як практична діяльність. Тільки наприкінці XIX ст. він почав формуватися як теоретична система знань.

Не можна стверджувати, що облікова наука виникла в якійсь окремо взятій країні. Її формування відбувалося поступово в багатьох країнах, кожна з яких привнесла щось своє, специфічне, у розвиток категорій, організацію і техніку ведення обліку. Значне місце у цьому процесі належить італійській, німецькій, французькій та англо-американській бухгалтерським школам.

Аналіз досліджень та публікацій з пролеми. Питання історії обліку знайшли своє відображення у працях таких видатних учених, як Я.В. Соколов [7], Ф.Ф. Бутинець [1], а також В.А. Маздоров [2], Т.М. Малькова [3], М.С. Пушкар [6], М.Я. Остап'юк [4], Т.О. Пасько [5], та інших.

На різних етапах розвитку людського суспільства зміни, що відбувалися в матеріальному виробництві, ставили перед обліковою наукою нові все складніші завдання. Вивчення історії бухгалтерської думки та системи організації облікової справи впродовж століть допоможе знайти відповіді на ті питання, які постають перед бухгалтерським обліком сьогодні.

Метою статті є дослідження наукових поглядів представників основних бухгалтерських шкіл Європи та Америки другої половини XIX ст. – початку XX ст., які сприяли формуванню обліку як науки.

Виклад основного матеріалу. Друга половина XIX ст. характеризується значним розвитком облікової наукової думки.

Поява значної кількості наукових праць з обліку свідчить про те, що бухгалтерський облік почав формуватися як наука.

У цей період у багатьох країнах з'являються наукові напрями та школи, які намагаються визначити предмет, методи, методологію бухгалтерського обліку, уточнюють його категорії та здійснюють їх класифікацію: італійська, французька, німецька, англо-американська школи, які згодом стали класичними [7].

Італійська школа рахівництва об'єднала в собі три школи: ломбардську, тосканську і венеціанську. Представниками ломбардської школи були: Школо д'Анастасіо, Д. Борнагіні, Ф. Вілла, Д.Л. Кріппа. До тосканської школи належали Ф. Марчі, Д. Чербоні, Д. Россі, К. Беліні, К. Чербоні. Венеціанську школу очолювали Ф. Беста, В. Альфієрі, К. Гіділья, Д. Мальоне, А. Стабіліні.

В італійській школі сформувалося два напрями розвитку: юридичний та економічний. Проте основною відмінністю італійської школи є переважання юридичного аспекту обліку, який передбачав підхід до обліку з точки зору юриспруденції. Економічний напрямок базувався на обліку майна та інших матеріальних цінностей.

Перші паростки юридичного аспекту обліку були закладені Школо д'Анастасіо, який в основу системи обліку поклав рахунок «Капітал». Він вважав, що всі факти господарського життя мають проходити через цей рахунок. Його теорію підтримували Джузеппе Борнагіні, а також Франческо Вілла та Джузеппе Чербоні [4].

Засновником юридичного напряму обліку вважають главу тосканської школи Ф. Марчі, який був переконаний в тому, що за кожним рахунком стоїть окрема особа. Він виділяв чотири групи осіб, яким відповідали певна група рахунків: власник,

адміністратор, агенти, кореспонденти. Кожен факт господарського життя, на думку Ф. Марчі, призводить до зміни юридичних відносин між учасниками господарського процесу. Це привело його до формулювання правила подвійного запису.

Представник тосканської школи Джузеппе Чербоні, що продовжив справу Ф. Марчі, розглядав бухгалтерію як частину юриспруденції. Його логісмографія (лат. «логос» – «наука»; «графія» – «опис») – це вчення про бухгалтерський облік юридичного напрямку. Предметом логісмографії Д. Чербоні вважав права та зобов'язання юридичних та фізичних осіб. Оскільки носіями прав і зобов'язань є люди, то і враховувати потрібно людей, які беруть участь у господарському процесі. В основу вчення були закладені принципи персоналістичності та дуалістичності. Останній відомий як постулат Д. Чербоні [5].

Завдяки Д. Чербоні виникає вчення про синтетичний і аналітичний розподіл рахунків, що привело до утворення поняття «субрахунок».

Його послідовником був представник тосканської школи бухгалтерського обліку Клітофонте Белліні, який намагався розвинути логісмографію. Замість чотирьох він виділив два види агентів: матеріально відповідальних осіб і виконавців, і тим самим значно розширив межі обліку. Основну мету рахівництва К. Белліні вбачав у висвітленні фактів господарського життя з метою найбільш ефективного управління підприємством. Предметом обліку він вважав господарські операції, які включають об'єкт, суб'єкт і відносини між ними. Ці відносини містять у собі особові та неособові рахунки, що викликає необхідність складання двох балансів: майнового та фінансового.

На думку К. Белліні, принцип подвійного запису відображає основну ідею управління – узгодження протилежних інтересів, і не є якимось абстрактним прийомом.

Інший послідовник Д. Чербоні – Джузеппе Россі – вважав предметом бухгалтерського обліку господарські операції. Він поділяв їх на три групи: економічні, юридичні, адміністративні. Д. Россі відомий як історик у галузі обліку і засновник шахової форми рахівництва. Йому також належить достатньо оригінальне формулювання постулатів Л. Пачолі [5].

Засновником економічного напрямку бухгалтерського обліку вважається Джузеппе Людовік Кріппа. Він вказував, що предметом обліку є процес вивчення результатів господарської діяльності, яка пов'язана з постійними змінами обсягу та складу майна. Всі рахунки Д.Л. Кріппа поділяв на дві групи: перша – капітал і його частини, друга – рахунки, що розкривають структуру перших. Вчений вважав, що на рахунках обліковуються саме матеріальні цінності, і категорично не сприймав існування юридичного аспекту в обліку [7].

Подальший розвиток економічного напрямку в обліку пов'язаний з венеціанською школою, яку очолювали у свій час Ф. Беста, В. Альфієрі, К. Гіділья, Д. Мальоне, А. Стабіліні.

Фабіо Беста вважав, що бухгалтерський облік як засіб господарського контролю вивчає рух цінностей. Він уперше поділив контроль на попередній, поточний і наступний. На першому етапі розробляються інструкції, положення, плани. На другому – проводиться інвентаризація, оформляються довіреності, прибуткові, видаткові ордери. Третій етап передбачає традиційний звіт, при цьому може застосовуватись обчислювальна техніка. В обліку має бути забезпечений взаємний контроль матеріально відповідальних осіб.

На думку Ф. Беста, факти господарського життя не викликають зміни вартості, тому вони не повинні відобразитись на бухгалтерських рахунках. Наполягаючи на тому, що об'єктом обліку є не самі цінності, а їх вартість, вчений сформулював знамениту теорію фонду, згідно з якою фонд – це загальний обсяг вартостей, вкладених у підприємство. Фонд складається з окремих елементів, кожному з яких відповідає певний рахунок. Зміни всіх елементів можуть мати активний і пасивний характер.

Ф. Беста склав першу наукову класифікацію систем і форм рахівництва. Він виділив чотири системи: патрімональну, фінансову, депозитну, договірну. За видами реєстрів виділяються книжкові і карткові форми. За характером запису форми поділяються на прості і подвійні, за способом виконання – на описові, відтворюючі текст і синоптичні операції [5].

Значний внесок у розвиток логісмографії зробив П. д'Альвізе. Назвавши свою теорію обліку логісмологією, він виклав вчення у восьми загальних принципах: достовірності, своєчасності, відносної повноти, документування, хронологічності, пов'язаності і координованості, специфічності, однорідності.

Батьком науки про бухгалтерський облік вважається засновник ломбардської школи Франческо Вілла, незважаючи на те що бухгалтерський облік наукою проголосили Ф. Марчі і Д.Л. Кріппа. Він першим синтезував юридичні та економічні аспекти обліку, систематизував бухгалтерські знання, концептуально осмислив основні облікові категорії. Для Ф. Вілла об'єктом обліку виступають не правові відносини, а матеріальні або грошові цінності, у зв'язку з якими виникають ці відносини, тому бухгалтерський облік є у нього комплексною економіко-правовою дисципліною [4].

Головна праця Ф. Вілла вийшла у 1840 році, і цей рік можна вважати початком зародження науки про бухгалтерський облік. Основною метою обліку є контроль організації господарства і майна. Контроль передбачає збереження цінностей і ефективність їх використання, забезпечення максимальних результатів при мінімальних витратах.

Бухгалтерський облік Ф. Вілла поділив на три частини:

- теорію обліку – економіко-адміністративні відносини;
- правила ведення реєстрів та їх практичне застосування;
- організацію управління (в т.ч. ревізії рахунків).

Поєднати всі ідеї італійської класичної школи намагався Емануель Пізані у своєму вченні статмографія (від грец. статмо – баланс і графія – опис; отже, статмографія означає балансоведення). Він уподібнював господарський процес механізму, тому ввів в облік запозичені з механіки поняття – динаміка і статика. Е. Пізані вважав, що бухгалтерія вивчає три види операцій – динамічні, статичні і статико-динамічні. Всі рахунки розглядалися в двох аспектах: економічному і адміністративному. Таке ділення рахунків призвело до формування постулату Е. Пізані: сальдо рахунків статичних дорівнює сальдо рахунків динамічних, а кожне з них, своєю чергою, дорівнює сумі прибутку.

Після Е. Пізані почали створювати нове вчення шляхом комбінування старого й інші італійські вчені того часу, зокрема такі, як С. Спінеді та Дж. Дзаппа.

Джино Дзаппа вважається останнім з великих бухгалтерів класичної італійської школи. Повертаючись до ідей Ф. Вілли, він значно розширив завдання бухгалтерії та її межі. Облік трактує-

вався ним лише як суто самостійна наука про управління, яка не залежить від юридичних і політико-економічних доктрин.

Своїм вченням Дж. Дзаппа підвів підсумок п'ятисотлітнім досягненням італійської облікової думки і заклав підґрунтя досліджень у майбутньому.

Зацікавлення обліковою наукою призвело до того, що наприкінці XIX ст. в Італії замість двох напрямів рахівництва було виділено три нові: 1) логісмологію – вчення про бухгалтерські рахунки; 2) статмологію – вчення про бухгалтерський баланс; 3) леммалогію – вчення про залишки.

Логісмологія була найближчою до традиційної бухгалтерії. Статмологія перетворилася на аналіз господарської діяльності, а леммалогія використовувала складний математичний апарат у вченні про управління запасами і була розвинута в англосаксонських країнах.

При всій різноманітності поглядів італійську школу можна все ж розглядати як єдине ціле. В цілому для італійців був характерний такий підхід до бухгалтерського обліку, який вимагав, щоб величина прибутку за балансом дорівнювала сумі, що оподатковується, а це повністю відповідало юридичному аспекту обліку. Разом із тим італійських науковців об'єднувало цілеспрямоване та змістовне трактування основних категорій науки. Навіть відмінності між юридичним (тосканська школа) та економічним (венеціанська школа) напрямками були несуттєвими. Представників італійської школи об'єднує трактування обліку як функції управління. Тільки тосканська школа трактувала мету обліку як управління людьми, а венеціанська – як управління ресурсами. Вважають, що бухгалтерський облік як наука був започаткований саме в рамках італійської школи [5].

Представники французької школи рахівництва (Ж.Г. Курсель-Сенель, Л. Сей, Ж.-Б. Дюмарше, Р.П. Коффі, Р. Делапорт, Е.П. Леоте, А. Гільбо) є засновниками суто економічного аспекту в бухгалтерському обліку, а також макрообліку. При цьому вони чітко розмежували науку про облік та бухгалтерську практику, вивчали такі облікові категорії як амортизація, прибуток, собівартість, ввели в обіг такі терміни як «уніграфічний (простий) запис» і «діаграфічний (подвійний) запис», розробили вчення про облік витрат і калькуляцію.

Поєднання з політичною економією дозволило вдосконалити методологію бухгалтерського обліку.

Французькі вчені розробили власну форму рахівництва, зокрема методіку обліку, систему рахунків та їх класифікацію, проте вважали, що таких рахунків має бути якомога менше з метою уникнення помилок. На противагу італійській школі вони були переконані в тому, що бухгалтерські дані повинні бути лише відносно точними. Основну мету обліку вони вбачали у визначенні ефективності виробничої діяльності.

Недоліком французької школи було те, що вона, розширивши межі застосування обліку до рівня всієї економіки країни, опустила такий аспект, як контроль за діяльністю осіб, зайнятих на підприємствах.

Німецька школа рахівництва почала формуватися значно пізніше, ніж італійська чи французька. Розвиток облікової теорії тут відбувався теж значно повільніше. До цієї школи увійшли вчені-бухгалтери Німеччини, німецькомовної частини Швейцарії та Австро-Угорщини. Представники німецької школи (Ф. Скубіц, Ф. Лейтер, Б. Пендоф, Е. Шме-

ленбах, Готшальк, І.Ф. Шер, Кальмес та ін.) шукали обліковий зміст не в інших науках, а в самій бухгалтерії, а саме – у процедурах облікового процесу. Тому і напрям цієї школи називається процедурним. Процедурний аспект передбачав поділ обліку на торговий і виробничий [4].

Однією з особливостей німецької школи є посилена увага до теорії балансу. Завдяки балансовій теорії швейцарського вченого І.Ф. Шера вивчення бухгалтерського обліку розпочиналося від балансу до рахунків, на відміну від італійської та французької шкіл. Саме у надрах цієї школи зародилося балансознавство як наука про бухгалтерський баланс.

Німецька школа в подальшому сприяла впровадженню математичних методів та комп'ютерної техніки в облікову практику. В її рамках було розроблено теорію калькуляції, автором якої був Альберт Кальмес. Німецькою школою бухгалтерського обліку також було розроблено концептуальні підходи до оцінки об'єктів обліку. Суттєве значення має впровадження цією школою аналізу господарської діяльності, яке розпочиналося саме з аналізу балансу. Представники німецької школи (зокрема Ф. Скубіц) виділили в бухгалтерії споживчий і продуктивний види, які згодом дістали назву бюджетного і госпрозрахункового обліку.

Англійська та американська школи бухгалтерського обліку почали активно розвиватися у 20–40-х роках XX ст. Представниками англійської школи були: Дж.С. Міль, Г. Спенсер, Д.В. Фультон, Е. Купер, Т. Вельтон, В.Ф. Фостер, Е.Г. Фолсом, А.Т. Ватсон, Чедвік, Л.Р. Діксі). До американської школи належали: Р. Антоні, А. Літлтон, Ч. Шпруг, Д. Мейя, У. Патон, Р. Свіней, Д. Хіггінс, Ч. Гаррісон, Дж. Харріс [7].

В основі англо-американської школи були прагматизм і психологія. Рахунковедення не вважалося наукою, а його найважливішим завданням було перетворення обліку на засіб управління, тобто спрямування на вирішення прагматичних завдань. Бухгалтерський облік розглядався як система відносин між працівниками підприємства та бухгалтерії, тобто його зміст полягав у вивченні психології людей.

Англійські вчені (Дж.С. Міль, Г. Спенсер) вважали головним завданням бухгалтерського обліку опису явищ, тому теорія обліку тут значно відставала від інших європейських країн.

В англо-американській школі важлива роль в обліку відводилася натуральним показникам, а вартісні розглядалися як допоміжні, що сприяло підвищенню рівня аналітичності обліку, а це, своєю чергою, – його стандартизації.

Заслугою англо-американської школи було обґрунтування Робертом Антоні нового виду обліку – управлінського на підставі систем управління витратами «стандарт-кост» та «директ-костинг», а також розвиток аудиту, основоположником якого був Л.Р. Діксі, та введення інституту незалежних присяжних аудиторів.

Важливе місце в англо-американській школі відводилося вивченню проблем нарахування амортизації, контролю заробітної плати, розробці нових методів оцінки виробничих запасів (ЛІФО, ФІФО, НІФО), оригінальних методів калькуляції, формулювання ідей облікової політики, положень етики бухгалтерів.

Висновки

Дослідження представників усіх чотирьох класичних шкіл (французької, італійської, німецької та англо-американської), незалежно від їх поглядів, сприяли становленню бухгалтер-

ського обліку як науки. Національні школи і напрями, які відображали економічні особливості окремих країн, мали взаємний вплив. Усе це сприяло вдосконаленню бухгалтерської науки.

Подальший розвиток бухгалтерського обліку, на нашу думку, має йти в напрямі стандартизації та уніфікації, що є надзвичайно важливим в умовах євроінтеграції та глобалізації.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: В 2-х ч.: Навч. посібник – 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2001.
2. Маздоров В.А. История развития бухгалтерского учета в СССР. – М.: Финансы, 1975.

3. Малькова Т.Н. Древняя бухгалтерия: какой она была? – М.: Финансы и статистика, 1995.

4. Остап'юк М.Я., Лучко М.Р., Даньків Й.Я. Історія бухгалтерського обліку: Навч. посібник – К.: Знання, 2005.

5. Пасько Т.О. Історія бухгалтерського обліку: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Пасько Т. О. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.

6. Пушкар М.С., Гавришко Н.В., Романів Р.В. Історія обліку та контролю господарської діяльності: Навч. посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007.

7. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Уч. пособие: – М.: Аудит С. – 2007.

М.Б. ВІТЕР,
к.ф.-м.н., Міністерство фінансів України,
М.А. СЕНДЗЮК,
к.в.н., професор, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,
О.В. ТИЩЕНКО,
аспірант, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Кластерний підхід до моделювання інформаційного простору в системі управління державними фінансами

Розроблено методологічні засади побудови кластерів електронної інформаційної взаємодії в інформаційному просторі системи управління державними фінансами. Наведено конкретні приклади таких кластерів.

Ключові слова: інформаційна взаємодія, кластери, система управління державними фінансами.

М.Б. ВІТЕР,
к.ф.-м.н., Міністерство фінансов України,
М.А. СЕНДЗЮК,
к.э.н., профессор, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана,
Е.В. ТИЩЕНКО,
аспірант, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Кластерный подход к моделированию информационного пространства в системе управления государственными финансами

Разработаны методологические основы построения кластеров электронного информационного взаимодействия в информационном пространстве системы управления государственными финансами. Приведены конкретные примеры таких кластеров.

Ключевые слова: информационное взаимодействие, кластеры, система управления государственными финансами.

M. VITER,
Ph.D., Ministry of finance of Ukraine,
M. SENDZYUK,
Ph.D., professor, Kyiv National University named by Vadym Hetman,
E. TYSHCHENKO,
graduate student, Kiev National University named by Vadym Hetman

The cluster approach to modeling information space in state finance management system

Methodological principles of constructing clusters of electronic information interaction in the information field of public financial management. Provide specific examples of such clusters.

Keywords: information interaction, clusters, public finance management system

Постановка проблеми. У зв'язку з переходом України до нових ринкових відносин, а також необхідністю поглиблення інтеграції у світову економічну і фінансову системи, перед нашою державою стоїть першочергове завдання модернізації власної системи управління державними фінансами (СУДФ) на базі сучасних міжнародних стандартів та інформаційних технологій [1, 2].

Моделювання і структурованість економічних відносин є прямим наслідком відповідного моделювання і структуро-

ваності їх інформаційного простору. Тому одним із напрямів вдосконалення СУДФ є побудова адекватних моделей інформаційної взаємодії його суб'єктів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сучасні дослідження у сфері побудови моделей системи управління державними фінансами характеризуються різними напрямками:

- загальні підходи до моделювання в економіці [3];
- моделювання окремих фінансових процесів [4];

– моделювання управління бюджетом на регіональному рівні [5].

Однак при цьому мало уваги приділяється моделюванню інформаційної взаємодії суб'єктів даної сфери.

Метою статті є розробка методологічних засад побудови кластерних моделей електронної інформаційної взаємодії суб'єктів інформаційного простору системи управління державними фінансами.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні під системою управління державними фінансами ми будемо розуміти фінансову систему, пов'язану з бюджетним процесом. При цьому головним суб'єктами її вважатимемо Міністерство фінансів України (МФУ), Державну казначейську службу України (ДКСУ) та розпорядників бюджетних коштів різних рівнів.

У зв'язку з тим що сучасне трактування інформаційного простору є надзвичайно широким і має різні варіанти, в залежності від сфери застосування (предметної області) [6], є потреба в окремому визначенні поняття інформаційного простору СУДФ.

Під інформаційним простором СУДФ ми будемо розуміти сукупність інформаційних ресурсів, включаючи технології і засоби їх опрацювання, суб'єктів інформаційної взаємодії, а також відповідних засобів телекомунікації, які використовуються при організації бюджетного процесу.

Особливості даного простору полягають в наступному:

- інформаційні ресурси, які задіяні в ньому, тісно пов'язані з бюджетним процесом;
- існують різні рівні (схеми) взаємодії суб'єктів цього простору: горизонтальні – на рівні району, області, центральних органів, і вертикальні, які формуються за галузевим принципом;
- на різних рівнях взаємодії використовуються різні технології представлення і обробки даних, а також різні засоби їх передавання.
- інформаційні відносини між суб'єктами цього простору будуються як на рівноправних засадах, так і за ієрархічним принципом.

В останньому десятилітті серед наукових досліджень зріс інтерес до використання кластерного підходу при моделюванні різних сфер діяльності суспільства [7]. На відміну від багатьох традиційно використовуваних методів процедура кластерного аналізу дозволяє повніше виявити структуру об'єкта на основі аналізу основних його показників, а також формувати типові організаційні і функціональні рішення для кожного кластера.

Розвиток сучасних інформаційних технологій дає змогу будувати нові форми і види кластерів, використовуючи при цьому такі засоби автоматизації, як системи роботи з базами даних чи хмарні технології.

Кластеризація інформаційного простору СУДФ дозволяє:

- структурувати цей простір шляхом виділення істотних спільних ознак серед його суб'єктів;
- побудувати типові функціональні рішення для конкретних кластерів на базі відповідних математичних моделей та сучасних ІТ-технологій;
- сформулювати методологічно-організаційні рекомендації щодо оптимізації функціонування окремих кластерів.

Формування кластерів інформаційного простору СУДФ здійснюється на основі функціонально-технологічної мо-

делі інформаційної взаємодії суб'єктів бюджетного процесу. Можна виділити два основних функціонально-технологічні блоки (системи) цієї моделі:

- система підготовки бюджету держави;
- система виконання бюджету держави.

Окремо розглядається система інформаційної взаємодії МФУ і ДКС (як зв'язуюча ланка між двома попередніми).

Система підготовки бюджету держави містить підсистеми:

- інформаційної взаємодії МФУ і головних розпорядників коштів;
- інформаційної взаємодії головних розпорядників коштів і розпорядників коштів нижчого рівня.

Система виконання бюджету держави містить підсистеми:

- інформаційної взаємодії ДКС і головних розпорядників коштів;
- інформаційної взаємодії головних розпорядників коштів і розпорядників коштів нижчого рівня.

При цьому системи електронної інформаційної МФУ і ДКС зі своїми регіональними підрозділами теж можна сформувати як окремі кластери. Проте, оскільки інформаційний обмін у цих кластерах стосується більше місцевих бюджетів, у даній роботі ми їх не розглядатимемо.

На базі кожної системи інформаційної взаємодії формується відповідний інформаційно-технологічний кластер Кл (О, І, Т). Основу його структури складають три компоненти:

- О – організаційні структури;
- І – інформаційні ресурси і засоби їх обробки;
- Т – телекомунікаційна інфраструктура.

Компонента О містить інформацію про суб'єкти інформаційної взаємодії в кластері. При цьому відносини між ними можуть будуватись як на рівноправній основі, так у формі ієрархічного підпорядкування. Важливу роль для даної компоненти відіграє нормативно-правове регулювання інформаційної взаємодії вказаних суб'єктів.

Компонента І описує інформаційні потоки, які функціонують в кластері, їх об'єм, структуру, формат представлення тощо. Виокремлення такої компоненти дає змогу здійснювати аналіз даних на предмет дублювання, змістовної повноти, а також стандартизації.

Компонента Т описує засоби організації обміну інформаційними ресурсами між суб'єктами кластера. Її параметрами можуть бути: паперовий обмін, електронна пошта, виділений канал зв'язку, безпосередній доступ до баз даних партнера, веб-доступ тощо. Перехід на більш сучасні технології обміну дозволить оптимізувати процес інформаційної взаємодії в кластері.

При детальному дослідженні і відповідній оптимізації параметризації компонент можна сформувати таку модель кожного кластера, яка забезпечуватиме найефективніше його функціонування.

Наведемо декілька прикладів побудови інформаційно-технологічних кластерів.

Кластер головного розпорядника бюджетних коштів (ГРК)

Суб'єктами цього кластера є головний розпорядник бюджетних коштів, а також розпорядники бюджетних коштів нижчих рівнів, які йому підпорядковані.

Розпорядники бюджетних коштів виступають безпосередніми суб'єктами бюджетного процесу.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Залежно від ступеня підпорядкованості та обсягу наданих прав розпорядники поділяються на головних розпорядників та розпорядників нижчого рівня.

Головні розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, які відповідно до статті 22 Бюджетного кодексу України отримують повноваження шляхом встановлення бюджетних призначень [8].

Розпорядник бюджетних коштів нижчого рівня – це розпорядник, який у своїй діяльності підпорядкований відповідному головному розпоряднику та (або) діяльність якого координується через нього.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення структури розпорядників бюджетних коштів» від 31.05.2006 №296–р (зі змінами) затверджений перелік головних розпорядників бюджетних коштів та відповідальних виконавців бюджетних програм, що фінансуються за рахунок Державного бюджету України, а також затверджено схему їх взаємодії.

Головні розпорядники:

1) встановлюють для розпорядників нижчого рівня граничні обсяги видатків та/або надання кредитів з бюджету із загального фонду бюджету, термін подання проектів кошторисів і дають вказівки щодо їх складання;

2) розробляють і повідомляють розпорядникам нижчого рівня інші показники, яких вони повинні дотримуватися відповідно до законодавства і які необхідні для правильного визначення видатків або надання кредитів з бюджету у проектах кошторисів;

3) забезпечують складення проектів кошторисів на бюджетні програми (функції), що виконуються безпосередньо головними розпорядниками.

У даному кластері параметрами компоненти О є головний розпорядник бюджетних коштів і підлеглі йому розпорядники нижчого рівня, компоненти І – дані про документи, які формуються розпорядниками коштів при організації бюджетного процесу, компоненти Т – засоби організації інформаційної взаємодії.

Завдання кластера – формування і оптимізація розподілу бюджетних коштів на рівні головного розпорядника коштів. На рис. 1 показано інформаційні потоки в кластері ГРК.

Детальний аналіз компонент даного кластера дає можливість зробити такі висновки.

Характерними рисами багатьох параметрів компоненти І є формування їх на основі стандартних шаблонів у строго визначені терміни з періодичністю один рік. Це пов'язане з тим, що акти про бюджет носять періодичний характер і приймаються на один календарний рік, що відповідає бюджетному періоду.

Розподіл видатків державного бюджету, що закріплюється у додатку до закону про державний бюджет України, містить деталізовану інформацію щодо фінансування головних розпорядників бюджетних коштів, а саме: код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету; код функціональної класифікації видатків та кредитування державного бюджету; найменування розпорядника згідно з програмною класифікацією видатків та кредитування державного бюджету.

Як показує аналіз, рівень автоматизації обробки такої великої кількості показників розпорядниками коштів на даний час достатньо низький. Основний формат представлення даних – паперовий. Це істотно знижує ефективність і якість інформаційної взаємодії у кластері.

При аналізі компоненти Т даного кластера виявляється, що існують різні шляхи інформаційної взаємодії між його суб'єктами, при чому переважає серед них паперовий обмін. Це спричиняє до виникнення затримок у часі, зростанні ймовірності появи помилок, ускладненні автоматизації процесу обробки даних.

Виходом з даної ситуації є створення на базі головного розпорядника коштів центру обробки даних кластера, де б зберігалась уся необхідна інформація у вигляді відповідного сховища даних. Розпорядники коштів нижчого рівня, які підпорядковуються даному головному розпоряднику коштів, на правах користувачів здійснювали б формування відповідних документів за допомогою веб-доступу на відповідному сайті ГРК на основі готових шаблонів.

Така технологія дозволяє:

- підвищити ефективність і якість обробки даних, зокрема, за рахунок ліквідації мережі передавання;
- забезпечити вищий рівень захисту інформації;

Рисунок 1. Інформаційні потоки в кластері головного розпорядника коштів

– максимально пришвидшити інформаційну взаємодію у кластері.

При цьому реалізація деяких завдань в рамках кластера може бути здійснена засобами відповідної системи підтримки прийняття рішень ГРК на основі відповідних математичних моделей.

Покажемо це на прикладі розв'язання задачі оптимізації розподілу бюджетних коштів між суб'єктами кластера ГРК.

Введемо такі позначення:

S – обсяг видатків головного розпорядника коштів;

δ_{ij} – обсяг видатків i -го розпорядника нижчого рівня на j -ту цільову програму ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$);

P_j – граничний обсяг видатків на j -ту цільову програму;

α_{ij} – вагові коефіцієнти, пов'язані з пріоритетністю на-пряму ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$). Необхідно знайти такі значення δ_{ij} ($i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}$), які б забезпечили мінімізацію граничного обсягу видатків S :

$$S = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \alpha_{ij} \delta_{ij} \rightarrow \min$$

при обмеженнях обсягів видатків на кожну j -ту $i = \overline{1, n}$ цільову програму:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n S_{i1} \leq P_1 \\ \sum_{i=1}^n S_{i2} \leq P_2 \\ \dots \\ \sum_{i=1}^n S_{im} \leq P_m \end{cases}$$

Інформаційна взаємодія в кластерах «МФУ–ДКС», «МФУ–ГРК» формується виходячи з основних функцій Міністерства фінансів як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, а також податкової і митної політики [9].

Кластер Мінфін – ГРК

Функції кластера «МФУ–ГРК» спрямовані в основному на формування функціонально–технологічної системи підготовки бюджету держави. З одного боку, Мінфін, відповідно до покладених на нього завдань, організовує роботи, пов'язані зі складанням державного бюджету України, координацію діяльності учасників бюджетного процесу, а з іншого – го–

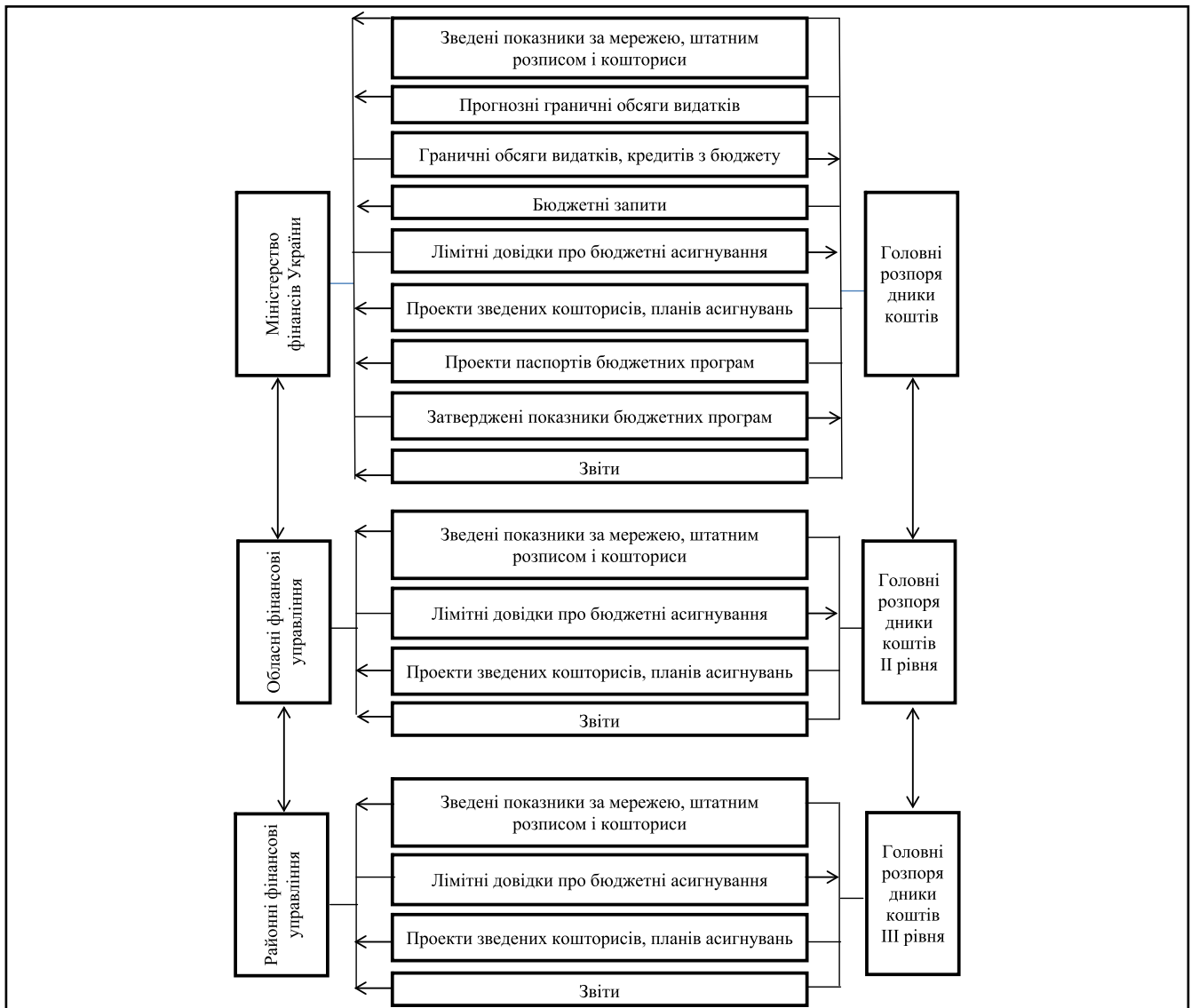

Рисунок 2. Інформаційні потоки в кластері «Мінфін–ГРК»

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

ловні розпорядники коштів є головними суб'єктами у цьому процесі.

На рис. 2 показано основні інформаційні потоки в інформаційно-технологічному кластері «ДФУ–ГРК».

Багато параметрів компоненти І цього кластера так само, як параметри однойменної компоненти попереднього кластера, мають змінний характер і регулярно оновлюються у зв'язку зі щорічним формуванням бюджету. Відповідне оновлення також відбувається при внесенні змін до бюджету. Особливо це стосується відповідних довідників і класифікаторів.

Параметри компоненти І включають у себе засоби роботи з базами даних. Це пов'язано з тим, що основні дані цього кластера обробляються у спеціальних автоматизованих системах:

- програмному комплексі головного розпорядника (ПК ГРК) бюджетних коштів;
- АІС «Держбюджет» Міністерства фінансів України.

Параметрами компоненти Т є засоби електронної пошти, які забезпечують обмін даними між головними розпорядниками коштів та Міністерством фінансів України. Як правило, це засоби електронної пошти. На нижчих рівнях взаємодії (між фінуправліннями і розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня) взаємодія здійснюється здебільшого шляхом паперового обміну.

Така організація інформаційної взаємодії має свої недоліки: завжди існує проблема своєчасного оновлення довідників і класифікаторів у ПК ГРК при внесенні змін до бюджету, персилання даних мережею пов'язане з ризиками щодо належного захисту даних, паперове представлення даних знижує рівень автоматизації, а отже, і ефективності обробки даних тощо.

Виходом з даної проблеми є формування на базі даного кластера (у Міністерстві фінансів) єдиного інформаційного

сховища з наданням регламентованих прав веб-доступу до нього відповідним розпорядникам бюджетних коштів.

При проведенні ієрархічного кластерного аналізу можна сформулювати нижчі рівні кластерів цієї електронної інформаційної взаємодії, а саме: «Обласні фінуправління – ГРК нижчого рівня», «Районні фінуправління – ГРК нижчого рівня». Проте дані кластери будуть пов'язані здебільшого з організацією місцевих бюджетів.

Кожен із вказаних видів кластерів характеризується своїми видами ресурсів, організаційними структурами і засобами передавання інформації.

Кластер ДКСУ – ГРК

Основним завданням Державної казначейської служби України є реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

ДКСУ відповідно до покладених завдань:

- 1) веде базу даних про мережу розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, складає та веде єдиний реєстр розпорядників та одержувачів бюджетних коштів;
- 2) веде облік бюджетних асигнувань, доводить до розпорядників та одержувачів бюджетних коштів витяг із розпису державного бюджету та зміни до нього;
- 3) здійснює реєстрацію та облік бюджетних зобов'язань розпорядників та одержувачів бюджетних коштів і відображає їх у звітності про виконання бюджету;
- 4) здійснює у межах повноважень контроль за:
 - відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету;
 - відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі) тощо.

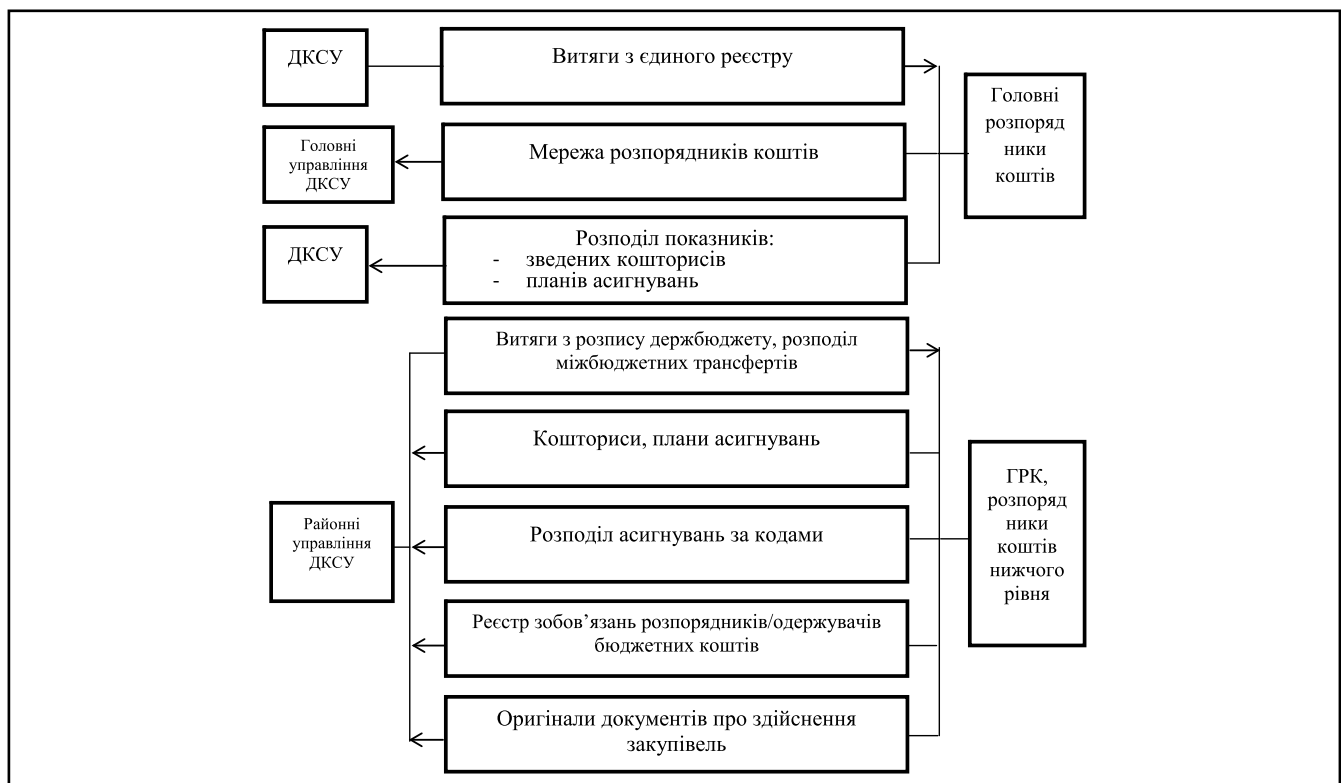

Рисунок 3. Інформаційні потоки в кластері «ДФУ–ГРК»

Органи ДКСУ здійснюють розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів шляхом проведення платежів з реєстраційних, спеціальних реєстраційних рахунків розпорядників бюджетних коштів та рахунків одержувачів бюджетних коштів, відкритих в органах ДКСУ, відповідно до кошторисів, планів асигнувань загального фонду державного бюджету (за винятком надання кредитів з державного бюджету), планів надання кредитів із загального фонду державного бюджету, планів спеціального фонду державного бюджету (за винятком власних надходжень бюджетних установ та відповідних видатків) або планів використання бюджетних коштів та помісячних планів використання бюджетних коштів.

Органи ДКСУ здійснюють платежі на підставі платіжних доручень за дорученнями розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів у разі наявності в обліку відповідного бюджетного зобов'язання та бюджетного фінансового зобов'язання у межах залишків на рахунках для обліку відкритих асигнувань.

Підтверджуючі документи (договори, звіти про результати проведення процедури закупівлі тощо) надаються у разі потреби здійснення авансування, поетапної оплати зареєстрованих бюджетних фінансових зобов'язань тощо.

На рис. 3 показано інформаційні потоки в кластері «ДКСУ-ГРК».

Специфіка функціональної діяльності казначейства відповідним чином впливає на формування параметрів компоненти І кластера «ДКСУ-ГРК». Їх можна розділити на два типи: юридичні (договори, звіти про результати проведення процедури закупівлі тощо) і бухгалтерські (платіжні документи). При цьому вони формуються у ГРК різноманітними програмними засобами (у кожного ГРК – своїми) і передаються, як правило, вручну з обов'язковим дублюванням у паперовому вигляді.

У зв'язку з цим на даний час важко визначити типові параметри компоненти Т у цьому кластері.

У ДКСУ обробка даних здійснюється засобами автоматизованої системи «Казна».

Проблеми кластера «ДКСУ-ГРК» і шляхи розв'язання цих проблем такі самі, як і кластера «МФУ-ГРК». Лише використання сучасних веб-технологій дозволить оптимізувати функціонування кластера «ДКСУ-ГРК». При цьому необхідною умовою є формування інформаційного сховища на базі ДКСУ з відповідним веб-доступом розпорядників бюджетних коштів різних рівнів.

Кластер Мінфін – Державна казначейська служба

У зв'язку з тим що Міністерство фінансів та Державна казначейська служба мають безпосереднє відношення до формування і виконання бюджету держави, інформаційна взаємодія між ними характеризується інтенсивним обміном великими об'ємами даних.

При цьому обмін даними здійснюється як на центральному, так і нижчих рівнях: обласному і районному (рис. 4). Очевидно, що в даному випадку доцільно також формувати інформаційно-технологічні кластери на нижчих рівнях інформаційної взаємодії: обласному і районному.

Характерними рисами кластера МФУ – ДКСУ центрального рівня є те, що параметри компоненти І формуються засобами автоматизованих систем кожного учасника. З боку Мінфін до таких систем належать АІС «Держбюджет», ІАС «Місцеві бюджети» тощо. З боку ДКСУ – АС «Казна».

Під час інформаційної взаємодії:

– МФУ надає ДКСУ: розпис державного бюджету та зміни до нього; бюджетну класифікацію та зміни до неї; дані про структуру та розміри державного боргу; інформацію про стан заборгованості перед державою за позиками, наданими за рахунок кредитів, залучених державою або під державні гарантії тощо.

– ДКСУ надає МФУ: показники виконання державного та місцевих бюджетів; дані щодо погашення та обслуговування державного боргу; інформацію про перерахування до державного бюджету коштів та отримані кредити, залучені державою або під державні гарантії тощо.

Щоденна інформація від ДКСУ до МФУ формується майже двома десятками типів файлів. Формати даних, що передаються: dbf – файли, бази даних Oracle, Excel таблиці, текстові файли.

Серед об'єктів обміну є велика кількість класифікаторів і довідників, які описують різні форми класифікації:

– функціональна, економічна, відомча, програмна класифікації видатків бюджету;

– співвідношення кодів програмної класифікації видатків державного бюджету та кодів функціональної класифікації видатків бюджету;

– співвідношення кодів тимчасової класифікації видатків місцевих бюджетів та кодів функціональної класифікації видатків бюджету;

– довідники кодів і фондів бюджетів тощо.

При цьому завжди актуальною є проблема їх узгодження і актуалізації.

Регламент обміну передбачає щоденне, щотижневне, щомісячне, щодакне, щоквартальне і річне передавання інформації.

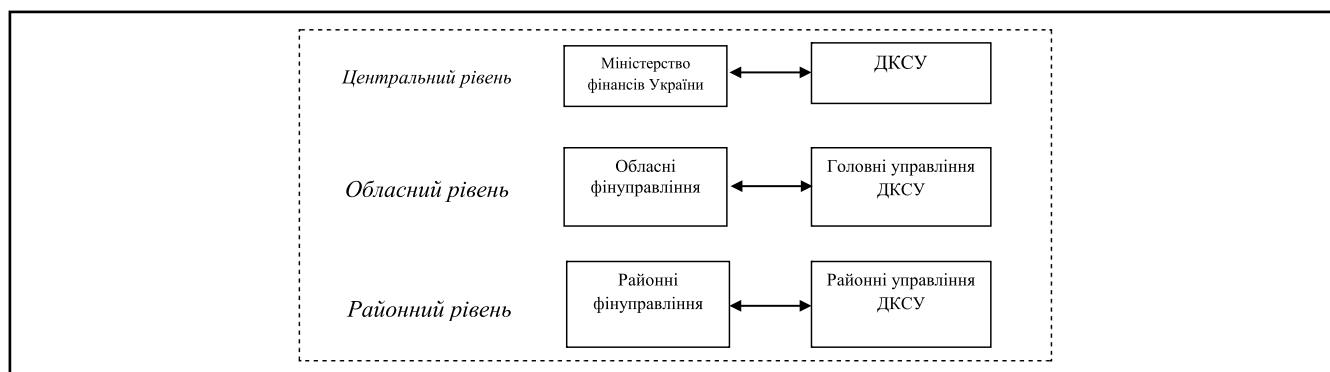

Рисунок 4. Рівні інформаційної взаємодії між МФУ і ДКС

Очевидно, що така інтенсивна взаємодія має здійснюватися у спеціальний спосіб, зокрема на рівні прямого обміну даними між відповідними серверами ДКСУ та МФУ. Тому основними параметрами компоненти Т у даному кластері є виділені лінії зв'язку між МФУ і ДКС.

У зв'язку з обробкою інформації у різних інформаційно-аналітичних системах суб'єктів цього кластера виникають проблеми при обміні даними, консолідації даних, а також породжується багато «перехідних таблиць» від одних форм нормативно-довідкової інформації до інших.

При відсутності електронно-цифрового підпису важко забезпечити належний рівень захисту даних.

Одним із варіантів вдосконалення інформаційної взаємодії в кластері МФУ – ДКСУ центрального рівня є створення спільного для МФУ і ДКСУ централізованого сховища даних, а саме інтеграцію інформаційних ресурсів Мінфіну і Державної казначейської служби на базі централізованої інформаційної системи управління державними фінансами шляхом формування єдиної апаратної та програмної платформи.

Висновки

Існуюча в Україні система управління державними фінансами сформувалася під впливом структурних змін, які відбулися в усіх сферах суспільного життя держави.

Проведений в роботі аналіз показав, що основним недоліком існуючої інформаційної інфраструктури системи управління державними фінансами є автономне функціонування інформаційно-аналітичних систем її учасників, відсутність відповідних центрів інтеграції та обробки інформації, засобів стандартизації та формалізації даних. Усе це причиняє до зниження ефективності функціонування СУДФ.

Одним із варіантів розв'язання вказаної проблеми є класичний підхід до організації структури інформаційного обміну в СУДФ. Формування кластерів інформаційної взаємодії учасників СУДФ дає змогу структурувати цю взаємодію на основі функціонально-технологічних особливостей бюджетного процесу.

Саме завдяки організації вказаних кластерів появляється можливість формування стандартних функціональних і програмних рішень у сфері інформаційної взаємодії СУДФ, а також використання сучасних засобів веб-технологій.

При цьому технологія управління державними фінансами змінюватиметься шляхом поступового переходу від форму-

вання та передачі паперових документів і відповідних електронних файлів до роботи з єдиною інтегрованою інформаційною базою даних в інтерактивному режимі з використанням веб-технологій. Такий підхід забезпечить створення відповідного уніфікованого механізму доступу і управління інформацією у різномірних інформаційних середовищах.

Усе це дозволить підняти на новий якісний рівень функціонування сучасної системи управління державними фінансами.

Список використаних джерел

1. Розпорядження КМ від 17.10.2007 №888-р «Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами». [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-%D1%80>

2. Наказ Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України та Державної фінансової інспекції України від 01.06.2013 №569/90/127 «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Стратегії модернізації системи управління державними фінансами». [Електрон. ресурс]. Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=13987

3. Математические методы и модели в экономике: / И.В. Торкатюк и др.; под. общ. ред. В.И. Торкатюка; Харьк. нац. акад. гор. хоз-ва. – Х.: ХНАГХ, 2012. – 321 с.

4. Marecka E. Modele matematyczne i algorytmy konwersji kredytow walutowych // Zeszyty Naukowe Wyzszej Szkoły Informatyki i Zarzadzania. – №25. – 2005. – S. 61–72.

5. Маломуж Т.В. Моделі та інформаційна технологія підтримки прийняття рішень з управління бюджетом регіону: автореф. дис. канд. техн. наук: 05.13.06 / Маломуж Т.В.; Херсонський держ. технічний ун-т. – Херсон, 2004. – 20 с.

6. Буньківська О.В. Інформаційний простір: соціокультура сутність, стан та проблеми функціонування в Україні: автореф. дис. канд. мистецтвознав.: 26.00.01 / О.В. Буньківська; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2009. – 19 с.

7. Деякі питання побудови інноваційно-інформаційних кластерів // А.В. Ямчук / Проблеми науки. – 2012. – №4. – С. 10–15.

8. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

9. Указ Президента України від 08.04.2011 №446 «Положення про Міністерство фінансів України». [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>

УДК 332.64

О.В. КУСТОВСЬКА,
к.е.н., доцент кафедри землевпорядного проектування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
О.О. ГЛАДКА,
студентка магістратури факультету землевпорядкування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Аналіз проведення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів

Висвітлено результати проведення нормативно-грошової оцінки земель населених пунктів. Доведено потенціал нормативної грошової оцінки в частині позитивного впливу на соціально-економічний стан населених пунктів.

Ключові слова: нормативна грошова оцінка, землі населених пунктів, аналіз розміру грошової оцінки, земельний податок.

О.В. КУСТОВСКАЯ,
к.е.н., доцент кафедри землеустроительного проектирования,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
О.О. ГЛАДКАЯ,
студентка магистратуры факультета землеустройства,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Анализ проведения нормативной денежной оценки земель населенных пунктов

Представлены результаты проведения нормативно-денежной оценки земель населенных пунктов. Доказан потенциал нормативной денежной оценки в части положительного влияния на социально-экономическое положение населенных пунктов.

Ключевые слова: нормативная денежная оценка, земли населенных пунктов, анализ размера денежной оценки, земельный налог.

The results of carrying out the regulatory monetary value of land settlements. Proven potential normative monetary value in terms of positive impact on the socio-economic status of settlements.

Keywords: normative monetary evaluation, land settlements, analysis of the size of the monetary assessment, the land tax.

Постановка проблеми. Минулий рік був знаковим у проведеному нормативній грошовій оцінці земель населених пунктів, оскільки Національним планом дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» було постановлено завдання стовідсотково завершити роботи з нормативної грошової оцінки земель населених пунктів відповідно до статті 13 Закону України «Про оцінку земель» [3].

Станом на 1 січня 2012 року стовідсотково було завершено проведення первинної оцінки населених пунктів лише у восьми регіонах, а на 1 січня 2013 року такі роботи проведені вже по 17 регіонах.

Цікавим об'єктом визначення нормативної грошової оцінки є с. Мирне Брилівської селищної ради Цюрупинського району Херсонської області. У 2011 році була проведена нормативно грошова оцінка. Загальна вартість освоєння та облаштування території с. Мирне становить 8457,2520 тис. грн., з яких основна частина припадає на шляхи та шляхопроводи (81,6%) [2].

Середня (базова) вартість 1 кв. м земель с. Мирне Цюрупинського району Херсонської області обчислена відповідно до «Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» та становить 18,10 грн./кв. м. Середня (базова) вартість 1 кв. м земель несільськогосподарського призначення:

- земель комерційного використання 60,08 грн.;
- земель житлової забудови 18,61 грн.

Грошова оцінка 1 га земель по базовому сільськогосподарському підприємству станом на 01.01.2011 (з урахуванням індексації згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2000 №785) становить: ріллі – 10944 грн., багаторічних насаджень – 0 грн., сіножатей – 0 грн.; пасовищ – 2368 грн. [7].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Завдяки зусиллям Держземагентства України торік було забезпечено в повному обсязі реалізацію вимог статті 13 Закону України «Про оцінку земель» і виконано завдання Президента України, визначене Національним планом дій на 2013 рік. На виконання рішень колегії Держземагентства України від 22 березня та 5 липня 2013 року територіальними орга-

нами складено та погоджено з головами (заступниками голів) облдержадміністрацій плани-графіки проведення робіт із нормативної грошової оцінки земель населених пунктів на 2013–2014 оціночний рік. Необхідно було провести оцінку 4406 населених пунктів. Своєчасно такі роботи було проведено по 4134 населених пунктах, або 93,8% від запланованого. Своєчасно не проведено оцінку в 272 населених пунктах у 14 регіонах України, що, зважаючи на пункт 271.2 ст. 271 Податкового кодексу України, не дозволить застосувати результати такої оцінки з 1 січня 2014 року [1].

Найбільша кількість населених пунктів, не охоплених проведенням грошової оцінки, в Івано-Франківській (177) та Луганській (39) областях.

З урахуванням заборгованості у першому та другому півріччях 2013 року та необхідності оновлення оцінки, проведеної до 2007 року, загальний обсяг робіт на перше півріччя 2014 року становить 1176 населених пунктів, або 4% від їх загальної кількості. Варто звернути увагу, що у першому півріччі 2014 року необхідно провести нормативну грошову оцінку в десяти населених пунктах України з населенням понад 100 тис. осіб, а саме у містах Дніпропетровську, Івано-Франківську, Чернівцях, Луцьку, Сумах, Луганську, Житомирі, Лисичанську, Ужгороді та в місті Києві. У результаті оновлення нормативної грошової оцінки земель, яких місцеві бюджети найбільше відчуватимуть збільшення надходжень від плати за землю. Найбільші обсяги робіт необхідно виконати по Івано-Франківській (217), Житомирській (171) та Рівненській (110) областях.

Занепокоєння викликає стан проведення нормативної грошової оцінки населених пунктів Івано-Франківській області, що викликано як кількісним, так і територіальними аспектами. Аналіз стану проведення нормативної грошової оцінки в 2013 році в Івано-Франківській області показав, що найбільша кількість населених пунктів, що потребувала проведення нормативної грошової оцінки, розміщено в гірських районах області. Проте значний обсяг робіт з нормативної грошової оцінки земель в Івано-Франківській області на перше півріччя 2014 року є наслідком безвідповідального ставлення органів місцевого самоврядування до проведення відповідних робіт протягом останніх років, оскільки оцінку 39% населених пунктів необхідно було оновлювати ще до 2013 року [1].

Аналізуючи розмір податку за землю при проведенні нормативної грошової оцінці земель населених пунктів на прикладі Верховинського району Івано-Франківської області та ставок податку відповідно до статті 275 Податкового кодексу України, бачимо, що по населених пунктах, в яких нормативна грошова оцінка земель потребувала оновлення ще у першому півріччі 2013 року, розмір земельного податку є значно нижчим за розмір земельного податку відповідно до ставок, передбачених Податковим кодексом України за відсутності проведеної оцінки.

Зазначені дані свідчать про необхідність своєчасного оновлення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів. Зволікання з проведення такої оцінки має безпосередній негативний вплив на наповнення місцевих бюджетів. Про необхідність своєчасного оновлення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів свідчить також порівняльний аналіз показників середньої (базової) вартості 1 кв. м земель населених пунктів з чисельністю населення понад 500 тис. осіб станом на 1 січня 2013 року.

Отже, зростання середньої (базової) вартості 1 кв.м земель за зазначений період коливається від 1,7 раза в м. Донецьку до 2,6 раза в містах Києві і Львові.

Метою статті є аналіз результатів проведення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів в Україні за 2013 рік.

Виклад основного матеріалу. По Україні середня (базова) вартість 1 кв. м земель населених пунктів (за даними Довідника показників нормативної грошової оцінки земель населених пунктів) зросла в 2013 році у порівнянні з 2005 роком на 47,7 грн. за 1 кв. м, або в 2,3 раза (рис. 1).

Динаміка надходжень від плати за землю свідчить про щорічне їх зростання. В 2012 році надходження від плати за землю зросли проти 2010 року на 3 млрд. грн., або в 1,2 раза, що перевищило прогнозні показники.

Вище наведене свідчить про потенціал нормативної грошової оцінки в частині позитивного впливу на соціально-економічний стан населених пунктів.

Держземагентство України разом із територіальними органами і надалі мають активно впливати на процес підтримання в актуальному стані нормативної грошової оцінки земель населених пунктів.

Хотілося б також відзначити, що з 26 листопада 2013 року при проведенні нормативної грошової оцінки земельної ділянки несільськогосподарського призначення за межами населеного пункту варто керуватися такими документами:

- Методикою нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів), затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року за № 1278 [5];

- Порядком нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів), затвердженим наказом Мінагрополітики України від 22.08.2013 № 508.

Адже постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 за № 1278 було затверджено Методику нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів). До 26 листопада 2013 року діяв Порядок нормативної грошової оцін-

ки земель несільськогосподарського призначення (крім земель у межах населених пунктів), затверджений спільним наказом Держкомзему України, Мінагрополітики України, Мінбуду України, Держкомлісгоспу України, Держводгоспу України, Української академії аграрних наук від 27.01.2006 № 18/15/21/11. Зазначений порядок втратив свою чинність 26 листопада 2013 року на підставі спільного наказу Мінагрополітики, Мінрегіонрозвитку, Мінекології і природних ресурсів, Національної академії аграрних наук від 21.10.2013 № 620/504/432/116 «Про визначення таким, що втратив чинність, наказу Держкомзему України, Мінагрополітики України, Мінбуду України, Держводгоспу України, Української академії аграрних наук від 27 січня 2006 року 19/16/22/11/17/12» [4].

Однак прийняття наказу від 21.10.2013 № 620/504/432/116, своєю чергою, було обумовлене прийняттям наказу Мінагрополітики від 22.08.2013 № 508 (набрав чинності 27.09.2013), яким затверджено Порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів).

Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.95 № 213 затверджена «Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів». Відповідно розроблений «Порядок грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів», затверджений спільним наказом Держкомзему України, Мінсільпроду України, Держкоммістобудування України та Української академії аграрних наук від 27.11.95 № 76/230/325/150.

Грошова оцінка сільськогосподарських земель – це капіталізований рентний дохід, який одержують при виробництві сільськогосподарських культур на земельній ділянці. Вона визначається розміром щорічного одержуваного рентного доходу з урахуванням строку його капіталізації і залежить від розміру процентної ставки за користування кредитом.

В Україні створена нормативно-правова база для здійснення економічної та грошової оцінок земель. Правовою основою проведення оцінки земель є Земельний кодекс України, закони України «Про оцінку земель», «Про оренду землі», «Про фіксований сільськогосподарський податок», «Про стимулювання розвитку сільського господарства а період 2011–2004 років», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про землеустрій», «Про державний земельний кадастр», «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до цих законів.

Законом України «Про оцінку земель», який прийнято у 2003 році, передбачене нормативно-методичне регулювання оцінки земель через відповідні нормативно-правові акти, що встановлюють порядок проведення оцінки земель, склад і зміст технічної документації з урахуванням вимог положень національних стандартів. Він спрямований на регулювання відносин, пов'язаних з процесом оцінки земель, забезпечення проведення оцінки земель, з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки земель.

Використання землі в Україні є платним (ст. 206 Земельного кодексу). Об'єктом плати за землю є земельна ділянка. Відповідно до Податкового кодексу України (Розділ XIII. Плата за землею) власники землі та землекористувачі щорічно

сплачують за землю земельний податок, або орендну плату, виходячи з нормативної грошової оцінки земельних ділянок.

Норми Закону України «Про оренду землі» врегульовують розміри орендної плати. Законом визначено, що річна орендна плата за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, не може перевищувати 12% їх нормативної грошової оцінки. У відсотках до грошової оцінки земель сільськогосподарських угідь встановлюються і ставки фіксованого сільськогосподарського податку згідно із Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок», розмір якого залежить від величини нормативної грошової оцінки земель.

Починаючи з 2000 року нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення щороку індексується згідно з постановою Кабміну від 12.05.2000 №783 «Про проведення індексації грошової оцінки земель». Постановою Кабінету Міністрів від 31.10.2011 №1185 «Про внесення зміни до Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» доповнено пункт 19 чинної Методики: «для врахування змін у рентному доході, який створюється при виробництві зернових культур, до показників нормативної грошової оцінки ріллі, проведеної станом на 1 липня 1995 року, застосовується коефіцієнт 1,756». Ця постанова діє з 1 січня 2012 року, в результаті якої нормативна грошова оцінка 1 га ріллі в Україні підвищилася до 20 635 грн. (з 3674 грн. на 01.07.95).

Історія землеоціночних робіт свідчить, що показники оцінки земель періодично підлягають поновленню або ж коригуванню. Викликається це змінами, які відбуваються у самих ґрунтах, а також у результаті господарського використання земель. Підвищуються вимоги до вихідних показників оцінки земель, виникає необхідність в удосконаленні методичних підходів з урахуванням комплексу основних факторів, які впливають на оцінку земель.

Після проведення оцінки земель відбулися значні зміни в аграрному секторі економіки, а саме: значно підвищилися ціни на промислову продукцію, яка споживається сільським господарством, що призвело до значного підвищення собівартості сільськогосподарської продукції; темпи зростання виробничих витрат випереджають темпи приросту врожайності сільськогосподарських культур, у тому числі і зернових; змінилися умови і ціни реалізації сільськогосподарської продукції відповідно до ринкових умов. Зниження ефективності виробничих витрат пояснюється необґрунтованим зростанням цін на промислову продукцію і таким же необґрунтованим зниженням цін на сільськогосподарську продукцію. Водночас зростання матеріальних витрат не супроводжується підвищенням урожайності, що особливо важливо при визначенні грошової оцінки земель. Фактичні дані про ефективність виробництва зернових культур є повністю відображають рентний дохід на різних за родючістю ґрунтах. Продовжується процес трансформації сільськогосподарських підприємств у ринкові структури; скоротилося внесення добрив, відповідно погіршилася родючість ґрунтів, у зв'язку з чим урожайність сільськогосподарських культур низилася до рівня, який відповідає природній родючості ґрунтів.

В Україні за період 1996–2012 років на виробництві зернових культур спостерігається високий середньорічний темп

зростання виробничих витрат і зовсім несуттєвий середній річний приріст урожайності. Якщо за цей період середньорічний темп зростання виробничих витрат в Україні становить 124,3%, то урожайність зернових культур – 101%.

Дотримання викладених основоположних принципів удосконалення методологічних підходів щодо проведення нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь може бути забезпечене за умов:

- використання в розрахунках інформаційних даних щодо продуктивності оцінюваних таксономічних одиниць та витрат виробничого капіталу на одиницю продукції в єдиному часовому періоді;

- застосування єдиного оціночного критерію – диференціального (рентного) доходу – для економічної і нормативної грошової оцінки сільськогосподарських земель і єдиного алгоритму його обчислення, оскільки згідно із Земельним кодексом України та Законом України «Про оцінку земель» основою нормативної грошової оцінки земель є дані з економічної їх оцінки;

- уточнення об'єкта нормативної грошової оцінки – ґрунтового покриття сільськогосподарських угідь;

- обґрунтування коефіцієнта норми рентабельності, що характеризує ефективність поточних витрат виробництва, який би забезпечував рівень прибутку, необхідний для ведення розширеного відтворення і об'єктивне визначення диференціального (рентного) доходу;

У сучасних умовах пропонується здійснювати розрахунок нормативної грошової оцінки земель на основі нормативної (природної) урожайності зернових культур та нормативних виробничих витрат на їх вирощування. Критерієм грошової оцінки земель – диференціальний рентний дохід – визначається на підставі вихідних показників по кожній агрогрупі ґрунтів. Використовуючи структуру ґрунтового покриття земельної ділянки, сільськогосподарського підприємства, адміністративного району, області, розраховуються показники нормативної грошової оцінки земель відповідного рівня управління, тобто за принципом: «від часткового до загального» і «від загального до часткового».

Визначення показників нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь на новій інформаційній основі дасть можливість більш точно оцінити земельні ділянки різних суб'єктів господарювання, здійснити справедливий перерозподіл земельної ренти на користь сільського господарства через запровадження земельного податку і орендної плати за землю залежно від її нормативної грошової оцінки.

Висновок

Завдяки зусиллям Держземагентства України за останні роки було проведено нормативно грошову оцінку земель населених пунктів майже по всій території України. Наявність оцінки землі створює можливість органами місцевого самоврядування поряд з нормативно-організаційними методами управління розвитку території, реалізувати свої регулятивні повноваження на підставі створення економічних умов і стимулів раціонального використання земель, створити необхідну основу для формування фінансово-економічної бази місцевого самоврядування за рахунок сплати за землю.

Список використаних джерел

1. Проведення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів: підсумки 2013 року та завдання на 2014 рік / Є. Бердніков, Ю. Микитенко, С. Прикопенко // Землевпорядний вісник. – К., 2014. – №1. – С. 5–7.
2. Інтернет ресурс: <http://uk.wikipedia.org>
3. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003. №1378–IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні: Наукове видання / Дехтяренко Ю.Ф., Лихогруд М.Г., Манцевич Ю.М., Палеха Ю.М. – К.: ПРОФІ, 2006. – 624 с.
5. Методика нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1278.
6. Оцінка земель в Україні: історичні та методологічні аспекти / Н. Солов'яно // Землевпорядний вісник. – К., 2014. – №2. – С. 36–39.
7. Технічна документація з нормативної грошової оцінки земель с. Мирне Цюрупинського району Херсонської області: Розробник – ТОВ «Консалтингова фірма Спектр». – Херсон, 2011. – 27 с.

УДК 911.375.3(188)(477–25)–048.35

Р.М. КРАМАРЕНКО,

к.е.н., доцент, докторант кафедри міжнародного обліку і аудиту,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Креативна модернізація столиці України

У статті обґрунтовується можливість проведення інноваційної модернізації в сучасній Україні на основі солідаризації інтересів держави і суспільства. Як один з основних модернізаційних процесів розглядається креативний розвиток національного господарства столиці України.

Ключові слова: креативний розвиток, мегаполіс, столичне місто, глобалізація.

Р.М. КРАМАРЕНКО,

к.э.н., доцент, докторант кафедры международного учета и аудита,
Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетмана

Креативная модернизация столицы Украины

В статье обосновывается возможность проведения инновационной модернизации в современной Украине на основе солидаризации интересов государства и общества. В качестве одного из основных модернизационных процессов рассматривается креативное развитие национального хозяйства столицы Украины.

Ключевые слова: креативное развитие, мегаполис, столичный город, глобализация.

In article substantiates possibility of conducting innovative modernization in contemporary Ukraine on the basis of solidarity of interests of state and society. As one of the major modernization processes considered creative development of the Ukrainian capital national economy.

Keywords: creative development, metropolis, capital city, globalization.

Постановка проблеми. Широкий розвиток креативних сфер у постіндустріальних країнах світу наприкінці 80 – початку 90-х років ХХ ст. породив чимало методологічних проблем щодо їхньої структуральної ідентифікації, адже значна більшість дослідників при визначенні компонентного складу цієї галузі відтепер вже виокремлювала як вартісні підходи, так і цивілізаційні. Результатом таких розбіжностей стала так звана аспектна класифікація. Так, R. Betting оцінює в креативному капіталі насамперед інтелектуальну складову, яка, на його думку, підлягала комерціалізації [1]. M. Castells, навпаки, сконцентрував свою увагу на інформаційній місії столиць, яка також мала бути націлена, виходячи з його глибокого переконання, на отримання прибутку [2]. Логічним продовженням численних дискусій стала книга Kevin Kelly, котрий намагався визначити сучасні правила нової економіки, питома вага якої в умовах глобалізації рік від року стрімко зростала [3]. Тобто вперше у світовій практиці заговорили про можливість оцінювання, градування та селектування людського капіталу, який за умов інтенсивного розвитку комунікацій [4] швидко перетворювався в надприбутки, технологія отримання яких суттєво відрізнялася від тих, що надходили з традиційних галузей – промисловості та сільського господарства [5].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання технологічного розвитку та структурних трансформацій економіки завжди були в центрі уваги вчених-економістів. Унаслідок прискорення розвитку НТП та глобалізаційних процесів ці питання не втрачають своєї актуальності.

Питаннями технологічного розвитку і структурної трансформації економіки, збалансування її окремих елементів займалися такі відомі українські та закордонні економісти, як Ю.М. Бажал, В.Ф. Беседін, Л.Б. Вардомський, В.М. Геец, С.Ю. Глазьев, С. Єрохін, О.В. Лепьохін, Л.І. Федулова, О.Л. Фещенко, М.М. Якубовський, Ю.В. Яовец.

Метою статті є розгляд креативного потенціалу столиці України.

Виклад основного матеріалу. Вже на початку ХХІ ст. погляд фахівців на креативний розвиток національного господарства, і це є надзвичайно важливим для Києва, зводився до двох основних рівнів ідентифікації: галузевого за John Howkins [6], у межах якого передбачалося проведення секторальних маркетингових досліджень та регіонального чи локального (для мегаполісів) системних тест-аналізів, в яких основний ухил робився на агломераційну економіку (господарство). Такому підходу надавали перевагу британські дослідники Harven Armstrong та Jim Taylor [7]. Якщо у

першому випадку виокремлення селективних субсекторів уже не передбачало докладання значних дослідницьких зусиль, адже комерціалізація телебачення, рекламного бізнесу чи окремих видів мистецтва (наприклад кіно), не потребувала більш повного аналізу, то креативізація господарської діяльності міської агломерації вимагала від науковців більш ґрунтовної підготовки та використання новітніх методик спостережень, що передбачало чітку ідентифікацію характеру розвитку основних напрямів вивчення структурної побудови новітніх економічних систем. Ними стали:

- «урбанізаційна трансформація;
- досконало організований ринок праці та великий пул робітників з різним набором здібностей та вмій;
- забезпечення соціальних відшкодувань та адміністративного сервісу;
- легальне та комерційне обслуговування насамперед правове, аудиторське, консультативне, наявність агентств щодо експедитування вантажів та фінансових інститутів;
- ринково орієнтовані види активності такі як торговельний сервіс, котрий є привабливим за умов високої концентрації населення;
- культурна та рекреаційна активність, котра приваблює менеджерів та професіоналів з високим рівнем здібностей» [7, р. 105].

Відмінний погляд мали ті науковці, які були переконані в тому, що найбільш креативним містом слід вважати такий мегаполіс, в якому створені найбільш комфортні умови для проживання. З огляду на це надзвичайно важливим є те, що одним із вимірів креативності сучасного міста може вважатися його екологічність. Утім цю проблему можна розглядати як з позиції здобутих мегаполісом результатів, тобто фактів, статистичних даних та отриманої на цій основі аналітики, так і з позиції ефективності реалізації відповідної політики (або ж групи взаємопов'язаних політик) інтеграційного угруповання. Саме з таких міркувань виходив бельгійський дослідник Pierre Laconte [8]. На його думку, на процес міської екологізації в країнах ЄС найбільш відчутно впливають горизонтальні та секторальні політики Спільноти: регіональна, транспортна, енергетична та сільськогосподарська. З іншого боку, якщо ці політики мають однакові або ж подібні механізми і інструменти реалізації, можна було б, спираючись на суму виділених Спільнотою коштів, розрахувати відповідні конвергентні результати їх здійснення. При більш глибокому аналізі з'ясувалося, що все не так просто, адже вказаний підхід може бути оцінений як поверховий і малоєфективний. Обчислення дев'яти найважливіших, на думку автора, індексів, серед яких Індекс європейських зелених міст (EGCI), Індекс екологічних міст, показник якості життя у містах тощо, красномовно говорять про великі розбіжності в їхній інтерпретації. Проте частотний аналіз повторювальності столиць у рейтингах виявив безсумнівних екологічних лідерів Європи, якими стали Копенгаген (п'ять провідних рейтингових позицій), а також Цюрих, Відень, Стокгольм, Хельсинки [8, р. 10]. Ці ж столиці посідають провідні позиції і в інших сферах міської активності: економічній, соціальній, підприємницькій, культурній.

Дослідження феномену креативної активності в Києві набули останнім часом широкого розповсюдження і серед українських науковців, щоправда, при цьому аналізуються

лише окремі аспекти інноваційного і соціокультурного руху української столиці. Так, О. Гонта ґрунтує свої підходи на вивченні транснаціоналізації економіки регіонів. За нею виходить, що отримані автором власні числові значення коефіцієнтів територіальної концентрації міжнародної активності визначатимуть перспективи регіональної і глобальної диверсифікації [9, с. 248–250], натомість варто розуміти, що саме мотивація інвесторів зумовлює розвиток так званої регіональної привабливості. З цього випливає, що найважливішими аргументами на користь цього погляду можуть бути такі: забезпечення потенційних ринків збуту, виведення своєї продукції на нові ринки, долання бар'єрів для імпорту, підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг, нижча вартість робочої сили, нижчий рівень оподаткування, кращі можливості для закупок, спрощені адміністративні процедури, довший термін експлуатації обладнання, відсутність жорстких умов щодо екологічного забруднення тощо [9, с. 226]. Утім серед перелічених чинників привабливості, на превеликий жаль, науковець не наводить жодного креативного, що, як нам здається, суттєво нівелює якість людського, насамперед інтелектуального капіталу, а також об'єктивну інституціоналізацію цього процесу. З огляду на це дослідження управління регуляторних аспектів розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації, яке провів інший вітчизняний науковець С. Сардак, цікаво насамперед тим, що автором було визначено, які ж саме міжнародні організації впливають на ринок сукупної робочої сили (автор нарахував їх 22, починаючи від Міжнародної організації міграції і закінчуючи Міжнародним Червоним Хрестом). Важливим, але не беззаперечним здобутком науковця було й те, що саме ним було встановлено «вагу» кожної з інституцій в сфері управління [10, с. 208], що, як нам здається, є хоча й цікавим, але не зовсім правильним, адже, як відомо, рішення інституцій носять переважно рекомендаційний характер, а відтак суттєво вплинути на креативну структуру великого міста насамперед столиці держави вони навряд чи в змозі.

З огляду на вище сказане можна дійти цілком логічного висновку про те, що аналіз креативної структури великого міста є надзвичайно важливим, адже дозволяє виокремити селективні сфери його міжнародного економічного аналізу, які у подальшому дозволять провести масштабні міжкрайові порівняння та здійснити компаративне структурування перспективної моделі розвитку столичних мегаполісів.

Будь-яке постіндустріальне місто потребує сучасних комунікацій, які створюють відповідні умови для зростаючого інземного інвестування в нього, сприяють розвитку креативного капіталу та підвищують мобільність сукупної робочої сили. В цьому плані важливе значення відіграє транспорт, а його висока концентрація саме в цій галузі столиці України може мати визначальне значення при розміщенні ПІІ, адже, як відомо, цим видом послуг користуються не лише мешканці столиці, а й усієї України (Південно-Західна залізниця, аеропорти «Бориспіль» та «Київ» (Жуляни), центрально-секторальне автомобільне сполучення розташування столиці тощо). Водночас важливим елементом «транспортної комфортності» мегаполісу є розвиток його міського пасажирського транспорту, який забезпечує не лише нормальні умови для продуктивного відтворення, а й є одним із показників конкурентоспроможності міста, зокрема

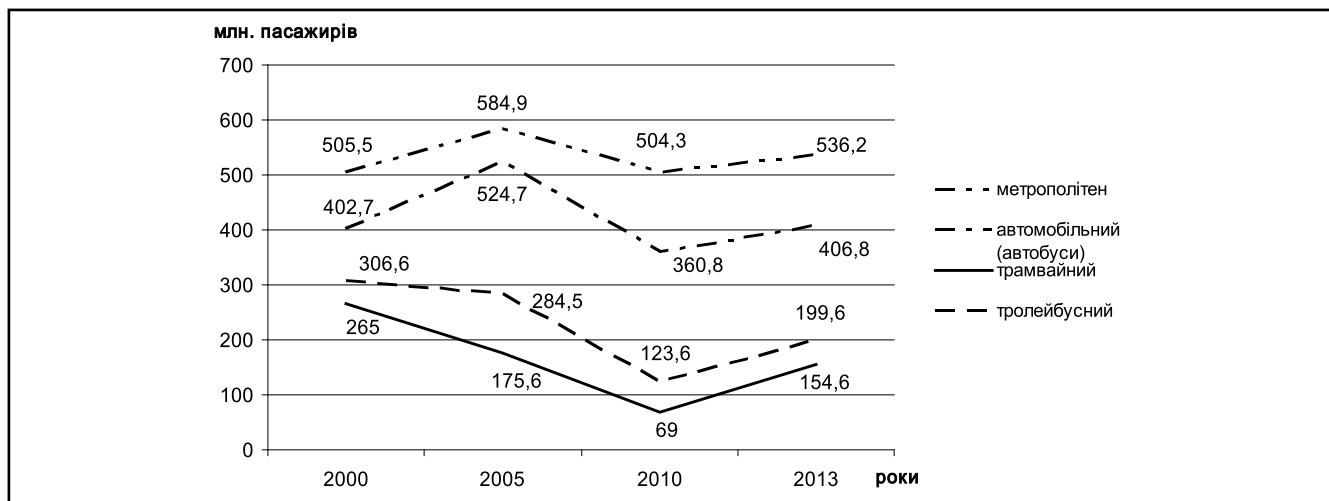

Рисунок 1. Динаміка перевезень міським пасажирським транспортом

Розраховано автором за [11].

його комфортності у світовому чи континентальному економічному просторі (рис. 1).

Як випливає з рис. 1, найважливішим видом транспорту не лише у Києві, а й в інших мегаполісах є метрополітен, на який у 2013 році припало 41,3% внутрішньоміських перевезень, у той час як на автомобільний – 31,4% [11]. Питома вага інших, електричних видів була значно нижчою.

З рис. 1 добре видно, що метрополітен у столиці України можна вважати безальтернативним видом транспорту насамперед через те, що він є доволі швидким, а по-друге, в умовах столичного наземного дорожнього трафіку метро вважають найбільш оптимізованим видом переміщення пасажирів, адже передбачає наявність комбінованих варіантів перевезення з огляду на створену у минулі роки розгалужену мережу станцій. Майбутня модель організації транспортного сполучення швидше за все торкнеться обмеження руху індивідуального автомобільного транспорту у центрі столиці внаслідок його високої концентрації та створення великих автомайданчиків поблизу від метро та при в'їзді до міста. Тобто матиме місце така ж модель організації сполучення, яка зараз існує в Лондоні, щоправда, за умов швидкої диверсифікації технологій перевезення.

Київ є важливим залізничним вузлом не лише в межах Південно-Західної залізниці, а й держав Центральної і Східної Європи, адже через нього прокладено чимало шляхів напрямків Схід – Захід та Північ – Південь. Будівництво додаткового вокзалу в Дарниці, що мало місце у столиці, було обґрунтованим щодо розвантаження центрального вокзалу, але щодо прилеглої на лівому березі інфраструктури – менш ефективним і виявилось незручним для киян. Водночас обсяги щорічного обслуговування в межах Київського залізничного вузла 135,0 млн. пасажирів [11] яскраво свідчать про необхідність розробки нової моделі управління пасажирськими потоками.

Велике значення для бізнес-середовища має авіаційний транспорт. Двома столичними аеропортами протягом 2013 року була перевезена рекордна кількість пасажирів – 6,4 млн., що у 4,5 раза більше, ніж у 2000 році. Це сталося передусім завдяки докорінній реконструкції та розбудові сучасних аеровокзальних комплексів. Аеропорт «Бориспіль» став потужним хабом для вітчизняної авіакомпанії «Міжнародні Авіалінії України», яка після фінансової кризи 2007–2009 років та банкрутства «АероСвіту» стала провідним українським авіаперевізником. Слід також зазначити, що у січні 2014 року інтенсивність перевезень не лише не змен-

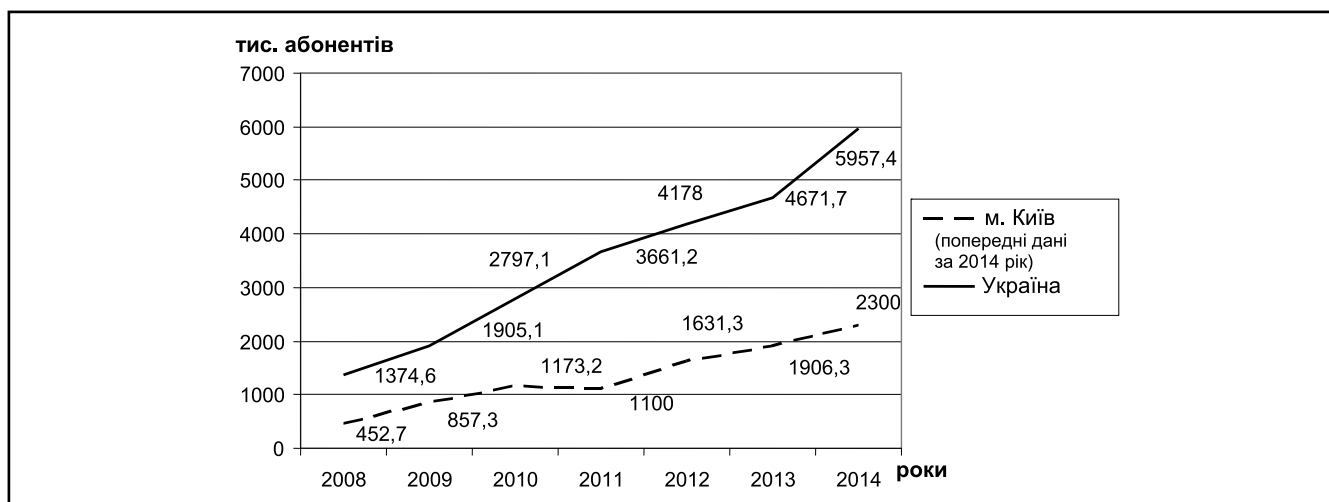

Рисунок 2. Зростання кількості користувачів Інтернету станом на 1 січня

Розраховано автором за [11].

шилась, а й, навпаки, суттєво зросла (до 443,3 тис. пасажирів, що становить 150,4% до рівня січня 2013 року) [11].

Неабияке значення щодо покращення інфраструктурних умов розвитку має зв'язок, утім при аналізі характеру забезпечення цим важливим комунікаційним елементом міста використовуються не лише традиційні показники (кількість стаціонарних телефонів на 1000 жителів), а й сучасні, зокрема кількість користувачів мобільними телефонами та Інтернетом, доступність широкопasmового Інтернету тощо.

Зазначимо, що за даними міськстату Києва, жителі столиці України є найбільшими в нашій державі користувачами глобальної інформаційної мережі. Так, якщо у 2008 році питома вага столиці у структурі вітчизняних користувачів Інтернету становила 32,9%, то вже в 2010-му вона зросла до 41,9% із наступним уповільненням до 40,8% у 2013 році [11], і це при тому, що питома вага жителів Києва у структурі населення нашої держави не перевищує 7% (рис. 2).

Предметом поглибленого аналізу також може стати кількість абонентів кабельного телебачення, яке попри всі рекламні кампанії не продемонструвало випереджаючої тенденції зростання та розширення мережі. Якщо станом на 01.01.2008 в Україні налічувалося 3237,1 тис. абонентів, то на аналогічний період 2014 року їхня чисельність зросла лише на 45,2 тис. і сягнула 3282,3 тис. Повільними поки що є темпи зростання кількості користувачів широкопasmового Інтернету (на 01.01.2013 – 0,5 тис., на 01.01.2014 – 0,7 тис.) [11].

Створенню комфортних умов для перебування, офіційних візитів, бізнес-форумів, туризму та розвиткові креативної сфери завжди сприяла розгалужена система готелів, хостелів та інших міст для тимчасового перебування, які у минулі роки були справжньою проблемою для багатьох міст України. Кількість підприємств готельного господарства в Україні починаючи з 2000 по 2010 рік зросла з 1396 до 1731, тобто в 1,23 (в Києві з 2000 по 2010 рік в 1,4 раза), а кількість номерів в них відповідно в 1,28 раза (в Києві також у 1,28). Натомість житлова площа номерів збільшилася в Україні в 1,65 раза, що яскраво свідчить про зростання комфортності в готелях. Водночас пропорція співвідношення частки столиці держави і України в цілому є незадовільною (рис. 3).

З огляду на це можна констатувати, що основними проблемами готельного комплексу столиці України є такі:

- суттєве відставання рівня комфортності та невідповідність принципу «ціна – якість»;

- повільні темпи будівництва п'яти- та тризіркових готелів, які значно збільшилися до відкриття футбольного турніру Євро-2012 з наступним суттєвим падінням;

- слабка інтегрованість до світових готельних мереж («Ібіс», «Меріот», «Хілтон»);

- диспропорція у забезпеченні готелями між м. Київ та цілим рядом курортних зон;

- наявність тіньового ринку міст тимчасового перебування у Києві (приватні квартири, що здаються в оренду на невеликий термін найму).

Перелічені особливості є відмінними від тих, з якими зіштовхуються жителі головних мегаполісів Європи.

Креативний потенціал столиці України повною мірою розкриває участь її науковців у науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах, при підготовці кадрів в аспірантурі та докторантурі, а також навчання фахівців у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, кількість яких суттєво зменшилась останнім часом через більш високі вимоги щодо їхньої акредитації, зменшення попиту на вищу освіту та підвищення потреб абітурієнтів щодо якості освіти. Якщо в 1995/1996 навчальному році в Україні діяло 1037 навчальних закладів, у 2005/2006 – 951, то вже у 2012/2013 – лише 823 [12, с. 235]. Разом із тим скорочення кількості ВНЗ не торкнулося міста Києва, більше того, його частка продовжувала стрімко зростати (рис. 4).

Як випливає з графіку на рис. 4, питома вага столиці щодо підготовки фахівців є достатньо високою. Крім цього, столичні освітні заклади є значно більшими за числом тих, хто в них навчається. Яскравим підтвердженням цьому є те, що в розрахунку на 10 тис. населення в Києві упродовж 2012/2013 навч. років навчалось 1663 студенти, що є у 3,5 раза вищим, ніж по всій Україні (476 осіб), і у 2,1 раза більшим за Харківську область (810 осіб), найближчим до столиці за цим показником регіон та у 8 разів за Закарпатську область, в якій цей індикатор становив лише 207 осіб (найнижчий в країні) [12, с. 235–236].

Подібною, але ще більш локалізованою у столиці України виглядає діяльність аспірантури і докторантури, яку здійснювали впродовж 2013 року, за даними Державної служби статистики, 518 установ, з яких 269 становили науково-дослідні інститути та 249 ВНЗ (аспіранти) та 276, відповідно: 104 та 172 (докторанти) [13]. Слід відзначити, що Київ й у цьому випадку мав явні пріоритети. Серед 31 482 аспірантів 10 957 проходили своє навчання у 2013 році в столиці

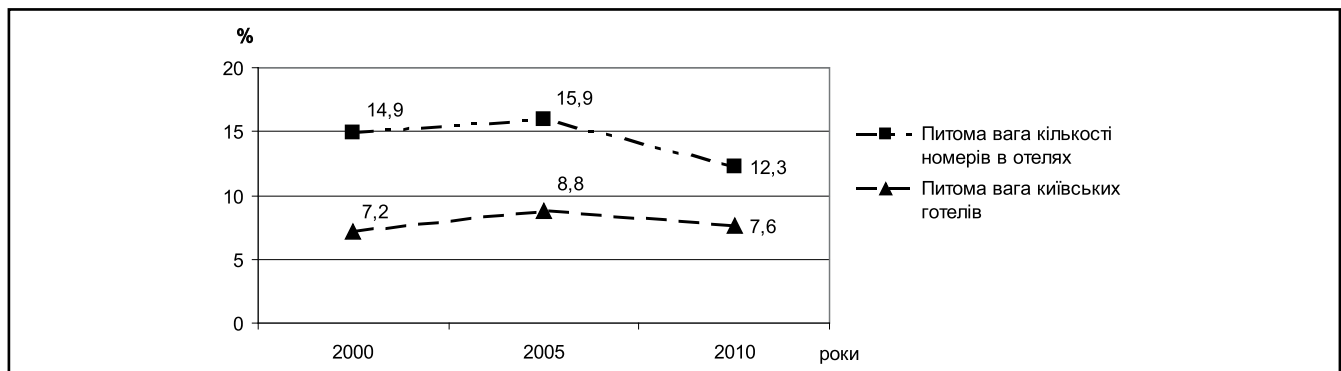

Рисунок 3. Частка м. Києва у готельному господарстві України

Розраховано автором за [11].

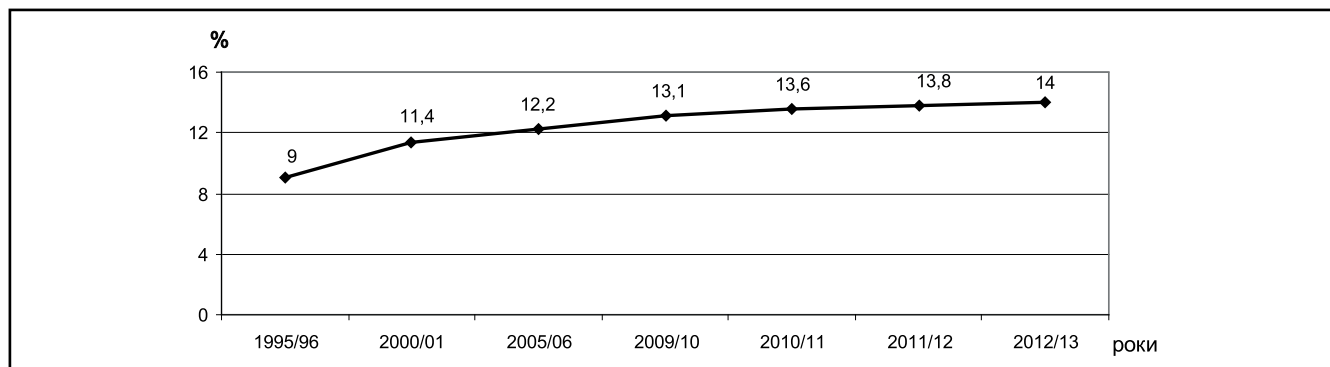

Рисунок 4. Динаміка збільшення питомої ваги ВНЗ I-IV рівнів акредитації м. Києва у структурі вищої освіти України
Розраховано автором за [12, с. 235].

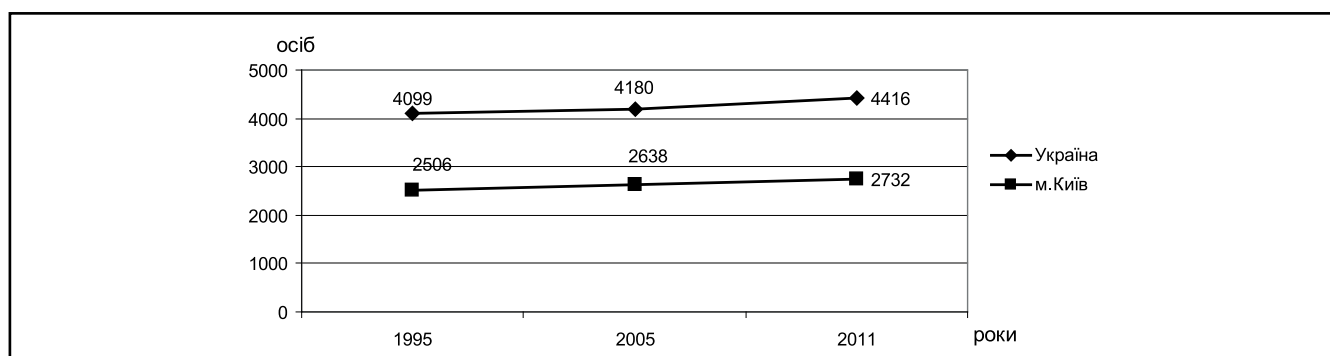

Рисунок 5. Динаміка залучених докторів наук, що виконують роботи R&D в Україні та в м. Києві
Складено автором за [14].

Україні (34,8%). Аналітичний показник щодо докторантури становив 800 осіб і відповідно 43,7%. Випускники аспірантури, котрі вчасно захистили свої дисертації, в Україні становлять 26,1% до тих, що її закінчили, але кандидатами наук не стали, в Києві цей показник становить 33,5%. Аналогічно даний індикатор щодо докторантури становить відповідно 32,5% (Україна) та 38,3% (м. Київ) [13, с. 1–2].

Надзвичайно важливою ознакою креативності міста вважається залучення міста до науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (R&D), а також відповідна питома вага науковців (у нашому випадку – кандидатів і докторів наук). Станом на кінець 2011 року в Україні налічувалося 14 895 докторів наук і 84 979 кандидатів, значна частина яких проживала в Києві, відповідно – 5469 осіб (доктори) – 36,7% та 23 695 (кандидати) – 27,9%. До участі в проектах R&D було залучено 1255 установ в Україні, у тому числі 327 (26,1%) в Києві. Загальні витрати, що були скеровані в цей сектор, становили 9,365 млрд. грн. (Україна), натомість 3,818 млрд. було направлено до відповідних установ столиці, що сягнуло 40,8% їх загального обсягу [14]. З цього випливає, що Київ є найбільш активним і водночас ефективним центром технологічної інтрузії, що наочно можна простежити на рис. 5.

Маючи найвищу в Україні кваліфікацію, саме доктори наук, як правило, очолюють проекти R&D. Найбільш рельєфно це простежується у м. Києві, в якому чисельність докторів, що залучені до виконання дослідницьких робіт, становить 2732 особи, а це 62% загальної кількості учасників проектів цього секторального спрямування.

Таким чином м. Київ є абсолютним лідером наукових досліджень в Україні і водночас визнаним інноваційним центром, основою чого є висока концентрація інтелектуальних кадрів у

ньому, активний попит на відкриття, винаходи та технологічну модернізацію з боку всієї України, можливість пришвидшеної комерціалізації розробок та випереджаюче (за порівнянням з іншими академічними центрами – Харковом, Дніпропетровськом, Одесою, Львовом, Донецьком) фінансування сектору R&D.

Разом із тим столиця України позиціонується в численних рейтингових таблоїдах як велике місто, яке має чималі екологічні проблеми, які можна швидко ідентифікувати, щоправда, по-різному. Наприклад, забір води столиці з природних водних об'єктів сягає 658 млн. куб. м на рік (2012), що становить 4,5% загальнодержавного [12, с. 290], при тому що потужність очисних споруд у столиці є більш значною 658 млн. куб. м (8,7%). Утім надзвичайно суперечливою може вважатися асиметрична в цілому інформація щодо викидів в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення. У 2012 році це становило 259,2 тис. т (3,8% країнових викидів) [12, с. 298], водночас із розрахунку на один квадратний кілометр це сягало 324,0 т, тобто перевищувало національний показник (11,3 т) у 29 разів, що суттєво дистанціює місто не лише від основних столиць Європи, а й від більшості міст-мільонерів України [12, с. 299]. Київ є лідером щодо утворення в розрахунку на квадратний кілометр відходів I–III класів небезпеки – 10,9 т (перше місце в Україні) та IV класу – 1667,1 т (3-тє місце після Дніпропетровської та Донецької областей).

Оцінювання креативності міста нерідко проводиться також і за так звану культурну статистику. Втім далеко не вся вона відображає реальний стан справ, зайвим доказом чого є аналіз бібліотечної мережі. Серед 19 216 бібліотек (2012) на Київ припадало 143, що становило 0,7%. А показник забезпечення книгами на 100 жителів становив у Києві 382 примірники при середньому по Україні – 692 [12, с. 257–258].

Дослідження кореляційної залежності розмірів ринку креативних послуг (Howkins, 2005) та опитування щодо значущості сектору для столиці (Україна, 2013)

X Ранг за розміром ринку	Сектор	Відсоток сектору у продажі	Y Ранг в опитуванні	 X-Y 	 X-Y ²
1	R&D	24,95	1	0	0
2	Книговидання	22,33	4	2	4
3	Програмне забезпечення	22,15	2	1	1
4	Телебачення та радіомовлення	8,75	3	1	1
5	Дизайн	5,17	6	1	1
6	Кіно	3,01	7	1	1
7	Музика	2,95	8	1	1
8	Іграшки та ігри	2,18	10	2	4
9	Реклама	2,05	5	4	16
10	Прикладне мистецтво	1,85	9	1	1
11	Архітектура	1,66	11	0	0
12	Ремесла	1,12	13	1	1
13	Відеоігри	0,78	14	1	1
14	Мода	0,61	12	2	4
15	Мистецтво	0,42	15	0	0

Водночас Київ є визнаним культурним центром, в якому розташовано 44 музеї, 27 професійних театрів (включаючи театри-студії) (20,4%), 24 концертні організації, 32 заклади культури клубного типу, матеріальне забезпечення яких значно перевершує провінційний рівень культурної інфраструктури.

Тим не менше, враховуючи значні розбіжності між вітчизняною та європейською системами статистичних спостережень, важливим є формування національних експертних комплексів оцінювання стану розвитку креативності міста.

Визначення значущості окремих секторів в економіці сучасного міста відіграє надзвичайно важливу роль, адже воно орієнтує населення на розвиток унікальних для столиці сфер і напрямів модернізації міського господарства. З огляду на те що британським дослідником John Howkins у 2005 році були встановлені галузеві частки кожного із секторів на глобальному ринку, важливим, на нашу думку, є порівняння рейтингів секторів креативного комплексу.

Провівши порівняльні розрахунки методом кореляції рангів, можна дійти висновку, що між реальним станом ринку та оцінками окремих креативних секторів з боку киян існує тісний зв'язок ($R_{xy} = 0,94$), а це означає, що київські бізнесмени є високо орієнтованими на глобальну структурну модель трансформації, яка потребує відповідної ідентифікації та глибокого осмислення.

Дослідження кореляційної залежності розмірів ринку креативних послуг (Howkins, 2005) та опитування щодо значущості сектора для столиці (Україна, 2013)

$$\Sigma = 36$$

$$R_{xy} = 1 - \frac{6 * \sum d^2}{n(n^2 - 1)} = 1 - \frac{6 * 36}{15(225 - 1)} = 1 - \frac{216}{3360} = 1 - 0,06 = 0,94 \quad (1)$$

Висновки

Таким чином для столиці України характерною є поліструктурна технологічна інтрузія науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (R&D) яка має багаторівневу основу створення, апробації, запровадження, комерціалізації конкурентоспроможних інновацій, які в межах Києва спираються на значний його інтелектуальний, адміністративний,

фінансовий та інфраструктурний потенціали, котрий дозволяє пришвидшити рух наукового продукту від розробників до споживачів в межах глобальних інноваційних та модулятивних компаній.

Список використаних джерел

1. Betting V. Copyrighting Culture: The Political Economy of Intellectual Property. – Boulder: Westview Press, 1996. – 451 p.
2. Castells M. The information Age. – Oxford: Blackwell, 1998. – 342 p.
3. Kelly K. New Rules for the New Economy. – London: Fourth Estate, 1998. – 256 p.
4. Narayana M. The Communication Revolution. – New Delhi: National Book Trust, 1996. – 216 p.
5. Nordström Kjell, Jonas Ridderström. Funky Business: Talent Makes Capital Dance. – London: Prentice Hall, 2000. – 381 p.
6. Howkins J. The creative economy. How people make money from ideas. – London: Penguin Books, 2007. – 270 p.
7. Armstrong H., Taylor J. Regional Economics and Policy. – Oxford: Blackwell Publishing, 2007. – 437 p.
8. Laconte P. Towards sustainability in European Cities. Instytut Energetyki – Instytut Badawczy, 2013 [Електрон. ресурс] Режим доступу: www.ien.com.pl/wyszukiwarka?keywords=w+kierunku+zr%C3%B3wnowa%C5%BConego
9. Гонта О. Політика транснаціоналізації економіки регіонів: Теорія, методологія, практика: Монографія. – Чернівці: Чернігівський ЦНТЕІ, 2008. – 496 с.
10. Сардак С.Е. Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації: моногр. / С.Е. Сардак. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2012. – 460 с.
11. Транспорт та комунікації м. Києва. Міське статуправління. [Електрон. ресурс] Режим доступу: www.gorstat.kiev.ua
12. Регіони України, 2013. Ч. 1. Державна служба статистики. – К.: ДСС, 2013. – 356 с.
13. Робота аспірантури та докторантури у 2013. Експрес-випуск. Державна служба статистики України. – К.: ДСС, 2014. – 04.03.2014 №74/0/05.4 вн-14.
14. Регіони України, 2012. Державна служба статистики України. Частина 1. – К.: ДСС, 2012. – 415 с.

Р.І. ШЕПЕТЬКО,

аспірант кафедри управління національним господарством,
Національна академія державного управління при Президенті України (НАДУ)

Неоіндустріалізація як фаза технологічного розвитку реального сектору економіки

У статті досліджено сутність процесів індустріалізації і неоіндустріалізації, вплив деіндустріалізації на технологічний розвиток світового господарства. Розглянуті особливості деіндустріалізаційних процесів в економіці України. Робиться наголос на важливості проведення політики неоіндустріальної модернізації як необхідної умови технологічного розвитку національної економіки.

Ключові слова: індустріалізація, деіндустріалізація, неоіндустріалізація, модернізація, технологічний розвиток.

Р.И. ШЕПЕТЬКО,

аспірант кафедри управління національним господарством,
Национальная академия государственного управления при Президенте Украины (НАГУ)

Неоиндустриализация как фаза технологического развития реального сектора экономики

В статье исследована суть процессов индустриализации и неоиндустриализации, влияние деиндустриализации на технологическое развитие мирового хозяйства. Рассмотрены особенности деиндустриализационных процессов в экономике Украины. Акцентируется внимание на важности реализации политики неоиндустриальной модернизации как необходимого условия технологического развития национальной экономики.

Ключевые слова: индустриализация, деиндустриализация, неоиндустриализация, модернизация, технологическое развитие.

R.I. SHEPETKO,

doctoral student, Dept. of National Economy National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

Neo-industrialization as a stage of technological development the real economy

In this article the author investigates the essence of the industrialization, the neo-industrialization and the impact of the de-industrialization on the technological development of the global economy. The article considers features of de-industrialization in Ukraine and gives emphasizes to the importance of the technological modernization.

Keywords: industrialization, de-industrialization, neo-industrialization, modernization, technological development.

Постановка проблеми. Світова цивілізація вийшла на новий етап свого розвитку, який характеризується масовою інтелектуалізацією виробничого процесу, комп'ютеризацією та поширенням високих технологій у всіх сферах життя суспільства. Особливістю розвитку сучасної світової економічної думки, особливо після фінансової кризи 2008–2009 років, є відновлення інтересу до розвитку реального сектору економіки, насамперед промислового виробництва і зростання його продуктивності.

У березні 2010 року на заміну старої Лісабонської стратегії ЄС був прийнятий документ, що визначає довгострокові пріоритети економічного розвитку – «Європа 2020: стратегія інтелектуального, сталого і всеохоплюючого зростання». В цьому документі промисловість знаходиться в центрі нової моделі розвитку економіки Євросоюзу, відновлення виробництва віднесено до числа найважливіших і найнеобхідніших пріоритетів європейської політики. Стратегія «Європа 2020» має на меті забезпечення «...найкращих умов для розвитку сильної, конкурентоспроможної і диверсифікованої виробничої бази в Європі, а також для підтримки переходу виробничих секторів до більшої енергетичної і ресурсної ефективності» [1]. Президент Сполучених Штатів Америки Барак Обама також наголошує на необхідності відновлення промисловості: «Якщо ми хочемо мати здорову та зростаючу економіку, нам потрібен здоровий виробничий сектор» [4]. У Росії встали на шлях послідовної модернізації промисловості в рамках «Стратегії–2020».

В Україні протягом років незалежності сформувався експортосировинний тип розвитку, який базувався на виробництві енерго- та ресурсомісткої продукції металургійних підприємств, а також товарів із низьким ступенем обробки. Глобальна фінансова криза підтвердила цілковиту безперспективність такого підходу. Посилення процесів деіндустріалізації зумовлюють підвищення рівня участі держави в забезпеченні стабільного економічного розвитку та формування концепції нової індустріалізації економіки України. Основними завданнями цієї концепції має стати створення високотехнологічних інноваційних галузей 5 і 6-го технологічних укладів з одночасною модернізацією традиційних металургійних комплексів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В сучасному розумінні терміни «нова індустріалізація» і «нове індустріальне суспільство» були запроваджені Дж.К. Гелбрейтом у праці «Нове індустріальне суспільство».

З того часу безмежна кількість авторів у своїх працях піднімали питання неоіндустріалізації. Важливе місце серед цієї множини посідає опублікована у 2012 році робота американського вченого Пітера Марша «Нова промислова революція: споживачі, глобалізація, кінець масового виробництва».

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців значних досягнень у цій сфері досягли В. Геєць, А. Задоя [10], В. Бодров [6], Ю. Кіндзерський, А. Амоша [5], Д. Турко, В. Байнєв, С. Губанов [9] та інші.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але, незважаючи на доволі детальний аналіз, концепція

неоіндустріалізації має ще багато нерозглянутих аспектів. Зокрема, потребують уточнення сутності індустріалізації та неоіндустріалізації; узагальнення понятійних аспектів, пов'язаних із ними; подальшого обґрунтування необхідності проведення відповідних процесів в Україні; удосконалення теоретико-методологічних засад щодо їх наукового забезпечення.

Метою статті є дослідження сутності і узагальнення понятійних аспектів процесів індустріалізації та неоіндустріалізації; аналіз сучасного стану економіки України, зокрема реального сектору; обґрунтування необхідності проведення неоіндустріальної модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі не існує однозначного визначення поняття «індустріалізація», що значною мірою пов'язано з багатоманітністю явищ і процесів, які включені в цей термін. Значна частина науковців розуміють під індустріалізацією стрімкий економічний розвиток, який ґрунтується на значному переміщенні людських і матеріальних ресурсів із сільського господарства в промисловість. Іноді під індустріалізацією розуміється переважання частки населення, зайнятого у промисловому виробництві, порівняно з іншими секторами економіки. В радянській літературі тривалий час панувала думка, згідно з якою індустріалізація – це розвиток переважно важкої промисловості [8, с. 168]. В Організації Об'єднаних Націй індустріалізацію розуміють як процес розвитку обробної промисловості [2].

Французький історик Фернан Бродель у своїй праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII століття» характеризує індустріалізацію як перехід від домінування сільського господарства до ремесел і промислову революцію як прискорення цього процесу [7, с. 65].

Індустріалізація – це перехід від ручної праці до машинної, коли працівник звільняється від безпосередньої дії на предмет праці. Це спричинило зростання продуктивності праці у первинному секторі та значне переміщення робочої сили у промисловість. Загальноприйнятою ознакою завершення процесів індустріалізації вважається переважання міського населення над сільським, домінування промисловості над сільським господарством, а також механізація усіх галузей національного господарства.

Р. Арон, У. Ростоу, Дж. К. Гелбрейт поділили процес індустріалізації на три потужні хвилі. Перша хвиля – країни-лідери (США, Японія, ЄС), в яких процес індустріалізації і урбанізації активно проходив з кінця XIX ст. Друга хвиля – це Радянський Союз і комуністичні країни Східної Європи. Третю хвилю індустріалізації започаткували «азіатські тигри», Малайзія і Таїланд. Початкового стимулу для розвитку цим країнам надала велика кількість якісної дешевої робочої сили та

здатність швидко сприймати і відтворювати запозичені технології, на основі якої почали виробляти і експортувати конкурентоспроможну продукцію на світовий ринок. Згодом до них приєднався Китай, який відмовився від радянської моделі розвитку і створив свою власну, та Індія, яка після довгих спроб соціалістичного розвитку встала на шлях ліберальної економіки. Дві останні хвилі індустріалізації базувалися на моделі наздоганяючого розвитку [14, с. 36–42].

На завершальному етапі процесу індустріалізації розвинуті західні суспільства приступили до формування постіндустріального суспільства, оскільки зростання продуктивності праці у промисловості дозволило скерувати значні трудові і матеріальні ресурси у сферу послуг. У розвинутих країнах становлення постіндустріального суспільства відбувалося шляхом розвитку галузей п'ятиринного і шестиринного секторів, тоді як обробна промисловість виносилась у нові індустріальні країни. Фактично в промислово розвинутих країнах відбувалися процеси деіндустріалізації, і світова фінансова криза яскраво виявила безперспективність такої концепції розвитку.

За класичним визначенням деіндустріалізація характеризує значне зниження ролі промисловості у структурі національного, а також процес перетворення індустріальних країн в аграрні. За іншим визначенням значення цього терміну пов'язане зі зростанням продуктивності праці у промисловості, що дозволяє звільнити частину трудових ресурсів і скерувати їх у сферу послуг. Отже, окрім негативного забарвлення деіндустріалізація може бути позитивною, коли цей процес супроводжується зростанням продуктивності праці в реальному секторі економіки.

У постіндустріальному суспільстві зростають як промисловість, так і сфера послуг. Але остання зростає швидшими темпами, випереджаючи промисловий сектор, тому його частка в економічній структурі збільшується. Промисловість також зростає, але повільніше, оскільки потреби населення у промисловій продукції вже задоволені.

Україна тривалий період з часів отримання незалежності рухалась шляхом руйнівної деіндустріалізації, причиною якої стали дезінтеграційні процеси між країнами, що утворились після розпаду СРСР. Деіндустріалізація в Україні характеризується: а) суттєвим зниженням продуктивності праці у промисловості (цей показник принаймні втричі нижчий за рівень розвинутих країн); б) диспропорціями у структурі ВВП, які проявились у стрімкому зростанні продукції третинного сектору на фоні скорочення промислового виробництва; в) збільшенням частки добувної промисловості й металургійного комплексу в національному експорті за рахунок зменшення продукції вторинного сектору, особливо машинобудування. Якщо

Таблиця 1. Структура промисловості України, % * [12]

	1990	2000	2012
Промисловість, у тому числі:	100,0	100,0	100,0
харчова	18,6	17,4	18,2
легка	10,8	1,6	0,7
хімічна та нафтохімічна	6,0	5,8	8,8
чорна металургія	11,0	27,4	16,0
машинобудування	30,7	13,2	10,2
Інші	22,9	34,6	46,1

* Джерело: складено автором за даними [12].

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

у 1990 році частка машинобудування у промисловості займала близько 31%, що відповідало рівню промислово розвинутих країн, то за роки незалежності вона скоротилась втричі і зрівняла у 2012 році лише 10,2% (табл. 1).

За інформацією Державної статистичної служби України, частина інноваційно активних підприємств у промисловості у 2012 році досягла 17,4%. У розвинутих країнах ця частка становить 50–80% підприємств, а у країнах Центральної та Східної Європи, які нещодавно були прийняті до Європейського Союзу, – 30%. Показник наукоємності ВВП в Україні становив 0,9%. Також значне занепокоєння викликають показники впровадження інновацій на промислових підприємствах у нашій країні. У 2012 році інновації були впроваджені на 3403 промислових підприємствах (маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні технологічні процеси були впроваджені на 554 підприємствах). Інноваційна та конкурентоспроможна продукція за світовими стандартами вироблялась на 332 підприємствах.

На даний час в економіці України домінує промисловість третього та четвертого технологічних укладів. Переважного розвитку набули низькотехнологічні сировинні галузі (табл. 2), а також енерго-, ресурсо- і працемісткі виробництва. Наукомісткі галузі в Україні, до яких належать нанотехнології, оптоелектроніка і фотоніка, фактично відсутні.

На світових ринках українська продукція присутня переважно в сировинних і низькотехнологічних сегментах, що підтверджує статус України як «сировинного придатку» постіндустріальних країн. Однією з основних причин падіння промислового виробництва під час світової фінансової кризи за 2008–2009 років була спеціалізація на низькотехнологічному енерго- і ресурсомісткому виробництві та його націленість на внутрішній ринок [5, с. 8].

Згідно з Глобальним індексом інновацій (Global Innovation Index), який був розроблений Корнельським університетом, бізнес-школою INSEAD та Всесвітньою організацією інте-

лектуальної власності WIPO, рейтинг України в 2013 році понизився до 71-го місця, втративши вісім позицій у порівнянні з 2012 роком (табл. 3).

Тільки вжиття нагальних заходів здатні змінити ситуацію і підвищити наукоємність, технологічність та інноваційність економіки України. Ціллю цих заходів має бути оновлення виробничих засобів, проведення техніко-технологічної модернізації національної промисловості і приведення її до світових показників продуктивності та конкурентоспроможності.

Існує кілька підходів у проведенні такої модернізації – «точковий» і «фронтальний». «Точкова» технологічна модернізація проходить шляхом створення «точок зростання» – ключових галузей промисловості, які обираються із врахуванням їх технологічної перспективності. Цей вид модернізації не потребує значних затрат ресурсів та радикальної структурної перебудови. На думку В. Бодрова, саме цей вид неоіндустріалізації є найбільш прийнятним для України: «Необхідно не намагатися охопити не охоплюване, беручись за проведення паралельно 21 реформи... Варто зайнятися створенням модернізаційного ядра економіки у вигляді формування і підтримки хоча б декількох українських інноваційних виробництв, підприємств, брендів світового рівня типу Nokia» [6, с. 69].

«Фронтальна» технологічна модернізація або неоіндустріалізація передбачає повне структурне оновлення економіки із впровадженням нових високих технологій і потребує великої концентрації трудових та інтелектуальних ресурсів країни, а також значних інвестицій в оновлення промислової інфраструктури. Характерною ознакою неоіндустріалізації є впровадження інноваційних технологій, які базуються на базі виробничих факторів 5–6 технологічних укладів, та модернізація промисловості. Оскільки саме промисловість, створюючи найбільший попит на інновації, може стати каталізатором і локомотивом інноваційної економіки та забезпечувати прогресивними засобами виробництва інші сфери суспільного життя. На думку С. Губанова, «неоіндустріалізація – це

Таблиця 2. Технологічна структура експорту товарів переробної промисловості в зовнішній торгівлі України у 2011 році, % [11]

Рівень технологій товарів, що експортуються	Експорт, %
Всього реалізовано продукції промисловості,	100,00
У тому числі:	
низький рівень технологічності (low technology)	19,4
середньо-низькотехнологічні (medium-low technology)	51,2
середньо-високотехнологічні (medium-high technology)	26,9
високотехнологічні (high technology)	2,6

Таблиця 3. Динаміка Глобального індексу інновацій за 2012–2013 роки [3]

Країна	Позиція			Показник (0–100)		
	2012	2013	зміна	2012	2013	зміна
Швейцарія	1	1	–	68,2	66,59	–1,61
Великобританія	5	3	+2	61,2	61,25	+0,05
США	10	5	+5	57,7	60,31	+2,61
Німеччина	15	15	–	56,2	55,83	–0,37
Польща	44	49	–5	40,4	40,12	–0,28
Молдова	50	45	–5	39,2	40,94	+1,74
Росія	51	62	–11	37,9	37,2	–0,07
Україна	63	71	–8	36,1	35,78	–0,32
Білорусь	78	77	+1	32,9	34,62	+1,72

Джерело: складено автором за даними [3].

друга фаза індустріалізації суспільства, фундаментом якої являється автоматизація виробничих сил» [9, с. 6].

Ознаками неоіндустріалізації являються: а) заміна машинного виробництва автоматизованим і роботизованим; б) перехід від індустріальної і ренти-боргової до інноваційної економіки. Джерелами економічного розвитку, замість залучення додаткових трудових чи матеріальних ресурсів, стають технології та інновації (екстенсивний розвиток замінюється інтенсивним). Вартісна оцінка ВВП замінюється показниками продуктивності праці і якості життя як критеріями ефективності. Головними «локомотивами» неоіндустріальної економіки стають наукомісткі та високотехнологічні галузі 5–6 технологічних укладів (мікроелектроніка, інформатика, біотехнології, нанотехнології, гена інженерія, освоєння нових видів енергії, космічного простору та супутниковий зв'язок). Значну частину експорту неоіндустріальних країн становить інноваційна і високотехнологічна продукція.

На думку американського соціолога і футуролога Елвіна Тоффлера, яку він виклав у своїй праці «Третя хвиля», нова індустріалізація означає не розвиток великих компаній, а появу таких технологій, які будуть сприяти індивідуалізації виробництва і будуть націлені на задоволення нових потреб людства, пов'язаних із збереженням здоров'я, молодості, краси та отриманням широкої гамми нових вражень [13, с. 51].

Головним завданням неоіндустріалізації є не тільки створення нової продукції, але і виробництво класичних товарів за допомогою найсучаснішого комп'ютерного забезпечення і використанні останніх досягнень у сферах нанотехнологій, хімії, біології та ін.

В Україні пріоритетними галузями для неоіндустріальної модернізації, окрім традиційних (металургія, хімічний, гірничодобувний та нафтогазовий комплекси), залишаються судно-, авіа-, ракето- і машинобудування, атомна енергетика, і фармацевтика, а також такі галузі як радіоелектроніка, обчислювальна техніка, засоби зв'язку, біо- і нанотехнології. Важливим напрямком неоіндустріалізації являється модернізація ВПК, розвиток якого набуває особливого значення на початку 2014 року, враховуючи зовнішні прояви агресії, спрямовані на знищення національної незалежності України.

Оскільки тривалі процеси деіндустріалізації перших двох десятиліть незалежності України знизили престижність робітничих професій, тому, на думку А. Задорі, важливим елементом державної політики під час проведення неоіндустріалізації являється розвиток людського капіталу, тобто «реабілітація індустріальної ідеології та її компонентів, престижність зайнятості в промисловості, привабливість бізнесу в реальному секторі; диктатура технологічної та виробничої дисципліни» [10, с. 151].

Рушійною силою неоіндустріальних перетворень виступають великі міжгалузеві вертикально інтегровані фінансово-промислові комплекси, які здатні успішно конкурувати із зарубіжними ТНК на національному й світовому ринках. Тому політика неоіндустріалізації повинна стимулювати прискорений розвиток вітчизняних ТНК, які функціонують у сфері наукоємного і високотехнологічного виробництва. Проведення успішної неоіндустріалізації можливе тільки в умовах економічної зацікавленості потужних корпорацій. А для цього мають бути створені умови, коли компанії зможуть збільшу-

вати свій прибуток тільки шляхом технологічного оновлення свого виробництва та використання інноваційної ренти. Участь держави у цьому повинна бути активною. Хоча великий бізнес і усвідомлює необхідність вкладення інвестицій у структурну модернізацію промисловості, але без активної участі держави може минути надто багато часу, і технологічне відставання може стати безнадійним. Головним завданням держави повинно стати: розроблення стратегії, яка би передбачала створення високотехнологічних галузей та оновлення традиційних виробничих потужностей на інноваційній основі, забезпечення сприятливих умов для вітчизняних і іноземних інвесторів та стимулювання національних корпорацій.

Висновки

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що процеси індустріалізації, дозволили суспільству звільнитись від ручної праці і механізувати усі галузі національного господарства. В результаті обробна промисловість почала домінувати над аграрною і міське населення над сільським.

На наступному етапі суспільного розвитку під час формування постіндустріального суспільства в розвинутих країнах відбулась часткова деіндустріалізація, чому сприяло значне підвищення продуктивності праці в обробному секторі та переміщення трудових ресурсів у сферу послуг. Але в Україні деіндустріалізація була викликана дезінтеграційними процесами і невідповідністю промислової продукції світовим стандартам якості (потребам світових ринків). Фактично за двадцять років незалежності наша держава перетворилася на «сировинний придаток» та обслуговування інтересів інших країн (експортноорієнтована економіка з переважанням низькотехнологічного виробництва).

Виходом з цього складного становища може стати лише повне технологічне оновлення економіки, а насамперед промисловості. Враховуючи обмеженість вільних ресурсів, цей процес доцільно розпочинати з технологічної модернізації провідних галузей, які стануть «точками» зростання та розвитку. Нео-модернізовані галузі, своєю чергою, зможуть: підвищити продуктивність праці; збільшити ефективність використання первинних і вторинних ресурсів; стимулювати оновлення суміжних галузей і усього господарства; допомогти українському суспільству вийти на шлях нового індустріального розвитку.

Процеси неоіндустріалізації потребують значних витрат ресурсів, зацікавленості у цих процесах потужних вітчизняних корпорацій та проведення державою активної структурної політики, яка би підтримувала дію ринкових механізмів. У зв'язку із цим видаються перспективними наукові дослідження щодо вироблення відповідних механізмів державної політики стимулювання процесів неоіндустріалізації в реальному секторі вітчизняної економіки.

Список використаних джерел

1. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – European Commission, 2002, COM (2010) 2020 final.
2. Etude du developpement industriel / Nations Unies pour le Developpement Industriel. (ONU/IDI). – New York, 1969.
3. The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation / Cornell University, INSEAD, and WIPO. – Geneva, Ithaca and Fontainebleau. – 2013.

4. USA Today: Obama unveils—manufacturing initiative. Режим доступу <http://content.usatoday.com/communities/sciencefair/post/2011/06/obama-unveils-manufacturing-initiative/1#.U5Sr4HY5ROs> [Назва з екрану 03.06.2014].

5. Амоша А.И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А.И. Амоша, В.П. Вишневицкий, Л.А. Збаразская // Экономика промышленности: IT-экономика промышленности НАН Украины. – Донецьк, – 2012. – №1–2. – С. 57–58.

6. Бодров В.Г. Институційна спроможність держави як підґрунтя ефективної політики неоіндустріалізації // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6. – Л.: УБС НБУ, 2013. – С. 72–1.

7. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII века. – Т. 3. – М.: Прогресс, 1992. – 607 с.

8. БСЭ. 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1949–1958. – Т. 40. – С. 168.

9. Губанов С. К политике неоиндустриализации России / С. Губанов // Экономист. – 2009. – №9. – С. 3–20.

10. Задоя А.А. «Новая индустриализация» в контексте стратегических целей Украины / А.А. Задоя // Бюл. Міжнародного Нобелівського економ. форуму. – 2012. – №1 (5). – Т. 1. – С. 146–154.

11. Ромусік Я.В. Технологічна структура промисловості України в контексті збалансованості структурних пропорцій економіки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/eprom/2011_56/st_56_11.pdf

12. Державна служба статистики України. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

13. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер; [пер. с англ.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 698.

14. Шапиро Н.А. Новая индустриализация: политическая риторика и теоретическая трактовка / Н.А. Шапиро // Новая индустриализация России. Теоретические и управленческие аспекты: Коллект. моногр. / Науч. ред. Н.Ф. Газизуллин. – СПб.: НПК «РОСТ», 2014. – 237 с.

УДК 338.351

С.В. ОНИЦЕНКО,

к.е.н., доцент, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

Сутність і місце категорії «бюджетна безпека» у глобальній моделі фінансової системи держави

На сучасному етапі розвитку національної економіки глобалізаційні процеси виявили системні проблеми у сфері фінансової системи України, де суттєвою проблемою ефективного управління є забезпечення бюджетної безпеки держави, що зумовлено накопиченням системних ризиків та загроз, втратою платоспроможності держави та суттєвим зниженням рівня бюджетного потенціалу.

Ключові слова: бюджетна політика, фінансова система, доходи, видатки.

С.В. ОНИЦЕНКО,

к.э.н., доцент, Полтавский национальный технический университет им. Юрия Кондратюка

Суть и место категории «бюджетная безопасность» в глобальной модели финансовой системы государства

На современном этапе развития национальной экономики глобализационные процессы обнаружили системные проблемы в сфере финансовой системы Украины, где существенной проблемой эффективного управления является обеспечение бюджетной безопасности государства, что предопределено накоплением системных рисков и угроз, потерей платежеспособности государства и существенным снижением уровня бюджетного потенциала.

Ключевые слова: бюджетная политика, финансовая система, доходы, расходы.

On the modern stage of development of national economy system problems found out globalizaciyni processes in the field of the financial system of Ukraine, where the substantial problem of effective management is providing of budgetary safety of the state, that it is predefined the accumulation of system risks and threats, loss of solvency of the state and substantial decline of level of budgetary potential.

Keywords: fiscal policy, financial system, income, expenses.

Постановка проблеми. Функціонування фінансової системи України за умов сучасних глобалізаційних процесів визначає завдання бюджетної політики, що обумовлена динамікою суспільних процесів як у глобальному, так і в національному вимірах, а також зміною концептуальних підходів до поняття безпеки в цілому. В Україні реалізація бюджетної політики спрямована на формування сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних заходів у податковій та бюджетній сфері, забезпечення стабільності державних фінансів і підвищення її конкурентоспроможності. При цьому показники і критерії бюджету відіграють роль ключових чинників фінансової стійкості і стабільності держави, а характер бюджетної політики визначає напрям розвитку національної економіки,

що, своєю чергою, актуалізує необхідність формування відповідного рівня бюджетної безпеки держави.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед вагомих наукових досліджень з питань забезпечення фінансової безпеки України можна виокремити праці вітчизняних науковців, зокрема О. Барановського, І. Бінька, З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, Б. Губського, А. Гальчинського, Г. Козаченко, О. Лісовської, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, А. Сухорукова, В. Шлемка та багатьох інших.

Метою статті є дослідження фінансової системи України та основних проблем забезпечення бюджетної безпеки держави в умовах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних умов досягнення довготривалих позитивних темпів зростання вітчизняної економіки є активна діяльність держави у фінансовому забезпеченні національної економіки через бюджетні важелі, які мають забезпечувати нарощення фінансових ресурсів, механізми бюджетних інвестицій та опосередковано сприяти скорочення непродуктивних державних видатків і відповідного збільшення чистих заощаджень у розпорядженні недержавних секторів економіки.

В Україні в останні роки реалізація бюджетної політики спрямована на формування сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у податково-бюджетній сфері, забезпечення стабільності державних фінансів, високих темпів економічного зростання на основі проведення модернізації економіки держави та підвищення її конкурентоспроможності. Різні аспекти використання бюджетних важелів для розбудови суспільства завжди були предметом наукових досліджень. На всіх етапах розвитку економічної системи ці фінансові важелі посідали визначальне місце не лише як інструменти державного регулювання, а одночасно й джерело економічного зростання, зважаючи на їхню взаємозалежність і взаємозумовленість використання у виробництві та соціальній сфері.

Зокрема, науковці В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін у монографії «Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями», формулюючи завдання державних фінансів у сучасній державі, зазначають, що «державне фінансове господарство відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві. З одного боку, це господарство забезпечує функціонування інститутів держави і реалізацію її суспільних функцій. З іншого – функціонуючи в межах єдиної фінансової системи, воно забезпечує збалансування індивідуальних, корпоративних і суспільних інтересів» [11].

Насамперед доцільно розглянути схему побудови безпосередньо фінансової системи, причому на рівні держа-

ви як основоположної складової побудови світової фінансової системи, яка із відповідними внутрішніми динамічними зв'язками, зображена на рис. 1.

Отже, згідно з поданою схемою фінансова система держави складається з фінансів держави, підприємств та домогосподарств, які є тісно взаємопов'язаними завдяки стійким фінансово-економічним відносинам між собою [12].

Окрім цього, охарактеризуємо поняття збалансованості фінансової системи на різних рівнях:

1. Збалансованість фінансової системи держави – оптимальне поєднання регулюючих важелів впливу держави на забезпечення виконання програмних фінансових заходів із пошуком раціональних шляхів реалізації планів економічного розвитку на всіх рівнях.

2. Збалансованість фінансової системи регіону – цілеспрямоване формування та реалізація заходів фінансової регіональної політики щодо забезпечення відповідності між реальними потребами та наявними можливостями економічного розвитку регіону.

3. Збалансованість фінансової системи території – досягнення такого стану території, за якого можна вести мову про її повну самозабезпечуваність та самовідтворення, а також наявність перспектив незалежного розвитку. Інакше кажучи, мова йде про ситуацію, за якої потреби конкретної території, хоча б на певний момент часу, відповідають її можливостям. В ідеалі досягнути цього на практиці майже неможливо.

У схематичному вигляді взаємовплив збалансованостей фінансових систем різного рівня (від глобального – I рівень до території – V рівень) наведено на рис. 2.

При безпосередньому розгляді поставленої проблематики щодо принципового виділення індикатора збалансованості неможливо обійтися без детального обговорення центральних питань – індикатора рівня рівноважного стану, індикатора меж розбалансованості, механізмів регулювання даних індикаторів, що в концентрованому вигляді визначається

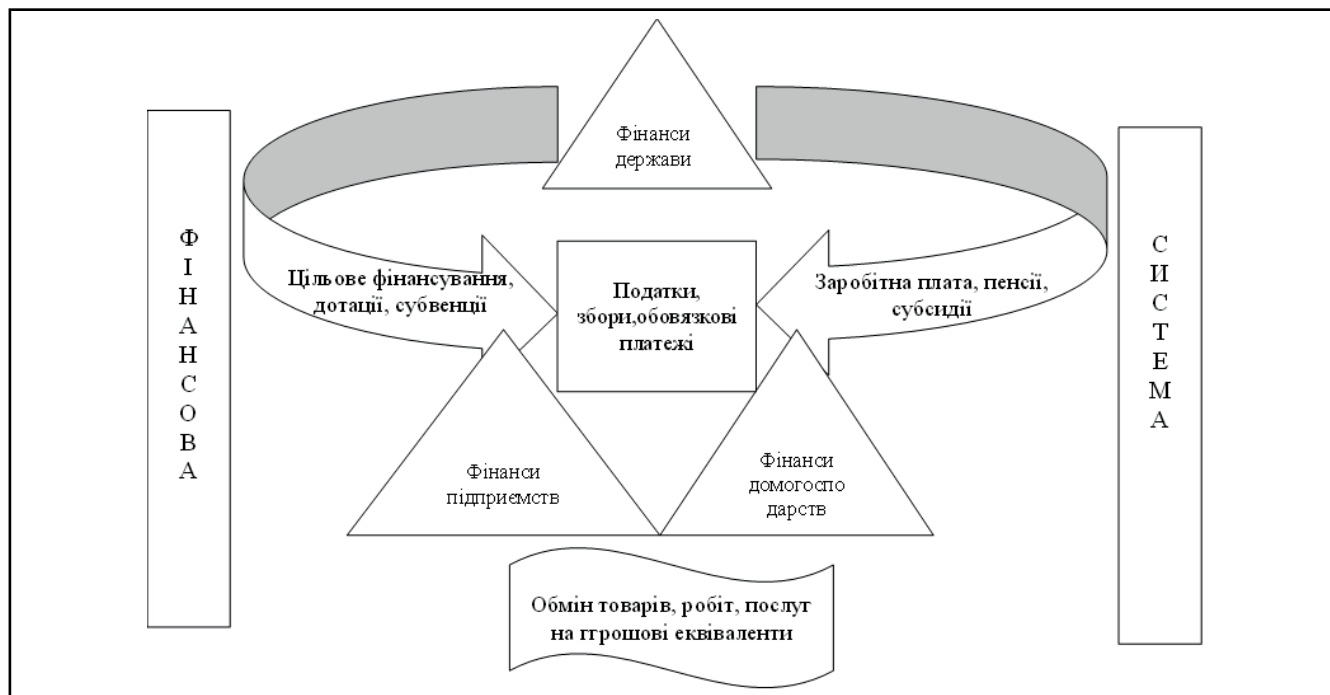

Рисунок 1. Загальна схема фінансової системи держави

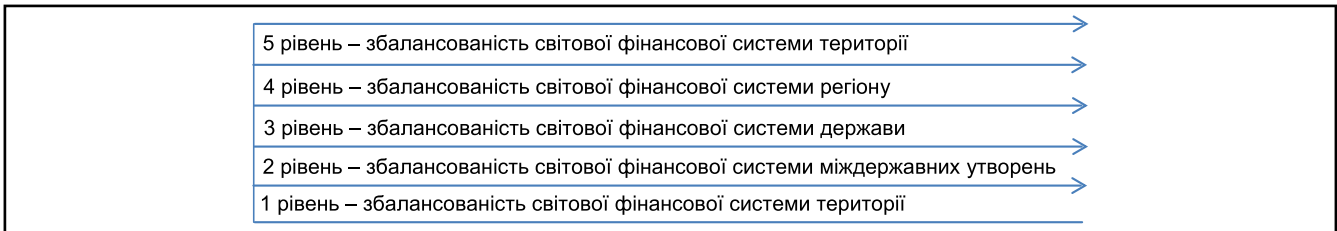

Рисунок 2. Взаємовплив збалансованостей різнорівневих фінансових систем

через функціонування закону збалансованості фінансової системи, уперше сформульованого [13], основними положеннями якого є: кожна фінансова система є максимально стійкою за умови дотримання рівноваги між внутрішніми та зовнішніми фінансовими збуреннями, що може також зумовлювати її динамічний розвиток.

Початково фінансова система є самозбалансованою та залишається такою до моменту впливу на неї будь-яких внутрішніх чи зовнішніх фінансових збурень. При прояві впливу на фінансову систему (що перебуває в рівновазі) конкретного збурення, яке порушує рівноважний фінансовий стан, рівновага прагне зміститися в напрямі послаблення зовнішнього збурення, стимулювальним фінансові процеси.

Український учений О. Василик щодо ролі бюджетних вазелів в економічному зростанні суспільства писав: «Держава для виконання своїх функцій повинна мати у своєму розпорядженні певну величину фінансових ресурсів, що створюються в її народногосподарському комплексі. З цієї метою вона здійснює свою фінансову діяльність шляхом законодавчого визначення форм мобілізації доходів і витрат із метою досягнення економічного й соціального прогресу в державі».

Своєю чергою, Я. Жаліло, деталізуючи зміст, значення та функції бюджету в економічному зростанні, наголошує: «Державний бюджет має розглядатися не лише як кошторис надходжень і витрат, але насамперед – як засіб забезпечення макроекономічного збалансування та економічного зростання, фінансовий план, який, серед іншого, передба-

чає відтворення державою умов для власного фінансування у довгостроковому періоді» [14].

У процесі дослідження динаміки обсягу доходів та видатків державного бюджету нами з'ясовано, що в процесі трансформаційних змін упродовж двадцяти років в Україні форми та методи державного впливу на економіку зазнали суттєвих змін. У ході аналізу виявлено, що найвищий рівень видатків, де значною мірою перевищували доходи до державного бюджету спостерігається у 2011 році, на жаль, збалансування за аналізований період так і не відбулося.

Детально аналізуючи індикатори бюджетної безпеки за підсумками семи років, у зоні критичного стану перебуває відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, %, проте в ході проведеного аналізу було встановлено, що особливо небезпечна ситуація склалася з покриттям дефіциту державного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, які визначають стан і рівень боргової безпеки та суттєво впливають на стабільність фінансової системи України.

Визначальними факторами, які за аналізований період найбільше вплинули на рівень бюджетної безпеки, є такі:

- 1) підвищення рівня і темпів інфляції та зростання заборгованості по заробітній платі, соціальних виплатах;
- 2) наявність бюджетного дефіциту та покриття бюджетного дефіциту зовнішніми показниками;
- 3) втрата довіри до національної грошової одиниці;
- 4) збільшення навантаження на платіжний баланс країни;
- 5) наявність цінових диспропорцій;

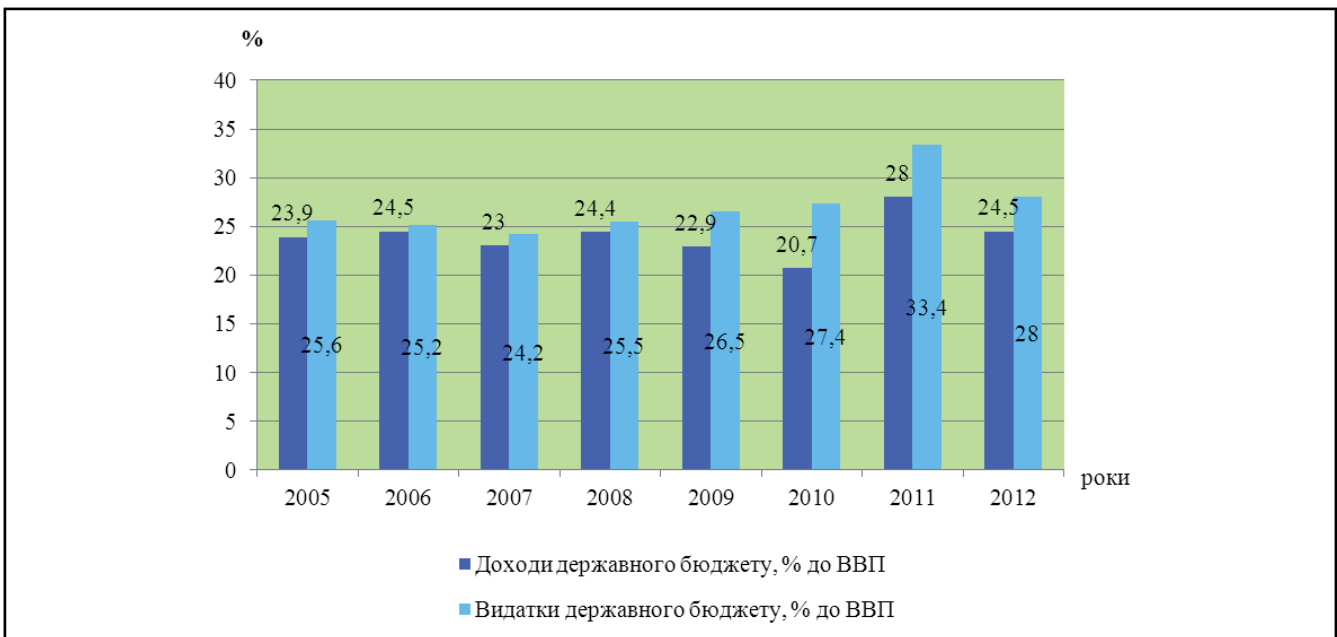

Рисунок 3. Динаміка обсягу доходів та обсягу витрат державного бюджету, % до ВВП [3]

Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

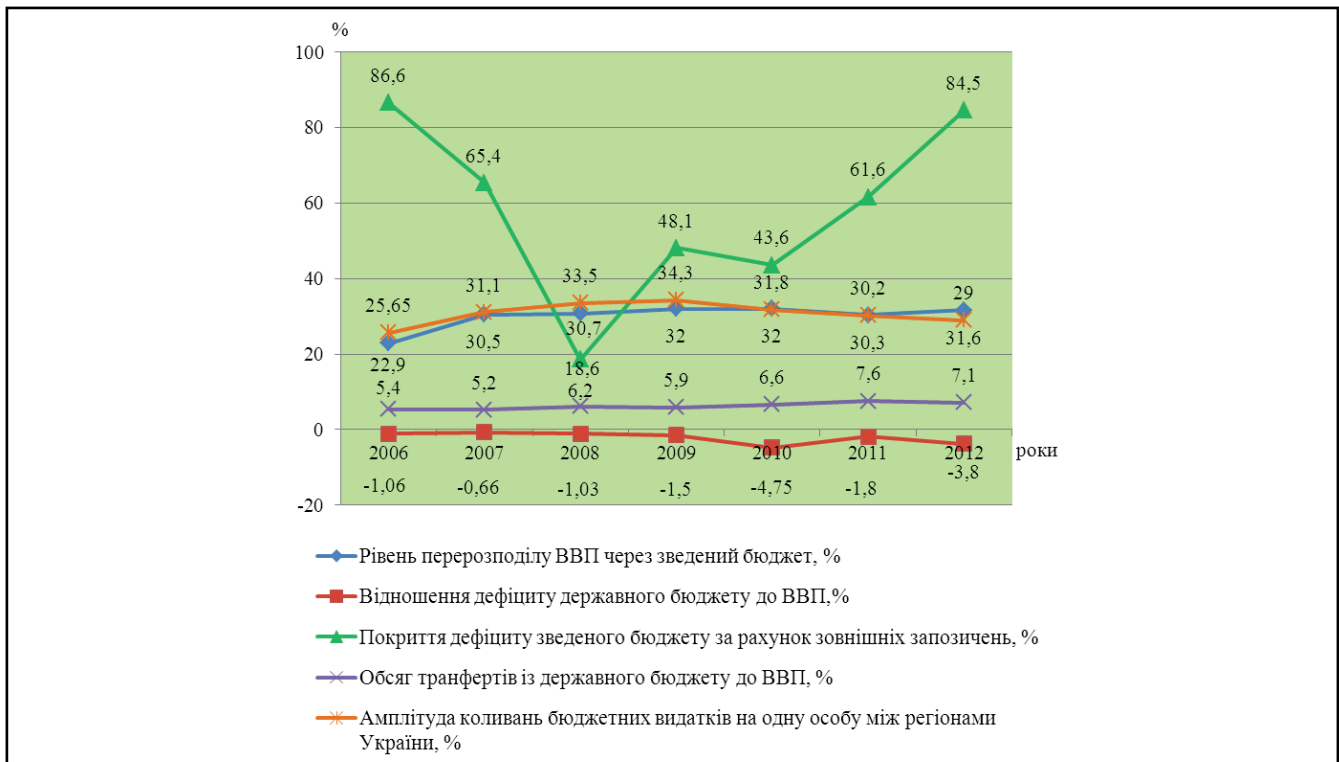

Рисунок 4. Динаміка індикаторів бюджетної безпеки України [3]

Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

б) порушення умов збалансованого функціонування національної економіки;

7) нарощування внутрішнього державного боргу в умовах падіння виробництва та інвестиційної активності;

8) зростання залежності економічної політики держави від інтересів держав-кредиторів;

9) високий рівень тінізації національної економіки та поширення її у всі сфери економічної діяльності.

Дослідження проблеми бюджетної незбалансованості в Україні засвідчило її виключно дефіцитну природу. Набувши пасивної форми, бюджетні дефіцити стали одночасно атрибутом і одним з джерел економічної кризи в державі, продукуючи негативні процеси в системі державних фінансів, зростання обсягів державного боргу, інфляції.

Висновки

Підбиваючи підсумки аналізу бюджетного дефіциту, можна зазначити, що надійна система його фінансування в Україні ще не створена. Фінансова система України є в тому вигляді, в якому вона склалася сьогодні, і на жаль, ще не спроможна забезпечити настільки складні процеси на усіх рівнях фінансових систем. Виходячи з цього необхідно посилити увагу щодо прискорення визначення державної політики, що має за мету створення внутрішніх та зовнішніх політичних умов, які сприятимуть збереженню національного доходу країни та зміцненню життєво важливих національних цінностей в умовах існування глобалізаційних процесів. Виявлено, що проблема бюджетної розбалансованості в умовах демократичної моделі бюджетного процесу в Україні не може бути вирішена виключно за рахунок економічних механізмів, адже в своїй основі має й політичну складову. Уникнути проблеми необґрунтованої дефіцитності бюджету

можливо шляхом встановлення законодавчих обмежень параметрів бюджетного дефіциту, його взаємообумовленості з граничним обсягом державного боргу.

Список використаних джерел

1. Про основи національної безпеки України [Електрон. ресурс] / Закон України від 19.06.2003 №964-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 08.06.2012 «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» [Електрон. ресурс] / Указ Президента України №389/2013 від 08.06.2012 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>
3. Статистична інформація [Електрон. ресурс] / Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електрон. ресурс] / Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 №1277 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/>
5. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
6. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.
7. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т.Т. Ковальчук. – К.: «Знання», 2004. – 638 с.
8. Василик О.Д. Державні фінанси України: Навч. посібник / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 606 с.
9. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. Фінансова безпека держави. – К.: ЦУЛ, 2007. – 192 с.

10. Стефанюк І.Б. Взаємовідносини державного та місцевих бюджетів України у 2010 році / І.Б. Стефанюк // Регіональна економіка. – 2011. – №2.
11. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовичкін. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
12. Карпінський Б.А. Методологія збалансованості фінансової системи держави // Вісник Львівського державного фінансово-еко-

- номічного ін-ту. Економічні науки. – Львів: ЛДФЕІ. – 2003, №4. – С. 6–15.
13. Засади формування бюджетної політики держави: Монографія / За наук. ред. М.М. Ермошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с.
14. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я.А. Жаліло; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.

Л.М. ЗАКРЕВСЬКА,

к.е.н., доцент кафедри прикладної економіки, Національний університет харчових технологій

Наслідки глобалізації для економіки України та країн світу

У статті проаналізовано проблемні аспекти та позитивні наслідки впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на економіку країн світу; досліджено структуру глобалізаційного процесу. Визначено наслідки глобалізації для української економіки.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, глобалізаційний процес, поглиблення.

Л.М. ЗАКРЕВСКАЯ,

к.э.н., доцент кафедры прикладной экономики, Национальный университет пищевых технологий

Последствия глобализации для экономики Украины и стран мира

В статье проанализированы проблемные аспекты и положительные последствия влияния глобализационных и интеграционных процессов на экономику стран мира; исследовано структурирование глобализационного процесса. Определены последствия глобализации для украинской экономики.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, глобализационный процесс, углубление.

The paper explores the problematic aspects and positive effects of globalization and integration processes in the world economy; investigated the structuring of globalization. Determined the effects of globalization on the Ukrainian economy.

Keywords: globalization, integration, globalizaton, deepening.

Постановка проблеми. Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток останніх двох десятиліть ХХ ст. відбувся під дедалі потужнішим впливом глобалізації. Глобалізація – об'єктивний та всеосяжний процес. Змінюються структура й форма організації світової економіки, міжнародних економічних відносин. Глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, значному підвищенню ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) у світогосподарських процесах.

Спираючись на важливість визначення Україною належного місця в міжнародній економіці, можна відзначити актуальність питань інтеграції України за такими стратегічними напрямками як: перебудова на ринковій основі виробничих зв'язків з країнами СНД; входження до європейського економічного простору через посилення співробітництва з країнами Центральної і Східної Європи, країнами ЄС; розвиток економічних зв'язків з країнами, що розвиваються. Особливої уваги заслуговує участь України в міжнародних організаціях для забезпечення рівноправного співробітництва у світовій економіці.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Різні аспекти проблем глобалізації і інтеграції економіки розглянуті в роботах таких науковців, як В.О. Ананьїна, В.С. Будкіна, З.С. Варналія, В.М. Василенко, В.А. Вергун, О.В. Гаврилюк, А.С. Гальчинський, О.П. Гребельник, Б.В. Губський, М.А. Дудченко, М. Інтрилигейтор, Л.Л. Кістерський, В.П. Ключко, В.Я. Красильчук, П. Кругман, І.І. Лукінова, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон, В.Є. Новицький, В.І. Павлюк, Ю.М. Пахомов, М. Портер, А.М. Поручник, І.І. Пузанов, А.П. Румянцев, В.С. Савчук, В.Р. Сіденко, С.І. Соколенко, В.М. Федосов, А.С. Філіпенко, та інших.

Проте головна увага сучасних концепцій зосереджена на тому, як потрапити на міжнародний ринок. Для цього в принципі достатньо мати дешеві товари. Однак країна, що має дешеві ресурси, дешеву робочу силу, в умовах глобалізації ризикує перетворитися на ресурс для більш розвинутих країн, не отримуючи при цьому всіх переваг від глобалізації.

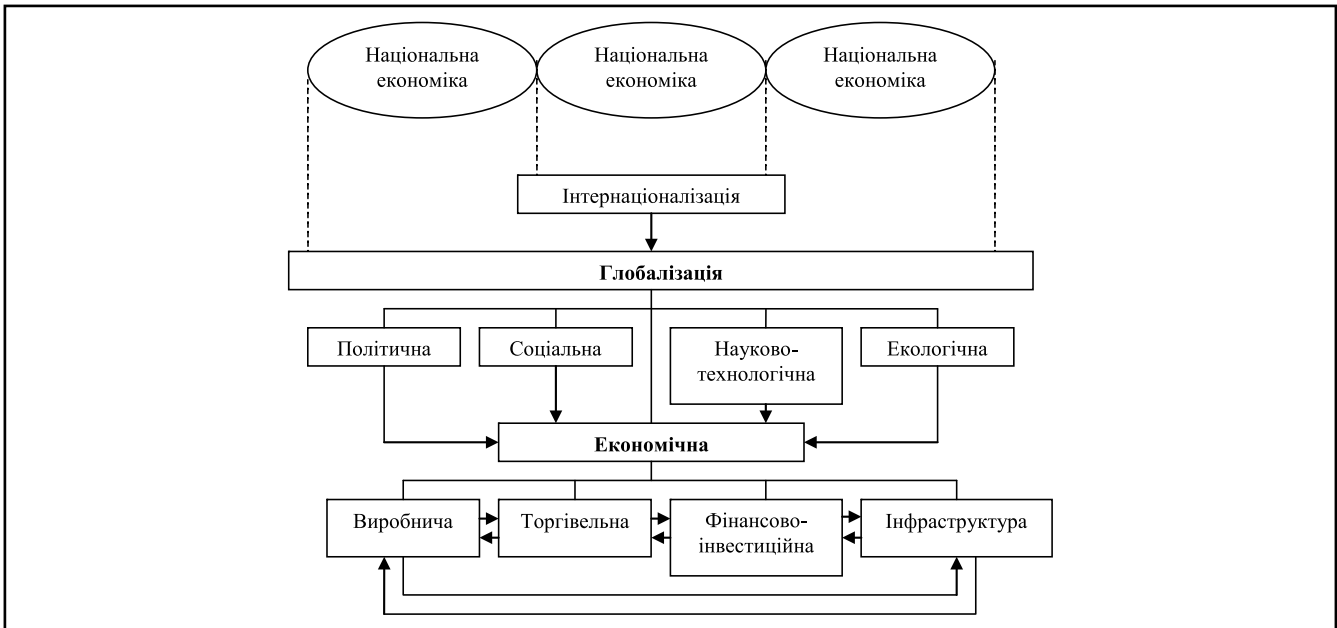
Метою статті є визначення впливу глобалізації на різні національні економіки та на сучасне світове господарство в цілому.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація світової економіки складна, багатоаспектна проблема, що постійно породжує численні наукові дискусії і тому на сьогодні вона не має простого і однозначного тлумачення. За цим поняттям переховується велика кількість явищ, а також проблем, які торкаються всього людства і які прийнято називати глобальними проблемами сучасності.

Термін «глобалізація» уперше введено в науковий обіг Т. Левітом у 1983 році. Він визначив «глобалізацію» як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються ТНК [1, с. 23].

Ширшого значення новому терміну надала Гарвардська школа бізнесу. У 1990 році консультант цієї школи К. Омі опублікував книгу «Світ без кордонів», у якій сформував позицію школи щодо цієї проблеми. Вважаючи, що світова економіка визначається взаємозалежністю трьох центрів (ЄС, США, Японія), він стверджував, що економічний суверенітет окремих держав став безглуздим, а на сцену світової економіки виходять «глобальні фірми» [1, с. 24].

Відповідно до комплексного підходу – глобалізація це геополітичне, геоекономічне, геокультурне явище, що має потужний ефект для усіх сторін життєдіяльності суспільства.

Структуризація глобалізаційного процесу

Глобалізація – це об’єктивний соціальний процес, змістом якого є дедалі більший взаємозв’язок та взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини й довкілля. В основі глобалізації лежить розвиток світових ринків товарів, послуг, праці й капіталу.

Українські вчені А.С. Філіпенко, В.С. Будкін сформували структуру глобалізаційного процесу, яка подана на рисунку [3, с. 78].

Таким чином, усі перераховані визначення поняття «глобалізація» показують, що на сьогодні немає єдиної відповіді, що являє собою глобалізація. Але кожне з перерахованих визначень відображає певні риси реальності.

При розгляді глобалізації як процесу дослідники виділяють три етапи [2, с. 31].

Першим етапом вважають сформований до кінця XIX ст. глобальний ринок товарів і капіталу у рамках Великої Британії. До 1914 року ця країна координувала всі функції, що інтегрували міжнародну економічну систему.

Другий етап глобалізації датується періодом після Другої світової війни. 1945–1975 роки ознаменувались відновленням і модернізацією довоєнного потенціалу світової економіки, деколонізацією та формуванням нового світового порядку.

Сучасний етап глобалізації характеризується багатьма відмінностями порівняно з двома попередніми етапами.

До головних ознак глобалізації можна віднести:

- взаємозалежність національних економік та їх взаємопроникнення;
- інтернаціоналізація світової економіки під впливом поглиблення міжнародного поділу праці;
- послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;
- становлення єдиної системи зв’язків і нової конфігурації світової економіки.

На сцену світового економічного життя висуваються нові суб’єкти світогосподарських процесів, зокрема:

- міжнародні організації (МВФ, Світовий банк, МОП, СОТ);

- країни «Великої сімки»;
- багатонаціональні корпорації;
- великі міста.

Економіка глобалізується внаслідок виникнення нових форм конкуренції, коли дедалі більше суб’єктів світогосподарських зв’язків не мають певної державної належності.

Журнал Foreign Policy щорічно публікує індекс глобалізації країн, який відображає розвиток політичної, економічної, персональної та технологічної глобалізації у 62 країнах світу, на які припадає 96% світового ВВП та 84% населення світу [4, с. 4].

При складанні рейтингу враховують чотири основних параметри:

- по-перше, показники економічної інтеграції (обсяг міжнародної торгівлі, прями іноземні та портфельні інвестиції, міжнародні платежі тощо);
- по-друге, показники персональних контактів (міжнародний туризм, міжнародні телефонні переговори, поштові відправлення, перекази тощо);
- по-третє, показники технологізації (кількість користувачів Інтернет, інтернет-сервери тощо);
- по-четверте, показники участі у міжнародній політиці (кількість посольств, участь у міжнародних організаціях тощо).

За останні роки перелік найглобалізованіших держав світу практично не зазнав змін. Відповідно до даних на 2012 рік найбільш глобалізованою країною стала Ірландія. На другому місці – Сінгапур, на третьому – Швейцарія. Ці держави ніколи не випадали з першої п’ятірки, а Ірландія є найглобалізованішою країною уже третій рік поспіль.

Крім них, серед двадцяти найглобалізованіших країн: Нідерланди, Фінляндія, Канада, США, Нова Зеландія, Британія, Австралія, Чехія, Франція, Португалія, Норвегія, Німеччина, Словенія і Малайзія. Останні десять рядків рейтингу посіли Іран, Індія, Єгипет, Індонезія, Венесуела, Китай, Бангладеш, Туреччина, Кенія і Бразилія.

Україна посідає 43-тє місце та є останньою з усіх країн Центральної та Східної Європи у цьому рейтингу. Це пояснюється насамперед уповільненням реформ у ключових секторах та політичною нестабільністю.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розгортання процесу глобалізації несе в собі суперечливий вплив на національні економіки та на сучасне світове господарство в цілому.

Однозначно оцінити вплив глобалізації на світові процеси не можна. Існують і переваги її, і недоліки. Переваги глобалізації полягають в тому, що вона дозволяє:

- поглиблювати міжнародний розподіл праці;
- ефективніше розподіляти кошти і в кінцевому підсумку сприяти підвищенню якості трудового життя, розширенню життєвих перспектив населення (при нижчих для нього затратах);
- здійснювати економію на масштабах виробництва, що потенційно може сприяти зниженню цін, а отже стійкому економічному зростанню, підвищенню рівнів зайнятості й життя;
- підвищити рівень продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні й поширювати новітню технологію, а також посилити конкурентний тиск на користь безперервного введення інновацій у світовому масштабі.

Крім того, глобалізація може сприяти вільному і широкому розповсюдженню капіталів, зростанню зарубіжних інвестицій, розширенню можливостей для розвитку інфраструктури, полегшенню контактів між людьми різних країн.

Однак вона несе з собою не тільки переваги, а й недоліки, негативні наслідки і потенційні проблеми. Вона супроводжується:

- взаємозалежністю фінансових ринків;
- зростанням спекулятивних валютних потоків між державами і вторинних фінансових ринків;
- станом платіжної і торгівельної розбалансованості, що у сукупності значно обмежують можливість формування незалежної макроекономічної політики на національних рівнях.

Таким чином, і досі не зрозуміло, що ж у кінцевому рахунку глобалізація несе країнам – загрозу чи нові можливості? Позитивний чи негативний вплив від неї залежить від рівня розвитку національної економіки країни.

Дійсно, глобалізація економічної діяльності є однією з головних тенденцій в розвитку сучасного світу, що значно впливає не лише на економічне життя, але й тягне за собою політичні (внутрішні і міжнародні), соціальні і навіть культурно-цивілізаційні наслідки. Ці наслідки все більше відчують на собі практично всі країни і серед них, звичайно, Україна, яка цілком усвідомлено, активно і цілеспрямовано рухається в напрямку інтеграції в світову економіку.

Вплив глобалізації на національну економіку досить складний та суперечливий. Існують як позитивні, так і негативні сторони. Позитивні сторони очевидні. По-перше, це можливість брати активну участь в обговоренні режимів регулювання міжнародних економічних відносин, а не бути осторонь, як це спостерігається тепер. По-друге, відбудеться скорочення витрат на здійснення зовнішньоекономічних операцій, що є дуже важливо, оскільки загальне підвищення цінової конкурентоспроможності українських виробників найактуальніше питання сьогодення. Цим самим наша країна виконає одну з головних умов поглиблення відносин з Європейським союзом та отримає можливість захисту інтересів України та її підприємств відповідно до міжнародних форм та процедур, що мінімально залежать від коливання політичних відносин з тією чи іншою країною.

Забезпечення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів за рахунок приєднання країни до загальноприйня-

тих у світі регулятивних норм також є однією із позитивних сторін, оскільки сучасному становищу держави не позаздриш. Іноземні інвестори не довіряють політичній та економічній нестабільності в країні і тому забирають свої капіталовкладення.

Позиція, яку зараз підтримує Україна, призведе до збільшення можливостей входження країни до великих міжнародних коопераційних проектів, що в перспективі можуть забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності та розширити можливості більш вільного доступу до зарубіжних ринків за рахунок зменшення тарифних і нетарифних перешкод.

Але для України стратегічно важливою метою має стати стимулювання структурних реформ усередині країни, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності у відкритому ринковому середовищі, що є стратегічно важливою метою.

На жаль, на сьогодні Україна недостатньо залучена до цих процесів, оскільки вона:

- значно відстає від провідних держав світу в галузі інформатизації та розвитку інформаційних технологій;
- перебуває лише на початку формування власних ТНК, конкурентоспроможних на глобальному рівні й здатних до здійснення глобальної стратегії розвитку;
- досить непослідовно запроваджує економічну лібералізацію;
- не приділяє належної уваги координації своєї зовнішньоекономічної політики з іншими пострадянськими й постсоціалістичними країнами, що розвиваються, – це робить політику мало гнучкою та в цілому послаблює зовнішні позиції.

Тому, з іншого боку, глобалізація спричинює серйозні негативні наслідки – вона загрожує майбутньому людської цивілізації, шкідливо впливає на клімат, погіршує якість та рівень життя. Виникає пригнічення розвитку окремих галузей (секторів) національної економіки, які виявляються неготовими до повноцінної міжнародної конкуренції.

Висновки

Оскільки Україна не може уникнути втягнення у глобалізаційні процеси, тому політичну та економічну політику держави треба формувати відповідно до факторів розвитку глобалізації, аби знешкодити можливі негативні наслідки та максимізувати вигоди від процесу глобалізації. Оскільки Україна поступово інтегрується до міжнародних організацій та ринків, наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутнішими для української економіки.

Аналіз цього всесвітнього процесу має не лише теоретичне, а й суто практичне, надзвичайно важливе значення для України, для її зовнішньоекономічної, а в більш широкому значенні – всієї економічної політики.

Список використаних джерел

1. Савелко Т.В. Уточнення економічного змісту й особливостей глобалізації / Т.В. Савелко // *Фінанси України*. – 2004. – №7. – С. 20–26.
2. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // *Фінанси України*. – 2005. – № 5. – С. 29–35.
3. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.А. та інші. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – Київ «Либідь», 2002. – 470 с.
4. Червінський А., Шутиш М. Глобалізація: Україна залишається напіввідкритою і напівпрозорою / А. Червінський, М. Шутиш // *Україна Business*. – 2013. – №16. – С. 4–6.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 330.322(477)

А.О. ХОДЖАЯН,
д.е.н., завідувач відділу з питань економічної безпеки та використання спеціальної інформації,
Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України,
О.А. РУДЕНКО,
аспірантка кафедри економічної теорії, Черкаський державний технологічний університет

Концептуальні засади реалізації державної інвестиційної політики

У статті сформульовано поняття та зміст державної інвестиційної політики, визначено основні форми, методи, цілі та принципи державного регулювання. Запропоновано концептуальну схему державної інвестиційної політики.

Ключові слова: інвестиційна політика держави, принципи державного регулювання, форми інвестиційної політики держави, методи державного регулювання, концептуальна схема.

А.А. ХОДЖАЯН,
д.э.н., заведующий отделом по вопросам экономической безопасности и использования специальной информации,
Научно-исследовательский экономический институт Минэкономразвития и торговли Украины,
О.А. РУДЕНКО,
аспирантка кафедры экономической теории, Черкасский государственный технологический университет

Концептуальные основы реализации государственной инвестиционной политики

В статье рассмотрено понятие государственной инвестиционной политики по разным источникам, определены основные формы, методы, цели и принципы государственного регулирования. Предложена концептуальная схема государственной инвестиционной политики Украины.

Ключевые слова: инвестиционная политика государства, принципы государственного регулирования, формы инвестиционной политики государства, методы государственного регулирования, концептуальная схема.

А.О. KHODZHAIAN,
doctor of science in economics, Department of the economic security and specific information using, scientific and research
Institute of economics, Ministry of economic development and trade of Ukraine,
О.А. RUDENKO,
PhD student, Department of economic theory at the Cherkasy state technological university

Conceptual principles of state investment policy

The article deals with the concept of state investment policy according to various sources, the main forms, methods, objectives and principles of state regulation. Also, the author offers a conceptual diagram of state investment policy of Ukraine's economy.

Keywords: investment policy, the principles of government regulation, investment policy forms and methods of state regulation, the conceptual plan.

Невідкладними завданнями, що постали перед нашою державою на сучасному етапі, є вихід з економічної кризи та розвиток конкурентоспроможного і високо-

технологічного виробництва. У період трансформації економіки України суттєво зростає роль інвестиційної діяльності. Вирішальна роль в організації інвестиційної діяльності належить

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

державі, яка має обґрунтовано формувати державну інвестиційну політику з урахуванням усіх особливостей національної економіки. Саме державна інвестиційна політика дозволяє максимально використовувати наявний національний ресурсний потенціал для забезпечення довгострокових і короткострокових цілей та завдань соціально-економічного розвитку, а також ефективно залучити в ці процеси іноземні інвестиції.

Постановка проблеми. Інвестиційна політика держави є важливим фактором залучення інвестицій для структурної перебудови економіки, впровадження інноваційних розробок, поліпшення життєвого рівня населення та сталого економічного зростання країни.

Забезпечення стабільних темпів економічного розвитку національної економіки на основі формування повноцінного інвестиційного ринку, активізації використання внутрішніх інвестицій та залучення прямих зарубіжних інвестицій є ключовим елементом стратегії інтеграції України у світогосподарські процеси. Тому з'ясування змісту державної інвестиційної політики, форм, методів, цілей і принципів державного регулювання, чинників формування сприятливого інвестиційного клімату, вивчення закордонного досвіду розвитку економіки на основі інвестиційного інструментарію обумовлює актуальність дослідження і слугує теоретико-методологічним підґрунтям формування ефективної державної інвестиційної політики.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У світовій економічній літературі особливу увагу тенденціям розвитку державної інвестиційної політики приділено в працях Дж.М. Кейнса [1], П. Самуельсона [2], Р. Харрода, М. Портера, Л. Ігоніної, О. Сухарева, С. Шманьового та ін. У вітчизняній науковій літературі цим питанням присвячені праці багатьох вчених-економістів: Б. Адамова, О. Гаврилюка, А. Гальчинського, В. Геєця, М. Гамана, Г. Губерної, Б. Губського, В. Дорофійенка, С. Довбні, Т. Затонацької, В. Івченко, М. Крейдич, І. Літьохіної, І. Манцурова, М. Назарчука, О. Поважного, С. Поважного, А. Поручника, Н. Татаренко, Л. Червової та ін.

Метою статті є визначення теоретичного поняття інвестиційної політики як системного елементу економічної політики держави, дослідження сутності, цілей та завдань державної політики в умовах активізації і переформатування інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Економічна політика держави формується виходячи з розуміння основних напрямів та форм участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання. Системоутворюючим елементом державного впливу на економічні процеси виступає інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним [4].

Слід наголосити, що перш за все державна інвестиційна політика є важливою складовою економічної політики, яка виступає у вигляді комплексу взаємопов'язаних цілей і пріоритетів розвитку інвестиційної сфери, а також методів та інструментів їхньої реалізації. Розкриваючи сутність поняття «інвестиційна політика», автори акцентують увагу на окремих її змістовних складових (табл. 1).

З урахуванням особливостей розвитку процесу інвестування в сучасних умовах Л. Гриценко пропонує таке модифіковане визначення цього поняття: державна інвестиційна політика – це система заходів, що визначають обсяг, структуру та основні напрями всіх вкладень інвестиційних ресурсів різної форми (фізичних, фінансових, матеріальних, нематеріальних, інтелектуальних) для забезпечення високих темпів розвитку економіки через концентрацію інвестицій на тих інвестиційних проектах, від яких залежать досягнення високих темпів розвитку виробництва, збалансованість та ефективність економіки, одержання максимального приросту

Таблиця 1. Поняття «державна інвестиційна політика» за різними джерелами

Автор	Визначення «державна інвестиційна політика»	Джерело
А.Г. Загородній	Це загальнодержавні принципи рішення та заходи, що визначають напрями використання капітальних вкладень у сферах і галузях економіки з метою забезпечення ефективності та пропорційності її розвитку, усунення міжгалузевих і внутрішньогалузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери	[5, с. 685]
У. Водянов	Це складова фінансової політики та напрямки економічної політики, що здійснюється державою у вигляді становлення структури та масштабів інвестицій, джерел отримання інвестиційних ресурсів, напрямів їхнього використання	[6, с. 94]
М.В. Кондрашова	Це складова економічної політики, що здійснюється державою у вигляді становлення структури та масштабів інвестицій і напрямів їхнього використання	[7, с. 120]
І.В. Сергєєв та І.І. Веретенікова	Це комплекс правових, адміністративних, економічних методів держави, які направлені на розширення й активізацію інвестиційних процесів	[8, с. 272]
В.П. Пшенична	Це механізм, який є складовою економічної політики держави, що передбачає дію економічних інструментів, які забезпечують вплив на інвестиційний процес, у рамках чинних нормативно-правових актів країни з метою досягнення соціального та економічного ефектів, при урахуванні ресурсних та інституційних обмежень	[9, с. 32]
О. Коюда та В. Гриньова	Це визначення структурних та кількісних потреб в інвестиційних ресурсах, збільшення джерел фінансування, вибір пріоритетних напрямів фінансування та формування ефективної пропозиції для залучення інвестицій	[10]
С. Чистов, А. Никифоров, Т. Куценко	Це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення й активізацію інвестиційних процесів	[11, с. 301]

Джерело: розроблено автором.

продукції і доходу на одиницю витрат, а також для створення в країні соціального середовища, яке відповідає вимогам суспільства щодо необхідної якості життя, належного рівня задоволення соціальних стандартів з урахуванням потреб майбутніх поколінь [12, с. 91].

Також інвестиційну політику доцільно розглядати як комплекс заходів щодо підвищення рівня залучення наявного інвестиційного потенціалу до процесу відтворення, створення оптимальних умов для вкладення інвестицій, забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни на основі використання перспектив здійснення спільної інвестиційної діяльності держави та приватних суб'єктів підприємницької діяльності.

Дослідники акцентують увагу на обов'язковості дотримання загальних принципів політики держави України в інвестиційній сфері з метою формування рамкових умов забезпечення її ефективності та формування сприятливого інвестиційного клімату, серед яких [15]:

- обґрунтованість, послідовність, публічність та передбачуваність державної інвестиційної політики;
- підвищення ролі і збільшення частки власних (внутрішніх) джерел інвестування національної економіки;
- пріоритет державної підтримки інвестицій стратегічно важливих для держави галузей, які забезпечують функціонування всього національного господарства, інноваційний прорив, розвиток соціальної інфраструктури, екологічну безпеку;
- послідовна децентралізація інвестиційного процесу (переддача функції забезпечення інвестиціями господарюючим суб'єктам);
- збільшення частки власних коштів суб'єктів господарювання у фінансові інвестиційні проекти;
- виділення бюджетних коштів переважно для реалізації державних пріоритетів, програм, проектів, спрямованих на забезпечення структурних зрушень в економіці у напрямі формування РСЕ;
- адресність інвестицій (фінансування інвестиційних проектів відповідно до державних цільових програм);
- надання переваги раніше розпочатому будівництву, технічному переобладнанню та реконструкції діючих підприємств;
- обов'язкова державна експертиза кожної інвестиційної програми і проекту (для визначення їх відповідності цілям і пріоритетам ДЄП та соціально-економічної ефективності);

– перехід від бюджетного фінансування до кредитування інвестиційних проектів та розширення джерел фінансування інвестиційних проектів (змішане фінансування);

– здійснення відповідними державними організаціями контролю над цільовим використанням централізованих інвестицій та запровадження системи страхування інвестицій.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється шляхом прямого управління інвестиціями, регулюванням умов та контролем за законністю здійснення інвестиційної діяльності, з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики держави. Державна політика щодо залучення іноземного капіталу здійснюється Кабінетом Міністрів України спільно з НБУ та регулюється Верховною Радою України. Важливу роль в цьому процесі відіграє Адміністрація Президента. Указами Президента України створена певна кількість державних інституцій, що безпосередньо займаються залученням іноземних інвестицій в Україну.

Форми інвестиційної політики держави можуть бути класифіковані за багатьма ознаками (табл. 2).

Активізація інвестиційної діяльності належить до системних питань макроекономічного розвитку, вирішення яких має здійснюватись на державному рівні. Для створення ефективного механізму управління, планування, програмування і фінансування розвитку інвестиційної діяльності, а головне для реалізації всіх завдань державної інвестиційної політики, необхідно керуватися загальнонауковими принципами, які визначені в Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку» [16]:

- принцип цілісності – забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди і на більш тривалий період;
- принцип об'єктивності, який полягає в тому, що інвестиційні програми розробляються на основі даних органів державної статистики, центральних органів виконавчої влади;
- принцип науковості (або наукової обґрунтованості) означає, що в економічних програмах усіх рівнів всебічне врахування вимог об'єктивних законів розвитку суспільства має базуватись на глибокому вивченні досягнень вітчизняно-

Таблиця 2. Форми інвестиційної політики держави

№ п/п	Ознака класифікації	Форма інвестиційної політики
1	За характером проблем та часовим проміжком	Стратегія, тактика та оперативні заходи
2	За напрямками діяльності держави	Прогнозування, програмування, законотворча діяльність, державні замовлення та закупівлі інвестиційних товарів, фінансування проектів на конкурсній основі, інформаційне та кадрове забезпечення інвестиційного комплексу
3	За рівнем владних повноважень	Загальнодержавні та муніципальні
4	За секторами, сферами, галузями економіки	У державному та приватному секторах, у виробничій та соціальній сфері, у промисловості, сільському господарстві, будівництві та ін. галузях
5	За методами регулювання	Прямі та непрямі, адміністративні та ринкові
6	За інструментами впливу	Нормативні, аналітичні, організаційні
7	Залежно від об'єктів інвестування	Інноваційна діяльність, капітальне будівництво, лізинг, корпоративна (акціонерна)

Джерело: розроблено автором.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

го та іноземного досвіду управління. Регулювання концептуальної моделі інвестиційної діяльності має будуватися на широкому використанні методик і моделей;

- принцип гласності, який полягає в тому, що прогнози та програмні документи економічного і соціального розвитку є доступними для громадськості;

- принцип самостійності, який полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

- принцип рівності, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

- принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави;

- принцип комплексності – полягає в тому, що всі основні елементи економічної і соціальної сфери в своєму розвитку мають розглядатися в їх причинно-наслідковому зв'язку та взаємообумовленості і спрямовувати на створення ефективної структури економіки;

- принцип системності передбачає розробку і забезпечення реалізації механізмів активізації інвестиційної діяльності;

- принцип реальності – при прогнозуванні шляхів і строків досягнення можливих станів об'єкта необхідно враховувати забезпеченість матеріальними, трудовими, фінансовими і природними ресурсами та найефективніше їх використання. Крім того, цей принцип має забезпечити поєднання оперативних, коротко-, середньо-, довгострокових і далекоглядних прогнозів;

- принцип погодженості інтересів (суспільних, колективних і особистих). Соціально-економічний розвиток України залежить від того, наскільки загальнодержавні інтереси збігаються з інтересами трудового колективу й окремого працівника щодо кінцевих результатів праці. У прогнозах, як і у планах, необхідно використовувати всю систему інтересів як рушійну силу розвитку виробничих відносин, зростання економіки і підвищення її ефективності.

Поряд існує ще ціла низка принципів: варіантності, ціле-спрямованості, альтернативності, ефективності, динамічності, узгодженості, єдності, варіантності.

Державна інвестиційна політика, яка спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, має функціонувати в єдиній системі державного регулювання економіки і узгоджуватися з цілями і принципами інших форм державного регулювання. А саме:

- бюджетною політикою, спрямованою на формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу;

- податковою політикою, спрямованою на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання;

- грошовою політикою забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси та досягнення ефективного готівкового обігу;

- кредитною політикою, метою якої є залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

- структурно-галузевою політикою, спрямованою на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення;

- ціновою політикою, спрямованою на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

- антимонопольно-конкурентною політикою створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, недопущення монопольного ціноутворення;

- валютною політикою, спрямованою на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

- зовнішньоекономічною політикою, спрямованою на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника;

- екологічною політикою, що забезпечує раціональне використання та повноцінне відтворення природних ресурсів, створення безпечних умов життєдіяльності населення;

- соціальною політикою, в розрізі всіх її складових щодо забезпечення економічно обґрунтованого рівня заробітної плати і доходів населення, зайнятості, соціального захисту та соціального забезпечення.

Під методами державного регулювання економіки слід розуміти способи впливу держави на суб'єктів ринкової економіки з метою забезпечення сприятливих умов їх ефективного функціонування відповідно до прийнятої економічної політики держави, а також це сукупність способів, прийомів і засобів державного впливу на економічні процеси.

Методи прямого регулювання використовують з метою безпосереднього втручання держави в економічні процеси. До них, зокрема, відносять: держконтракт, держзамовлення, закупівлі промислової і сільгосппродукції, субсидії, субвенції, дотації, прямі витрати уряду, встановлення фіксованих цін на товари, встановлення фіксованих тарифів на послуги, валютних курсів, ліцензування, встановлення державних стандартів і нормативів тощо.

Адміністративні методи – це заходи держави, які передбачають заборони, дозвіл або примус (укази, розпорядження, ліцензування, встановлення фіксованих цін, валютних курсів, введення економічних, харчових, фармацевтичних, соціальних,

екологічних стандартів і нормативів, контроль за виконанням законів, указів, розпоряджень тощо, санкції за порушення).

Методи непрямого регулювання використовують з метою формування сприятливого економічного середовища, яке змушує суб'єктів ринкової економіки діяти в потрібному для держави напрямі. Опосередковане регулювання – це вплив держави на економічні інтереси інструментами фінансово-бюджетної, грошово-кредитної, цінової, інвестиційної та іншої політики.

Правові методи – це система законів та законодавчих актів, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання (визначають правовий простір) через прийняття законодавчих та нормативних актів, передбачаючи механізми їх реалізації та контролю за виконанням. А економічні методи державного регулювання – це створення державою фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання і зумовлювати їхню поведінку (податкові ставки, податкові пільги, система правил і строків виплат податків, пільгові кредити, гарантії для приватних кредитів, система амортизаційних списань, облікова ставка, нормативи банківського резервування, митний тариф).

На основі аналізу форм, методів цілей та принципів державної інвестиційної політики автором сформована концептуальна схема державної інвестиційної політики.

Змістом схеми державної інвестиційної політики є система економічних цілей, принципів, факторів, пріоритетних напрямів дій, втілених у державних програмах, законах, бюджетних пріоритетах і регуляторних заходах, які слугують засобами їх реалізації. Запропонована концептуальна схема є розробкою теоретико-методологічних засад, яка представлена послідовністю таких етапів: формулювання теоретико-методологічного інструментарію дослідження; розробка концептуальних засад підвищення ефективності державної інвестиційної політики; реалізація державної політики підвищення рівня інвестиційної привабливості національної економіки; інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесом забезпечення інвестиційними ресурсами національної економіки.

Цілями державної інвестиційної політики мають бути створення умов для:

- забезпечення фінансовими ресурсами розвитку пріоритетних галузей і сфер національної економіки;
- модернізації виробництва і на цій основі покращання позицій національних виробників на світових ринках;
- підвищення темпів економічного зростання;
- забезпечення повної і ефективної зайнятості;
- забезпечення на цій основі високого рівня і якості життя населення.

У рамках стратегічних цілей концептуальної схеми визначено пріоритетні напрями державної інвестиційної політики та конкретизовано управлінські заходи:

1) нарощення обсягів інвестиційних ресурсів за рахунок: формування привабливого інвестиційного клімату (макроекономічна і політична стабільність; захист прав власності; спрощення процедур започаткування бізнесу); диверсифікації каналів фінансування інвестицій (збільшення власних фінансових ресурсів підприємств з застосуванням амортизаційної і селективної податкової політики; розвиток фондового ринку і активізація використання титулів власності і боргових ЦП; підвищення використання потенціалу банківської систе-

ми за рахунок підвищення рівня стійкості банківського сектору, зниження кредитних ставок та запровадження механізмів довгострокового кредитування; залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів; стимулювання інвестицій у пріоритетні сектори економіки (аграрний сектор, машинобудування, інноваційний сектор);

2) стимулювання і структурне переформатування інвестиційних ресурсів на високотехнологічні виробництва з високим вмістом доданої вартості за рахунок державних заходів, податкових пільг, часткової компенсації кредитних витрат на модернізацію та технічне переоснащення виробництва за рахунок бюджету;

3) досягнення збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій через: прискорену модернізацію матеріально-технічної бази промислового виробництва; нарощування обсягів інвестиційних ресурсів і переорієнтації їх у високотехнологічні сектори економіки; впровадження ресурсо-, енергозберігаючих технологій; зниження питомої ваги екологодеструктивних підприємств; вдосконалення системи фінансового обслуговування аграрного сектору на основі державної інвестиційної підтримки; сприяння інноваційному наповненню іноземних інвестицій; зміна галузевої структури на користь високотехнологічних галузей; зміна секторальної структури в розрізі сфери послуг на користь освіти, науки, інформатизації, охорони здоров'я; досягнення збалансованості між споживанням і доходами, заощадженнями і інвестиціями, зовнішнім і внутрішнім попитом, реальними і фінансовими активами);

4) розвиток базової інфраструктури через: розбудову виробничої і соціальної інфраструктури (транспорт, комунікації, заклади освіти, охорони здоров'я, готелі, туристичні комплекси) та ринкової інфраструктури на основі підвищення якості і доступності послуг кредитування, консалтингу, аудиту, реклами, права, інформації, зв'язків з громадськістю, інституційні умови здійснення операцій з титулами власності);

5) формування ефективного конкурентного середовища на основі: ліквідації необґрунтованих податкових преференцій; зниження тінізації економіки; вдосконалення конкурентного законодавства, забезпечення довгострокових гарантій створення і підтримання сприятливого для бізнесу середовища з боку державних органів влади;

6) реалізація інноваційної моделі розвитку через: розвиток інноваційного бізнес-середовища; розбудову інноваційної інфраструктури; формування ресурсної складової інноваційного потенціалу; удосконалення нормативно-правової бази інноваційної діяльності;

7) підвищення стійкості економіки і усунення ризиків розвитку на основі: зниження рівня зовнішньої заборгованості держави; забезпечення внутрішньої стабільності грошової одиниці; забезпечення зовнішньої стабільності грошової одиниці; підвищення рівня географічної і товарної диверсифікованості зовнішньої торгівлі; усунення дисбалансів банківської системи; зниження рівня матеріаломісткості і енергоємності виробництва; ліквідація деформованої галузевої і технологічної структури виробництва;

8) формування оптимальної моделі зовнішньоекономічних зв'язків шляхом: зменшення залежності економіки країни від кон'юнктури зовнішніх; зростання ємності внутрішньо-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

го ринку; формування дієвого механізму захисту і підтримки національних виробників на зовнішніх ринках.

Висновки

В Україні існує низка проблем, які перешкоджають ефективному функціонуванню державної інвестиційної політики, це: політична нестабільність, нерозвиненість ринкової інфраструктури міжнародного бізнесу, недосконале податкове законодавство, митні бар'єри, відсутність дієвої системи страхування, високий рівень темпу інфляції та ненадійність банківської системи. Державна інвестиційна політика України є неефективною, так як інвестуються в основному швидкокоопні галузі народного господарства. В той час як за межами інвестиційних потоків залишаються високотехнологічні з тривалим терміном окупності галузі, які можуть стати локомотивом інноваційного перезавантаження.

На основі аналізу форм, методів та принципів державної інвестиційної політики сформована концептуальна модель державної інвестиційної політики, змістом якої є система економічних цілей, принципів, факторів, пріоритетних напрямів дій, втілених у державних програмах, законах, бюджетних пріоритетах і регуляторних заходах, які слугують засобами їх реалізації.

Цілями державної інвестиційної політики мають бути створення умов для:

- забезпечення фінансовими ресурсами розвитку пріоритетних галузей і сфер національної економіки;
- модернізації виробництва і на цій основі покращання позицій національних виробників на світових ринках;
- підвищення темпів економічного зростання;
- забезпечення повної і ефективної зайнятості;
- забезпечення на цій основі високого рівня і якості життя населення.

Тільки виважена державна політика сприятиме економічному розвитку країни, підвищенню зайнятості населення і зростанню його доходів, дасть можливість оптимізувати структуру інвестиційних ресурсів і спрямувати їх на розбудову національної економіки.

Список використаних джерел

1. Keynes, John Maynard. The General Theory of Employment // The Quarterly Journal of Economics, 51 – №2, (1937 Feb). – P. 209–223.

2. Samuelson Paul, Nordhaus D. William. Economics. – 14 th ed p.cm. McGraw–Hill, inc 1992. – 784 p.

3. Татаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.

4. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №18, №19–20, №21–22, ст. 144 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436–15>

5. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.

6. Водянов У. Новые инструменты государственного регулирования инвестиций / У. Водянов // Проблемы теории и практики управления – 2004. – №5. – С. 94–95.

7. Кондрашова М.В. Теоретичні основи формування державної інвестиційної політики на рівні регіону / М.В. Кондрашова // Держава та регіони (Серія: Державне управління) – 2008. – №2. – С. 118–121.

8. Сергеев И.В. Организация и финансирование инвестиций / И.В. Сергеев, И.И. Веретенникова, В.В. Яновский. – М.: Финансы и кредит, 2000. – 400 с.

9. Пшенична В.П. Розвиток механізму реалізації державної інвестиційної політики України: дис. ... к.е.н.: 08.00.03 / Пшенична В.П. – Д., 2011. – 205 с.

10. Коюда О.П. Інвестування / О.П. Коюда, О.П. Лепейко, В.О. Коюда, В.М. Гриньова. – К.: Знання, 2008. – 452 с.

11. Державне регулювання економіки: навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.

12. Гриценко Л.Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання / Л.Л. Гриценко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград: КНТУ, 2012. – Вип. 22. – Ч. II. – С. 90–96. – Економічні науки.

13. Калетнік Г.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Г.М. Калетнік, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай; М–во освіти і науки, молоді та спорту України, М–во аграр. політики і продовольства України, ВНАУ. – К.: Хай–Тек Прес, 2011. – С. 427.

14. Данилишин Б.М. Інвестиційна політика в Україні: Монографія / Б.М. Данилишин, М.Х. Корецький, О.І. Дацій – Донецьк: Юго–Восток, ЛТД, 2006. – 292 с.

15. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1602–14>

А.В. ЧЕРЕП,
д.е.н., професор, Запорізький національний університет,
В.О. ЛІГУЗОВА,
аспірантка, Запорізький національний університет

Особливості здійснення інноваційних процесів на підприємствах України

У статті розглядаються інноваційні процеси на підприємствах як послідовність певних взаємопов'язаних стадій. Проаналізований сучасний стан інноваційних процесів в Україні. Визначені позитивні та проблемні аспекти даних процесів.

Ключові слова: інновація, інноваційні процеси, інноваційна продукція, витрати, ефективність.

А.В. ЧЕРЕП,
д.э.н., профессор, Запорожский национальный университет,
В.О. ЛИГУЗОВА,
аспирантка, Запорожский национальный университет

Особенности осуществления инновационных процессов на предприятиях Украины

В статті розглядаються інноваційні процеси на підприємствах як послідовність певних взаємопов'язаних стадій. Проаналізовано сучасне становище інноваційних процесів в Україні. Визначено позитивні та проблемні аспекти даних процесів.

Ключеві слова: інновація, інноваційні процеси, інноваційна продукція, витрати, ефективність.

A. CHEREP,
doctor of economics, professor of finance Zaporizhzhya National University

V. LIGUZOVA,
PhD student, Zaporizhzhya National University

Features of the implementation of innovative processes in the enterprises of Ukraine

The article discusses innovative processes as the sequence of defined interrelated stages. Analyzed the current state of innovation processes in Ukraine. Positive and problematic aspects of these processes are defined.

Keywords: innovation, innovation processes, innovative products, cost, effectiveness

Постановка проблеми. Інноваційні процеси являють собою важливу складову економічного розвитку країни, оскільки забезпечують виробництво якісної нової продукції на ринку. Для забезпечення ефективної інноваційної діяльності повинна здійснюватись послідовність певних стадій, яка дозволяє підприємству зосереджувати свої зусилля на поступовому досягненні визначеної мети.

Кожна з таких стадій є невід'ємною складовою процесу розробки та впровадження нової продукції та концентрує увагу підприємства на необхідних діях, якісне виконання яких призведе до реалізації стратегії інноваційної діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Інноваційні процеси підприємства є об'єктом дослідження багатьох вчених, зокрема Т. Скрипка, Л. Федулова, Т. Дудар, В. Василенко, В. Мельниченко, З. Варналій, О. Грицай, О. Кантаєва, П. Завлін, О. Кузьмін, О. Волков, А. Гречан, Р. Фатхутдінов, В. Захарченко та ін.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу інноваційних процесів в Україні у розрізі окремих стадій та визначенні основних тенденцій розвитку даного процесу.

Виклад основного матеріалу. В сучасному економічному середовищі важливою конкурентною перевагою є спрямованість підприємства на розробку та впровадження

інновацій. Така позиція дозволяє отримати економічні, науково-технічні, соціальні, екологічні та інші види ефектів.

У цьому контексті доцільно розглядати інноваційний процес як важливий процес перетворення знання на інновацію, яка втілюється у якісно новий продукт або послугу.

Відповідно до визначення Організації економічного співробітництва та розвитку інноваційний процес – це впровадження нової або значно поліпшеної продукції, що включає в себе значні зміни в техніці, обладнанні та/або програмному забезпеченні.

Інноваційний процес направлений на зменшення витрат на одиницю продукції, підвищення якості, виробництво або постачання нових або значно вдосконалених продуктів [1].

Інноваційний процес – це процес перетворення наукового знання в інновацію, який можна представити як послідовний ланцюг подій, у ході яких інновація перетворюється від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги та розповсюджується при практичному використанні [2].

У загальному розумінні інноваційний процес являє собою послідовність таких стадій:

1. *Генерація нових ідей.* На даному етапі здійснюється за-родження ідей інновації, усвідомлення необхідності реалізації інновації, яка задовольнятиме певну потребу.

Рисунок 1. Кількість підприємств в Україні, що впроваджували інновації, та питома вага їх у загальній кількості промислових підприємств, 2012 рік [3]

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

2. *Розробка та технічна реалізація інноваційної ідеї.* Дана стадія включає в себе розробку технічного обґрунтування інновації, а також практичну реалізацію даного проекту.

3. *Реалізація нової продукції або послуги.* Третя стадія інноваційного процесу полягає у просуванні інноваційної продукції, забезпеченні її реалізації на ринку.

Однак слід зазначити, що інноваційний процес не завершується виходом продукції на ринок, оскільки в подальшому інновація потребує постійного дослідження та вдосконалення.

Початковим етапом інноваційного процесу є виникнення ідеї нововведення. Необхідною умовою для подальшого здійснення інноваційного процесу є перевірка здатності даної новації задовольняти певні суспільні потреби. Вивчається попит на нову продукцію або послугу, визначаються необхідні якісні характеристики та обсяг випуску. Якщо результатом даного етапу є підтвердження попиту на дану продукцію на ринку, підприємство переходить до виконання розробки та технічної реалізації інновації.

Дослідження інноваційної активності підприємств України дозволяє зробити висновок про позитивну динаміку кількості підприємств в Україні, що впроваджували інновації в 2008–2012 роках (рис. 1).

Протягом останніх п'яти років спостерігається значний щорічний приріст підприємств, які займаються впровадженням інновацій. В абсолютному значенні за вказаний період кількість даних підприємств зросла на 211 одиниць.

Необхідно також звернути увагу на показник питомої ваги підприємств в Україні, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств, який також неухильно зростає протягом 2008–2012 років та був на рівні 10,8–13,6% відповідно. Така динаміка дозволяє стверджувати про зміцнення позицій інноваційно активних підприємств у промисловості України.

Наступним етапом інноваційного процесу є розробка та технічна реалізація інноваційної ідеї. Для ефективної реалізації даної стадії важливим є залучення необхідного обсягу коштів.

У структурі джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств України найбільшу питому вагу займають власні кошти, які у 2012 році становили 64% загального обсягу фінансування (рис. 1).

Також значну частку займають кредитні кошти як спосіб підприємств компенсувати нестачу власних засобів для провадження інноваційної діяльності. Слід відмітити, що інші джерела фінансування становлять разом лише 15%. Найменшу підтримку інноваційної діяльності підприємств здійснюють кошти позабюджетних фондів та місцевих бюджетів.

Загалом витрати на внутрішні науково-дослідні роботи у 2011–2012 роках в Україні здійснювали 248 та 214 підприємств відповідно. Однак слід зазначити, що таке зменшення кількості не відобразилось на обсягах – у 2011 році підприємства витратили на внутрішні науково-дослідні роботи 833,3 млн. грн., у 2012 році – 965,2 млн. грн. По відношенню до загального обсягу витрат на інноваційну діяльність витрати на внутрішні науково-дослідні роботи становили 5,8% та 8,4% відповідно у 2011–2012 роках.

Результуючою стадією інноваційного процесу є впровадження нової продукції на ринок, що дозволяє визначити ефективність здійснених інновацій.

В Україні у 2012 році порівняно з 2011 роком кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, зменшилася (рис. 3). Однак дана тенденція відображає загальне зменшення кількості підприємств, що реалізували промислову продукцію за вказаний період. Разом із тим питома вага підприємств, що випустили інноваційну продукцію, у загальній кількості промислових підприємств зросла та становила 10,08% та 10,28% відповідно у 2011–2012 роках.

Важливим показником є обсяг реалізованої інноваційної продукції як відображення результату здійснення всіх етапів інноваційного процесу.

У 2011 році обсяг реалізованої інноваційної продукції в Україні становив 42 386 722,5 тис. грн., питома вага у загальному обсязі реалізованої промислової продукції – 3,8%. У 2012 році дані показники були на рівні 36 157 725,6 тис. грн. та 3,3% відповідно.

Слід також відмітити, що в структурі реалізованої інноваційної продукції продукція, що була новою для ринку у 2011 році, становила 41,1%, продукція, що була новою тільки для підприємства, – 58,9%. У 2012 році – 40,1% та 59,9% відповідно (рис. 4).

Така динаміка свідчить про зниження обсягу реалізованої інноваційної продукції та одночасно з цим про зменшення питомої ваги продукції, що була новою для ринку.

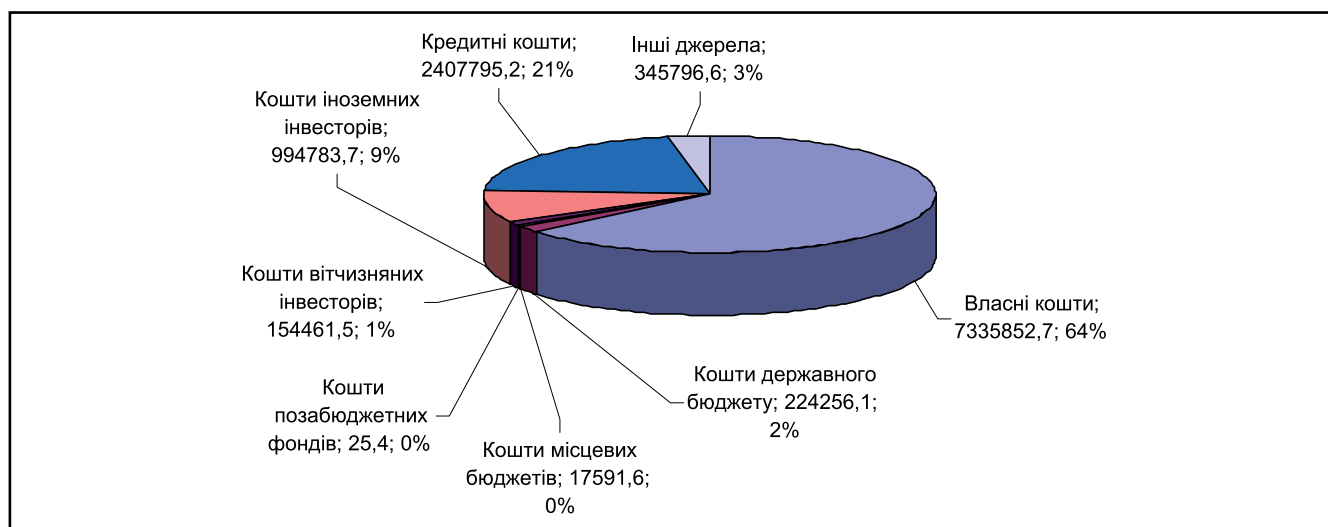

Рисунок 2. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами, 2012 рік, тис. грн. [3]

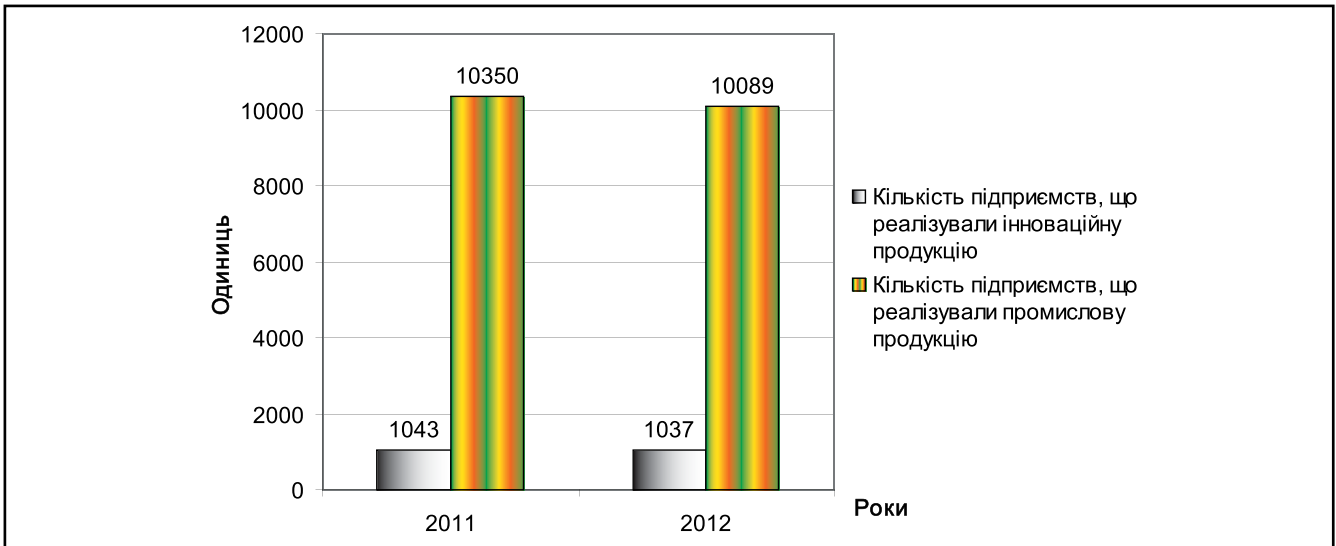

Рисунок 3. Кількість промислових підприємств в Україні, що реалізували інноваційну продукцію [3]

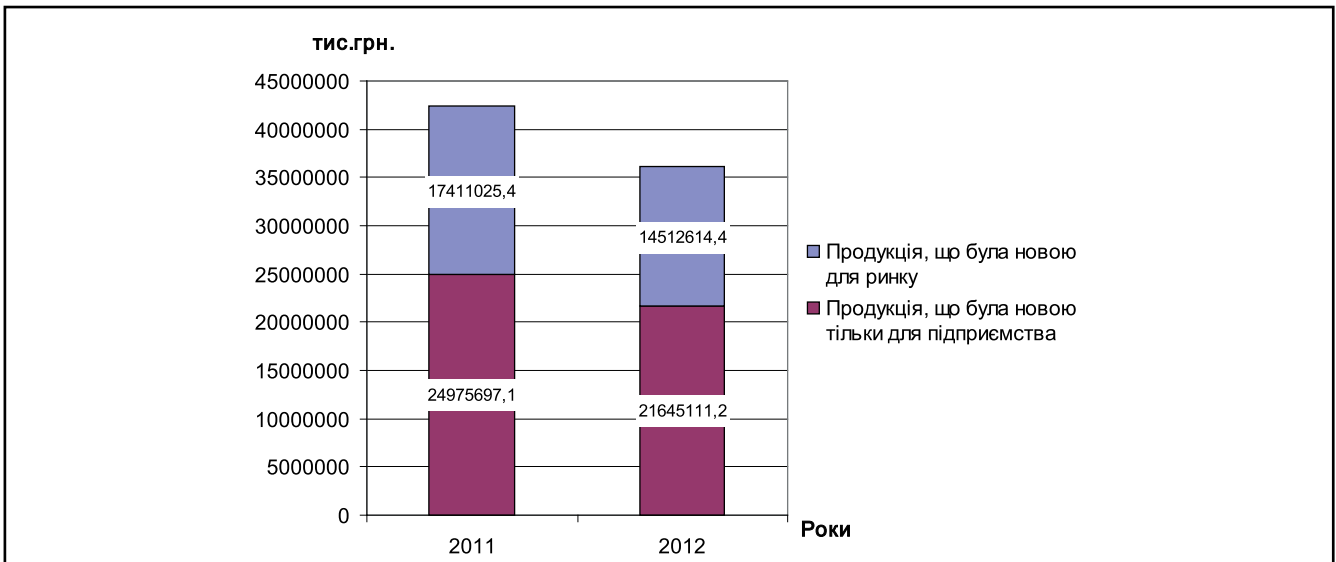

Рисунок 4. Обсяг реалізованої інноваційної продукції в Україні [3]

Необхідно також проаналізувати реалізацію інноваційної продукції за межі України. Так, протягом 2011–2012 років кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за межі України, становила 378 та 332 одиниці відповідно. Однак загальний обсяг такої реалізації значно зріс і по відношенню до обсягу реалізованої інноваційної продукції був на рівні 29,8% та 36,9% у 2011–2012 роках відповідно.

Висновки

У сучасних умовах інноваційні процеси являють собою важливу складову в побудові конкурентоспроможної позиції підприємства на ринку.

В Україні протягом 2008–2012 років спостерігалася позитивна динаміка кількості підприємств, що впроваджували інновації, а також їх питомої ваги у загальній кількості промислових підприємств.

Також слід відмітити, що у фінансуванні інноваційної діяльності підприємства загалом спираються на власні кошти. Кредитні ресурси, своєю чергою, становлять п'яту частину загального обсягу фінансування інноваційної діяльності. Са-

мофінансування інноваційних процесів призводить до уповільнення темпів розвитку даної сфери та стримує реалізацію існуючого потенціалу вітчизняних підприємств.

Дослідження показників інноваційної продукції у 2011–2012 роках дає змогу зробити висновок про експортну орієнтованість підприємств України, оскільки третина із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції у 2011–2012 роках знайшла збут поза межами України.

Список використаних джерел

1. The Measurement of Scientific and Technological Activities: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data: Oslo Manual, Third Edition / prepared by the Working Party of National Experts on Scientific and Technology Indicators, OECD, 2005, p. 49.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналя. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / Державна служба статистики України; І.В. Калачова. – Київ, 2013. – 287 с.

Г.І. ЛАНОВСЬКА,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій,
Т.А. ГОВОРУШКО,
д.е.н., професор кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій

Методичний підхід до оцінювання технічної політики як складової інноваційної політики підприємства

Досліджено теоретичні аспекти формування технічної політики як складової інноваційної політики підприємства. Визначено та подано характеристику напрямів формування технічної політики підприємства. Розроблено автором методичний підхід та оцінено технічну політику на прикладі підприємств спиртової промисловості.

Ключові слова: технічна політика, політика технічного переозброєння, комунікаційна політика, виробнича політика, інноваційна політика.

Г.И. ЛАНОВСКАЯ,
к.э.н., доцент кафедры финансов, Национальный университет пищевых технологий,
Т.А. ГОВОРУШКО,
д.э.н., профессор кафедры финансов, Национальный университет пищевых технологий

Методический подход к оценке технической политики как составляющей инновационной политики предприятия

Исследованы теоретические аспекты формирования технической политики как составляющей инновационной политики предприятия. Определена и дана характеристика направлений формирования технической политики предприятия. Разработан автором методический подход и оценена техническая политика на примере предприятий спиртовой промышленности.

Ключевые слова: техническая политика, политика технического перевооружения, коммуникационная политика, производственная политика, инновационная политика.

H. LANOVSKAYA,
PhD, assistant professor of finance, National university of food technologies,
T. HOVORUSHKO,
doctor of economics, professor of finance, National university of food technologies

Methodical approach to evaluating the technical component of the innovation policy as a policy of the company

The theoretical aspects of technology policy as a part of the innovation policy of the company. Determined and presented the characteristic lines forming technology policy of the company. Authored a methodical approach and evaluated technical policy on the example of the alcohol industry.

Keywords: technical policies of revamping the communication policy and industrial policy, innovation policy.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання свідчать, що високих результатів підприємства можуть досягти лише за систематичного і цілеспрямованого новаторства, націленого на пошук можливостей щодо виготовлення і впровадження нових видів товарів, нових виробничих і транспортних засобів, освоєння нових ринків і форм організації виробництва. Ефективність функціонування та розвиток підприємства великою мірою залежить від досконалості сформованої інноваційної політики, яка забезпечується взаємною відповідністю системи внутрішніх елементів та їх раціональною взаємодією. Технічна політика як одна зі складових інноваційної політики є основним чинником здатності підприємства випускати продукцію, яка користується попитом у споживачів, зменшення витрат на її виготовлення, впровадження ресурсо- чи енергозберігаючих технологій, підвищення екологічної безпеки виробництва, що визначає конкурентні переваги підприємства в ринковому середовищі.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сучасні вітчизняні та закордонні дослідники – В.М. Архипов, Ю.В. Верстаков, М.А. Йохна, Б.Т. Кузнецов, Н.С. Краснокутська, Д.С. Львов, О.І. Олексюк, І.М. Репіна, В.В. Стадник, Р.А. Фатхутдинов, О.С. Федонін – розглядають у своїх працях інструментарій технологій інноваційного розвитку, вирішують

проблеми розвитку та ефективності підприємств у сучасних умовах, у тому числі на основі технічного переозброєння в рамках технічної політики підприємства. Водночас залишаються невирішеними питання, пов'язані з ефективним формуванням та реалізацією технічної політики підприємства та її напрямками діяльності.

Мета статті. Обґрунтування теоретичних, методичних, практичних аспектів формування технічної політики та запровадження методичного підходу її оцінювання як складової інноваційної політики підприємства. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити напрями формування технічної політики підприємства, розглянути існуючі методи оцінки технічної політики, визначити та систематизувати показники для оцінювання технічної політики, застосувати методику на прикладі підприємств спиртової промисловості.

Виклад основного матеріалу. Потреба у впровадженні нових технологічних процесів здебільшого виникає у разі освоєння нової продукції підприємством або за необхідності вдосконалення процесу її виготовлення. Здатність суб'єкта господарювання швидко та ефективно переходити на випуск нової продукції залежить не лише від адміністративних рішень, а й від економічності її виготовлення, що забезпечує виживання та обґрунтована технічна політика підприємства.

Технічна політика як складова інноваційної політики, на нашу думку, повинна включати (табл. 1): політику технічного переозброєння, комунікаційну політику та виробничу політику. Капітальний ремонт устаткування, заміна спрацьованого устаткування технічне доозброєння та переозброєння модернізація, реконструкція, розширення, нове будівництво за всі ці аспекти на будь-якому підприємстві відповідає політика технічного переозброєння. Матеріально-технічною основою організації процесу виробництва є основні засоби. Вони визначають характер матеріально-технічної бази виробничої сфери на різних етапах її розвитку.

Забезпечують підвищення технічної оснащеності та продуктивності праці виробничого персоналу, визначаючи його виробничу потужність, рівень техніко-технологічної відповідності виробництва вимогам, які висуває ринкове середовище до якості й надійності продукції. Тому одне з чинних місць в управлінні матеріальними ресурсами промислових підприємств належить процесу відтворення та вдосконалення основних засобів. Таким чином, оцінити всі вище розгляну-

ті чинники, на нашу думку, можливо за такими показниками: коефіцієнт зносу основних засобів; коефіцієнт оновлення основних засобів; коефіцієнт приросту основних засобів; коефіцієнт відтворення основних засобів. Одним із вагомих показників, що характеризує технічний стан основних засобів, є коефіцієнт зносу [5, с. 69]. Він показує питому вагу вартості основних засобів, що вже перенесена на вироблену продукцію. Рух основних засобів характеризується коефіцієнтами оновлення, приросту та відтворення.

Коефіцієнт оновлення [5, с. 69] відображає інтенсивність оновлення основних засобів і показує частку вартості засобів, які надійшли за аналізований період в їх загальній вартості на кінець періоду. Показник приросту [5, с. 69] характеризує рівень приросту основних засобів або окремих його груп за визначений період. Коефіцієнт відтворення основних засобів розраховується як відношення капіталовкладень до вартості введених основних засобів.

Одним з аспектів прояву зовнішнього середовища є технічна політика підприємства. Це забезпечується насамперед

Таблиця 1. Показники оцінювання технічної політики як складової інноваційної політики підприємства*

Показник	Алгоритм розрахунку	Напрями позитивних змін
1	2	3
Політика технічного переозброєння (ПТП)		
Коефіцієнт зносу основних засобів	$K_{з.о.з.} = \sum OЗз. / OЗп.в.$ $\sum OЗз.$ – сума нарахованого зносу основних засобів за весь період їх експлуатації на початок (кінець) року; $OЗп.в.$ – первісна вартість основних засобів на початок (кінець) року.	Зниження
Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{о.о.з.} = OЗз.в. / OЗп.в.1$ $OЗз.в.$ – вартість заново введених в дію основних засобів; $OЗп.в.1$ – первісна вартість основних засобів на кінець року	Зростання
Коефіцієнт приросту основних засобів	$\Delta K_{о.з.} = \Delta OЗз.в. / OЗп.п.$ $\Delta OЗз.в.$ – вартість приросту основних засобів, %; $OЗп.п.$ – вартість основних засобів на початок періоду	Зростання
Коефіцієнт відтворення основних засобів	$K_{в.о.з.} = K_{в.} / OЗз.в$ $K_{в.}$ – загальна сума капіталовкладень	Зростання
Комунікаційна політика (КМП)		
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	$K_{в.р.} = V_{р.} / V_{р.пр.}$ $V_{р.}$ – витрати на рекламу та стимулювання збуту підприємством; $V_{р.пр.}$ – витрати на реалізацію продукції підприємством	Зростання
Показник Вайнберга (реklamний бюджет підприємства)	$W = tUW_k / U_k$ W_k – рекламний бюджет конкурента підприємства; U – частка ринку підприємства; U_k – частка ринку конкурента; t – відношення частки витрат на рекламу в збуті підприємства до відповідного показника конкурента	Зростання
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	$K_{е.р.} = V_{р.} / \Delta ВП$ $\Delta ВП$ – приріст валового прибутку підприємства, %	Зростання
Коефіцієнт рентабельності продажу	$K_{р.п.} = ВП / ЧДв.р.пр.$ $ВП$ – валовий прибуток підприємства; $ЧДв.р.пр.$ – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	Зростання
Виробнича політика (ВП)		
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	$K_{в.в.п.} = Q_{пр} / ПЖс$ $Q_{пр}$ – загальний обсяг виробництва продукції в діючих цінах; $ПЖс.$ – середньорічна виробнича потужність підприємства	Зростання
Коефіцієнт придатності основних засобів	1 – коефіцієнт зносу	Зростання
Фондовіддача	$ФВ = Дв.р.пр. / Oзс$ $Дв.р.пр.$ – дохід (виручка) від реалізації продукції; $Oзс.$ – середньорічна вартість основних засобів	Зростання

* Систематизовано автором.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

у напрямі формування комунікаційної політики. Комунікації доцільно розглядати як управління процесом просування товару на всіх етапах: перед продажем, у момент продажу, під час і після споживання. З метою збільшення ефективності комунікаційні програми доцільно розробляти спеціально для окремих клієнтів, беручи до уваги як прямий, так і зворотний зв'язок між підприємством та клієнтами. Споживач незалежно від того, що купуватиме, спочатку вивчає рекламні проспекти, радиться з компетентними особами, слухає рекламу по радіо або дивиться по телебаченню.

Отже, комунікаційна політика включає рекламу; стимулювання збуту; роботу з громадськістю (паблік рілейшинз); формування торгової марки, що забезпечується в тому числі інноваційністю продукції. Ми вважаємо, що її слід аналізувати за такою групою показників: частка витрат на рекламу в збуті підприємства; показник Вайнберга; коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту; коефіцієнт рентабельності продаж.

Частка витрат на рекламу в збуті підприємства розраховується співвідношенням витрат на рекламу та витрат на реалізацію продукції. Рекламний бюджет підприємства, що

потрібний для підвищення частки ринку, розраховується за показником Вайнберга. Даний показник встановлює залежність між рекламним бюджетом і зміною частки ринку підприємства та відношення частки витрат на рекламу підприємства до відповідного показника конкурента. Показник ефективності реклами та засобів стимулювання збуту дозволяє визначити ефективність вкладення коштів підприємства та раціональність їхнього використання. Рентабельність продаж характеризує ступінь прибутковості роботи підприємства на ринку та правильність встановлення цін.

Виробнича політика відповідає цілям діяльності, які підприємство має досягати, визначає відповідність стандартам, допомагає краще орієнтуватися в навколишньому середовищі, більш ефективно взаємодіяти з партнерами. Результатами ефективної виробничої політики будуть гнучка реакція на попит споживачів, вдосконалення методів організації та управління виробництва, відповідність державним стандартам. Щоб підвищити ефективність виробництва потрібно максимально використовувати виробничий потенціал підприємства, запроваджувати нові технології та обладнання, які повинні відповідати екологічним вимогам. Виробни-

Таблиця 2. Оцінка показників напрямку формування політики технічного переозброєння підприємств спиртової промисловості*

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6
ДП «Бершадський спиртозавод»					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,48	0,49	0,53	0,54	0,55
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,07	0,03	0,02	0,06	0,01
Коефіцієнт приросту основних засобів	-0,04	0,09	0,03	0,06	0,08
Коефіцієнт відтворення основних засобів	2,47	4,99	1,77	1,43	7,74
ДП «Немирівський спиртозавод»					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,23	0,26	0,26	0,29	0,3
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,08	0,11	0,17	0,13	0,09
Коефіцієнт приросту основних засобів	1,72	0,63	-0,03	0,62	0,8
Коефіцієнт відтворення основних засобів	1,68	2,08	1,41	1,54	2,17
ДП «Овечацький спиртозавод»					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,4	0,41	0,45	0,48	0,49
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,52	0,02	0,07	0,05	0,04
Коефіцієнт приросту основних засобів	-0,25	1	1	1	1
Коефіцієнт відтворення основних засобів	1,16	4,43	1,35	1,88	3,35
ДП «Сторонибаський спиртозавод»					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,51	0,55	0,58	0,59	0,6
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,05	0,02	0,01	0,05	0,05
Коефіцієнт приросту основних засобів	-0,01	-0,01	-0,01	0,04	0,05
Коефіцієнт відтворення основних засобів	1,35	1,28	1	1	1
ДП «Козлівський спиртозавод»					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,38	0,36	0,38	0,4	0,44
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,05	0,01	0,06	0,1	0,06
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,09	0,13	0,08	0,14	0,11
Коефіцієнт відтворення основних засобів	2,12	13,83	2,16	1,41	2,87
ДП «Червонослобідський спиртозавод»					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,36	0,37	0,42	0,45	0,48
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,12	0,09	0,1	0,07	0,08
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,27	0,17	0,11	0,1	0,12
Коефіцієнт відтворення основних засобів	1,37	2,29	1,61	1,98	1,67

* Розраховано автором за статистичною звітністю концерну «Укрспирт» та фінансовою звітністю досліджуваних підприємств.

чу політику підприємства як складову інноваційної політики потрібно досліджувати за наступною групою показників: коефіцієнт використання виробничих потужностей; коефіцієнт придатності основних засобів; фондовіддача.

Показник використання виробничих потужностей показує ділову активність підприємства та ефективність роботи служби збуту. Показник придатності [5, с. 69] показує питому вагу основних засобів, які придатні для подальшого використання у процесі виробництва продукції. Найважливішим узагальнюючим показником ефективності використання основних засобів є фондовіддача. Цей показник показує, скільки продукції виробляється на 1 грн. основних засобів. На рівень фондовіддачі впливають різні фактори, пов'язані як із зміною обсягу продукції, так і з ефективністю використання особливо активної частини основних засобів. Даний показник має тісний взаємозв'язок з показником продуктивності праці. Підвищення фондовіддачі підприємства відбувається, якщо темпи зростання продуктивності праці випереджають темпи зростання його фондоозброєності.

Таким чином, на підставі запропонованої нами системи показників проведемо розрахунки на прикладі підприємств спиртової промисловості, які розпочнемо з оцінки показни-

ків напрямку формування політики технічного переозброєння (табл. 2).

Переходячи безпосередньо до аналізу функціонуючих підприємств спиртової промисловості, ми зупинилися на підприємствах: ДП «Бершадський спиртозавод», ДП «Немирівський спиртозавод», ДП «Овечацький спиртозавод», ДП «Сторонибаський спиртозавод», ДП «Козлівський спиртозавод» та ДП «Червонослобідський спиртозавод». Вибір даних підприємств ґрунтується на тому, що кожне окреме підприємство за обсягами реалізації продукції входить до різних груп від лідерів до аутсайдерів у своїй галузі і є яскравими представниками кожної групи. Системи управління інноваціями на кожному підприємстві мають свої особливості, тому потребують детального вивчення і дослідження як позитивних, так і негативних моментів з метою розробки пропозицій щодо удосконалення їх інноваційної політики.

Завданням технічної політики є вивчення можливостей виробництва і вимог до нього, за необхідності усунення виявлених невідповідностей та розроблення напрямів технічного переозброєння інноваційного оновлення виробничих процесів

У складі технічної політики досить важливу роль відіграє комунікаційна політика, показники якої наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Оцінка показників напрямку формування комунікаційної політики підприємств спиртової промисловості*

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6
ДП «Бершадський спиртозавод»					
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	0	0	0,003	0,001	0,004
Показник Вайнберга (рекламний бюджет підприємства)	0	0	0,042	0,03	0,063
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	2,37	10,01	7,29	4,3	8,63
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,19	0,16	0,12	0,14	0,13
ДП «Немирівський спиртозавод»					
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	0	0	0,069	0,063	0,019
Показник Вайнберга (рекламний бюджет підприємства)	0	0	9,39	8,44	2,13
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	7,36	7,66	7,60	1,47	12,27
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,27	0,26	0,17	0,99	0,99
ДП «Овечацький спиртозавод»					
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	0	0,026	0,064	0	0
Показник Вайнберга (рекламний бюджет підприємства)	0	0,35	0,87	0	0
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	2,85	4,37	4,71	4,89	4,33
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,25	0,19	0,18	0,21	0,17
ДП «Сторонибаський спиртозавод»					
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	0	0	0	0	0
Показник Вайнберга (рекламний бюджет підприємства)	0	0	0	0	0
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	0,25	0,27	0,19	0,21	0,29
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,21	0,21	0,16	0,22	0,17
ДП «Козлівський спиртозавод»					
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	0,003	0	0,002	0,001	0,0003
Показник Вайнберга (рекламний бюджет підприємства)	0,08	0	0,05	0,06	0,01
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	12,73	15,79	18,23	23,71	72,66
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,21	0,19	0,19	0,26	0,21
ДП «Червонослобідський спиртозавод»					
Частка витрат на рекламу в збуті підприємства	0,007	0	0,017	0,014	0,012
Показник Вайнберга (рекламний бюджет підприємства)	0,21	0	0,46	0,48	0,25
Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	10,72	13,75	11,19	17,51	31,16
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,20	0,13	0,14	0,18	0,11

* Розраховано автором за статистичною звітністю концерну «Укрспирт» та фінансовою звітністю досліджуваних підприємств.

Таблиця 4. Оцінка показників напрямку формування виробничої політики підприємств спиртової промисловості*

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6
ДП «Бершадський спиртозавод»					
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	0,95	0,72	0,88	0,99	0,97
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,52	0,51	0,47	0,46	0,45
Фондовіддача	2,40	2,05	2,86	3,92	3,64
ДП «Немирівський спиртозавод»					
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	1,02	1,02	1,02	1,02	1,02
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,77	0,74	0,74	0,71	0,70
Фондовіддача	1,54	1,59	2,15	2,08	1,93
ДП «Овечацький спиртозавод»					
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	1,24	1,24	1,24	1,24	1,17
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,60	0,59	0,55	0,52	0,51
Фондовіддача	2,64	3,07	3,10	2,91	2,59
ДП «Сторонибаський спиртозавод»					
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	1,00	1,00	0,99	1,00	1,00
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,49	0,45	0,42	0,41	0,40
Фондовіддача	1,05	1,27	1,46	2,35	2,79
ДП «Козлівський спиртозавод»					
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	1,03	1,03	1,03	1,03	1,03
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,62	0,64	0,62	0,60	0,56
Фондовіддача	1,00	2,19	3,33	3,58	7,20
ДП «Червонослобідський спиртозавод»					
Коефіцієнт використання виробничих потужностей	0,99	0,99	1,00	0,99	1,00
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,64	0,63	0,58	0,55	0,52
Фондовіддача	4,52	3,31	4,82	5,78	4,78

* Розраховано автором за статистичною звітністю концерну «Укрспирт» та фінансовою звітністю досліджуваних підприємств.

Комунікаційна політика включає в себе формування якісної рекламної діяльності підприємства. Особливості спиртової галузі накладають певні ознаки специфічності рекламних компаній і заходів.

Наявність і ефективність використання рекламних бюджетів є одним із показників якості цієї складової технічної політики підприємства у складі інноваційної. Потрібно відмітити, що частка витрат на рекламу в збуті та рекламний бюджет підприємства досить малі на протязі досліджуваного періоду. Пошук нових покупців потребує підвищення ефективності таких заходів. Великого значення за останній час набуває інтеграція різних елементів комунікаційної політики в єдине ціле. Інструментом і вираженням такої інтеграції, яка набуває форми цільової пропаганди, є розробка системи фірмового стилю підприємства (corporate identification). Використання фірмового стилю дозволяє підприємству уніфікувати рекламу, підвищити ефективність її впливу на цільову аудиторію.

Оцінивши показники ефективності реклами та засобів стимулювання збуту, можна відмітити по всіх спиртозаводах досить різні, але відповідно впливають на збільшення коефіцієнта рентабельності продаж. Потрібно відмітити високі показники рентабельності продажів ДП «Немирівський спиртозавод», які пов'язані не стільки з рекламними заходами, як з тісною співпрацею і своєчасним реагуванням на побажання щодо вимог якості та кількості продукції для основного покупця «Українська горілочна компанія Nemiroff».

Виробнича політика напрямку залежить від технічних можливостей та замовлень про стимульованих рекламою, але ж

ефективність виробничих процесів відображається на результатах діяльності підприємства. Враховуючи те що потужність спиртових заводів України завантажена лише на третину, одним з головних завдань спиртової галузі є розширення асортименту товарної продукції у відповідності до потреб ринку. Про це свідчать показники виробничої політики підприємств спиртової галузі (табл. 4).

Використання виробничих потужностей на досліджуваних підприємствах досить високе – понад 80%, а на ДП «Немирівський спиртозавод», ДП «Овечацький спиртозавод» та ДП «Козлівський спиртозавод» максимальне за 2005–2009 роки.

Потрібно відмітити, що Немирівський спиртозавод нарощував виробничі потужності та повністю їх використовував, а інші приросту потужностей не забезпечували, як видно з раніше проведеного аналізу. Показники придатності основних засобів підтверджують найвищий рівень технічної політики на ДП «Немирівський спиртозавод», що становить 70%. На всіх інших спиртозаводах придатність основних засобів у межах 50%, але постійно зменшується. Таким чином, на цих підприємствах необхідно звернути увагу на якісне оновлення основних засобів, цьому сприяє високий рівень фондовіддачі капіталовкладень підприємств спиртової галузі, а отже інвестиційної привабливості.

Висновки

Таким чином, технічна політика як складова інноваційної політики підприємства залежить від політики галузі на

уково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт з позиції виявлення технічних можливостей та потреби інноваційних змін. На неї здійснюють вплив кадрова та організаційна структура, а вона, своєю чергою, впливає в цілому на культуру підприємництва. Якісна технічна політика завдяки комунікаційній складовій забезпечує підвищення якості маркетингу інновацій підприємства. Запропонована методика оцінки технічної політики дає можливість розробити інтегральну оцінку інноваційної політики підприємства.

Список використаних джерел

1. Йохна М.А. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посіб. / М.А. Йохна, В.В. Стадник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.

2. Лановська Г.І. Взаємодія складових інноваційної політики підприємств / Т.А. Говорушко, Г.І. Лановська // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2010. – №35. – С. 47–53.

3. Лановська Г.І. Методика оцінки результативності інноваційної політики підприємств спиртової галузі / Г.І. Лановська // Вісник Житомирського державного технічного університету, – Житомир: ЖДТУ, 2011. – №4 (58). – С. 248–254.

4. Лановська Г.І. Складові інноваційної політики підприємства / Г.І. Лановська // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси та кредит». – Суми. – 2008. – №2. – С. 508–512.

5. Чернелевський Л.М. Аналіз діяльності підприємств та банківських установ: економічний, фінансово-інвестиційний, стратегічний: підруч. / Л.М. Чернелевський, Н.Г. Слободян, О.В. Михайленко. – К.: «Хай-Тек Прес», 2009. – 640 с.

УДК 657.7:656.7(045)

С.Л. КУЧЕР,

к.е.н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну

Методика корпоративного контролю кредитної діяльності як ефект накопичувальної економіки у структурі національного господарства

У статті обґрунтовано соціально-економічну ефективність корпоративного контролю кредитної діяльності як ефекту накопичувальної економіки у структурі національного господарства.

Ключові слова: корпоративний контроль, кредитна діяльність, накопичувальна економіка, економічна ефективність, соціальний ефект, корпоративно-галузева модель.

С.Л. КУЧЕР,

к.э.н., доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Методика корпоративного контролю кредитной деятельности как эффект накопительной экономики в структуре национального хозяйства

В статье обоснована социально-экономическая эффективность корпоративного контроля кредитной деятельности как эффекта накопительной экономики в структуре национального хозяйства.

Ключевые слова: корпоративный контроль, кредитная деятельность, накопительная экономика, экономическая эффективность, социальный эффект, корпоративно-отраслевая модель.

S.L. KUCHER,

Ph.D. in economics, associate professor, Kyiv National University technology and design

Methods of corporate control of credit activities as effect of accumulative economics in the national economy

In the article the socio-economic efficiency of corporate control activities as a credit accumulation effect economy in the structure of the national economy.

Keywords: corporate control, credit activities funded economy, economic efficiency, social impact, corporate industrial model.

Постановка проблеми. Однією зі схем корпоративного захоплення є конвертація кредиторської заборгованості, яка є проявом впливу накопичувальної економіки у структурі національного господарства.

Кредитна діяльність корпорації як складової накопичувальної економіки у структурі національного господарства – це різновид фінансової діяльності, а саме діяльність з залучення та погашення кредитів. Вона має надзвичайно велике значення, адже саме від неї корпорація отримує, з одного боку, умови щодо формування прибутку від операційної діяльності, з іншого – наражається на значні ризики. Необхідність проведення внутрішнього аудиту кредитної діяльності будь-якої корпорації обумовлена впливом як загальноекономічних, так і внутрішніх (специфічних) чинників.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми кредитування корпорацій розглянуто у наукових працях Г. Астапової, Я. Берсуцького, С. Богачова, М. Лепи, І. Гужавіної, В. Ухова та інших. Г. Астаповою, М. Лепою, І. Гужавіною сформовано методичне забезпечення управління фінансовою діяльністю корпорацій у напрямі визначення розміру кредитних ресурсів та обґрунтування порядку виконання кредитних зобов'язань [1, 4]. Я. Берсуцьким обґрунтовано моделі управління фінансовою діяльністю корпоративного машинобудівного підприємства [2]. С. Богачовим розглянуто процеси формування та використання позикового капіталу корпорацій [3]. В. Уховим доведено, що використання позикових коштів є більш доступним джерелом фінансування потреб операційної діяльності корпорації і об-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ґрунтовано необхідність комплексного використання інвестиційних та кредитних джерел фінансування [5]. Проте авторами не визначено сутності, напрямів та засобів контролю кредитної діяльності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства.

Метою статті є обґрунтування методики контролю кредитної діяльності корпорації на основі визначення кредитних резервів та внутрішньої оцінки кредитоспроможності в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства.

Методи дослідження: аналіз та синтез, економіко-математичне моделювання, логічне узагальнення результатів, експертні оцінки.

Виклад основного матеріалу. До загальноекономічних чинників, що зумовлюють необхідність проведення внутрішнього аудиту кредитної діяльності корпорації, належать:

- 1) активізація інфляційних процесів в країні та падіння курсу національної грошової одиниці;
- 2) зростання кількості кредиторів з несприятливими умовами кредитування та поглиблення подальшої кризи неплатежів;
- 3) криза галузей народного господарства, яким надаються пріоритети у процесі кредитування;
- 4) зниження темпів росту або падіння валового внутрішнього продукту;
- 5) кредитна політика щодо стимулювання кредиторів з надання пільгових кредитів та інші.

Необхідність проведення внутрішнього аудиту кредитної діяльності викликана, крім загальних, впливом специфічних (внутрішніх) чинників, зокрема:

- 1) незадовільним станом кредитного забезпечення;
- 2) низьким рівнем доходності або збитковості операційної діяльності корпорації;
- 3) змінами напрямків виробничої політики, внутрішніх правил та процедур з кредитування;
- 4) невиконання запланованих кількісних та якісних показників операційної діяльності, передбачених бізнес-планом та бюджетом корпорації;
- 6) необхідністю проведення перевірки виконання попередніх рекомендацій внутрішнього аудитора тощо.

Внутрішній аудит кредитної діяльності корпорації може здійснюватися за напрямками, які представлені на рис. 1.

Розглянемо напрямки внутрішнього аудиту кредитної діяльності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства.

Оцінка ефективності управління кредитною діяльністю в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства може здійснюватися за такими напрямками:

- 1) наявність затвердженої керівництвом кредитної політики корпорації;
- 2) ступінь виконання параметрів кредитної діяльності, передбачених бізнес-планом та бюджетом корпорації;
- 3) оцінка вірогідності прострочення кредиту.

Одним із напрямів перевірки внутрішніми аудиторами кредитної діяльності в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства є оцінка надійності системи внутрішнього технологічного контролю за виконанням кредитних угод, визначенням проблемних позик, а також дієвості заходів, щодо подолання непередбаченої термінової заборгованості. З метою визначення адекватності внутрішнього технологічного контролю цілям і завданням використання кредитів корпорацією внутрішній аудитор повинен: встановити обґрунтованість резервів на можливі втрати від кредитної діяльності; оцінити раціональність прийняття заходів щодо подолання або зменшення проблемної заборгованості; встановити достатність контролю за здійсненням фінансових витрат.

Наступним аспектом перевірки кредитної діяльності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства є оцінка адекватності формування резерву на покриття можливих втрат за кредитними ризиками. Це є необхідним у тому разі, коли забезпеченням кредиту виступають значні пакети вилучених акцій корпорації та її майно.

Формування та використання резерву здійснюється на таких засадах:

- 1) резерв формується на основі порядку розподілу чистого прибутку з фонду самострахування;
- 2) розмір резерву визначається відповідно до загальної суми усіх позик, залучених корпорацією класифікованих за ступенем ризику, з урахуванням коефіцієнтів ризику та щомісячно уточнюються;
- 3) при формуванні резервів оцінюється можливість дій кредитору щодо прискорення виконання зобов'язань за кредитною угодою в процесі погашення корпорацією суми основного боргу та нарахованих процентів за кредитом;
- 4) обсяг резерву корегується відповідно до вартості застави зменшеної відповідним чином;
- 5) сума резерву не може бути використаною на інші цілі протягом строку кредитування.

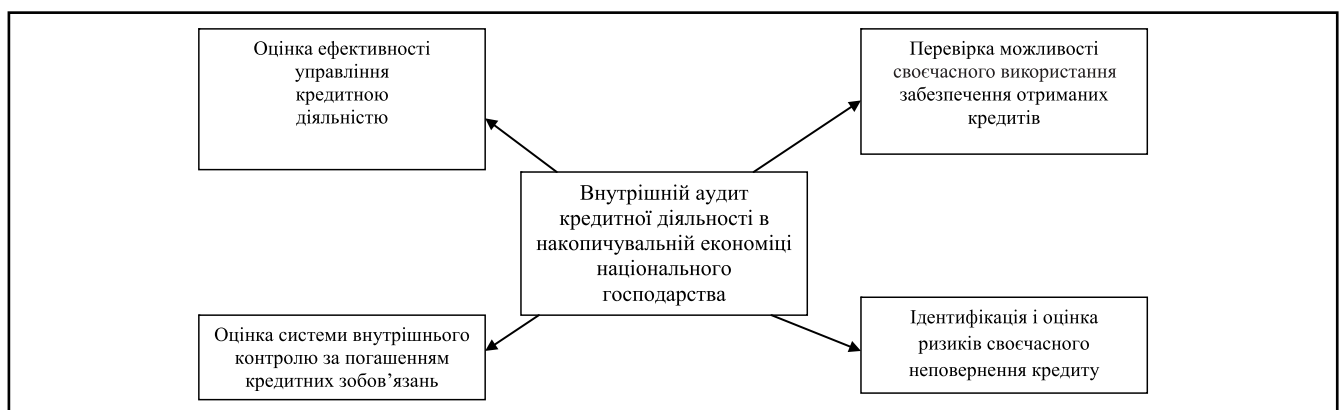

Рисунок 1. Напрями внутрішнього аудиту кредитної діяльності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства

Наявність резерву виключає можливість нездатності корпорації розрахуватися за кредитом, коли кредитор вимагає негайного розрахунку, а забезпечення ще не реалізовано.

При розрахунку суми резерву за кредитом пропонується враховувати вид кредиту за призначенням. Корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства використовують наступні види кредитів – комерційний, банківський, лізинговий та вексельний.

Ситуації, які можуть спровокувати загрозу корпоративного захоплення, є більш типовими в умовах використання банківських та комерційних кредитів, коли строкова заборгованість, визначена відповідними угодами може бути погашена тільки грошовими коштами. Отже, створення підстав для дострокового припинення лізингової угоди призведе до відмови корпорації від лізингу обладнання і не створить необхідність відтоку коштів. При вексельному кредитуванні корпорація самостійно здійснює заповнення вексельного бланку і передбачає у складі реквізитів векселя дату погашення, тому вимога щодо дострокової сплати за векселем може бути легко відхиленою. Тому суми резервів за лізинговими та вексельними кредитами відповідають сумам місячних або квартальних виплат за цими кредитами (відповідно розміру відсотків за векселями та сумі орендної плати).

За банківськими та комерційними кредитами величину резерву слід визначати розрахунковим шляхом за формулою:

$$\Sigma P = \Sigma K \cdot kr, \quad (1)$$

де ΣK – величина позики;

kr – коефіцієнт резервування коштів.

Використання кредитів на поточні цілі передбачає повне вкладення коштів у створення нової вартості, котра сама набуває якості оборотного активу, коли її введення в обіг сприяє посиленню оборотності кредитних ресурсів і збільшенню можливості для корпорації прискорити розрахунок за кредитом.

Кредит на розвиток є довгостроковим, але придбані або створені основні засоби можуть бути об'єктом комерційної експлуатації або продажу, що дозволить корпорації мати кошти для розрахунку за кредитом.

Кредит під окремий захід є найбільш ризиковим, оскільки комерційна спрямованість заходу не визначена і не з'ясовано умови прискорення оборотності кредитних коштів. Тому коефіцієнт резервування за ним є найбільшим.

На відміну від банківського кредиту комерційний кредит завжди є незабезпеченим. Це також обумовлює збільшення значення коефіцієнтів резервування за різновидами комерційного кредиту.

Своєчасне неповернення корпорацією кредитів в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства і створення умов щодо її подальшого захоплення потребує з'ясування причин, котрі призвели до появи проблемного кредиту. Поява проблемних кредитів у корпорації може бути викликана впливом численних факторів (рис. 2) і може бути умовою захоплення корпорації зацікавленими кредиторами.

Для ліквідації наслідку появи проблемної кредитної заборгованості рекомендується здійснювати внутрішню оцінку кредитоспроможності корпорації. Більшість наявних методів внутрішньої оцінки кредитоспроможності не передбачає визначення інтегрального критерію, на базі якого можна було б адекватно провести порівняльний, обов'язково кількісний аналіз кредитоспроможності корпорації і пов'язаного з нею ризику і отримати достатньо простий і об'єктивний інструмент для обґрунтування реальної можливості залучення банківських кредитів. Розглянемо економіко-математичні методи внутрішньої оцінки кредитоспроможності на основі побудови адаптивної моделі. Процес оцінки кредитоспроможності корпорації-позичальника і відповідного ступеня ризику почнемо з формування ієрархічної структури інтегральних показників.

Складові інтегральних показників кредитоспроможності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства – фінансові можливості, фінансове положення, наявність і характер забезпечення, своєю чергою, можуть бути представлені у вигляді функцій їх субкритеріїв. У загальному вигляді це може бути представлено таким чином:

$$K_i = (X_1, X_2, \dots, X_n), \quad (2)$$

де K_i – i -та складова нижнього рівня інтегрального критерію;

X_k – k -й субкритерій i -тої складової.

Після визначення класу позичальника по кожному з субкритеріїв $X_k = C(X_k)$ можна визначити його сукупний клас по показнику $K_i = C(K_i)$. Для цього необхідно встановити вагові коефіцієнти субкритеріїв, які відображають їхню значущість з погляду шуканого показника K_i . Вагові коефіцієнти визначаються за допомогою матриці попарних порівнянь, яка склада-

Рисунок 2. Фактори, що спричиняють появу проблемних позик корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства

Таблиця 1. Визначення ймовірності корпоративного захоплення машинобудівної корпорації банком унаслідок непогашення кредиту по значеннях оцінок класу

Кількість балів (K)	Вірогідність небажаної події (P)
[4,5–5,0]	0,05
[3,5–4,5]	0,20
[2,5–3,5]	0,35
[2–2,5]	0,5

Таблиця 2. Визначення класу позичальника по ймовірності ризику корпоративного захоплення банком

Клас (C)	Ймовірність небажаної події (P)
I	<0,020
II	[0,020–0,126]
III	[0,126–0,289]
IV	>0,289

ється на підставі математичної обробки анкетних даних, отриманих у результаті опиту фахівців організації-кредитора.

Використовуючи адитивний метод згортання, можна записати вираз для визначення сукупного класу позичальника $C(K_i)$ для становлячої K_i :

$$C(K_i) = q_1 \cdot C(X_1) + q_2 \cdot C(X_2) + \dots + q_n \cdot C(X_n), \quad (3)$$

де $C(X_k)$ – клас позичальника за субкритерієм X_k ;

q_k – ваговий коефіцієнт, що визначає значущість субкритерію X_k для складової нижнього рівня K_i інтегрального критерію.

Таким способом можна визначити всі складові нижнього рівня інтегрального критерію, окрім поточного фінансового положення – при визначенні класу позичальника по останньому не визначаються класи окремо по кожному субкритерію, а відразу визначається сукупний клас. Це було зв'язано з тим, що по окремо взятому коефіцієнту – субкритерію поточного фінансового положення не можна однозначно охарактеризувати позичальника.

Для визначення ризику корпоративного захоплення підприємства його кредитором, пов'язаного з некредитоспроможністю, який буде виражений у вигляді вірогідності втрати учасниками корпорації права власності, приведемо оцінки класів позичальника по його фінансових можливостях, репутації і пропонованому забезпеченні до вірогідності об'єктивного і суб'єктивного ризику, пов'язаного з діяльністю позичальника і ризику забезпечення. Для цього використовуємо наступну таблицю відповідності оцінок класу і ймовірностей (табл. 1).

Використовуючи правила оперування із ймовірностями подій, напишемо формулу для визначення кредитного ризику корпорації, пов'язаного з можливістю корпоративного захоплення кредитором (P):

$$P = (P_{11} \cdot P_{11}^* + P_{12} \cdot P_{12}^* + P_{11} \cdot P_{12}) \cdot P_2, \quad (4)$$

де P_{11} – об'єктивний ризик; вірогідність несприятливого результату для корпорації через її фінансові можливості;

P_{11}^* – те ж із сприятливим результатом;

P_{12} – суб'єктивний ризик, вірогідність несприятливого результату для корпорації через неефективність заходу, що кредитується;

P_{12}^* – те ж із сприятливим результатом;

P_2 – ризик, пов'язаний із забезпеченням кредиту, вірогідність несприятливого результату для корпорації через проблеми із забезпеченням.

Враховуючи, що сума вірогідності двох протилежних подій дорівнює 1, отримуємо остаточний вираз для розрахунку су-

купного ризику корпорації в накопичувальній економіці відносно конкретного банку-кредитора:

$$P = (P_{11} + P_{12} - P_{11} \cdot P_{12}) \cdot P_2. \quad (5)$$

Після визначення кредитного ризику клас позичальника по його кредитоспроможності і відповідному ступеню ризику можна визначити за допомогою табл. 2.

Відповідно до даної моделі виділяють чотири класи позичальників.

I клас – позичальники з абсолютно високим рівнем кредитоспроможності; їх кредитування майже безризикове з погляду корпоративного захоплення кредитором.

II клас – позичальники з високим рівнем кредитоспроможності; залучення кредитів, корпорація бере на себе виправданий ризик щодо загрози корпоративного захоплення.

III клас – позичальники з середнім рівнем кредитоспроможності; ухвалюючи рішення про залучення кредиту, керівництву корпорації необхідно ретельно проаналізувати можливі наслідки з погляду корпоративного захоплення.

IV клас – позичальники з низьким рівнем кредитоспроможності; залучення кредиту такою корпорацією виступає умовою їх подальшого корпоративного захоплення.

Таким чином, застосування адаптивної моделі дозволяє врахувати суб'єктивний ризик створення проблемної кредиторської заборгованості корпорації, який обумовлений загрозою корпоративного захоплення в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства.

Висновки

Необхідність проведення внутрішнього аудиту кредитної діяльності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства зумовлено комплексом зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких важливе місце займає забезпечення надійності позичальника через доведення кредитоспроможності. Гіпотезою проведеного дослідження виступає визначення внутрішнього аудиту кредитної діяльності корпорації як елемента управління і як складову частину системи корпоративного захисту. Це зумовлює відбиття таких напрямів внутрішнього аудиту кредитної діяльності корпорації: оцінки ефективності управління кредитною діяльністю, оцінки надійності системи внутрішнього технологічного контролю за виконанням кредитних угод, перевірки можливості своєчасного використання забезпечення отриманих кредитів, ідентифікації та оцінки ризиків своєчасного неповернення кредитів.

Вважаємо, що внутрішній аудит кредитної діяльності корпорації в накопичувальній економіці та у структурі національного господарства вдосконалено шляхом побудови адаптивної моделі внутрішньої оцінки кредитоспроможності корпорації, обґрунтування методів попередження проблемної заборгованості за кредитами, формування порядку визначення суми резерву за кредитами у разі виникнення потреби їх термінового погашення.

Формування кредитного резерву виступає протидією утворенню проблемних кредитів внаслідок нездатності машинобудівної корпорації терміново розрахуватися на вимогу кредиторів, котрі мають намір здійснити корпоративне захоплення.

Запропонована адаптивна модель дозволяє врахувати суб'єктивний ризик створення проблемної кредиторської заборгованості корпорації, що обумовлений загрозою корпоративного захоплення.

З метою виявлення фактору створення проблемної позики внутрішній аудит корпорації може застосувати два варіанти методів (першочергові і поточні) щодо повернення проблемної заборгованості і протидії корпоративному захопленню.

Список використаних джерел

1. Астапова Г.В. Корпоративное управление и корпоративные финансы в условиях трансформационной экономики. Монография. – Донецк, ІЗП НАН України, 2004. – 191 с.

2. Берсуцкий Я.Г., Берсуцкий А.Я. Экономико-математическое моделирование в управлении предприятием // Экономика промышленности. Экономика Украины на пороге третьего тысячелетия: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. АО «НКМЗ». – Донецк, 2000. – С. 289–295.

3. Богачев С.В. Фондовые методы развития промышленных корпораций: вопросы теории и практики: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2002. – 294 с.

4. Лепа Н.Н., Гужавина И.В. Координация финансовой деятельности на предприятии // Экономика промышленности: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2004. – С. 171–181.

5. Ухов А.Д. Взаимоотношения кредиторов и акционеров и проблема недостаточного инвестирования / Государственный информационный бюллетень о приватизации. – 1999. – №9. – С. 65–69.

УДК 336.532.1/3

І.В. ВЛАСОВА, к.е.н., доцент кафедри банківських інвестицій, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, К.Г. ОВСЯННИКОВА, студентка фінансово-економічного факультету, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Іноземні інвестиції як чинник сприятливого інвестиційного клімату країни

Розглянуто поняття іноземних інвестицій та інвестиційного клімату, їх взаємозв'язок. Проаналізовано динаміку обсягів іноземних інвестицій в Україну. Запропоновано шляхи залучення іноземних інвестицій та покращення інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат країни, прямі іноземні інвестиції, інвестори.

І.В. ВЛАСОВА, к.э.н., доцент кафедры банковских инвестиций, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана, Е.Г. ОВСЯННИКОВА, студентка финансово-экономического факультета, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Иностранные инвестиции как фактор благоприятного инвестиционного климата страны

Рассмотрено понятие иностранных инвестиций и инвестиционного климата, их взаимосвязь. Проанализирована динамика объемов иностранных инвестиций в Украину. Предложены пути привлечения иностранных инвестиций и улучшения инвестиционного климата в Украине.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный климат страны, прямые иностранные инвестиции, инвесторы.

I. VLASOVA, candidate of economic sciences, assistant professor of bank investments, Kyiv National Economic University of Vadym Hetman, K. OVSIANNIKOVA, student of finance and economic Faculty, Kyiv National Economic University of Vadym Hetman

Foreign investments as factor of favourable investment climate of country

The article deals with the: In this article, explore the concept of investment, the investment climate and in what way they are interrelated. Analyzed the dynamics of foreign investments in Ukraine. Suggests the ways of attracting foreign investment and improving the investment climate in Ukraine.

Keywords: investments, country's investment climate, foreign direct investments, investors.

Постановка проблеми. Інвестиції відіграють важливу роль не тільки у розвитку окремого підприємства, а й держави в цілому. Створення сприятливого інвестиційного кліма-

ту – першочергове завдання, адже завдяки цьому економіка країни отримує важливі ін'єкції для подальшого розвитку. В Україні існує проблема дефіциту фінансових ресурсів і дер-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

жава не в змозі самостійно здійснювати інвестування різних сфер економіки через нестачу бюджетних коштів. У зв'язку з цим, однією з найбільш важливих сучасних наукових проблем є створення економічних умов для іноземних інвестиційних проектів, з огляду на те що під час світової фінансової кризи вони значно скоротилися [1].

Іноземні інвестиції відіграють важливу роль у розвитку будь-якої країни, оскільки полягають у залученні не лише необхідного обсягу капіталу, а й трансферті сучасних технологій. Вивчення особливостей залучення прямих іноземних інвестицій дозволить максимально використати всі позитивні ефекти іноземного інвестування задля розвитку інфраструктури інвестиційної діяльності, поліпшення бізнес-клімату, забезпечення сталого економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення. Проблема інвестування для України є надзвичайно актуальною. За умови нестачі власних економічних ресурсів, у першу чергу фінансових, необхідних для відновлення національного виробництва, стабільного економічного розвитку країни, проведення структурної перебудови та розв'язання проблем інтеграції України в світові економічні системи, важливого значення набувають питання залучення зовнішніх джерел фінансування.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання залучення іноземних інвестицій та інноваційно-інвестиційного розвитку держави досліджували зарубіжні науковці, зокрема Дж. Даннінг, Г. Райтер, С. Томсон, А. Рагмен, та інші. Окремі аспекти регулювання іноземних інвестицій в економіці України знайшли своє відображення в роботах таких авторів, як А.В. Сидорова, В.А. Худавердієва, А. Бутняров та ін.

Метою статті є визначення проблемних питань іноземного інвестування та перспектив розвитку інвестиційного клімату в Україні, з'ясування стратегічних пріоритетів іноземних інвесторів, їх ролі в забезпеченні сталого економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. МВФ та інші міжнародні організації визначають іноземні інвестиції як вкладення капіталу за національними межами з метою розширення виготовлення товарів і надання послуг шляхом організації виробництва та придбання товарів для імпорту у власну країну чи експорту до третіх країн.

Серед зарубіжних дослідників, які зробили значний внесок у розвиток теорій міжнародного інвестування, потрібно відзначити П. Массе, Дж. Кейнса, С. Фішера та ін. Щодо внеску українських економістів, то дослідженнями іноземних інвестицій займалися такі вчені, як: Г.В. Козаченко, В.Я. Шевчук, А.С. Маглаперідзе та ін., які результати своїх досліджень виклали у численних наукових працях. Трактуювання поняття «іноземні інвестиції» наведено у таблиці [2].

За інформацією Держстату, на 1 січня 2014 року обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал нерезидентів), внесених в економіку України, становив \$58,157 млрд. Зокрема, у четвертому кварталі 2013 року порівняно з третім кварталом чистий приплив інвестицій становив \$1,592 млрд., а кількість країн-інвесторів знизилася на 2 – до 136 країн.

Десятка основних країн-інвесторів, на які припадає понад 83% загального обсягу прямих інвестицій, наведено на рис. 1.

Аналізуючи показники прямих іноземних інвестицій, слід зазначити що найбільш значимими інвесторами виступають такі країни, як Кіпр, Німеччина, Нідерланди. Лідером з імпорту капіталу в Україні є Кіпр. Це пов'язано передусім з тим, що забезпечені українці вивозять свій капітал у Кіпр, забезпечуючи в якійсь мірі йому захист, а потім у міру потреби ввозять його в країну, відповідно в потрібних об'ємах. Прямі інвестиції з України надходили до 46 країн світу, переважна частка – до Кіпру (88,5%).

За даними Держстату, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, направлених в українську промисловість, становить \$18,013 млрд. Розподіл прямих інвестицій (% від загального обсягу) показано на рис. 2.

Заборгованість українських підприємств за кредитами і позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (боргові інструменти) перед прямими іноземними інвесторами на 1 січня 2014 року становила \$10,155 млрд. [3].

Обсяг прямих інвестицій (акціонерний капітал) з України в економіку країн світу на 1 січня 2014 року становив \$6,575 млрд., зокрема до країн ЄС – \$6,061 млрд., або 92,2% від їх загального обсягу, до країн СНД – \$412,5 млн., або 6,3%, до інших країн світу – \$102,1 млн., або 1,5%. Розподіл прямих інвестицій в Україні наведено на рис. 3.

Залучення іноземних інвестицій в економіку України безперечно має позитивний ефект. Інвестори у своїх власних

Визначення поняття «іноземні інвестиції» різними авторами

Автор	Визначення
П. Массе	Інвестування є актом обміну капіталу на задоволення в майбутньому інвестиційними благами
Дж. Кейнс	Іноземні інвестиції – поточний приріст цінності капітального майна внаслідок виробничої діяльності за певний період. Це – та частина прибутку за певний період, яка ще не була використана для споживання
С. Фішер	Іноземні інвестиції – це витрати на створення нових потужностей з виробництва машин, фінансування житлового, промислового або сільськогосподарського будівництва, а також запасів
Г.В. Козаченко	Інвестиції розглядаються з позиції їх економічного змісту, із погляду сфери виробництва. Проте в цьому визначенні не беруться до уваги тезавраційні інвестиції, тобто вкладення коштів в об'єкти, що не використовуються як засіб виробництва
В.Я. Шевчук	Іноземні інвестиції – це вкладення капіталу з метою подальшого його збільшення
А.С. Маглаперідзе	Іноземні інвестиції – це економічна категорія розширеного відтворення, яка є основним інструментом формування мікро- та макроекономічних пропорцій і визначає темпи економічного росту.
Закон України «Про режим іноземного інвестування»	Під іноземними інвестиціями розуміють цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту

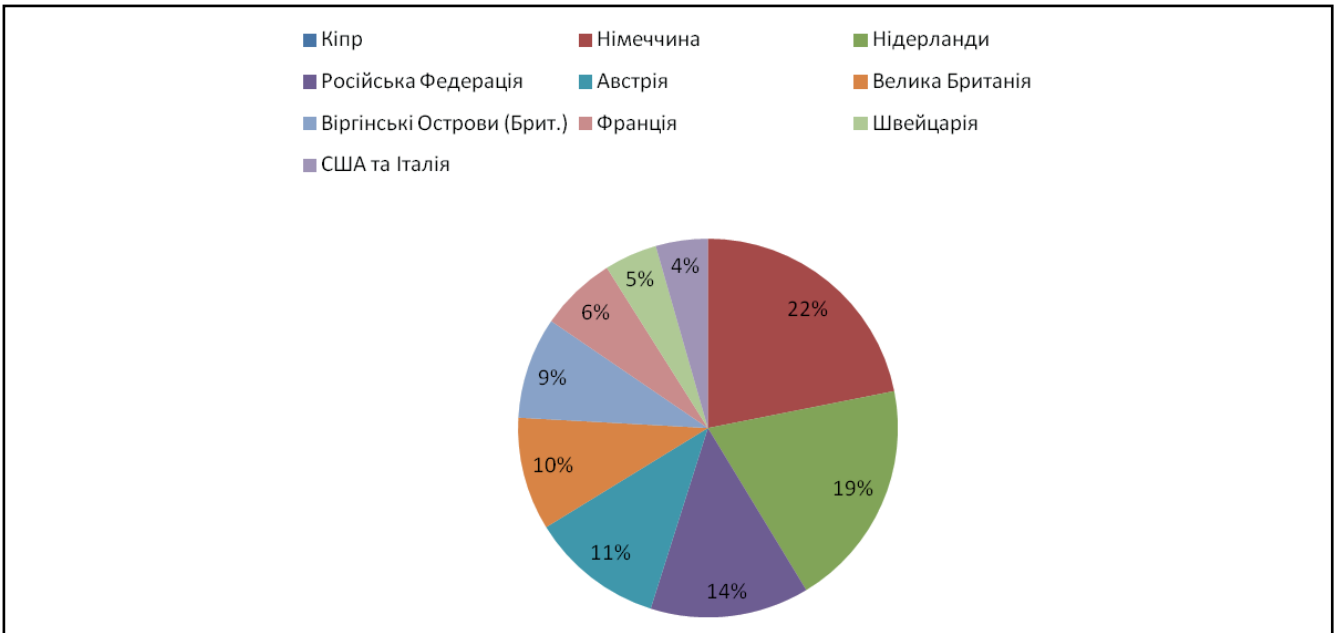

Рисунок 1. Основні країни-інвестори України [3] на 1 січня 2014 року

Рисунок 2. Розподіл прямих інвестицій (% від загального обсягу) [3]

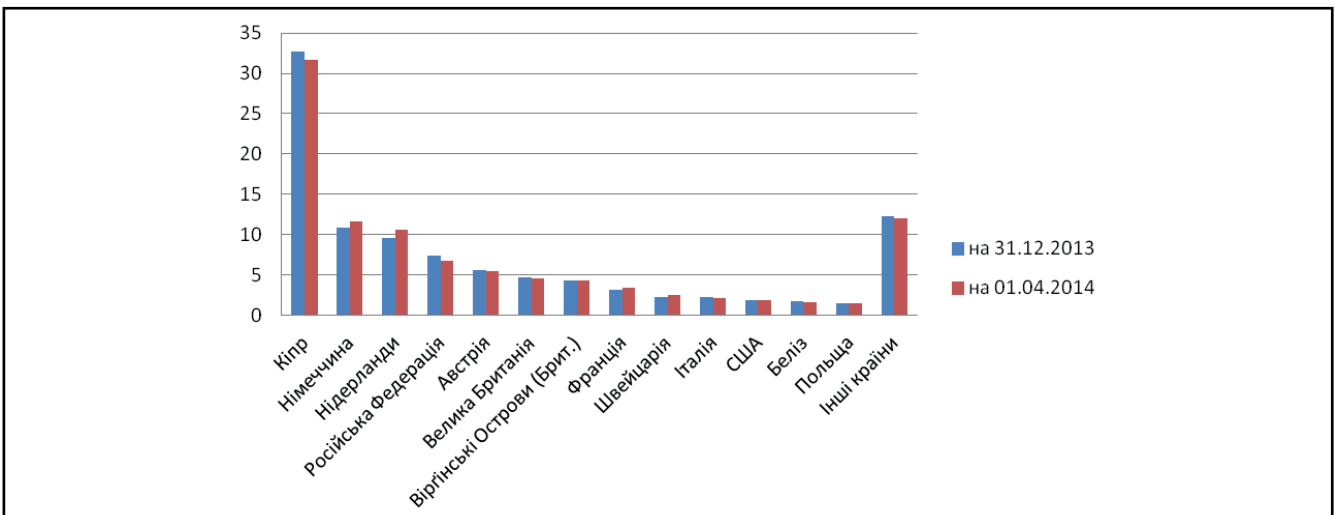

Рисунок 3. Розподіл прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в Україні за основними країнами-інвесторами (у % до підсумку) [4]

інтересах запроваджують сучасні технології і методи управління на підприємствах, якими вони володіють. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, що в свою чергу забезпечує власникам більший дохід. Збільшення продуктивності

праці веде до збільшення обсягів виробництва продукції, що набуває особливого значення в умовах економічної кризи. В результаті залучення іноземних інвестицій відбувається покращання платіжного балансу шляхом збільшення експор-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ту. Іноземні інвестиції створюють додаткову ринкову конкуренцію. В Україні існує дуже високий рівень концентрації виробництва в багатьох галузях. У цих умовах підприємства з іноземними інвестиціями можуть активізувати конкуренцію. Підвищення конкуренції є одним із факторів, що сприяє зменшенню загального рівня виробничих затрат на ринках окремих видів продукції. В умовах слабого контролю за використанням державних позик інвестиційний ризик переноситься на іноземних інвесторів, які самостійно вирішують проблему самоокупності [5].

В Україні існує ряд проблем, які перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій:

- відсутня своя система оцінки інвестиційного клімату країни і її окремих регіонів: іноземні інвестори орієнтуються на оцінки численних консалтингових фірм, що регулярно відстежують інвестиційний клімат в багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні;
- політична нестабільність: інвестор буде почуватися невпевнено, коли політичний курс країни змінюється майже щодня;
- нерозвиненість ринкової інфраструктури міжнародного бізнесу в Україні;
- недостатня кількість відповідних експертів, аудиторів, консультантів стримує збільшення надходжень закордонного капіталу;
- нестабільність податкової політики: високий рівень і велика кількість податків позбавляє державу конкурентних переваг при залученні іноземних інвесторів [6];

- залишки системи командної економіки;
- високий рівень корумпованості економіки;
- відсутність сталої стратегії економічного і політичного розвитку;

– труднощі з місцевими банками та іншими кредитними установами фінансового ринку;

- відсутність надійної інвестиційної історії, що формується роками внаслідок успішних капіталовкладень інвесторів та інші [7].

Щодо правової бази діяльності іноземних інвесторів в Україні, то вона є досить недосконалою та нестабільною. Законодавчо-правова база щодо регулювання іноземних інвестицій налічує понад 100 різних нормативних документів (законів, указів, постанов, інструкцій тощо), окремі положення яких є неоднозначними і суперечливими, що призводить до погіршення умов діяльності іноземних інвесторів. Недосконале законодавство в Україні є однією з головних причин, що гальмують розвиток іноземного інвестування в країну.

До того ж Україна має негативний міжнародний імідж, який склався внаслідок відсутності масових «успішних» інвестиційних історій, які б могли слугувати засобом реклами національної інвестиційної ситуації; низький рівень підготовки суб'єктів національної економіки до формування інвестиційних пропозицій; значні диспропорції регіонального та галузевого розвитку, що обумовлюють концентрацію інвестицій у вузьких сегментах ринків і територій, застарілість інфраструктури тощо [8].

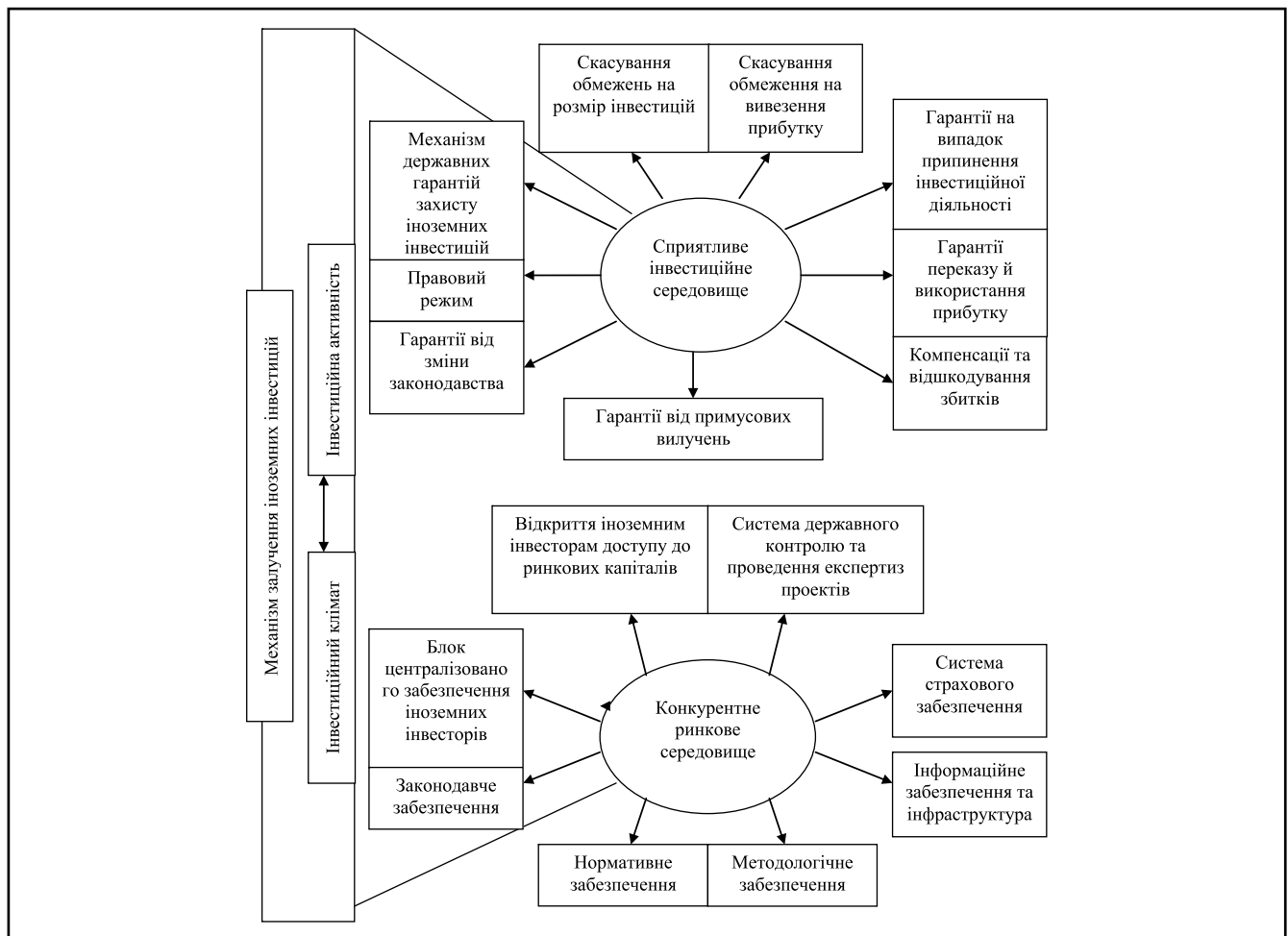

Рисунок 4. Механізм залучення іноземних інвестицій [11]

Необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат, який би полягав не тільки в залученні визначеного обсягу іноземних інвестицій, а й у конкретних умовах їхнього застосування. Шляхи вирішення зазначених проблем:

- деіндустріалізація країни – скорочення виробництва продукції важкої промисловості до рівня національних потреб і потреб експорту її продукції;

- упровадження нових технологій і створення пріоритетних сфер як основи інформаційного суспільства неминуче пов'язано з залученням іноземного капіталу;

- чималих інвестицій вимагає реконструкція аграрного сектора країни і підвищення його продуктивності;

- чималих засобів вимагає часткова реанімація минулої і створення нової моделі соціальної політики в країні, де також можуть бути використані іноземні інвестиції [9];

- впровадження економічного механізму страхування ризиків іноземного інвестування;

- розвиток інфраструктури шляхом будівництва технопарків і т.п.;

- активізація заходів, щодо формування позитивного іміджу України [10];

- поліпшення інвестиційного клімату, оскільки він безпосередньо впливає на основні показники соціально-економічного розвитку країни;

- реформування податкової системи: необхідне створення стабільної податкової системи, яка забезпечувала б достатній обсяг надходжень до бюджетів усіх рівнів, створення умов для подальшого інтегрування України до світової економіки. Важливим є зниження податкового навантаження через скорочення переліку податків, зборів (обов'язкових платежів), зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці для формування солідарних соціальних фондів;

- покращення роботи страхових компаній: необхідно утворити національну страхову компанію зі страхування ризиків вітчизняних та іноземних інвесторів;

- стабілізація банківської системи. Потрібно провести цілий комплекс різноманітних заходів, серед яких: формування належної та чіткої правової бази їх діяльності, проведення гнучкої та ефективної політики Національним банком України з метою належного контролю діяльності банків та мінімізації втручання в таку діяльність інших суб'єктів тощо [6].

Наведемо науково обґрунтований і рекомендований для практичного використання комплексний механізм залучення іноземних інвестицій (рис. 4).

Даний механізм спрямований на створення сприятливого інвестиційного клімату та підвищення інвестиційної активності. Стрижнем такого механізму є економіко-організаційний, який базується на обґрунтованій концептуальній основі та стратегії залучення іноземних інвестицій, системі пільг в оподаткуванні, визначенні пріоритетних напрямів використання іноземних інвестицій, розширенні можливостей участі іноземних інвесторів у процесі приватизації та створенні спільних підприємств.

Отже, наведений комплексний механізм залучення іноземних інвестицій сприятиме:

- покращенню інвестиційного клімату й підвищенню інвестиційної активності;

- системі пільг в оподаткуванні;

- визначенню пріоритетних напрямів використання іноземних інвестицій;

- розширенню можливостей участі іноземних інвесторів у процесі приватизації і створенню спільних підприємств за умови ефективного функціонування механізму державних гарантій і системи законодавчого, нормативного, інформаційного забезпечення іноземних інвестицій [11].

Висновки

В Україні створено кілька умов для залучення іноземних інвестицій, але існує багато проблем, які необхідно вирішувати. Світовий досвід показує, що найбільших успіхів у залученні іноземних інвестицій досягають ті країни, які ставлять таку мету як пріоритетну у своїй економіці, а також використовують при цьому можливо більший набір заходів.

Інвестиції є основою перебудови національного господарства України, а тому держава повинна застосовувати весь комплекс економічних, правових та адміністративних засобів для підвищення інвестиційної активності.

Залучення в Україну іноземних інвестиційних ресурсів дасть змогу покращити загальний соціально-економічний розвиток країни, забезпечить модернізацію робочих місць і збільшення кількості робочих місць, а також дасть змогу запровадити у виробництво нові технології.

Іноземні інвестиції потрібно спрямовувати не тільки на поточні потреби розвитку, а й враховувати майбутні перспективи, розвиток науково-технічного прогресу, орієнтуватися на зміни, які відбуваються у світі, щоб вийти на міжнародний рівень розвитку. Вирішення проблем, які перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій, сприятиме покращенню інвестиційного клімату країни та її економічного становища.

Список використаної літератури

1. Гузь М.М. Інвестиційний клімат України / Гузь М.М., Галенко Д.С., Калантай Я.А // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. – №6. – 2014. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2014/f90e7029983126f9e3aced5645f0c88d.pdf>
2. Ванькович Іноземні інвестиції: визначення, сутність, Класифікація / Ванькович Л.Я., Ковальчук С.І. // ІННОВАЦІЇ ТА ІНВЕСТИЦІЇ. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/22_24.pdf
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/zvern/zvern_arg.htm.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua
5. Боронос Д. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій в економіку України / Боронос Д., Червяцова О. // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності факультету економіки та менеджменту СумДУ, м. Суми, 3–5 квітня 2012 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/27972/1/Boronos.%20Chervyachova.pdf>
6. Каверзна Г.Е. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій в Україну / Каверзна Г.Е. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://perspektyva.dp.ua/files/conference/2014/O1.31.O1.2014-1.pdf>

7. Бутняров А. Сприятливий інвестиційний клімат країни – запорука залучення іноземних інвестицій / А. Бутняров // Ринок цінних паперів. – 2008. – №3–4. – С. 29–32.

8. Худавердієва В. А. Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України / В.А. Худавердієва // Фінанси України. – 2010. – №6. – С. 62–71.

9. Сидорова А.В. / Дослідження узгодженості інтересів суб'єктів іноземного інвестування: кількісне оцінювання / А.В. Сидорова, А.В. Анісімова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №4. – С. 139–146.

10. Шик Л.М., Коробогатова Н.Є. Стан іноземного інвестування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / Шик Л.М., Коробогатова Н.Є. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek7-3-2010-PDF/217-224.pdf

11. Марцин В.С. Організаційно-економічний механізм залучення іноземних інвестицій в економіку України / Марцин В.С. // [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUbsNbU/2008_3/Visnyk%20UBS%20NBU%203_52.pdf

О.В. БЛИЗНЮК,

к.е.н., доцент, кафедра обліку, аудиту і статистики, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Складові обліку деяких нематеріальних активів при інноваційній діяльності аграрних підприємств

У статті розглянуто основні особливості в обліку нематеріальних активів на сільськогосподарських підприємствах, що виробляють продукцію із застосуванням раціональної моделі впровадження нововведень. Відповідно до положень, визначених у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року), Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року та Концепції державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року, особливу увагу необхідно приділити інноваційній діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, нематеріальні активи, первинний облік, амортизація.

Е.В. БЛИЗНЮК,

к.э.н. доцент, кафедра учета, аудита и статистики, Украинский государственный университет финансов и международной торговли

Составляющие учета некоторых нематериальных активов при инновационной деятельности аграрных предприятий

В статье рассмотрены основные особенности в учете нематериальных активов на сельскохозяйственных предприятиях, производящих продукцию с применением рациональной модели внедрения нововведений. В соответствии с положениями, определенными в Стратегии развития аграрного сектора экономики (на период до 2020 года), Государственной целевой программе развития украинского села на период до 2015 года и Концепции государственной целевой экономической программы внедрения в агропромышленном комплексе новейших технологий производства сельскохозяйственной продукции на период до 2016 года, особое внимание необходимо уделить инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, нематериальные активы, первичный учет, амортизация.

A. BLIZNYUK,

PhD, docent, cathedra of accounting, audit and statistics USUFIT

The article reviews the main features in accounting for intangible assets on farms producing using a rational model of innovation. In accordance with the provisions set out in the Strategy of Development of the agricultural sector (until 2020), the State Target Program Ukrainian village of the period up to 2015 and the Conception of the economic program implementation in the agricultural sector of new technologies in agricultural production in the period to 2016, special attention should be given to innovation.

Keywords: innovation, intangible assets, initially, registered depreciation.

Постановка проблеми. Важливим при ефективному інноваційному розвитку сільськогосподарських підприємств є формування раціональної моделі впровадження нововведень. Розробка і використання об'єктів інтелектуальної власності сприяють розвитку підприємств. Цей вид активів підприємств, особливо у тих, хто використовує наукоємні технології, є найбільш динамічним. Отже, можна стверджувати про наявність умов для належної побудови обліку всіх нематеріальних активів. Звідси виникає питання, які потребують окремого розгляду та узагальнення; серед яких важливими є визнання окремого об'єкта нематеріальних активів та його оцінка, порядок ведення аналітичного обліку в умовах функціонування в аграрних підприємств, відображення даних операцій на рахунках бухгалтерського обліку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Значний внесок у вивчення організації та методики обліку не-

матеріальних активів здійснили такі вітчизняні вчені-економісти, як Ф.Ф. Бутинець, М.Я. Демяненко, В.В. Жук, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, П.Л. Сук, І.Д. Фаріон та ін. Досліджували ці питання у своїх працях зарубіжні науковці: М.Р. Метьос, М.Х.В. Перера, Р. Джонсон, Б. Твісс, Р. Кумбас, Г. Менш, Б. Санто та ін.

Мета статті – розглянути основні особливості в обліку нематеріальних активів на сільськогосподарських підприємствах, що виробляють продукцію із застосуванням раціональної моделі впровадження нововведень.

Виклад основного матеріалу. Важливість аграрного сектору визначається насамперед необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни, що може істотно впливати на соціально-економічний стан суспільства в цілому [1, с. 80]. Саме тому інвестиційна діяльність має стати визначним чинником розвитку всіх галузей сільського господарства України,

забезпечити ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств, стати головним напрямом інтенсивного нарощення обсягів виробництва та зниження витрат. Аграрна економіка характеризується тривалим процесом від розробки до впровадження і освоєння новітніх досягнень науки (адже виведення нового сорту, нової породи тварин вимагає значних затрат праці науковців, що призводить до сповільнення приросту вартості об'єктів інтелектуальної власності).

До об'єктів нематеріальних активів включають ті, що регулюються правовими відносинами між підприємствами, між підприємством і державою тощо, зокрема права на користування природними ресурсами та майном. Сюди ж можна віднести і гудвіл. По суті, ці об'єкти беруться на облік на підставі інструктивних матеріалів Міністерства фінансів України, інших чинних нормативних положень в Україні, міжнародної практики.

До об'єктів інтелектуальної власності, що визначені законодавством, відносять:

- об'єкти, які підпадають під патентно-правову систему захисту, тобто об'єкти авторського права (твори в галузі науки і мистецтва згідно зі статтею 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»);

- об'єкти промислової власності, які в свою чергу поділяються на: традиційні, що мають патентну охорону (корисні моделі, промислові зразки, винаходи) та нетрадиційні, які мають окрему патентну охорону (сорти рослин, топографії інтегральних мікросхем та які не мають окремої патентної охорони (породи тварин);

- засоби індивідуалізації товару чи виробника (знаки для товарів і послуг або торгові марки, фірмові знаки, назви походження товарів);

- ноу-хау, комерційна таємниця, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції.

Для визнання об'єктом права інтелектуальної власності конкретного пристрою, процесу, винаходу, корисної моделі тощо необхідно здійснити їх реєстрацію в Укрпатенті шляхом оформлення належним чином заявки та пакета інших документів, які слугують підставою для проведення експертизи. Реєстрація дозволяє встановити, що винахід відповідає умовам патентоздатності, та прийняти рішення про видачу патенту після сплати збору заявником. З моменту надходження заявки та публікації повідомлення про це в спеціальному бюлетені заявнику надається тимчасова правова охорона, дія якої припиняється з дати публікації відомостей про видачу патенту.

Експертиза визнання нематеріального активу може тривати значний проміжок часу. Наприклад, формальна експертиза заявки на сорт рослин може тривати протягом восьми місяців, а кваліфікаційна, щодо переваг сорту, здійснюється на сортодільницях протягом декількох років. Лише після цього сорт може бути занесено до спеціального реєстру сортів рослин та до реєстру патентів.

Облік нематеріальних активів передбачений наказом №732 від 22.11.2004 Міністерства фінансів України, а також Державним комітетом статистики України – наказом №469 від 10.08.2004, що вносить деяку неузгодженість. Перелік реквізитів цих документів свідчить, що первинні документи і реєстри, розроблені Держкомстатом, призначені для ведення оперативного, а форми, підготовлені Міністерством фінансів, – для бухгалтерського обліку.

Порядок ведення оперативного обліку передбачено Інструкцією щодо заповнення форм первинної облікової документації з обліку об'єктів права інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань (топографій) інтегральних мікросхем і раціоналізаторських пропозицій), затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 10.08.2004 №469.

Цією інструкцією передбачено використовувати такі реєстри:

- Журнал реєстрації заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографій) інтегральних мікросхем, що подані в Україні (форма №ІВ-1);

- Журнал реєстрації заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографій) інтегральних мікросхем, що подані до компетентних органів іноземних держав (форма №ІВ-2);

- Журнал реєстрації використаних винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонування (топографій) інтегральних мікросхем (форма №ІВ-3);

- Журнал реєстрації раціоналізаторських пропозицій (форма №ІВ-4).

Записи в ці реєстри здійснюються на підставі заявок, поданих відповідним органом, а також заяв на раціоналізаторську пропозицію (форма №ІВ-5) та актів про використання об'єкта права інтелектуальної власності (форма №ІВ-6). Порядок записів у цих реєстрах і заповнення первинних документів наведено в названій інструкції.

Слід відмітити, що при оприбуткуванні нематеріальних активів можна керуватися формами, які більше відповідають вимогам обліку, а саме тими, які передбачені у листі Міністерства фінансів України.

Типова форма акта введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (форма НА-1) призначена для використання у підприємствах, які придбали нематеріальний актив у сторонніх організаціях. Згідно із Законом «Про авторські та суміжні права» про передачу прав на використання творів вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди щодо всіх істотних умов (строку дії договору, способу його використання, території, на яку поширюється передане право, розміру і порядку виплати авторської винагороди, інших умов).

Порядок бухгалтерського обліку нематеріальних активів визначений П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 №242 зі змінами і доповненнями, планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією по його застосуванню, що затверджені наказом Міністерства фінансів від 30.11.99 №291, а в бюджетних установах – Інструкцією з обліку основних засобів та інших необоротних активів бюджетних установ, затвердженою наказом Державного казначейства України від 17.11.2000 №64.

До складу нематеріальних активів згідно з П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» відносяться такі об'єкти: а) права користування природними ресурсами; б) права користування майном; в) права на знаки для товарів і послуг; г) права на об'єкт промислової власності; д) авторські та суміжні з ними права; е) інші нематеріальні активи.

Підставою для взяття на облік нематеріальних активів слугують первинні документи:

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

– свідоцтво України на знак для товарів і послуг (позначення, за яким товари та послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг інших) згідно із Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» в редакції від 22.04.2003;

– патент на винахід (корисну модель), що являє собою результат творчої діяльності людини в будь-якій галузі технології згідно із Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в редакції від 22.04.2003;

– патент України на промисловий зразок (результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання) згідно із Законом України «Про охорону прав на промислові зразки» в редакції від 21.12.2000;

– свідоцтво на право займатися племінною справою згідно із Законом України «Про племінне тваринництво» від 15.12.93;

– авторський договір чи договір з організаціями, які управляють майновими правами авторів на колективній основі, згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» в редакції від 11.07.2001;

– патенти на сорт рослин згідно із Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.93 та змінами і доповненнями до нього від 17.01.2002, а також дозвіл на виробництво і використання насіння згідно із Законом України «Про насіння і садивний матеріал» від 26.12.2002;

– рахунок за роботи по створенню і впровадженню програмного забезпечення ЕОМ;

– рахунок за ноу-хау згідно із договором з власником (розробником);

– договір та акти на прийняття наукових і дослідно-конструкторських розробок, а також інші документи, зокрема документи на додаткові витрати щодо страхування тощо, договори між замовником і виконавцем, акти та протоколи про результати науково-дослідних робіт, платіжні та митні документи, свідчення про спадщину та правонаступництво тощо.

Факт передачі об'єктів інтелектуальної власності користувачеві підтверджують рахунки-фактури, накладні тощо.

Із затвердженням Порядку визначення оціночної вартості об'єктів інтелектуальної власності (наказ Фонду державного майна України від 13.12.2005 №3162) внесено багато

плутанини щодо оцінки цих об'єктів, адже допускається оцінка об'єктів інтелектуальної власності лише за собівартістю прямого відтворення об'єкта або методом заміщення. Перший з них передбачає підрахунок фактичних витрат на виготовлення об'єкту, маркетингові дослідження та рекламу, а також витрат на доведення об'єкта оцінки до стану, придатного для промислового й комерційного використання (в тому числі витрати, пов'язані з реєстрацією, отриманням і підтриманням чинності підтверджувального документа). При цьому слід враховувати коефіцієнт приведених витрат, який обчислюють за фактичним коефіцієнтом інфляції та коефіцієнтом придатності, розрахованим на основі фактичного й очікуваного строку користування об'єктом.

За відсутності даних про фактичні витрати для оцінки виявлених при інвентаризації нематеріального активу використовують переважно метод заміщення при наявності даних про витрати на створення (придбання) необхідних об'єктів.

Потребує вирішення питання щодо узгодження тривалості експлуатації об'єктів інтелектуальної власності у бухгалтерських і юридичних нормативних документах та пов'язаної з цим методики нарахування амортизації. У П(С)БО 8 передбачено, що амортизація на нематеріальні активи нараховується протягом строку їх корисного використання, але не більше двадцяти років. Однак у ряді випадків фактичний строк експлуатації згідно з юридичними активами набагато більший.

Порядок відображення в обліку операцій щодо зменшення і відновлення корисності нематеріальних активів регулюється П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» та П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів».

Під втратами від зменшення корисності слід розуміти суму, на яку балансова (залишкова) вартість активу перевищує очікувану величину відшкодування активу, а під вигодами від відновлення корисності активів слід розуміти вартість, на яку сума очікуваного відшкодування активу (в межах балансової (залишкової) вартості цього активу, на дату відновлення корисності без врахування попередньої суми втрат від зменшення його корисності), перевищує його балансову (залишкову) вартість.

Вартість нематеріального активу може зменшуватися внаслідок:

Порядок відображення на рахунках операцій зі зменшення та відновлення корисності об'єктів нематеріальних активів

Зміст операції	Дебет	Кредит
1. Операції по об'єктах, які раніше не переоцінювалися		
Списання вартості нематеріальних активів при зменшенні їх корисності	975	12
Збільшення вартості нематеріальних активів при відновленні їх корисності	12	746
Операції по об'єктах, які раніше переоцінювалися, при збільшенні їх корисності		
2. Відновлена вартість нематеріального активу:		
а) шляхом збільшення амортизації	12	133
б) на суму, відновлення корисності, але не більше суми попередніх уцінок об'єкта і втрат від зменшення корисності порівняно з сумою попереднього відновлення його корисності	12	746
в) решту суми відновлення корисності	12	425
3. Операції по об'єктах, якщо їх корисність зменшується		
Зменшена вартість нематеріальних активів:		
а) на суму нарахованого зносу	133	12
б) на суму зменшення корисності, але не більше попередніх дооцінок об'єкта і відновлення його корисності порівняно з попередніми уцінками і втратами від зменшення його корисності	425	12
в) на решту суми зменшення корисності об'єкта	975	12

- зниження ринкової вартості активу протягом звітного періоду на суттєво більшу величину, ніж очікувалося;
- фізичне пошкодження активу;
- старіння активу, що пов'язано із втратою можливостей його використання;
- зменшення попиту на нематеріальний актив через зміни в політичному, економічному та правовому середовищі;
- перевищення балансової вартості чистих активів над їх ринковою вартістю;
- суттєві зміни способу використання активу протягом звітного періоду або такі очікувані зміни в наступному періоді, що негативно впливають на діяльність підприємства;
- інші свідчення того, що ефективність нематеріального активу є або буде іншою, ніж очікувалося.

Згідно з п. 7 П(С)БО 28 допускається можливість зменшення корисності нематеріальних активів через невизначеність строку їх використання або їх невикористання взагалі на дату річного балансу.

Порядок відображення на рахунках операцій зі зменшення та відновлення корисності активів наведено у таблиці.

Висновки

Перехід підприємств на інноваційні технології сільськогосподарського виробництва вимагає від фахівців правильного відображення в обліку підприємства специфічних для наших підприємств нематеріальних активів. Тому перш ніж показувати у звітності підприємства суму, що відноситься до нема-

теріального активу, бухгалтер повинен вивчити разом із іншими фахівцями доцільність перебування на балансі даного активу, його оцінку та терміни використання. Правильне відображення надходження, амортизації, зменшення корисності нематеріального активу на підприємстві дасть можливість мати реальну картину стану активів, зобов'язань і власного капіталу підприємства, що впливає на його інвестиційну привабливість та загальний фінансовий стан.

Список використаних джерел

1. Онишко Св. В. Державне регулювання кластеризації економіки як напрямок розбудови національної інноваційної моделі / Св.В. Онишко, С.В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №11 (113).
2. Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів: Наказ Міністерства фінансів України від 22.11.2004 №732.
3. Про затвердження форм первинної облікової документації з обліку об'єктів права інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань (топографій), інтелектуальних мікросхем і раціоналізаторських пропозицій) та Інструкції щодо їх заповнення: Наказ Державного комітету статистики України від 10.08.2004 №469.
4. Голов С.Ф. Облік сільськогосподарських активів за справедливою вартістю: проти течії / С.Ф. Голов // Облік і фінанси АПК, 2006, №11.
5. Моссаковський В.Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні: Монографія / В.Б. Моссаковський – К.: Інтерпрес ЛТД; 2009. – 326 с.

І.Л. КОМАРОВА,

ст. викладач, Уманська філія приватного інституту «Київський інститут бізнесу і технологій»

Організаційно-управлінські передумови інвестиційної діяльності підприємств вітчизняного АПК

Радикальні структурні перетворення в організаційно-правовій системі АПК України створюють на загальногалузевому рівні низку проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення. Одним з інструментів вирішення даної проблеми є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності, спрямованої на використання новітніх досягнень науки й техніки, застосування більш досконалих факторів виробництва і технологій. Інвестиції формують виробничий потенціал підприємств на новій науково-технічній базі та визначають конкурентні позиції підприємств-виробників на ринках. Для вирішення цих питань необхідна активізація інвестиційного процесу, можливість маневрування фінансовими ресурсами шляхом ефективного їх використання і підвищення інвестиційної привабливості підприємства.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, фінансова інфраструктура, державна підтримка, страхування.

І.Л. КОМАРОВА,

ст. преподаватель, Уманский филиал частного института «Киевский институт бизнеса и технологий»

Организационно-управленческие предпосылки инвестиционной деятельности предприятий отечественного АПК

Радикальные структурные преобразования в организационно-правовой системе АПК Украины создают на общегалузовом уровне ряд проблем, требующих скорейшего решения. Одним из инструментов решения данной проблемы является активизация инвестиционно-инновационной деятельности, направленной на использование новейших достижений науки и техники, применение более совершенных факторов производства и технологий. Инвестиции формируют производственный потенциал предприятий на новой научно-технической базе и определяют конкурентные позиции предприятий-производителей на рынках. Для решения этих вопросов необходима активизация инвестиционного процесса, возможность маневрирования финансовыми ресурсами путем эффективного их использования и повышения инвестиционной привлекательности предприятия.

Ключевые слова: инвестиционное обеспечение, финансовая инфраструктура, государственная поддержка, страхование.

I. KOMAROVA,

senior lecturer Uman branch of Private higher education institution «Kyiv institute of business and technology»

Organizational and managerial prerequisites investment enterprises of the national agribusiness

Radical structural changes in the legal system of agriculture of Ukraine – wide level to create a number of problems which need to solve them as soon as possible. One of the tools to solve this problem is to promote investment and innovation activities to the use of the latest science and technology, the use of improved inputs and technologies. Investments formed a production potential of the new scientific and technical basis and determine the competitive position of companies manufacturing markets. To address these questions it is necessary to activate the investment process, the possibility of maneuvering financial resources through efficient use and increase the investment attractiveness.

Keywords: investment security, financial infrastructure, government support, insurance.

Постановка проблеми. Основними джерелами інвестиційних ресурсів підприємств аграрного сектору є: власні фінансові ресурси (прибуток, амортизаційні відрахування), позикові фінансові кошти інвестора (облігаційні займи, банківські кредити) та залучені фінансові кошти інвестора (кошти від продажу акцій). За останні три роки джерелами фінансування капітальних інвестицій підприємств аграрного виробництва виступили власні кошти підприємств (близько 60%), частка банківських кредитів у забезпеченні інвестиціями не перевищувала 17%, кошти державного бюджету – становили приблизно 7%, відсоток іноземних інвесторів становив приблизно 4%. Зазначимо, що структура джерел інвестиційного забезпечення є недиверсифікованою, що заздалегідь обумовлює низьку рентабельність суб'єктів господарювання.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До сучасних досліджень, які відзначаються подальшими розробками проблем теорії, методології і практики інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, відносяться праці В. Андрійчука, С. Гуткевича, В. Мессель-Веселяк, М. Дем'яненко, В. Зайця, М. Кісіля, Ю. Лупенко, Г. Підлісецького, О. Поліщука, П. Саблука та ін.

Варто зауважити, що переважна більшість науковців при дослідженні інвестиційного процесу на сільськогосподарських підприємствах недостатню увагу приділяли організаційно-управлінським складовим реальних інвестицій. Хоча в сучасних умовах браку фінансових коштів на підприємствах для здійснення інвестицій у виробництво їхня роль дедалі зростає. Вказані моменти значною мірою визначили тему статті.

Мета статті – визначити організаційно-управлінські передумови інвестиційної діяльності підприємств вітчизняного АПК, а саме реальних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі інвестиційне забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств здебільше розглядають з двох позицій: матеріального, або необоротного (основні засоби, нематеріальні активи, земля), та фінансового, або оборотного. Однією з проблем формування матеріального забезпечення для виробничих сільськогосподарських підприємств залишається

невизначеність з порядком відображення землі на балансі підприємств, врахування її як об'єкта застави, купівлі-продажу тощо. Таким чином, наявне матеріальне забезпечення та неврегульованість питання щодо ринку землі не забезпечує підприємствам достатнього рівня залучення грошових коштів для здійснення інвестиційної діяльності.

Як показує практика, основним джерелом формування власних коштів підприємств залишається прибуток та амортизаційні відрахування. Проаналізувавши динаміку прибутку підприємств сільського господарства за останні три-чотири роки, можна побачити, що близько 85% підприємств, зайнятих у рослинництві, мають змогу інвестувати отриманий прибуток в основний капітал, а 15% – «потенційні банкрути» за умови відсутності прибутку, неможливості отримання кредиту, малоімовірності отримання державної допомоги. У тваринництві ситуація є ще гіршою, лише 67% підприємств здатні забезпечувати розвиток діяльності за рахунок отриманого прибутку (див. табл.). Водночас середня вартість залучення банківських кредитів в Україні в національній валюті (ефективні процентні ставки) за останні роки коливалася в межах від 15 до 25%. Натомість у країнах ЄС вартість отримання кредитів є набагато нижчою (банківські овердрафти): 4,47% річних в євро в 2011 році середнє значення по країнам ЄС-27 (найвища процентна ставка відмічена в Румунії – 10,53% річних, найнижча у Франції – 2,64% річних) [1].

Аналізуючи кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств з початку 2000 року, можна відзначити новий підхід до кредитування аграрних підприємств, який спрямований до збільшення обсягів короткострокових кредитів, що сприяло створенню підприємствами запасів оборотних засобів за рахунок кредитних коштів, проте це не дає змоги реалізовувати капіталоємні інвестиційні проекти. Кризові явища у фінансовій системі негативно вплинули на кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств. Тому починаючи із 2009 року знову зменшено обсяги кредитування підприємств, підвищені відсоткові ставки за користування кредитами, зменшився рівень бюджетного фінансування часткової компенсації відсоткової ставки за користування кредитами.

Динаміка фінансового результату сільгоспідприємств усіх форм власності, 2008–2011 роки

Роки	Фінансовий результат, млн. грн.	Питома вага підприємств, %			
		що отримали прибуток у		що отримали збиток у	
		рослинництві	тваринництві	рослинництві	тваринництві
2008	7 474,4	72,6	68,1	27,4	31,9
2009	7 576,4	71,1	63,5	28,9	36,5
2010	17 089,6	72,1	63,3	27,9	36,7
2011	25 904,3	85,6	68,9	14,4	31,1

Розраховано на основі [1].

Варто відмітити, що активно кредитують потужні українські аграрні підприємства Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародне агентство розвитку (МАР) забезпечує фінансування комплексних програм розвитку аграрного сектору, а Міжнародна фінансова корпорація (МФК) реалізує цільові програми фінансування. Так, лише за два роки МФК профінансувала десять інвестиційних проектів агрохолдингів на загальну суму \$453 млн. переважно для поповнення обігових коштів і розширення обсягів діяльності [3].

Механізм фінансування сільськогосподарських підприємств включає декілька напрямів, одним з яких є державна підтримка. Пряма державна підтримка надається шляхом прямого фінансування, бюджетних субсидій, субвенцій, дотацій, надання кредитів під державні гарантії, створення цільових фондів. Непряма державна підтримка здійснюється через фінансування науки, що займається дослідженнями сільського господарства, наданням податкових преференцій, сприяння розвитку інфраструктури села [4].

Аналіз державної підтримки сільськогосподарських підприємств дозволяє зробити висновок про те, що основну частину коштів становить повернення податку на додану вартість. Значну роль у розвитку та стабільній роботі сільськогосподарських підприємств, а саме фермерських господарств, відіграє підтримка держави, яка здійснюється через Мінагрополітики та Фонд підтримки фермерських господарств. Безпосередньо для українських фермерів діє Фонд підтримки фермерських господарств, який працює з 90-х років. Загалом же на підтримку дрібних фермерів потрібно близько 700 млн. грн.

В Україні протягом 2008–2012 років державна підтримка сільськогосподарських підприємств була не досить ефективною. Зокрема, всупереч статті 14 Закону «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» [4], яка передбачає закупівлю з використанням державних преференцій лише вітчизняної техніки, значна частина коштів, що виділяються з державного бюджету за програмами фінансової підтримки сільськогосподарських виробників, використовувалася для закупівлі імпортової техніки.

Згідно із законом державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції.

В Україні на сільськогосподарські ризики припадає лише 1% усіх договорів страхування вітчизняних страховиків і 2,5% виплачених ними сум. Переважна більшість господарств укладали договори страхування, для того щоб оформити заставу для отримати банківський кредит. Використання сільськогосподарськими підприємствами, особливо фермерськими, державної підтримки страхування у формі компенсації страхових платежів дасть змогу стабілізувати їхні доходи та покращити доступ до кредитних ресурсів, у тому числі інвестиційних. А це сьогодні є надзвичайно важливим чинником для розвитку дрібних сільгоспвиробників, так як вони не мають кредитної історії й ліквідної застави.

Ми підтримуємо думку науковців, які під державною організаційно-економічною підтримкою фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств розуміють на-

самперед певну сукупність організаційних, економічних, фінансових заходів, які проводяться органами державної влади, місцевого самоврядування спільно з фінансово-кредитними установами щодо забезпечення їх фінансово-кредитними ресурсами для процесів розширеного відтворення.

Одним із важливих напрямів залучення інвестиційних коштів сільськогосподарськими підприємствами є їх вкладення у відновлення галузі тваринництва. Так, у господарствах Черкаської області в 2011 році порівняно з 1990 роком виробництво молока зменшилось на 545,8 тис. т, або на 54%. Разом із тим на сільськогосподарських підприємствах виробництво зменшилось на 613,8 тис. т, або на 73,5%, а в господарствах населення, навпаки, збільшилось на 68 тис. т, або на 38,7%. Станом на 01.01.2012 майже 26% господарств мали поголів'я дійного стада до 100 голів; 36 сільськогосподарських підприємств утримували 101–200 голів дійного стада (24,6%) і ще 37 господарств (25,3%) утримували 201–400 корів. Частка господарств із високою концентрацією корів (401–600 голів і більше 600 корів) становила лише 24%.

Наші дослідження показують, що основою для конкурентоспроможного виробництва молока можуть бути середні підприємства, які утримують від 201 до 600 корів і, що ймовірно, великі (401–600 та більше 600 корів), оскільки саме великотоварні підприємства зможуть не лише конкурувати, а й успішно вигравати конкурентну боротьбу на ринку молока. Як засвідчує світова практика, майбутнє розвитку молочного скотарства за великими спеціалізованими підприємствами, оскільки «при інших рівних умовах господарство велике завжди має переваги перед дрібним» [4]. Саме створення та розвиток великотоварних підприємств у тваринництві є об'єктом для іноземних інвесторів.

Ринкову інфраструктуру характеризують як сукупність інститутів ринку та видів діяльності, що виконують посередницьку функцію із забезпечення руху товарів, послуг, капіталів тощо.

До неї належать аукціони, різні види бірж, ярмарки, оптові ринки, агроторгові доми, торгові палати, банки та інші фінансові установи, страхові та інвестиційні компанії, пункти прокату та лізингу, інформаційно-комерційні та постачальницько-збутові організації, служби зайнятості, аудиторські організації, центри маркетингу, холдингові компанії, брокерські та дилерські контори, транспортні комунікації та засоби оперативного зв'язку, рекламні агентства, дорадчі служби та ін.

Збутові проблеми вітчизняного сільгоспвиробника можна було б вирішити шляхом створення розгалуженої мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів.

Світова практика показує, що головним чинником стійкого економічного розвитку країни є науково-технічні інновації, або комерційне застосування нових, продуктивніших технологій, які істотним чином змінюють об'єми і якість виробництва і споживання. Виходячи з науково обґрунтованих розрахунків, технологій вирощування та економічної доцільності згідно з програмою «Зерно України – 2015», розробленою Національною академією аграрних наук України, в 2015–2017 роках прогнозується отримати валовий збір зерна до 71–80 млн. т з урожайністю на рівні 43,8–49,4 ц/га.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Високий рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в цілому досягається за рахунок інноваційної діяльності передових господарств. У Черкаській області є підприємства, які вже багато років практикують No-till. Так, у ТОВ «Кищинці» Маньківського району 60% посівних площ обробляють за технологією No-till, 40% – Mini-till. Завдяки впровадженню інноваційних технологій підвищують врожайність сільськогосподарських культур такі господарства Шполянського району – СТОВ «Шпола-Агро-Індустрі», СТОВ «ЛНЗ-Агро», ПП «Відродження»; Звенигородського – СТОВ ім. Гришка; Кам'янського – СТОВ «Україна», ТОВ «Олімп»; Черкаського – ПП «Хацьки-Агро». Високу урожайність мають підприємства Корсунь-Шевченківського району – СТОВ «НВФ «Урожай», Монастирищенського – ФГ «Ладіс» та інші.

Висновки

Формування ефективного організаційно-економічного та фінансового механізму реалізації інвестиційних проектів виходячи із комплексності соціального, економічного та природного напрямів.

Важливим чинником оновлення сільськогосподарського виробництва є зміна технології або її модернізація. Зіставлення переваг та недоліків виробничого процесу передових підприємств (Черкаської області), можна відзначити, що вітчизняне виробництво продукції галузі рослинництва і тваринництва, залежить насамперед від організаційно-економічних чинників, серед яких не малу роль відіграє інвестиційно-інноваційна

політика, державна підтримка і відповідна законодавча база. Основними, на нашу думку, є такі напрями інвестування: технічний, технологічний, біологічний та організаційно-управлінський. Раціональне їх поєднання в процесі виробничої діяльності може сприяти підвищенню ефективності вирощування сільськогосподарських культур та виробляти та високоякісну конкурентоспроможну продукцію.

Список використаних джерел

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка [та ін.]; ННЦ «Ін-т аграр. Економіки». – К.: [ННЦ ІАЕ], 2011. – 1008 с.
2. Федун І. Передумови активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві України / І. Федун // Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського нац. економ. ун-ту. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка». – 2012. – Вип. 11: Ч. 4. – С. 175–179.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
4. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року (від 27.04.2007 №10-2/V, зі змінами від 28.12.2011, №12-1/VI) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.sk.ua/?lng=ukr&article=1231>. – Заголовок з екрану.
5. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №4 (186). – С. 3–18

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.П. МАРТИНЕНКО,
д.е.н., професор, Національний університет харчових технологій,
З.В. БІБЛИЙ,
магістрант, Національний університет харчових технологій

Фінансова стратегія страхової компанії в умовах нестабільного підприємницького середовища

У статті визначені основні етапи ефективної реалізації фінансової стратегії страхової компанії. Розглянуті особливості застосування фінансової стратегії у страховій компанії.

Ключові слова: фінансова стратегія, підприємницьке середовище, страхова компанія, доходи, витрати, контроль.

В.П. МАРТИНЕНКО,
д.е.н., професор, Национальный университет пищевых технологий,
З.В. БИБЛИЙ,
магистрант, Национальный университет пищевых технологий

Финансовая стратегия страховой компании в условиях нестабильной предпринимательской среды

В статье определены основные этапы эффективной реализации финансовой стратегии страховой компании. Рассмотрены особенности применения финансовой стратегии в страховой компании.

Ключевые слова: финансовая стратегия, предпринимательская среда, страховая компания, доходы, расходы, контроль.

The paper identifies the key stages of effective implementation of the financial strategy of the insurance company. Features of the application of the financial strategy of the insurance company.

Keywords: financial strategy, business environment, insurance company, revenues, expenses control.

Постановка проблеми. В сучасних умовах нестабільного підприємницького середовища страхова компанія зустрічається з багатьма проблемами та ризиками, що існують на страховому ринку. Зміни в політичній, економічній сфері країни мають значний вплив на діяльність та розвиток як страхової компанії, так і всіх суб'єктів господарювання. Величезна конкуренція на страховому ринку забезпечує максимальне покращення надання послуг страховими компаніями та має позитивний вплив на обслуговування страхувальників під час дії договору страхування. Діяльність страхової компанії обмежується її ресурсами, в тому числі і фінансовими, тому для підтримки фінансового становища та платоспроможності компанії необхідно правильно та чітко створити фінансову стратегію та управляти компанією на її основі, вчасно виявити кризові явища та не допустити бан-

крутства у майбутньому. Інвестиційна політика як складова фінансової стратегії має забезпечувати максимально можливий прибуток страхової компанії при використанні консервативного типу інвестування. Саме тому фінансова стратегія є необхідною для ведення діяльності страховою компанією.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Науковий досвід із проблем вдосконалення фінансової стратегії відображений у працях відомих українських та зарубіжних дослідників, серед яких слід відзначити розробки Д. Аакера, Л. Абалкіна, Р. Андерсона, О. Амоша, М. Афанасьєва, М. Бадау, С. Біндера, П. Буніча, Б. Валуєва, А. Гальчинського, Є. Гайдара, В. Гейця, М. Зверякова, Б. Кваснюка, А. Ковальова, В. Ланового, В. Осипова, Г. Осовської, В. Немцова, О. Редькіна, А. Томпсона, С. Усик, М. Чумаченка та інших дослідників. Американські економісти Р. Кларк, В. Вільсон,

Р. Дейнс, С. Надо вважають, що фінансова стратегія окреслює картину розвитку організації в майбутньому, виступає основою для вибору альтернативи, що зумовлює природу і напрям організації фінансових відносин. Ю. Путятін, О. Пушкар, О. Тридід фінансову стратегію розглядають як результат прийняття стратегічних рішень щодо питань ефективного залучення фінансових ресурсів та їх використання. А.Б. Крутик, М.М. Хайкин розглядають фінансову стратегію широко і пов'язують її з фінансовим плануванням. Дійсно, формування фінансової стратегії у страховій компанії здійснюється на основі прогнозування балансу, аналізу звіту про фінансові результати, бюджетів капітальних вкладень за допомогою основних показників, що характеризують усі аспекти господарської діяльності. Проте недостатня вирішеність завдань щодо визначення варіантів стратегічних змін, які слід провести як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі функціонування підприємств з метою їх реструктуризації, потребує подальших досліджень.

Метою статті є удосконалення формування фінансової стратегії страхової компанії в умовах нестабільного підприємницького середовища.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним у даному напрямі досліджень є передусім прогноз напрямів розвитку компанії, розробка конкретних рекомендацій для недопущення можливих помилок та прорахунків і лише потім констатування фактичного стану справ. Виходячи з цього розробка та удосконалення фінансової стратегії протягом усього існування страхової компанії, її удосконалення, а також інших суб'єктів господарювання є важливою та необхідною для отримання прибутків та розвитку компанії. Страхова компанія функціонує в певному зовнішньому середовищі та під його впливом. Для забезпечення безперервної діяльності керівництво отримує ззовні фінансові, матеріальні ресурси, працівників, послуги, інформацію та має реалізовувати іншим суб'єктам власні послуги. При цьому важливо створити таку фінансову стратегію та методи її реалізації, яка б повністю могла бути реалізована в даних сучасних умовах підприємницького середовища.

Удосконалення та реалізація фінансової стратегії – складний та багатообразний процес, який має містити такі аспекти: управління активами, управління капіталом, інвестиційна, амортизаційна, цінова, кредитна, дивідендна, податкова політика та політика управління грошовими потоками. Одним з етапів розроблення та удосконалення фінансової стратегії страхової компанії є організація ефективної реалізації розробленої фінансової стратегії. Це проводиться за такими основними етапами:

- узгодження фінансової стратегії компанії із загальною стратегією її розвитку;
- узгодження фінансової стратегії компанії з передбаченими змінами зовнішнього фінансового середовища;
- внутрішня збалансованість фінансової стратегії;
- оптимізація рівня ризиків, пов'язаних з реалізацією фінансової стратегії;
- реалізація розробленої фінансової стратегії;
- контроль за реалізацією розробленої фінансової стратегії [1, 2].

У фінансовому житті страхової компанії відбуваються критичні процеси. Рано чи пізно керівник компанії зіштовхується

з певними проблемами управління. У зв'язку з цим приходить розуміння того, що під час безпосереднього здійснення фінансово – господарської діяльності компанії потрібно вдосконалити систему менеджменту, знизити витрати, ефективніше управляти фінансовими ресурсами.

Фінансова стратегія страхової компанії в умовах нестабільного підприємницького середовища повинна передбачати зниження сукупних витрат та підвищення доходів. Зниження сукупних витрат може бути досягнуто різними способами:

- зниження витрат на ведення страхової діяльності, а саме базуючись на превентивній функції страхування створити такі умови, які б максимально знизили ризик настання страхових випадків, а також заохочувати страхувальників створювати ті ж умови та надання їм певних знижок на страхові премії;
- зменшення розміру амортизаційних відрахувань, що припадають на одиницю страхової послуги, шляхом зменшення вартості активів, що необхідні для ведення безпосередньо господарської діяльності через продаж непотрібних активів та вибору іншого методу нарахування амортизаційних відрахувань;
- зниження витрат заробітної плати на одиницю продукції за рахунок скорочення штату працівників та/або перехід на відрядну форму оплати праці, тобто страхова компанія виплачуватиме тільки певний відсоток від укладених договорів страхування;
- скорочення адміністративних витрат та накладних витрат при наданні страхових послуг та роботи з страхувальниками;
- пошук та ліквідація непродуктивних витрат і втрат, що несла страхова компанія за попередні періоди, але при умові, що страхові послуги будуть надаватись на такому ж рівні, що і в минулому, репутація компанії не погіршиться, а прибуток при цьому буде зростати.

Одночасно при зменшенні витрат страховика необхідно збільшувати його доходи. Можливими напрямками підвищення доходів страхової компанії є:

- збільшити асортимент та обсяг реалізації страхових послуг, розробити особливий підхід до кожного потенційного страхувальника, визначити його потреби та побажання до кожного виду страхування. Саме це забезпечить збільшення обсягу реалізації страхових послуг та збільшить конкурентоспроможність страховика на страховому ринку;
- здійснення рекламної й інформаційної діяльності компанії з урахуванням результатів маркетингового дослідження;
- пошук та використання нових можливих інвестиційних проектів страхової компанії, які б приносили більш високий дохід за розміщення вільних грошових коштів;
- пошук та надання інших рентабельних послуг, пов'язаних із страхуванням [3].

Керівництво компанії повинно розробляти свої дії та способи управління страховою компанією залежно від прийнятої фінансової стратегії. Але під час управління в умовах нестабільного підприємницького середовища фінансова стратегія може бути змінена або певним чином скоригована.

У процесі змін в управлінні окреслюється позиція компанії на ринку, також формулюються і вирішуються питання, що стосуються різних аспектів і життєдіяльності суб'єкта господарювання, зокрема визначаються:

- структура надання послуг і системи технологічних процесів, пов'язаних із страхуванням;

- джерела фінансування й прогнозні фінансові результати;
- фінансові відносини з бюджетом та іншими суб'єктами ринку;
- система контролю за фінансовим станом страхової компанії [4].

Окремо в удосконаленні управління фінансовими ресурсами слід виділити аналіз чутливості до структурних змін. Це важливий інструмент поточного фінансового планування, який дає можливість оцінити вплив окремо взятих чинників на фінансові показники, що мають суттєвий результат. У ході такого аналізу виявляють показники виробничого процесу, зміни яких спричиняють значний вплив на результуючі фінансові показники і які можна назвати чинниками ризику, оскільки помилки чи недбалий підхід до вибору їх значень можуть призвести до значних похибок при складанні фінансових планів.

Покращення управління спрямоване на середньо- та довгострокову перспективу і орієнтоване на вирішення ключових, визначальних для компанії фінансових цілей, від досягнення яких залежить його існування в майбутньому. Цілі формуються на якісному рівні та містять дуже загальні кількісні орієнтири, що охоплює сфери її діяльності й окреслює основні етапи досягнення сформульованих у плані цілей.

Для правильного та стабільного розвитку фінансової стратегії страхової компанії необхідно провести аналіз фінансового стану, фінансової діяльності та незалежності від зовнішніх джерел фінансування. Якщо страхова компанія в умовах нестабільного підприємницького середовища має високу залежність від зовнішніх джерел фінансування, а саме від позикових коштів, її шанси до банкрутства постійно збільшуються. Щоб запобігти даній ситуації необхідно розробити певну антикризову систему дій, які б забезпечили гарантовану платоспроможність страхової компанії як у найближчий час, так і на перспективу. Фінансова стратегія має передбачати такі аспекти:

- при значеннях показників рентабельності, платоспроможності, фінансової стійкості, що набагато нижчі за граничні або близькі до нуля, тобто у глибокій кризі чи катастрофічному положенні, варто використовувати стратегію скорочення. При цьому відбувається скорочення обсягів надання нерентабельних страхових послуг, ліквідація нерентабельних і неефективних підрозділів;

- при високих значеннях фінансових показників, коли страхова компанія знаходиться в зоні стійкої роботи, доцільно використовувати стратегію зростання. При здійсненні даної стратегії забезпечується приріст обсягів реалізованих страхових послуг за рахунок: оптимізації роботи персоналу, спрощення системи надання договорів страхування та процесу виплати страхових відшкодувань, зниження вартості страхової послуги або надання знижок постійним клієнтам компанії, раціоналізації обслуговування робочих місць, скорочення простоїв і втрат робочого часу.

Страхова компанія згідно із Законом «Про страхування» має отримувати прибуток не від страхових платежів від страхувальників, а від розміщення вільних резервів у доходні активи. Саме тому важливе місце в розробці фінансової стратегії займає інвестиційна політика як складова стратегічного планування. Вона включає такі основні напрями:

- управління ризиком;
- програмно-цільове управління і складання капітальних бюджетів;

- стратегічний аналіз;

- стратегічне управління, яке охоплює три сфери прийняття рішень: інвестиції, фінансування, виробничу діяльність [5].

Ключовим моментом в управлінні страховою компанією виступає роль інвестиційної політики, яка полягає в забезпеченні високих темпів економічного розвитку компанії в довгостроковій перспективі за умови попередження або завчасної ліквідації чинників ослаблення її стратегічного потенціалу. Інвестиційні проекти можуть передбачати різноманітні та протилежні за напрямом дії: інвестування (вкладання) коштів у різні види майнових та немайнових цінностей, які здійснюються щодо посилення конкурентоспроможності страхової компанії, її виробничих та фінансових можливостей; реінвестування (вивільнення) коштів із наявних інвестиційних проектів та програм, які визнані як неефективні або не відповідають поточному стану справ. Особливу увагу в перебігу розробки інвестиційної політики слід приділяти інноваційному інвестуванню у розвиток нових виробництв та сфер бізнесу. Такий вид інвестування має на меті отримання високих рівнів прибутку, хоч і є надзвичайно ризиковою діяльністю, адже створення нових сфер бізнесу має максимальні ризики для розміщення вільних грошових коштів.

Одним з основних факторів розвитку ринку страхових послуг є загальне зростання купівельної спроможності населення та його довіри до страховиків. Однак дана причина зовсім не єдина. За даними експертів, на ринку спостерігається тенденція до збільшення частки більш дорогих і, як правило, ефективніших страхових послуг за рахунок зниження сегмента дешевих послуг. Є також суб'єктивні причини збільшення на ринку частки дорогих послуг: страхувальник, як і в інших сферах споживання, наслідує віянням моди. Часто виходить, що фактично люди платять лише за нову назву, хоча суть залишається незмінною. Тому однією з альтернатив по вибору фінансової стратегії страхової компанії в період нестабільного підприємницького середовища є удосконалення страхових послуг та значна зміна вартості за дані послуги, що зможе забезпечити компанії стабільний прибуток від продажів.

Висновки

Отже, фінансова стратегія стає сьогодні реальною необхідністю. Таким чином, практичне використання сформованої фінансової стратегії в компанії дасть змогу керівництву одержувати оперативну інформацію про стан фінансів, напрямків використання коштів, що значно підвищить ефективність прийняття управлінських рішень. Адже саме фінансова стратегія є конкретною програмою дій із пошуку джерел залучення та використання фінансових ресурсів, фінансової стійкості та платоспроможності в умовах нестабільного підприємницького середовища. Крім того, дана стратегія відіграє значну роль у діяльності компанії як у період стабільної діяльності, так і в кризовий період, коли на компанію діє безліч негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, тому застосування фінансової стратегії дозволить страховій компанії досить успішно функціонувати на ринку.

Список використаних джерел

1. Фурман В.М. Основні напрями організації стратегічного управління в страхових компаніях. – К.: Економіка і прогнозування, 2009. – 53 с.

2. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, Карт–бланш. – 2009.

3. Усик С.П. Вибір стратегії розвитку з урахуванням ступеня готовності компанії до стратегічних змін // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №6. – С. 142–150.

4. Коваленко Ю.О. Механізм адаптації компанії до ризику: Автореф. дис. к.е.н. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Л., 2012. – 18 с.

5. Загорулько А.А. ССП – інструмент прийняття ефективних управлінських рішень // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №6 – С. 263–270.

УДК: 631.16

О.В. БАТРАК,
аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну,
Н.В. СЕКРЕТ,
студент, Київський національний університет технологій та дизайну,
І.О. ТАРАСЕНКО,
д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну

Методичні основи фінансової діагностики підприємства

Стаття присвячена систематизації методів фінансової діагностики та розробці концептуальних положень формування і функціонування системи фінансової діагностики підприємства в контексті антикризового управління.

Ключові слова: фінансова діагностика, фінансовий стан, криза, антикризове управління.

О.В. БАТРАК,
аспірант, Киевский национальный университет технологий и дизайна,
Н.В. СЕКРЕТ,
студент, Киевский национальный университет технологий и дизайна,
И.О. ТАРАСЕНКО,
д.е.н., профессор, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Методические основы финансовой диагностики предприятия

Статья посвящена разработке антикризисной программы на предприятии на основе диагностирования его финансового состояния с целью предупреждения возникновения кризисных ситуаций на предприятии.

Ключевые слова: финансовая диагностика, финансовое состояние, кризис, антикризисное управление.

О.В. БАТРАК,
postgraduate Kyiv National University of Technologies and Design,
N.V. SEKRET,
student Kyiv National University of Technologies and Design,
I.A. TARASENKO,
doctor of economics, prof., Kyiv National University of Technologies and Design

Methodological foundations of financial diagnostics company

This article is about systematization of financial diagnostics methods and development of conceptual position of formation and functioning of the financial system diagnostics company in the context of crisis management.

Keywords: financial diagnostics, financial condition, crisis, crisis management.

Розробка комплексу антикризових заходів на підприємстві набуває актуальності у зв'язку з наявними загальноекономічними проблемами в державі, оскільки значна частина вітчизняних підприємств знаходяться або на межі банкрутства, або вже збанкрутували. За таких умов потребує вирішення питання створення такої системи підтримки прийняття рішень на підприємствах, яка б дозволяла вчасно ідентифікувати стан керованої системи навіть за обмеженої інформації і наявності непрямих ознак посилення кризових тенденцій, а також створювати базу для прогнозування можливих наслідків криз. Ці завдання вирішуються в процесі фінансової діагностики, яка є складовою частиною антикризового управління на підприємствах. Комплекс діагностичних процедур є обов'язковою стартовою фазою будь-якого процесу управління, основним інструментом прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення стратегічних та тактичних цілей функціонування підприємства.

Постановка проблеми. Незважаючи на тривалу еволюцію фінансової діагностики як науки, на сучасному етапі по-

требують подальшого вирішення питання удосконалення та розробки принципів і методів фінансової діагностики, уточнення комплексу діагностичних процедур, їх систематизації та класифікації, удосконалення процесів регулювання, формування інформаційного потоку та бази аналітичних даних; розробки ефективної системи оціночних показників–індикаторів, побудови універсальних практичних методик фінансового діагностування. Якість результатів фінансової діагностики залежить від обраних методів, кваліфікації фахівців, що здійснюють діагностичні процедури, інформаційного та програмного забезпечення. Науково обґрунтований вибір тих чи інших методів залежно від певних особливостей підприємств забезпечить об'єктивну економічну інтерпретацію результатів діагностики та сприятиме підвищенню економічної ефективності управлінських рішень у фінансовій сфері.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Застосування методів фінансової діагностики на різних етапах управління діяльністю суб'єктів господарювання сприятиме: розумінню бізнесу та його рушійних факторів; визначенню та

оцінюванню фінансових та бізнес-ризиків; аналізу ключових показників фінансової діяльності; аналізу якості активів і постійних грошових потоків; розумінню фінансових ефектів податкових схем, які використовує підприємство. Питанням діагностування фінансово-господарської діяльності підприємства приділено увагу в працях таких вітчизняних та іноземних вчених: Ж. Діпалян, Дж. Аргенті, Е. Альтман, М. Гольдер, І.Бланк, В. Савчук, А. Поддєрьогін, Л. Коваленко, О. Гетьман, В. Шаповал та інші. Переважна більшість дослідників цієї області економіки вважають основною метою фінансової діагностики отримання ключових (найбільш інформативних) параметрів і показників, що дають об'єктивну економічну оцінку діяльності підприємства.

Г.О. Швиданенко визначає діагностику як процес розпізнавання і визначення негативних (кризових) явищ у діяльності підприємства на основі помічених локальних змін, установлених залежностей, а також особливо помітних явищ поточної діяльності підприємства [9]. В.Г. Герасимчук вважає, що діагностика передбачає визначення суті та особливостей проблеми на основі всеохоплюючого аналізу, застосовуючи певний набір принципів та методів його проведення [4]. На думку вчених, комплекс фінансової діагностики дозволяє своєчасно виявляти, а згодом і усувати недоліки управління ресурсами, робити обґрунтовані прогнози про настання фінансової неспроможності підприємства і своєчасно знаходити резерви для вирішення існуючих фінансово-економічних та виробничих проблем. Проте на сучасному етапі розвитку фінансової діагностики ще відсутні чітко систематизовані методологічні прийоми та моделі, які могли б задовольнити всі групи зацікавлених користувачів.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних положень фінансової діагностики як елемента системи антикризового управління на підприємствах та практична реалізація методичних підходів до її здійснення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз фахової наукової літератури з питань економіки підприємства, економічної та фінансової діагностики [1–10] свідчить про наявність різних методичних підходів та методик проведення фінансової діагностики. Фактично будь-яку методику прогнозування та аналізу банкрутства, оцінки кредитоспроможності позичальника, аналізу інвестиційної привабливості підприємства можна вважати такою, що присвячена проблематиці фінансової діагностики. Інформаційною основою фінансової діагностики є: внутрішні дані бухгалтерського обліку і звітності, статистики, зовнішня інформація про тенденції розвитку видів економічної діяльності й економіки в цілому, динаміку ринків, потенціал підприємств, висновки експертів щодо основних факторів їх успіху.

Велика кількість методичних підходів щодо фінансової діагностики підприємства, які використовуються у науці та практиці господарювання, зумовила необхідність їх систематизації. Розглянемо деякі ознаки та критерії, за якими можна систематизувати методи фінансової діагностики (рис. 1).

До законодавчо регламентованих методик діагностики належать моделі, впроваджені державними органами, серед яких основними є: методики Міністерства фінансів України, Агентства з питань банкрутства. Державні методики проведення діагностики фінансового стану та загрози банкрутства є обов'язковими для використання в певних визначених ситуаціях. Наукові методики розробляються та пропонують-

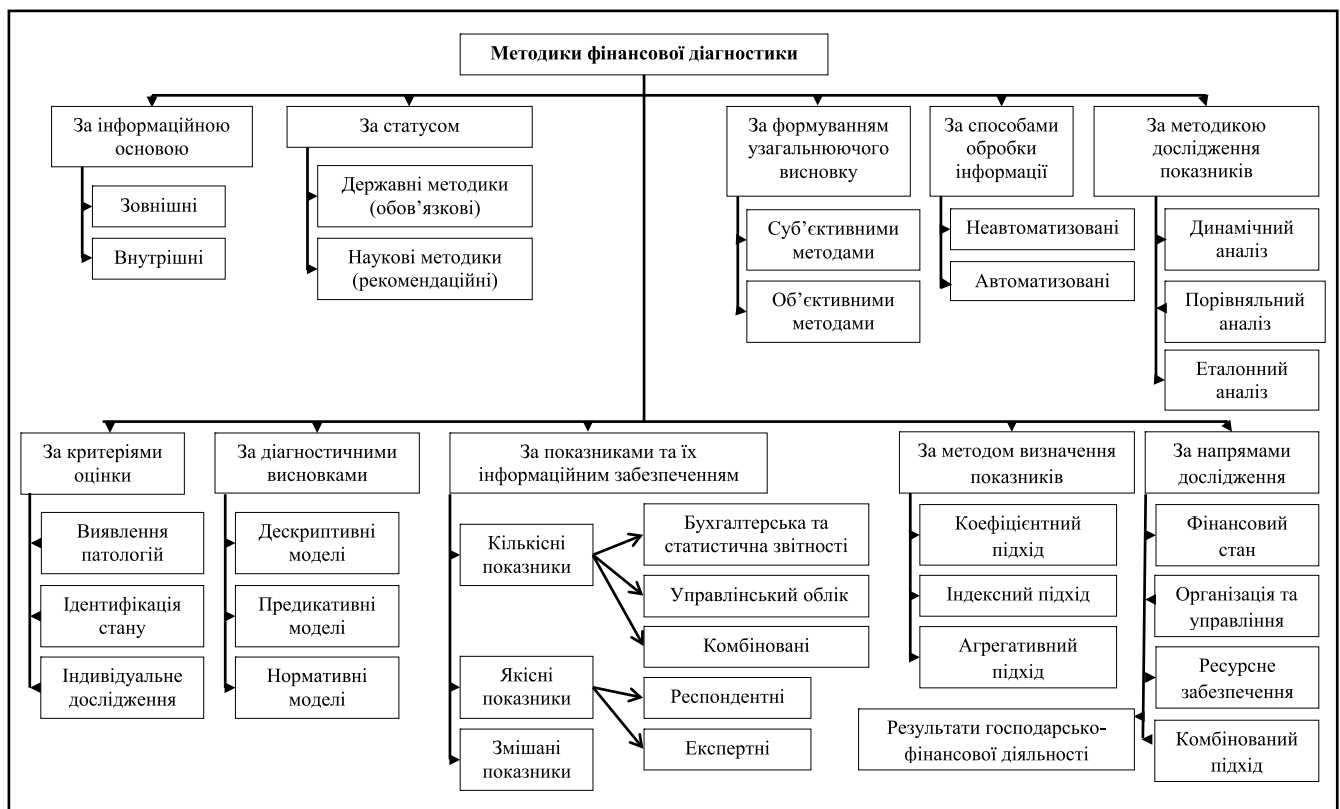

Рисунок 1. Класифікація методів фінансової діагностики

Удосконалено за даними [2].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ся вченими, фінансовими аналітиками, використовуються в процесі діагностування за вибором аналітиків [7].

За методикою формування діагнозу (узагальнюючого висновку) сучасні методичні підходи можна об'єднати у дві великі групи [2]:

1) ті, що передбачають формування узагальнюючого висновку (діагнозу) суб'єктивним шляхом;

2) ті, що передбачають отримання узагальнюючого висновку шляхом певної обробки результатів дослідження з окремих напрямів та на базі застосування різних методик.

За способом обробки інформації методичні розробки з питань діагностики поділяються на ручні (неавтоматизовані) та автоматизовані. Останні передбачають виконання всіх необхідних розрахунків та отримання діагностичного висновку на базі застосування ПЕОМ шляхом використання спеціально розроблених програмних продуктів.

За методикою дослідження оціночних показників знайшли розповсюдження такі методичні підходи:

1) динамічний (ретроспективний) аналіз діагностичних показників, який передбачає їх вивчення в динаміці;

2) порівняльний аналіз, підґрунтям для якого є зіставлення фактично досягнутого значення показника із середньогалузевим або середнім по групі аналогічних підприємств;

3) еталонний аналіз, проведення якого передбачає порівняння фактично досягнутого значення показника з певним еталоном (стандартом), який визначено як допустиму (критичну) межу його зміни.

Найбільш простим вважається еталонний аналіз, однак обов'язковою передумовою його проведення є наявність ефективної системи еталонних значень оціночних показників.

Точне діагностування стану підприємства можливе лише за умови наявності певних критеріїв – кількісних та якісних характеристик, шкал оцінювання, баз знань тощо. Виходячи з цього прийнято розрізняти три типи діагностування [2]:

1) виявлення патології – дослідження, в перебігу якого стан підприємства порівнюється з певним еталоном (нормою), що дозволяє ідентифікувати наявність «вузьких місць» – відхилень та їх розмір;

2) ідентифікація стану (тобто належності до певного класу, групи, сукупності) – дослідження, в процесі якого стан підприємства порівнюється з певною статистичною вибіркою;

3) індивідуальне дослідження, яке здійснюється у разі відсутності аналогів та неможливості застосування порівняльного методу на основі використання знань та навичок суб'єкта-аналітика. В цьому випадку стан підприємства вивчається як унікальна комбінація характеристик (ресурсів, результатів, системи управління тощо), а визначений діагноз має експертний характер.

За діагностичним висновком у міжнародній практиці прийнято виділяти такі види моделей: описові, предикативні, нормативні [6].

Описові моделі (описового характеру) є основними, до них відносяться такі: побудова системи звітних балансів, подання фінансових звітів у різноманітних аналітичних розрізах, вертикальний та горизонтальний аналіз звітності, трендовий аналіз результативних показників, аналіз відносних показників та коефіцієнтів, порівняльний або просторовий аналіз, факторний аналіз, система аналітичних коефіцієнтів.

Предикативні моделі – це моделі прогностичного характеру. Вони використовуються для прогнозування доходів та

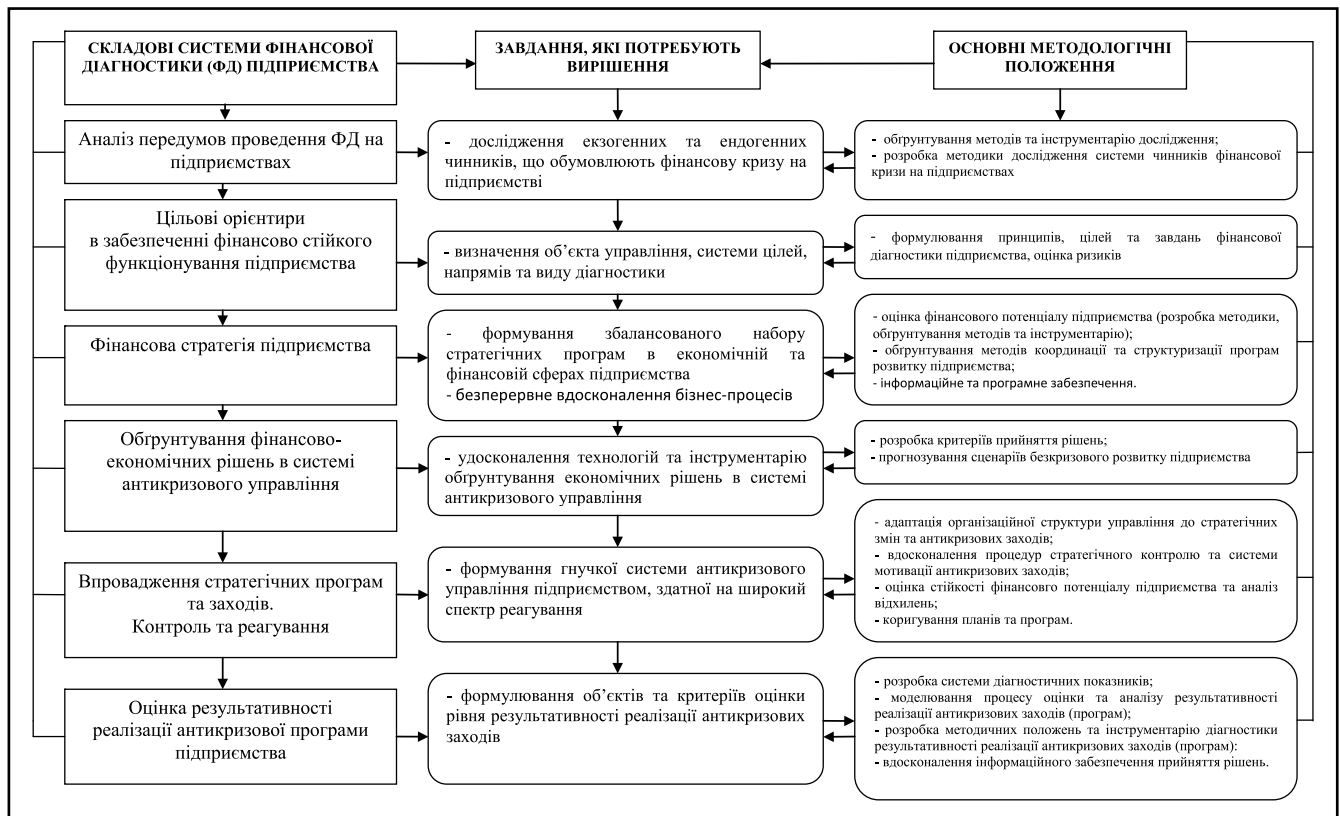

Рисунок 2. Концептуальна модель формування та функціонування системи фінансової діагностики підприємства
Розроблено авторами.

витрат підприємства, його майбутнього фінансового стану. Найпоширенішими з них є:

- розрахунки точки критичного обсягу продажу (аналіз беззбитковості);
- побудова прогностичних фінансових звітів;
- моделі динамічного аналізу;
- моделі ситуаційного аналізу.

Нормативні моделі – це моделі, які уможливають порівняння фактичних результатів діяльності підприємства з нормативними. Ці моделі використовуються, як правило, у внутрішньому фінансовому аналізі, їх суть полягає у встановленні нормативів на кожен статтю витрат для відповідних технологічних процесів, видів виробів та з'ясування причин відхилень фактичних даних від цих нормативів.

За характером показників та інформаційним забезпеченням процесу діагностики існуючі методичні підходи до його проведення можуть передбачати використання виключно кількісної, якісної або змішаної інформації [6].

Найбільш прийнятним слід вважати сумісне використання кількісних та якісних показників діяльності підприємства, оскільки окреме застосування тільки кількісної (об'єктивної) або тільки якісної (суб'єктивної) інформації має суттєві недоліки. Основними недоліками кількісної інформації є: статичність, можлива некоректність, застосування тільки кількісних показників не завжди забезпечує ранню діагностику банкрутства, виявлення передвісників кризи. Використання тільки якісної інформації надає висновкам діагностики суб'єктивний характер, залежить від особистих професійних якостей аналітика, досвіду роботи, коректності формування баз даних.

За методикою визначення оціночних показників можуть бути виділені такі методичні підходи [5]:

- 1) коефіцієнтний підхід, який передбачає розрахунок та використання різноманітних коефіцієнтів;
- 2) індексний підхід, який передбачає розрахунок динамічних показників зміни стану об'єкта дослідження в часі (темперозростання, приросту тощо);
- 3) агрегатний підхід, сутність якого полягає в обчисленні оціночних агрегатів – абсолютних оціночних показників, що розраховуються за спеціальними методиками.

За напрямками дослідження, функціональним спрямуванням оціночних показників методичні підходи до проведення діагностики можуть бути орієнтовані на дослідження таких сфер діяльності підприємства:

- 1) фінансово-майновий стан;
- 2) результати господарської діяльності підприємств з окремих напрямів (операційної, фінансової, інвестиційної);
- 3) організація та управління підприємством;
- 4) ресурсний потенціал підприємства;
- 5) комбінований підхід (збалансована система діагностичних показників у розрізі різних аспектів діяльності підприємства, наприклад ресурсна, клієнтська, фінансова, управлінська (процесна) складові).

Найбільш коректним та доцільним для використання слід вважати комбінований підхід, який дає можливість узагальнити майже всі складові виникнення та перебігу кризових явищ на підприємстві.

Кількість ознак та аспектів, за якими можливо класифікувати методи фінансової діагностики підприємства на-

стільки велика, що в рамках даного дослідження неможливо розглянути всі. Крім того, пропонуються певні галузеві або тематичні підходи, найвідомішими з яких є: діагностика банкрутства, фундаментальна діагностика підприємства, діагностика підприємств певних галузей [1].

В Україні застосування зарубіжних методів діагностики має певні обмеження: параметри, що використовують закордонні аналітики, істотно відрізняються від вітчизняних; моделі фінансової діагностики розроблені з використанням вибіркової сукупностей підприємств інших країн; на показники діяльності українських підприємств більший вплив мають фактори неекономічного характеру; межі стійкості, що пропонують закордонні аналітики, часто недосяжні для вітчизняних підприємств. Проблемними аспектами є також розбіжності стосовно визначень основних понять фінансового стану підприємства, показників та алгоритму їх розрахунку, а також динамічність законодавства та протиріччя у різноманітних методиках оцінки фінансово-господарської діяльності.

Фінансова діагностика надає необхідну інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. У попередніх дослідженнях авторів визначено предметну область та сформовано систему принципів здійснення фінансової діагностики, зокрема: науковості, комплексності, системності, об'єктивності, конкретності, точності, надійності, інтегрованості, своєчасності, ефективності, запропоновано загальну структуру системи фінансової діагностики підприємства, визначено етапи її проведення та запропоновано алгоритм розрахунку групових та інтегральних показників фінансового стану підприємства [3, 8].

Це дозволило авторам запропонувати концептуальну модель фінансової діагностики промислового підприємства (рис. 2). Запропоновані концептуальні положення фінансової діагностики підприємств промисловості формують основну модель процесу діагностики, яка включає в себе цілі, завдання, стратегію та інструментарій, необхідний для їх реалізації. На рис. 2 відображено: стан, основні проблеми та завдання розвитку підприємств із врахуванням особливостей виробничого процесу та їх функціонування в умовах ринку; цільові орієнтири; стратегію та програму заходів щодо її реалізації; методи та інструментарій обґрунтування рішень, впровадження, контролю та реагування, а також оцінки результатів та аналізу.

Висновки

Проведене дослідження методик фінансової діагностики, які пропонуються різними науковцями, свідчить про наявність широкої палітри моделей діагностування стану підприємства, великої кількості фінансових коефіцієнтів; значні коливання у нормативних значеннях; відсутність повної оцінки ефективності методик та умов їх застосування. Зазначені недоліки зумовлюють однобічність та значну суб'єктивність результатів фінансової діагностики. У практичній діяльності вибір фахівцями підприємств певних методів фінансової діагностики відбувається різними шляхами: за популярністю і поширеністю методу; за аналогією; випадково; аналітичним шляхом. Узагальнення наукової літератури дозволило виділити наступний перелік ключових чинників, які доцільно враховувати при виборі методів фінансової діагностики: цілі, за-

вдання та об'єкт діагностики, інформаційне забезпечення, кваліфікація фахівців, технічне та програмне забезпечення, стабільність середовища функціонування, ресурсне забезпечення, спрямування діагностики, рівень її деталізації, характеристики підприємства.

Отже, переваги застосування фінансової діагностики в управлінні підприємством не викликають сумніву. До них слід віднести можливість обґрунтовано підійти до визначення цілей та завдань не лише стосовно об'єкта діагностики, але й підприємства в цілому. Комплексність системи діагностики передбачає відстеження стану та тенденцій складових об'єкта діагностики та забезпечення взаємодії всіх структурних підрозділів підприємства з метою управління фінансово-економічною результативністю його діяльності, усунення відхилень від запланованих значень показників, запобігання кризовим явищам та досягнення встановлених цілей.

Для імплементації пропонованої концептуальної моделі формування та функціонування системи фінансової діагностики в діяльність підприємств з метою забезпечення їх фінансової стійкості та прибутковості потребується розробка структури системи управління. Основними елементами такої системи повинні бути система власне діагностики фінансового потенціалу підприємства та стану зовнішнього середовища; стратегічний аналіз та стратегічне планування; система моніторингу рівня результативності; система мотивації; стратегічний контроль; система сертифікації на відповідність міжнародним стандартам в галузях управління фінансовою та інформаційною безпекою. Запровадження пропонованої системи фінансової діагностики сприятиме активізації діяльності підприємств щодо забезпечення стійкого фінансового розвитку, підвищенню їх конкурентоспроможності на національному та міжнародному ринках завдяки формуван-

ню позитивного іміджу, досягненню високого рівня результативності в усіх сферах.

Список використаних джерел

1. Андросова О.Ф. Нормативно-критеріальне забезпечення оцінки фінансового стану підприємства / О.Ф. Андросова, А.О. Губарь // Економічний простір. – 2011. – №46. – С. 186–200.
2. Антикризове управління підприємством – конспект лекцій [Електрон. ресурс] // Режим доступу – <http://buklib.net/books/34010/>.
3. Батрак О.В. Методичні положення та методика діагностики фінансового стану підприємств / О.В. Батрак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №10. – С. 104–110.
4. Герасимчук Г.В. Розвиток підприємництва: діагностика, стратегія, ефективність / Г.В. Герасимчук. – К.: Вища школа, 2005. – 289 с.
5. Костина О.Н., Майборода О.Е. Методи та моделі діагностики кризового стану підприємства. – Вісник СумДУ. – Серія «Економіка», №4. – 2012. – С. 91–97.
6. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування: [монографія] / І.В. Кривов'язюк // – Луцьк: Надтир'я, 2007. – 260 с.
7. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: [монографія] / Л.О. Лігоненко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
8. Тарасенко І.О. Особливості формування системи фінансової діагностики підприємства / І.О. Тарасенко, О.В. Батрак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №11 – С. 118.
9. Швиданенко Г.О. Бізнес-діагностика підприємства: Навч. посібник / Г.О. Швиданенко, А.І. Дмитренко, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2008. – 344 с.
10. Шеремет А.Д. и др. Методика фінансового аналізу [Текст]: учеб. и практ. пособие для вузов / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфуллин, Е.В. Негашев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 207 с.

О.Ф. ШАПОВАЛ,

к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Бізнесові аспекти удосконалення управління корпоративною культурою підприємства

Досліджено механізм управління корпоративною культурою підприємства на основі використання системи інструментів ціле-спрямованого впливу на елементи корпоративної культури з метою підвищення результатів бізнесової діяльності підприємства.

Ключові слова: корпоративна культура, управління, важелі, підприємство, бізнес.

Е.Ф. ШАПОВАЛ,

к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий

Бизнес-аспекты совершенствования управления корпоративной культурой предприятия

Исследован механизм управления корпоративной культурой предприятия на основе использования системы инструментов целенаправленного действия на элементы корпоративной культуры с целью повышения результатов бизнес-деятельности предприятия.

Ключевые слова: корпоративная культура, управление, рычаги, предприятие, бизнес.

O. SHAPOVAL,

Ph.D., associate professor, National university of food technologies

Business aspects of management improvement of enterprise corporate culture

The article dedicated to research of business aspects of management improvement of enterprise corporate culture.

Keywords: corporate culture, management, tools, enterprise, business.

Постановка проблеми. Успішна бізнесова діяльність підприємства на висококонкурентних ринках залежить від багатьох чинників макро- і мікросередовища, які можуть бути деталізовані за такими ключовими параметрами, як ресурси, процеси та цінності. Систему цінностей через призму корпоративної культури можна розглядати як специфічний важіль і нематеріальний ресурс, оптимальне і цілеспрямоване управління яким на підприємстві дозволяє суттєво покращити ведення бізнесової діяльності та її результативність. Це обумовлено тим, що цінності і корпоративна культура в цілому в певній мірі є фундаментом бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві, а також основою соціально-психологічних стосунків зі співробітниками, клієнтами, акціонерами та іншими контрагентами.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретико-методологічні та практичні основи управління корпоративною культурою відображені у працях таких вчених, як Е. Шейн, М. Тевене, К. Камерон, Р. Куін, В.А. Спивак, М.М. Новікова, О.О. Хандій. У наукових працях вищезазначених вчених ретельно досліджується діагностика змін корпоративної культури, прагматичні підходи щодо організації корпоративної культури та аналізуються приклади успішного управління трудовим потенціалом різних секторів бізнесу [2–7]. Однак окремі аспекти цієї проблеми, які пов'язані з оцінкою впливу важелів управління корпоративною культурою підприємства на ефективність його бізнесової діяльності, у вітчизняній науковій літературі розглянуті недостатньо.

У той же час прискорений розвиток ринкової системи висуває нові вимоги щодо алгоритмів, стилю та методів здійснення підприємством бізнесової діяльності. Сучасна концепція підвищення результативності бізнесу розглядає корпоративну культуру підприємства як засіб зміцнення його бізнесової діяльності. Саме це зумовлює необхідність проведення подальших досліджень цієї проблеми.

Метою статті є обґрунтування механізму вдосконалення управління корпоративною культурою підприємства для підвищення результативності його бізнесової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Корпоративна культура обумовлює складну композицію припущень і установок, що бездоказово приймаються та розділяються членами колективу.

Корпоративна культура являє сукупність найважливіших положень діяльності підприємства, обумовлених місією та стратегією розвитку, що знаходять своє відображення в соціальних нормах і цінностях, які поділяє більшість працівників.

Осередком корпоративної культури є філософія бізнесової діяльності підприємства, яка включає певні цінності, норми, іміджеву структуру і є основою людських взаємовідносин як всередині підприємства, так і за його межами. Корпоративна культура – це набір найважливіших припущень, прийнятих членами колективу підприємства, які знайшли відображення в системі цінностей і задають співробітникам орієнтири їх поведінки та дій. Корпоративну культуру характеризують: її організаційна структура; склад працівників; спільні цінності та стратегії підприємства [5].

Управління корпоративною культурою підприємства об'єднує такі напрями діяльності, а саме:

- планування формування корпоративної культури;
- підтримку корпоративної культури;
- проведення змін в корпоративній культурі;

– оцінку ефективності та впливу корпоративної культури на результати бізнесової діяльності підприємства.

Корпоративна культура підприємства створюється як реакція на дві групи завдань, що доводиться вирішувати на підприємстві. До першої групи відносяться завдання щодо визначення спільної мови і єдиної термінології; механізму наділення владою і позбавлення прав; встановлення норм і оцінок стосовно того, що в поведінці працівників бажано, а що – ні.

До другої групи відносяться завдання, які підприємству доводиться вирішувати в процесі взаємодії із зовнішнім бізнес-середовищем. У процесі планування формування корпоративної культури підприємства можна виділити наступні складові:

– визначення стратегій розвитку, основних цілей і цінностей (пріоритетів, принципів, підходів, норм, бажаних зразків поведінки);

– проведення аналізу існуючої культури та оцінка відповідності корпоративної культури зовнішнім ринковим умовам та стратегії розвитку підприємства.

У корпоративній культурі підприємства знаходить своє відображення визначене кредо, що включає місію та мету його діяльності, основні принципи, стиль, зобов'язання стосовно персоналу, контрагентів, споживачів та суспільства.

Значне місце в корпоративній культурі займає система цінностей, яка спирається на ряд принципів, а саме: історичності, науковості, комплексності, ціннісної орієнтації та ефективності. В зв'язку з цим сформульовані і зафіксовані принципи і зобов'язання дозволяють об'єднувати працівників навколо єдиних, чітко визначених цілей і цінностей.

Створення корпоративної культури, що підтримує стратегію розвитку підприємства, є вагомим складовою ефективного ведення бізнесу і господарювання, тому що культура формує соціально-психологічний клімат і корпоративний дух, які сприяють оперативному виконанню поставлених завдань та досягненню визначених цілей.

Корпоративна культура надає працівникам організаційну ідентичність, визначає внутрішньо – групове уявлення про організацію, будучи важливим джерелом сталості та спадкоємності. Це створює у працівників відчуття надійності свого становища, сприяє формуванню почуття соціальної захищеності, стимулюванню самосвідомості та високої відповідальності працівників щодо виконання визначених професійних завдань [1, 2].

У процесі планування формування корпоративної культури враховується її характер, який описується системою ознак. Так, позитивна культура фіксує цінність професійно-трудової діяльності як способу реалізації цінності, її саморозвитку, а також цінність підприємства як умови реалізації такого роду способу. Позитивна культура характеризується:

– сприйняттям співробітником себе, як особи, чия професійно-трудова діяльність впливає на результативність бізнесової діяльності підприємства;

– усвідомленим прийняттям особистої відповідальності за продукти спільної діяльності підприємства, що породжує сумлінне ставлення до своїх виробничих обов'язків як норму поведінки працівника, регульовану суспільною думкою;

– орієнтацією співробітника на пошуки, розробку та втілення оптимальних засобів здійснення професійної діяльності, що формує у працівників відчуття відповідальності за

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

якість продукту власної діяльності та породжує зацікавленість у її підвищенні;

– підвищенням ефективності ділової взаємодії, що є об'єктивною умовою встановлення доброзичливих міжособистісних відносин у колективі.

У процесі формування розрізняють сильну та слабку корпоративну культуру. Підприємства, які створюють сильну корпоративну культуру, чітко визначають поведінку працівників шляхом упорядкованості та розвитку формальних правил і положень щодо керування поведінкою працівника.

Слабка корпоративна культура характерна для молодих підприємств чи підприємств, що характеризуються постійною ротацією думок (понять) серед своїх членів. Співробітники таких підприємств не мають достатнього спільного досвіду для визначення загальноприйнятих цінностей [4].

Процес ефективного управління корпоративною культурою підприємства базується на постійній підтримці створеної культури шляхом реалізації її відповідності головним цінностям, оцінкам та нагородам за кінцевими результативними показниками бізнесової діяльності.

Виникнення змін у структурі корпоративної культури підприємства призводить до дискомфорту та дисбалансу, що спонукає змінювати механізми управління шляхом відповідних перетворень в системі корпоративної культури. Механізми зміни корпоративної культури мають прямий зв'язок з відповідною стадією розвитку (життєвим циклом) підприємства, а саме: заснування та початковий розвиток; середній вік; зрілість та занепад.

Удосконалення управління корпоративною культурою обумовлює оптимальне використання системи важелів корпоративної культури з метою досягнення найкращих результатів діяльності персоналу та бізнесової діяльності підприємства (див. рис.).

Так, до організаційних інструментів управління корпоративною культурою відносяться: місія; ідеологія організації; принципи її діяльності; корпоративний та етичний кодекси, фірмовий стиль, навчання персоналу.

Інформаційні важелі управління корпоративною культурою пов'язані з використанням системи корпоративних ЗМІ, реклами, паблік релейшнз, інструментів формування іміджу підприєм-

ства у зовнішньому середовищі, а також поширення матеріалів про історію підприємства, міфів та «корпоративних легенд».

До соціологічних та психологічних важелів відносяться: соціальна відповідальність, мотивація персоналу, соціально-психологічні особливості персоналу та стан соціально-психологічного клімату в колективі.

Для покращення системи управління корпоративною культурою підприємства використовуються економічні інструменти, які пов'язані із умовами виконання контрактів (договорів), страхуванням співробітників та розподілом прибутків.

Проведені дослідження на матеріалах ПАТ «Шепетівський цукровий комбінат» показали, що корпоративна культура підприємства складається з таких елементів:

- місія, цілі, кредо та принципи діяльності;
- історія, традиції, церемонії;
- фірмовий стиль, культура виробництва, символіка;
- корпоративний імідж;
- система мотивації;
- система моральних цінностей.

Моральна цінність є соціально-психологічною силою працівника, що базується на переконаннях людини з урахуванням оцінки реальної дійсності з позиції «що таке добре, а що – погане». Моральні цінності працівників ПАТ «Шепетівський цукровий комбінат» сформувалися як результат збереження традицій колективу. Серед моральних цінностей працівників комбінату можна відмітити: дисципліну і старанність; діловитість; сміливість; свідомий ризик; компетентність і високий професіоналізм; взаємоповагу і взаємодопомогу; працьовитість і самовдосконалення; відданість підприємству «мій завод – моя сім'я»; відповідальність перед замовниками, постачальниками та надійне партнерство.

Механізм впливу корпоративної культури на бізнесову діяльність ПАТ «Шепетівський цукровий комбінат» полягає у тому, що працівники прогнозують розвиток ситуації, щодо якої вони оцінюють і вибудовують моделі своєї поведінки. Реалізуючи їх у своїй діяльності, працівники підсилюють ті чи інші тенденції та створюють у такий спосіб адекватні їм ситуації.

Результати дослідження показали, що управління корпоративною культурою ПАТ «Шепетівський цукровий комбінат» шляхом інвестування в розвиток персоналу і активного застосуван-

Важелі управління корпоративною культурою підприємства

ня інструментів морального заохочення дозволили підприємству уникнути плинності кадрів, значно підвищити показники стабільності кадрів, продуктивності праці та рентабельності діяльності.

Висновки

Кожне підприємство володіє власною філософією бізнесу і принципами діяльності, а також своїми цінностями, етичними нормами та традиціями. Наведені ознаки уособлюють поняття корпоративної культури, яка відображає колективну поведінку персоналу, перетворюючи його працю на спосіб життя, виховуючи, мотивуючи і забезпечуючи прихильність персоналу визначеним ідеалам.

Корпоративна культура сприяє розвитку організації та її бізнесової діяльності шляхом надання працівникам організаційної ідентичності, стимулювання самосвідомості і високої відповідальності працівників щодо виконання поставлених завдань.

Вдосконалення управління корпоративною культурою підприємства відкриває нові можливості підвищення ефективності бізнесової діяльності підприємства шляхом покращення функціонування всіх підсистем управління персоналом: від під-

бору, адаптації і розвитку персоналу, формування корпоративного духу, до організації, стимулювання праці та регулювання соціально-психологічних відносин всередині колективу.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л.В. Стратегічне управління персоналом підприємства: навч. посібн. / Л.В. Балабанова. – Донецьк, Дон НУЕТ, 2010. – 191 с.
2. Камерон К. Диагностика изменения организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
3. Новікова М.М. Системне управління трудовим потенціалом підприємства / М.М. Новікова. – Х.: КНЕУ, 2008. – 212 с.
4. Спивак В.А. Корпоративная культура / В.А. Спивак. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
5. Тевене М. Культура предприятия: Пер. с фр. / Под ред. В.А. Спивака. – 3-е изд. – СПб.: ИД «Нева», 2003. – 128 с.
6. Хандій О.О. Управління персоналом підприємства: концептуальне визначення та механізми розвитку / О.О.Хандій. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 240 с.
7. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство: Пер. с англ. / Под ред. В.А. Спивака. – СПб.: Питер, 2002. – 336 с.

УДК 338.246.025:622.323

А.В. БОДЮК,

к.е.н., доцент, Київський університет управління та підприємництва

Поняття треб економічної морської геології вуглеводнів

Теоретично обґрунтована економморська геологія в поняттях ресурсно-економічних треб. Проаналізовано економічні перспективи розвідки і видобування нафти і газу на українському шельфі Чорного й Азовського морів та джерела їхнього фінансування.

Ключові слова: геологія, нафта, газ, видобування, шельф.

А.В. БОДЮК,

к.э.н., доцент, Киевский университет управления и предпринимательства

Понятия треб экономической морской геологии углеводородов

Теоретически обоснована экомморская геология в понятиях ресурсно-экономических треб. Проанализированы экономические перспективы разведки и добычи нефти и газа на украинском шельфе Черного и Азовского морей и источники их финансирования.

Ключевые слова: геология, нефть, газ, добыча, шельф.

A.V. BODYUK,

associate professor of the Kiev University management and enterprise, c.e.s.

Economic marine geology of hydrocarbons

In theory is grounded ekonommarine geology in concepts resource-economic treb. The economic aspects of secret service and booty of oil and gas are analysed on the Ukrainian shelf of Black and Azovskogo Maureies and source of their financing.

Keywords: geology, oil, gas, booty, shelf.

Постановка проблеми. Морську геологію логічно відносити до трансдисциплінарних наук. Оскільки вивчення глибин підводного дна поєднує галузі геологічної науки, зокрема літологію, петрографію, тектоніку, четвертинну і історичну геологію, стратиграфію, палеогеографію, вчення про корисні копалини та ін. У дослідженнях застосовуються методи, засоби та дані цих галузей і суміжних наук, зокрема геоморфології, геофізики, геохімії та ін. Геологічні дослідження у глибоководному середовищі ведуться глибоководним бурінням, драгуванням, виконанням геофізичних операцій, засобами підводних суден і апаратів із застосуванням спеціального устаткування, інформаційних технологій тощо.

За об'єкт дослідження морської геології (МГ) потрібно прийняти морську та океанічну земну кору. Оскільки її підводна площа становить близько 71% поверхні Землі, морська геологія належить до перспективних і економічно вигідних наук. Основним її завданням, як природничої науки, є вивчення походження, будови й історії розвитку океанів і морів, обґрунтування умов утворення і характеру розміщення під ними або в них корисних копалин, у тому числі вуглеводнів.

Актуальність розвитку досліджень родовищ нафти і газу залишається на далеку перспективу, зокрема в ресурсно-економічному аспекті. Узагальнено відмітимо, що площа українського шельфу Чорного моря займає 133,7 тис. кв. км. На цій

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

площі, за даними Державної служби геології та надр України, потенційні запаси енергоресурсів (нафти і газу) оцінені в 2,3 млрд. т умовного палива (що еквівалентно 2,3 трлн. куб. м). Показник становить близько 40% усіх енергетичних запасів країни. Тому не випадково, за висновком деяких експертів, цих ресурсів може бути достатньо для повноти забезпечення потреби нашої країни в газі і частково у нафті [5].

До числа проблем МГ належать транспортні, технологічні, додаються і фінансові, які є ще складнішими, ніж названі, і юридичні, що, зокрема, стосуються відповідних угод щодо фінансування проектів геологічного вивчення глибоководних родовищ вуглеводнів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми морської геології досліджували Н.А. Айбулатов, А.Д. Архангельский, П.Л. Безруков, А.П. Винограду, П.Ф. Гожик, В.П. Зенкович, В.М. Еремеев, О.М. Іванік, С.А. Клещенко, П.Н. Купрін, О.Д. Леонтьев, Л.І. Мігін, О.В. Мельник, Е.Н. Невеский, Г.М. Орловський, Н.М. Страхів, Г.Г. Ткаченко, Є.Ф. Шнюков, Ф.А. Щербаков, а також Ф.П. Шепард, Д. Емері, Е. Ушурі та ін. [1–4; 6–7]. Такі дослідження прямо чи опосередковано охоплюють вивчення стану, умов розміщення родовищ вуглеводнів та їх перспектив їх видобування. Але питання вуглеводнів та їхніх родовищ ними не розглядаються в поняттях «економічний», а якщо розглядаються, то переважно з погляду економіки надрокористування.

Зауважимо, що, як свідчать літературні джерела, у світі ситуація з вуглеводнями, які видобуваються на суходільних родовищах, погіршується і буде погіршуватись. У країнах Євросоюзу видобуток нафти і газу знижується, оскільки виснажуються старі родовища, тобто стають економічно не вигідними. Цінова політика на завезений природний газ є фактором підвищення собівартості, зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку. До речі, зниження Росією ціни на газ пояснюється менше економічними, а більше іншими мотивами.

Для України виходом зі складної економічної ситуації з вуглеводнями є, з одного боку, збільшення обсягів і темпів видобутку нафти та газу в межах території, а з іншого – застосування на виробництвах, особливо енергомістких технологій (металургія), більш сучасних економічних методів ведення господарства надрокористувачами та проведення інших науково-технічних заходів і таким чином зниження потреб у вуглеводнях.

Тому Україні поряд із впровадженням технологій енергозбереження, заміників вуглеводнів необхідно освоювати їх нові родовища і ринки. Для розробки проектів і оцінки впровадження необхідно розробляти та застосовувати і науковий апарат економічної геології.

Метою роботи є обґрунтування відображень у поняттях потреб як економічних понять, геологічного вивчення покладів нафти і природного газу на українському шельфі Чорного та Азовського морів, тобто в поняттях економічної морської геології (ЕМГ).

Виклад основного матеріалу. Як показали дослідження фахівців, перспективними і економічно вигідними з ваговими обсягами видобування вуглеводнів можуть стати їхні родовища на шельфі Чорного і Азовського морів. Розвідкою і видобутком тут корисних копалин займається ДАК «Чорноморнафтогаз».

На наш погляд, для неї можна виділити ряд проблем освоєння родовищ: геологічні, технологічні, економічні та ін.

Геологічні проблеми обумовлені тим, що глибоководне над-ророзвідувальне виробництво (НРВ) і подальше видобування вуглеводнів являють собою надто складний і високотехнологічний процес, а також не дешевий. Тобто геологічні проблеми потребують вирішення економічних. Хоча на процесах геологічних досліджень дна морів користуються і тими методами, які застосовують в геологічних дослідженнях надр на суходолі, або близьким, з врахуваннями особливостей застосування засобів отримання геологічної інформації, її об'єктів. Але природні умови для НРВ на глибинах надто складні, тому і економічні затрати не порівнювальні з суходільними.

До економічних, на наш погляд, належать проблеми об'єктивної оцінки вартості видобування вуглеводнів, НРВ, його фінансування. Зауважимо, що питання економіки геологічних підприємств належить не до питань морської економічної геології, а до загальної економіки підприємства (правда, аналізуються, обчислюються з певними особливостями).

За потребо-ресурсною теорією нами пропонується застосовувати теоретичне поняття потреб, як економічне. Так, нафту чи газ можна розглядати як речовину природну і як виробничого застосування (наприклад, нафту як сировину для промислової переробки, газ як паливо, що має ціну), тобто як економічні об'єкти. Для їхнього визначення перш за все проаналізуємо економічні ознаки вуглеводнів (корисних копалин) та їх родовищ як економічних потреб. Поняття потреб нами обґрунтовується за економічною ознакою корисних копалин як економічних об'єктів, а родовищ – як економічних об'єктів виробничих підприємств.

У геологічній науці слова «треба» і «треби» нами пропонується застосовувати для вираження базових економічних понять економічної геології. До таких понять належать треби: корисні копалини; родовища корисних копалин як скупчення корисних копалин, де будуть проводитися процеси НРВ; освоєння морських надр; інформація про корисні копалини (має вартість); інформація про родовища корисних копалин (має вартість); поняття засобів виробництва (для придбання, монтажу, експлуатації потребуються економічні затрати); процеси праці геологів тощо. Засоби виробництва належать до економічних понять. Праця геологів та інших фахівців, зайнятих геологічним вивченням вуглеводнів та їх родовищ, розглядається як економічне поняття.

Обґрунтуємо для НРВ поняття «надро-економічні треби» як поняття, що означає базові поняття морської економічної геології. До них належать:

- вуглеводні як об'єкти для надро-розвідувального виробництва (за економічною теорією – предмети праці);
- вуглеводні як об'єкти для подальших виробничих потреб, промислового застосування (а не як природні об'єкти), тобто в якості енергетичного ресурсу;
- буріння, підводні знімки та інші галузеві процеси пошуку вуглеводнів (оскільки необхідно дати оцінку отриманій геологічній інформації як товару, що відображає дані за інший товар – корисні копалини);
- загальні процеси НРВ (оскільки необхідно дати оцінку отриманій геологічній інформації як товару – економічному поняттю, аналогічно);

– праця фахівців (оскільки в геологічній інформації необхідно врахувати живу і уречевлену працю у пошуково-розвідувальному процесі й у подальшому видобуванні тобто під час експлуатації родовища);

– донне середовище та ін.

Ці об'єкти у процесі геологічного вивчення надр отримують певні природно-ресурсні характеристики, параметри. (Для порівняння: поряд з економічними покажемо товарознавчі характеристики вуглеводнів, як природної речовини. До них, на наш погляд, слід віднести якраз такі: фізичні параметри корисної копалини (наприклад, запах, колір, густина, в'язкість, щільність та ін.); хімічний склад (вуглець, сірка, кисень, азот та ін.); речовинний склад (смоли, асфальтени, базові мастила, газоподібні речовини); фізичні властивості корисної копалини (властивості нафти розчиняти вуглеводневі гази, оптичні, температура кипіння); кількісні показники (обсяг, маса, нафтонасиченість родовища).

Повертаючись до економічних понять, по-перше, відмітимо, що вуглеводні, як й інші корисні копалини, є об'єктами для: видобування підприємствами, тобто їх виробничої діяльності; зайнятості пошуково-розвідувальними дослідженнями і роботами працівників геологічних підприємств; досліджень науковцями геологічних науково-дослідних закладів; комерційних угод щодо реалізації видобутих покладів; інвестиційних угод щодо пошуково-розвідувальних досліджень і робіт; інвестиційних угод щодо постачання технологічних засобів та їх монтажу, експлуатації (наприклад, будівництва стаціонарної плавучої бурової установки) та ін.

До ресурсно-економічних показників вуглеводневих потреб пропонується відносити:

а) натуральні показники: кількість або обсяги вуглеводнів (тонни, тис. куб. м); кількість родовищ, свердловин (од.); розміщення родовищ (площа, тис. кв. км, глибина, межі); прогнозний період геологічного вивчення надр (роки); прогнозний період експлуатації родовищ (роки);

б) економічні: вартість вуглеводнів (видобутих, ринкова тощо); обсяги інвестицій для НРВ; затрати на реалізацію інвестиційних проектів; термін окупності затрат; вартість родовищ; вартість дозволів та ін.;

в) ресурсні: початкові сумарні ресурси (т у.п., куб. м); прогнозні ресурси (т у.п., куб. м); прогнозні запаси (т у.п., куб. м); пластовий тиск (МПа) та ін.

Ресурсна треба оцінюється такими показниками. Початкові сумарні ресурси вуглеводнів українського сектору акваторій Чорного і Азовського морів оцінюються обсягом більше 1,5 млрд. т у.п., які територіально розподіляються показниками: Північно-Західний шельф Чорного моря – 604,1 млн. т у.п.; континентальний схил і глибоководна западина Чорного моря – 346,0 млн. т у.п.; Прикерченський шельф моря – 257,0 млн. т у.п.; акваторія Азовського моря – 324,8 млн. т у.п. [1, с. 6; 5].

Розглянемо приклади виробничих потреб. Технологічний флот є одним із видів виробничих потреб, що належить до транспортно-виробничих засобів, оскільки розглядається як виробничий об'єкт. Бурові установки є також виробничими об'єктами. Наприклад, в умовах пошуку нафти і газу на українському шельфі Чорного і Азовського морів необхідні: стаціонарні плавальні бурові установки (СПБУ) для виконання пошукових робіт на глибинах морів до 100 м; плавальні

напівпогружені бурові установки (ГПБУ) для освоєння глибоководного шельфу (1000 і більше метрів).

Відповідно перед економморською геологією стоять перспективні проблеми: натуральної і економічної оцінки потреб у техніко-технологічних засобах НРВ; встановлення відповідності між потребами у вуглеводнях і затратами на їх пошук; обґрунтування оптимального за затратами періоду проведення геологічного вивчення шельфу та ін.

Висновки

Таким чином, ЕМГ теоретично висвітлюється в поняттях ресурсно-економічних потреб. Вона набуває дедалі більшого теоретичного і практичного значення у зв'язку з необхідністю обґрунтування заходів з прискорення пошуків і видобування корисних копалин у акваторіях морів. Зростає і значимість геологічної інформації, на базі якої, зокрема, формується система геолого-економічних показників, вивчаються родовища вуглеводнів з оцінками економічної геології.

Одним із найбільш оптимальних економічних заходів для подолання проблеми вуглеводнів, як визнано, слід розглядати збільшення найближчим часом обсягів розвідки і видобутку газу і нафти на українському шельфі Чорного і Азовського морів. Але оскільки на ці заходи потрібні значні кошти, реалізувати їх необхідно із залученням переважно вітчизняних, а також зарубіжних інвесторів. Для оптимізації витрат і вигод необхідно залучати фахівців з економічної геології. Актуально проводити комплексні дослідження вуглеводневих потреб та практики їх застосування, оскільки в Україні проблеми постачання і виробничого використання вуглеводнів стали не тільки економічними, але й політичними.

Список використаних джерел

- Гірничий закон України: Закон України від 6 жовтня 1999 року №1127-XIV(зі змінами і доповненнями).
- Енергетична безпека України в Чорноморському регіоні. Аналітична доповідь / О.Л. Михайлюк, О.Є. Калашникова / За ред. О.О. Воловича. – Одеса: Вид-во «Фенікс», 2011. – 55 с.
- Вознюк М. Газ по-чорному: Україна обійдеться своїми ресурсами? / М. Вознюк. [Електрон. ресурс]. – Доступний з <http://www.izvestia.com.ua/ru/article/1464>
- Горбова Х.Ф. Перспективи видобутку нафти і газу на українському шельфі Чорного і Азовського морів // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 102–107. Доступний з http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntlu/22_7/102_Gor.pdf
- Енергоресурси чорноморського шельфу: проблеми і перспективи освоєння. Волович О.О. Доступний з <http://chornomorka.com/archive/a-1164.html>, <http://chornomorka.com/archive/a-1176.html>
- Калашников М. Странам, богатим нефтью и газом, грозит судьба инков, ацтеков и майя? / М. Калашников. [Електрон. ресурс]. – Доступний з <http://www.newsland.ru>
- Шепард Ф. П., Морська геологія, пер. (переведення) з англ.(англійський), [2 вид-ва], Л., 1969.
- Малюк Б.І., Бобров О.Б., Красножон М.Д. Надрокористування у країнах Європи і Америки: Довідникове видання. – К.: Географіка, 2003. – 197 с.: іл. 90. – Бібліогр: С. 196–197.
- Основи економічної геології: Навч. посіб. для студ. геол. спец. вищ. навч. закл. освіти / М.М. Коржнев, В.А. Михайлов, В.С. Міщенко та ін. – К.: Логос, 2006. – 223 с.: іл. – Бібліогр: С. 218–222.

Н.І. ВЕРСАЛЬ,

к.е.н., доцент кафедри банківської справи, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,

Я.Г. ПРОХОРОВА–ЛУКИНА,

асистент, Департамент роботи з корпоративними клієнтами та малими та середніми підприємствами, ПАТ КБ «Правекс–Банк»

Прибутковість капіталу та активів банків в Україні: 2006–2013 роки

У статті здійснено аналіз прибутковості банків на основі трифакторної моделі (співвідношення прибутку до валових доходів, доходність активів та мультиплікатор капіталу) на базі 12 вітчизняних банків впродовж 2006–2013 років. З'ясовано, що фактори можна проранжувати таким чином: найвпливовішим є питома вага прибутку в доходах, що підкреслює важливість оптимального управління витратами банків; другим за впливом є дохідність активів; третім за впливом є мультиплікатор капіталу. Визначені проблемні зони прибутковості банків та окреслені можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: прибутковість банків (ROE), мультиплікатор капіталу, дохідність активів, прибутковість активів (ROA), модель DuPont.

Н.И. ВЕРСАЛЬ,

к.э.н., доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко,

Я.Г. ПРОХОРОВА–ЛУКИНА,

ассистент, Департамент работы с корпоративными клиентами и малыми и средними предприятиями, ПАО КБ «Правэкс–Банк»

Прибыльность капитала и активов банков в Украине: 2006–2013 годы

В статье осуществлен анализ прибыльности банков на основе трехфакторной модели (соотношение прибыли к валовым доходам, доходность активов и мультипликатор капитала) на базе 12 отечественных банков в течение 2006–2013 годов. Выяснено, что факторы можно проранжировать следующим образом: самым влиятельным является удельный вес прибыли в доходах, что подчеркивает важность оптимального управления расходами банков; вторым по влиянию является доходность активов; третьим по влиянию является мультипликатор капитала. Определены проблемные зоны прибыльности банков и очерчены возможные пути их решения.

Ключевые слова: прибыльность банков (ROE), мультипликатор капитала, доходность активов, прибыльность активов (ROA), модель DuPont.

Y.G. PROKHOROVA–LUKINA,

assistant of Large corporate and SME Department, PRAVEX–BANK PJSCCB,

N.I. VERSAL,

Ph.D., docent of banking department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Equity and asset profitability of the banks in Ukraine 2006–2013

The article presents the analysis of the bank's profitability by the three-ways model (net profit to gross income, return on assets and equity multiplier). Authors analyzed 12 domestic banks over a period from 2006 till 2013. Was found, that factors can be rank as follows: the most influential factor is the share of profit in income, which underlines the importance of effective control of banks costs; the second is the return on assets; the third is equity multiplier. Identified the problem areas of banks profitability and recommended possible solutions.

Keywords: return on equity (ROE), capital multiplier, return on assets (ROA), assets profitability, DuPont model.

Постановка проблеми. Прибутковість банків є важливим показником ефективності діяльності банків. Водночас на сьогодні існує ціла низка показників прибутковості банків, серед яких найчастіше аналізуються прибутковість капіталу (ROE) та прибутковість активів банків (ROA). На сьогодні Національний банк України подає необхідну звітність щодо значення даних показників в цілому по банківській системі. Однак, на нашу думку, варто здійснювати аналіз прибутковості в розрізі окремих груп банків або окремих представників груп банків. Результати такого дослідження є важливими з огляду впливу фінансової кризи 2008–2009 років та політичної кризи 2013–2014 років, оскільки внаслідок цих подій в низці банків були запроваджені тимчасові адміністрації, а в подальшому частина банків була ліквідована. Окрім того, напевне, що банківська система буде змінюватися, зокрема, в напрямку зменшення кількості банків та підвищення їх якісного рівня.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Методологічною основою дослідження стали праці таких науковців, як З.М. Васильченко, яка розглядала оцінку прибутковості бан-

ку з урахуванням ризику і впливу на ліквідність [3], Н.В. Ковтун, робота якої стала основою факторного аналізу прибутковості банку [6], І.О. Лютого та С.В. Науменкової, у праці яких акцентувалася увага на специфіці діяльності банків в цілому [1], Л.О. Примостки, в роботі якої подається логічно–структурна схема декомпозиційного аналізу власного капіталу банку [9], та інших. Питання прибутковості банківських установ, зокрема в контексті факторів, що впливають на даний показник, а також причин, які призводять до погіршення прибутковості банків, досліджували такі вчені, як А.В. Буряк [2], Дж. Вілсон [26], Н.В. Галай [22], Дж. Годдард [26], О.А. Криклій [7], П. Мулінекс [26], О.М. Рибак [22], І.В. Сало [24] та інші.

Метою статті є з'ясування стану прибутковості банків – представників чотирьох груп банків за активами в сучасних умовах в Україні впродовж докризового, кризового та посткризового періодів.

Виклад основного матеріалу. Прибуток є одним із найважливіших показників банківської діяльності, оскільки саме прибуток є джерелом виплати дивідендів акціонерам, ство-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

рення фондів банку, а також базою для підвищення добробуту банківських працівників [7].

Прибуток належить до числа найбільш доступних і інформативних в аналізі показників. Саме від такого простого факту, як наявність прибутку, залежить в тому числі стійкість банку. Адже в разі отримання незначних прибутків або ж взагалі перехід в збиткову зону кредитори та вкладники банку оцінюватимуть діяльність його керівників як неефективну і почнуть забирати свої кошти з банку або вимагати додаткову премію за ризик. Задоволення вимог клієнтів призведе до збільшення витрат банку, а отже до зниження показника прибутку.

Прибуток банку визначається на основі зіставлення доходів і витрат:

1. Процентні доходи – Процентні витрати = Чисті процентні доходи.
2. Чисті процентні доходи – Резерв під знецінення кредитів = Чистий процентний дохід після вирахування резерву під знецінення кредитів.
3. Комісійні доходи – Комісійні витрати = Чистий комісійний дохід.
4. Чистий прибуток від операцій з іноземною валютою.
5. Результат від переоцінки іноземної валюти.
6. Чистий прибуток від інвестиційних цінних паперів, наявних для продажу.
7. Чистий (збиток) / прибуток від інвестиційних цінних паперів в торговому портфелі.

8. Розформування резерву / (відрахування до резерву) на покриття збитків за зобов'язаннями, пов'язаними з кредитуванням.

9. Прибуток за вирахуванням збитків від переоцінки інвестиційної власності.

10. Резерв під знецінення інвестиційних цінних паперів, наявних для продажу.

11. Прибуток за вирахуванням збитків від похідних фінансових інструментів.

12. Інші доходи.

13. Операційні витрати.

14. Прибуток до оподаткування.

15. Витрати з податку на прибуток.

16. Чистий прибуток за рік.

Насправді аналіз виключно прибутку не дає необхідної картини щодо ефективності діяльності банку. Лише відносні показники ефективності діяльності банку, такі як прибутковість капіталу та прибутковість активів, дозволяють здійснювати порівняння банків, що різняться за обсягом активів [8]. Для унаочнення доцільно порівняти значення цих показників для українських банків. Оскільки банки в Україні розподілені на чотири групи за розміром активів, було обрано банки із різних груп з метою висвітлення розриву в обсягах отримуваних прибутків та наявних активів.

Згідно з Рішенням Національного Банку України від 20.12.2013 №975 «Про розподіл банків на групи» з метою

Таблиця 1. Обрані банки та величина їхніх активів станом на 01.01.2014

№	Банк	Група	Обсяг активів, млн. грн.
1	ПриватБанк	1	214 490,86
2	Ощадбанк	1	103 593,43
3	Дельта Банк	1	55 298,42
4	ОТП Банк	2	18 722,35
5	Фінансова ініціатива	2	13 025,00
6	Південний	2	11 239,40
7	ДІВІ БАНК	3	5983,75
8	Кредит-Дніпро	3	5891,90
9	Платинум	3	5794,71
10	Фінбанк	4	2960,22
11	ФОРТУНА-БАНК	4	2923,18
12	Банк Перший	4	2893,81

Джерело: складено авторами.

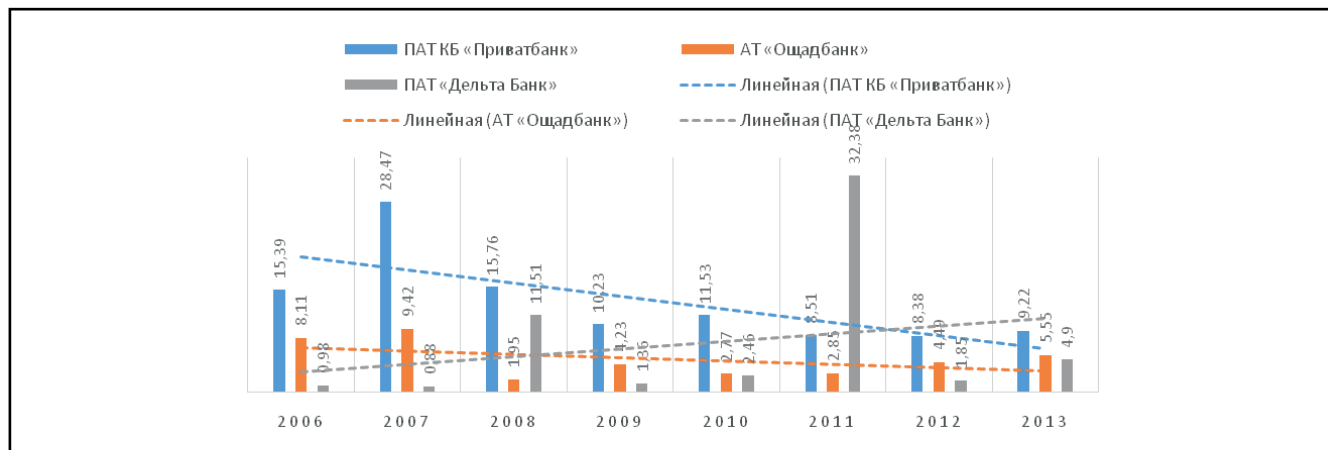

Рисунок 1. Значення ROE для банків першої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [11, 15, 18].

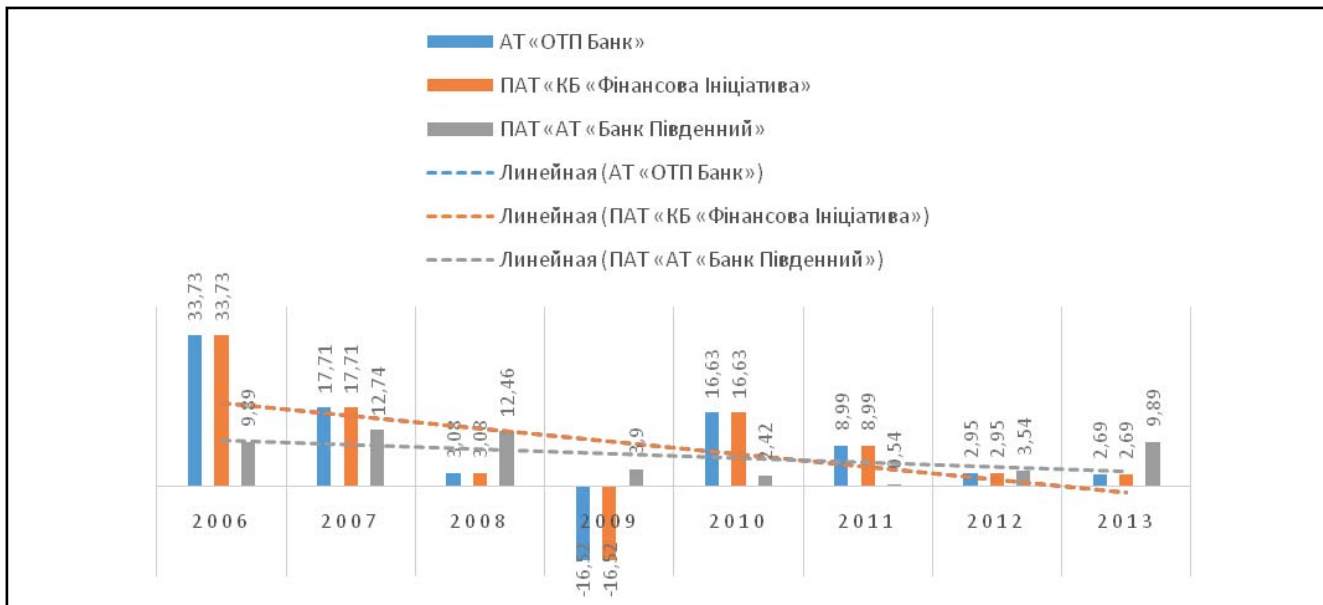

Рисунок 2. Значення ROE для банків другої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [14, 16, 19].

здійснення порівняльного аналізу діяльності банків та розподілу наглядових функцій і обов'язків між центральним апаратом і територіальними управліннями Національного банку України визначено такі граничні межі розміру активів для окремих груп банків на 2014 рік [23]:

- група I: активи більше 21000 млн. грн.;
- група II: активи більше 6000 млн. грн.;
- група III: активи більше 3000 млн. грн.;
- група IV: активи менше 3000 млн. грн.

У розрізі груп було виокремлено по три банки–лідери за розмірами активів з метою аналізу їх прибутковості в динаміці та порівнянні між собою. Обрані банки відображено у табл. 1.

Отримані результати розрахунків прибутковості капіталу зображено на рис. 1–4.

Згідно з рис. 1 можна стверджувати, що найбільш прибуткову діяльність здійснював ПАТ КБ «ПриватБанк», навіть у кризовий період він отримував прибутки, що можна пояснити спрощеною системою оцінки платоспроможності позичаль-

ників, проте лінія тренду вказує на негативну тенденцію, яка триває досі. АТ «Ощадбанк» та ПАТ «Дельта Банк», незважаючи на різноспрямовані лінії трендів, не досягли бажаних значень прибутковості капіталу (згідно міжнародної практики: 14–16%), що свідчить про неефективну політику управління.

На відміну від банків першої групи банки другої групи мають гіршу ситуацію. Спадання значення прибутковості капіталу почалося ще в докризовий період, що означає, що банки мали проблеми ще до кризи. Своєю чергою, це пояснює розмір отриманих збитків під час кризи 2008–2009 років. Наразі проаналізовані банки третій рік поспіль не досягають бажаних значень прибутковості капіталу. Можливо, це пов'язано з великою кількістю проблемних активів.

Аналізуючи дані рис. 3, можна стверджувати, що банки третьої групи здійснювали нерентабельну діяльність з 2007 по 2011 рік. Прибуткову діяльність у 2011 та 2012 роках здійснювали банк ПАТ «Кредит–Дніпро» та ПАТ «Платинум Банк» відповідно. Піднесення у 2012 році Платинум Бан-

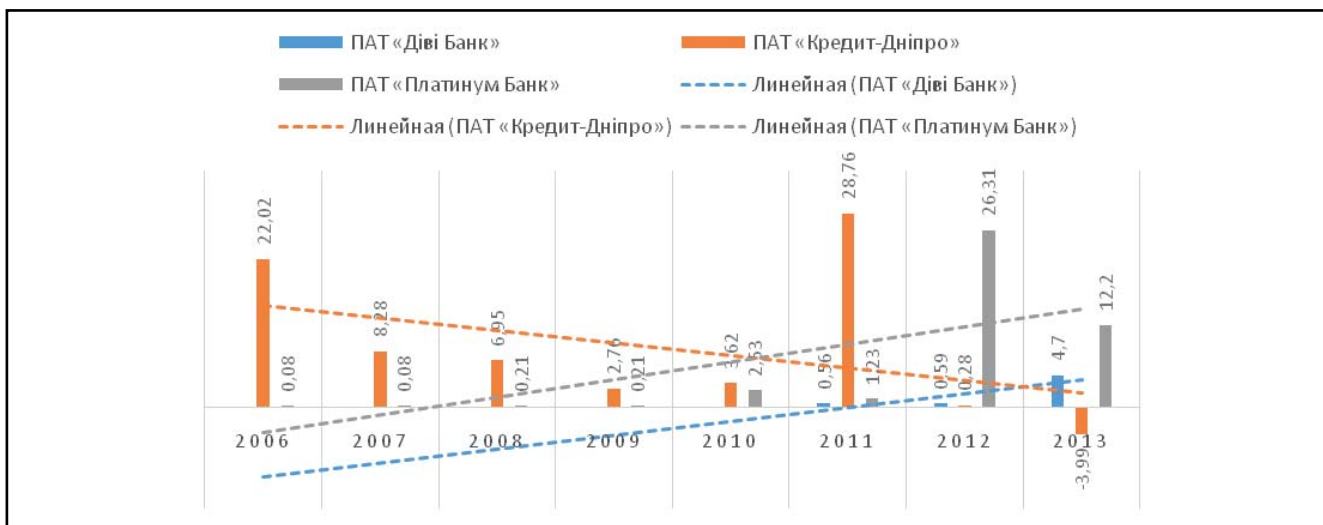

Рисунок 3. Значення ROE для банків третьої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [12, 13, 17].

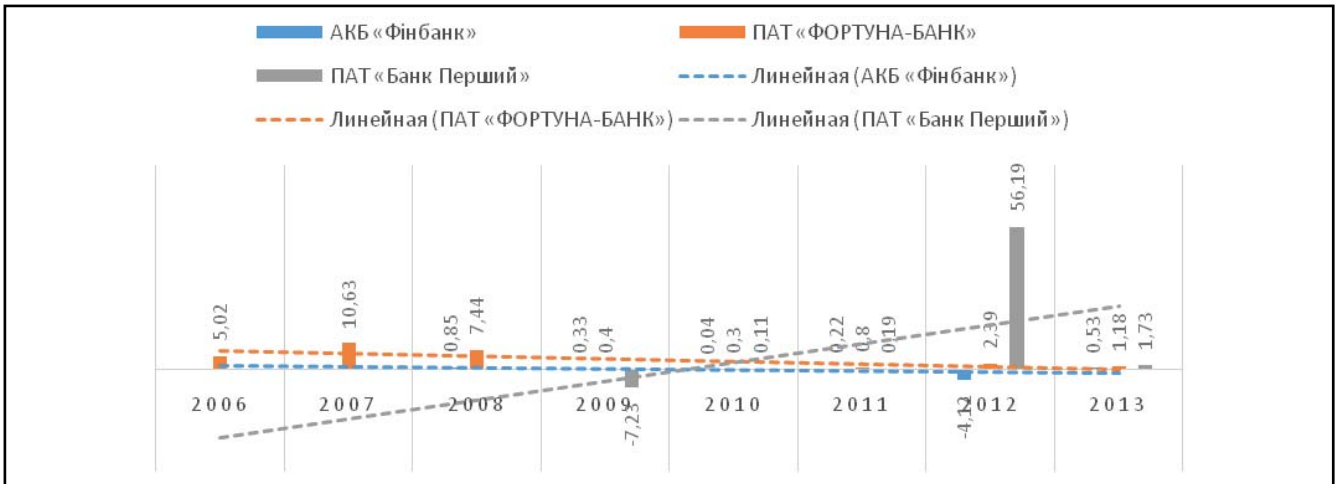

Рисунок 4. Значення ROE для банків четвертої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [10, 20, 21].

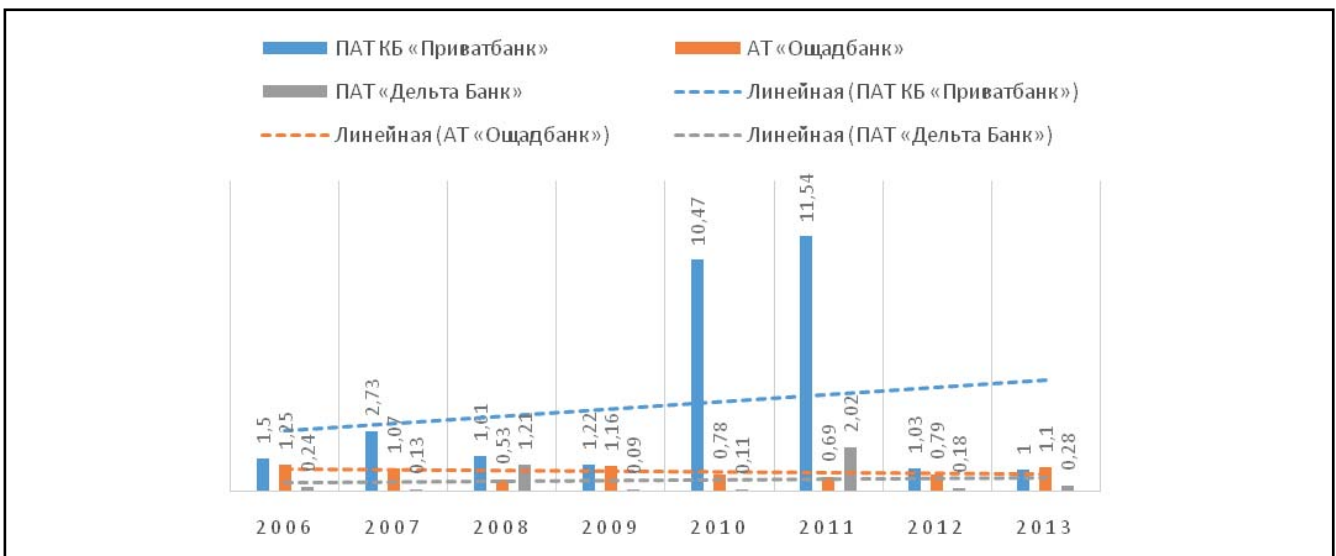

Рисунок 5. Значення ROA для банків першої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [11, 15, 18].

ку можна пояснити широкою роздрібною мережею, яка існувала до кінця 2013 року, а також наданням кредитів за спрощеною системою та високими реальними відсотковими ставками. Діви Банк, створений у 2011 році, має тенденцію до покращення показника прибутковості капіталу, проте, таку незначну, що зробити ґрунтовний аналіз, спираючись на цей показник, неможливо.

Незважаючи на різке піднесення у 2012 році значення показника прибутковості капіталу банку «Банк Перший», банки – представники четвертої групи здійснюють нерентабельну діяльність, значення показників погіршуються.

Також було розраховано значення прибутковості активів для обраних 12 банків, результати відображені на рис. 5–8.

Аналізуючи значення прибутковості активів для даних банків, можна стверджувати, що тільки ПриватБанк веде ефективну політику щодо управління активами, що, як ми вже підкреслювали, пояснюється великою кількістю комісій, які стягуються під час здійснення будь-якої операції. Лінії тренду Ощадбанку та Дельта Банку вказують на спад навіть за таких невеликих значень, а отже, цим банкам потрібно переглянути свої портфелі активів та, можливо, реалізувати деякі з них.

Лінії тренду ОТП Банку та банку «Фінансова ініціатива» збігаються, отже банки мають однаково погану тенденцію та мають необхідність перегляду політики з управління активами. Банк «Південний» тільки в 2009 році мав значення рентабельності активів нижче прийнятної (до 5%), що свідчить про ефективне пристосування банку до нових умов, які склалися на ринку внаслідок світової фінансової кризи.

Серед проаналізованих банків третьої групи ефективну діяльність здійснює Платинум Банк, за останні два роки він має гарні показники прибутковості активів. На противагу Діви Банк та «Кредит–Дніпро» не досягають навіть нижньої бажаної межі (до 5%) з 2009 та 2011 років відповідно, з чого можна зробити висновок, що активи цих фінансових установ не дають належного рівня доходу, а отже є сенс перегляду політики з управління активами.

У докризовий період лише Фортуна–Банк мав позитивну тенденцію та показники прибутковості активів у межах бажаних значень, проте вже у 2009 році показник різко скоротився і досі не може повернутися до попередніх значень. Наднормативний стрибок показника прибутковості активів «Банку Перший» у 2012 році можна пояснити збільшенням

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

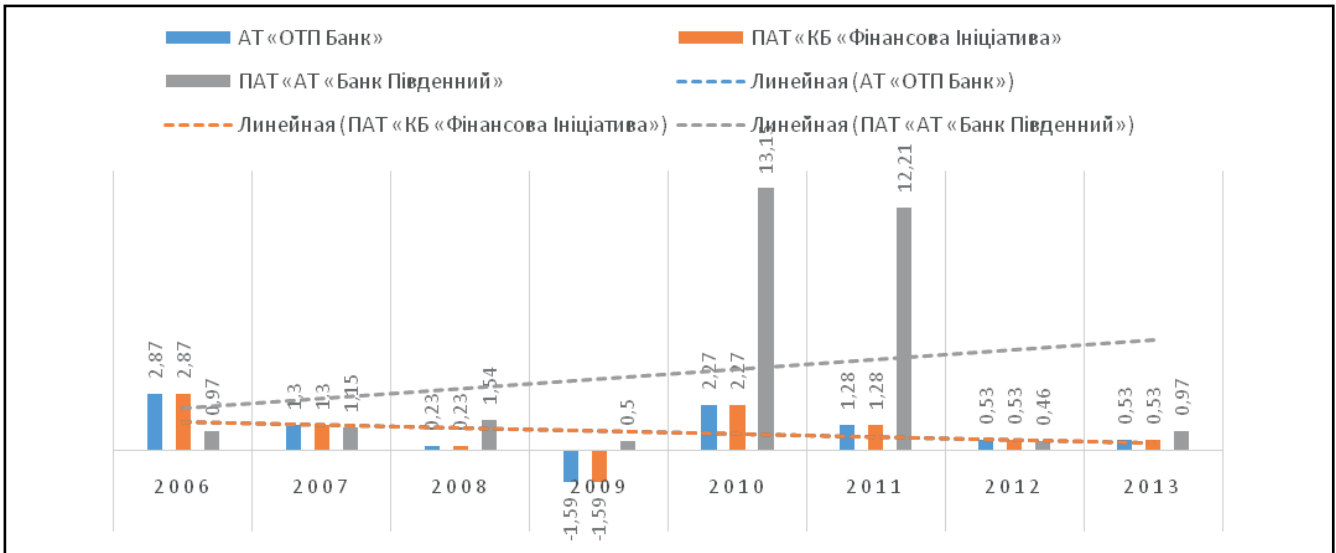

Рисунок 6. Значення ROA для банків другої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [14, 16, 19].

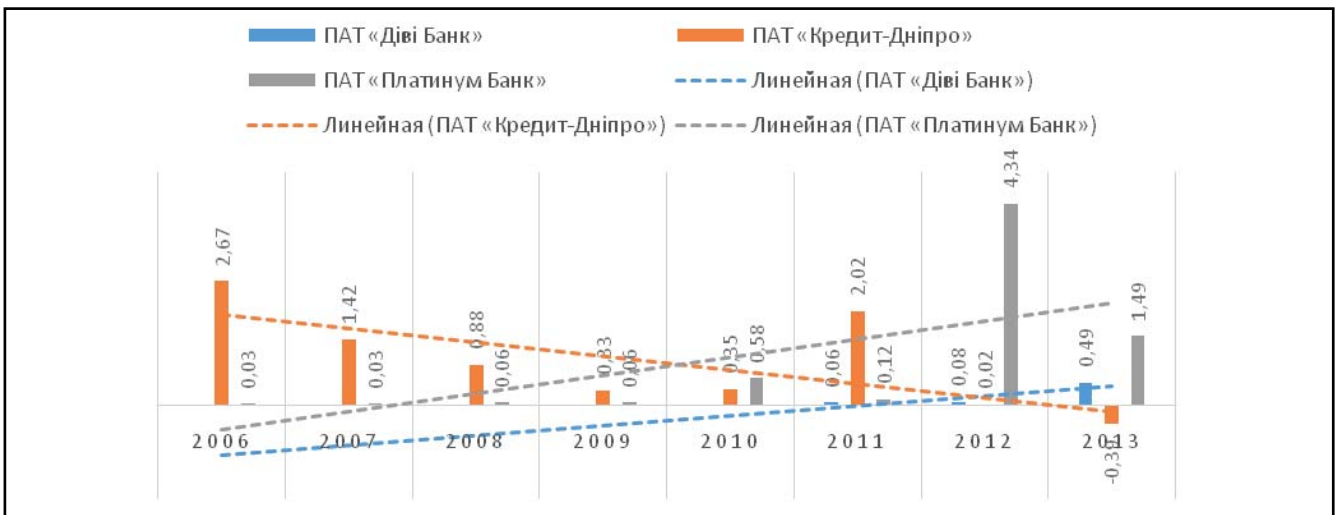

Рисунок 7. Значення ROA для банків третьої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [12, 13, 17].

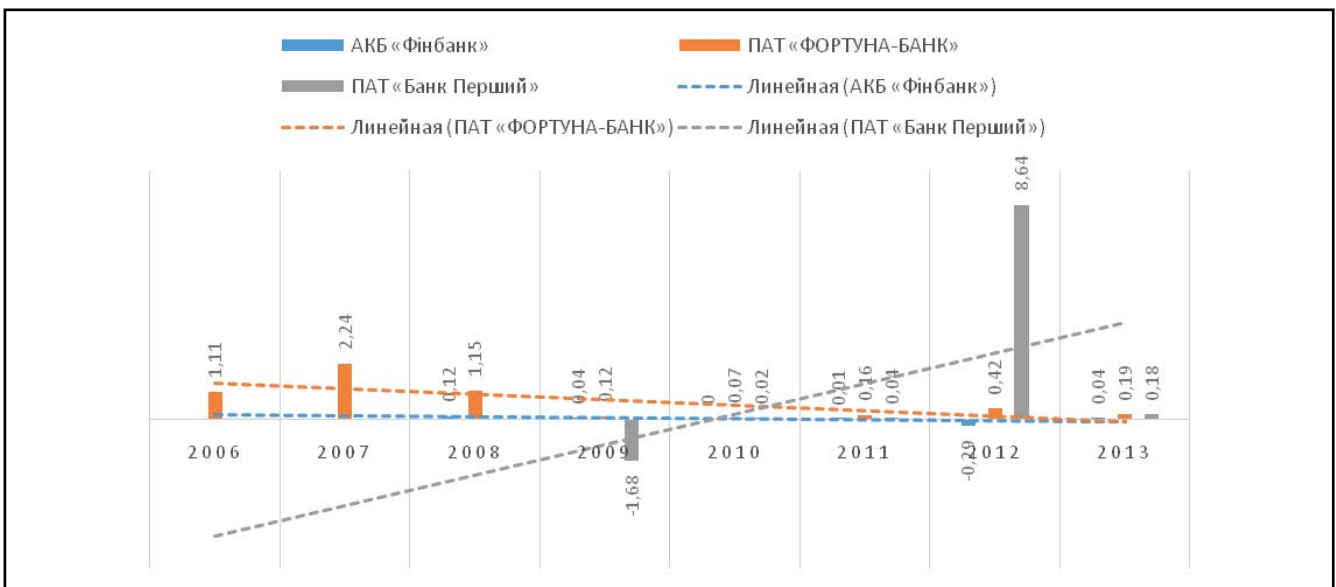

Рисунок 8. Значення ROA для банків четвертої групи у динаміці 2006–2013 років

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [10, 20, 21].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

чистого прибутку з 598 до 169 038 тис. грн. за збільшення активів на 768 651 тис. грн.

Факторів, що впливають на прибуток і, як наслідок, на прибутковість банку, – безліч. Кожен аналітик, маючи перед собою певні цілі, може класифікувати ці фактори на власний розсуд залежно від того, вплив яких факторів він хоче поглиблено вивчити. Проте в загальному випадку відомо, що прибутковість банку залежить від [4]:

– рівня ефективності використання активів банку, який розраховується як відношення доходів банку до сукупних середніх активів;

– мультиплікативного ефекту капіталу, що визначається через мультиплікатор капіталу – це важіль управління банком, за допомогою якого він повинен забезпечити бажану збалансованість між власним капіталом додатковими фінансовими ресурсами;

– відношення прибутку до оподаткування до доходів банку.

$$ROE = \frac{NetIncome}{OperatingIncome} \cdot \frac{OperatingIncome}{Assets} \cdot \frac{Assets}{Equity} \quad (1)$$

де *Net Income* – прибуток до оподаткування;

Operating Income – операційний дохід;

Assets – середньорічні активи;

Equity – середньорічний капітал.

Факторний аналіз ROE здійснюється за такими кроками:

$$ROE_{\frac{NI}{OI}} = \left(\frac{NI_1}{OI_1} - \frac{NI_0}{OI_0} \right) \cdot \frac{OI_0}{A_0} \cdot \frac{A_0}{E_0} \quad (2)$$

$$ROE_{\frac{OI}{A}} = \frac{NI_1}{OI_1} \cdot \left(\frac{OI_1}{A_1} - \frac{OI_0}{A_0} \right) \cdot \frac{A_0}{E_0} \quad (3)$$

$$ROE_{\frac{OI}{A}} = \frac{NI_1}{OI_1} \cdot \frac{OI_1}{A_1} \cdot \left(\frac{A_1}{E_1} - \frac{A_0}{E_0} \right) \quad (4)$$

Для ґрунтовнішого аналізу оцінку прибутковості банківської діяльності варто провести аналіз впливу факторів на прибутковість капіталу шляхом декомпозиційного аналізу, тобто за допомогою формули DuPont [4]. Більш деталізована факторна модель представлена на рис. 9.

За даною моделлю розраховано значення впливовості факторів – питомої ваги прибутку в доходах, доходності активів та мультиплікатору капіталу для обраних банків за період

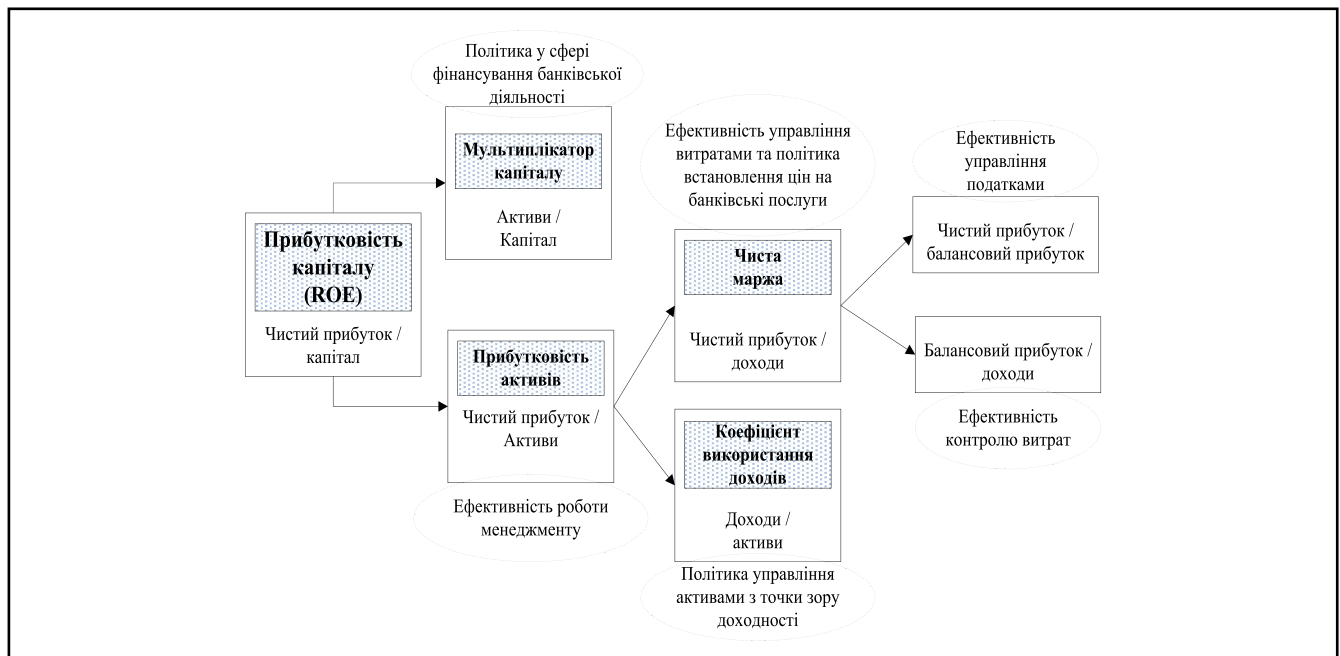

Рисунок 9. Схема декомпозиційного аналізу прибутковості капіталу (модель DuPont)

Джерело: [22].

Таблиця 2

№	Банк	Питома вага прибутку в доходах	Дохідність активів	Мультиплікатор капіталу
1	ПриватБанк	1	2	3
2	Ощадбанк	1	3	2
3	Дельта Банк	1	3	2
4	ОТП Банк	1	3	2
5	Фінансова ініціатива	1	3	2
6	Південний	1	2	3
7	Діві Банк	1	2	3
8	Кредит-Дніпро	1	3	2
9	Платинум	1	3	2
10	Фінбанк	1	3	2
11	Фортуна-Банк	1	3	2
12	Банк Перший	1	2	3

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [10–2010–21].

2006–2013 років та згруповано по значимості: 1 – найбільший вплив, 3 – найменший вплив. Результати подані у табл. 2.

Аналізуючи табл. 2, можна зробити висновки, що найвпливовішим фактором є питома вага прибутку в доходах, що означає, що якісний склад доходів має велике значення для прибутку банку. Це означає, що, по-перше, кожному з проаналізованих банків слід переглянути політику з управління активами, адже саме вони приносять банку прибуток, по-друге, важливо пам'ятати, що для якісного управління необхідно проводити якісний та ґрунтовний аналіз факторів, що впливають на прибуток окремого банку.

Висновки

Виходячи із всього вищевикладеного можна виділити основні аспекти прибутковості банків України. По-перше, українські банки зазнали значних збитків в період світової фінансової кризи та наразі досі не можуть вийти на стабільно прибуткову діяльність, що означає, що українська банківська система загалом не готова до таких потужних зрушень та коливань, отже, необхідно ввести відповідні зміни до законодавства з метою більш жорсткого контролю, введення стрес тестування, яке допомогло б виявити слабкі сторони кожного банку на ранніх етапах та підготувати до непередбачуваних обставин [25]. По-друге, кожен банк вів свою певну політику щодо управління активами, проте спостерігається загальна тенденція до прийняття великих ризиків, зокрема у кредитуванні фізичних осіб. По-третє, банки проводять неякісну політику управління активами та пасивами, нехтують застереженнями Національного банку України. Неефективне використання активів призводить до зниження рівня капіталізації банку, а отже, і конкурентоспроможності, що в свою чергу призводить до витіснення українських банків банками з іноземним капіталом, які, своєю чергою, намагаються продати бізнес в Україні в зв'язку з нестабільною політичною ситуацією. Недостатність фінансових ресурсів у банківському секторі стримує економічне зростання країни.

Оскільки подолання негативних наслідків фінансової кризи триває досі – доцільно порекомендувати такі шляхи подолання проблем прибутковості діяльності банків [3, 25, 23, 25]: збільшення обсягу доходів шляхом збільшення процентних доходів; збільшення кількості надійних клієнтів; ретельний аналіз фінансового стану за сталим графіком, який повинен містити постійні перевірки. Оскільки саме вчасний аналіз проблем може врятувати банк від негативних наслідків; проведення зваженої маркетингової та відсоткової політики; диверсифікація кредитного портфеля, що дасть змогу зменшити ризики, а отже і резерви на їх покриття; нарощення власних ресурсів банку, що сприятиме зростанню інвестиційного потенціалу; здійснення аналізу існуючих інвестиційних інструментів з метою розширення діяльності банків та зменшення ризиків; раціональне й ефективне розміщення коштів банку для забезпечення його фінансової стійкості; ефективне фінансове планування, за допомогою якого можна уникнути високо ризикових та збиткових ситуацій.

Наразі українські банки мають проблеми з управлінням прибутком, а отже банкам слід більшу увагу приділяти управлінням як активами, так і пасивами, що дозволить подолати проблеми, зумовлені як економічними, так і політичними чинниками.

Список використаних джерел

1. Банківська справа [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Лютій І.О. та ін.; за заг. ред. І.О. Лютого]; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київський університет, 2009. – 383 с.
2. Буряк А.В. Метод фінансових коефіцієнтів як інструмент оцінки ефективності діяльності українських банків [Текст] / А.В. Буряк // Економічний часопис–XXI. – 2011. – №11–12. – С. 61–64.
3. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: монографія / З.М. Васильченко. – К.: Кондор, 2009. – 528 с.
4. Версаль Н.І. Основи банківського менеджменту: практикум: навч. посібник / Н.І. Версаль. – К.: Фітосоціоцентр, 2013. – 184 с.
5. Версаль Н.І. Прибутковість комерційних банків / Н.І. Версаль // 36. наукових праць Української академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 2. – в 4 ч. Ч. 4. – С. 31–35.
6. Ковтун Н.В. Фінансовий аналіз [Текст]: навч. посіб. / Н.В. Ковтун. – К.: Кафедра, 2012. – 383 с.
7. Криклій, О. А. Управління прибутком банку: монографія / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 136 с.
8. Парасій–Вергуненко І.М. Стратегічний аналіз у банках: теорія, методологія, практика [Текст]: монографія / І.М. Парасій–Вергуненко; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2007. – 360 с.
9. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст]: підручник / Л.О. Примостка; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: КНЕУ, 2012. – 338 с.
10. Річна фінансова звітність Банку «Перший» за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.bankpershiy.com.ua>
11. Річна фінансова звітність Дельта Банку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://deltabank.com.ua>
12. Річна фінансова звітність «Діві» Банку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.dvbank.ua>
13. Річна фінансова звітність банку «Кредит–Дніпро» за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.creditdnep.com.ua>
14. Річна фінансова звітність ОТП Банку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.otpbank.com.ua>
15. Річна фінансова звітність Ощадбанку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.oshadnybank.com>
16. Річна фінансова звітність Банку «Південний» за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://pivdennyi.info>
17. Річна фінансова звітність Платинум Банку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.platinumbank.com.ua>
18. Річна фінансова звітність ПриватБанку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://privatbank.ua>
19. Річна фінансова звітність Банку «Фінансова Ініціатива» за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.finbank.com.ua>
20. Річна фінансова звітність Фінбанку за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.finbank.ua>
21. Річна фінансова звітність «Фортуна–Банку» за період 2006–2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.fortuna-bank.ua>
22. Рибак О.М., Галай Н.В. Шляхи підвищення прибутковості банківського сектору в умовах нестабільного зовнішнього середовища [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2009_1/Galay_109.htm

23. Рішення №975 від 20.12.2013 «Про розподіл банків на групи» НБУ Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

24. Сало І.В. Необхідність аналізу показників прибутку банку // Сало І.В., Лисянська О.О. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_29/10_29_01.pdf

25. Федірко В. Банківська система України в умовах глобалізації світової економіки / В. Федірко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – С. 47–49.

26. Goddard J., Molyneux P. & Wilson J., 'Dynamics of growth and profitability in banking', Journal of Money, Credit and Banking, vol. 36, no. 6, 2004, pp. 1069–1090.

Е.Н. ИИШЕКОВ,

к.т.н., доцент, директор Центра подготовки энергоменеджеров
Института энергосбережения и энергоменеджмента НТУУ «КПИ»

Внедрение систем энергоменеджмента – путь к созданию «зеленой» экономики

Разработаны процедуры и практические пути создания иерархических систем энергетического менеджмента в промышленности и муниципалитетах на основе Международного стандарта ИСО 50001. Определены и описаны цели, предпосылки и препятствия для создания таких систем.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, энергоменеджмент, энергоиспользование, стандарт ИСО 50001.

Е.Н. ИИШЕКОВ,

к.т.н., доцент, директор Центра підготовки енергоменеджерів
Інституту енергозбереження та енергоменеджменту НТУУ «КПІ»

Впровадження систем енергоменеджменту – шлях до створення «зеленої» економіки

Розроблені процедури та практичні шляхи створення ієрархічних систем енергетичного менеджменту в промисловості та муниципалітетах на основі Міжнародного стандарту ІСО 50001. Визначені та описані цілі, передумови та перешкоди для створення таких систем.

Ключові слова: «зелена» економіка, енергоменеджмент, енерговикористання, стандарт ІСО 50001.

On the basis of International Standard ISO 50001 developed procedures and practical ways for establishment hierarchic Energy Management system in industries and municipalities. The main objectives, principals, background and obstacles for such systems was estimated and described.

Keywords: «green» economy, energy management, energy use, standard ISO 50001.

Постановка задачи. Одним из компонентов построения «зеленой экономики» и подготовки институциональных предпосылок устойчивого развития общества является создание и функционирование иерархической системы энергетического менеджмента (СЭНМ) [1]. Задачи, методы и движущие силы каждой ступени иерархии могут иметь много общего между собой, но и являются специфическими только для данной сферы деятельности. Актуальными являются вопросы построения систем энергетического менеджмента, которые создаются на основе международного стандарта ИСО 50001 на промышленно-производственных объектах и в муниципалитетах.

Анализ исследований и публикаций по проблеме. История создания и основные понятия СЭНМ. Появившись в развитых странах Западной Европы, США и Японии в 70-х годах XX века как следствие двух энергетических кризисов, промышленный и муниципальный энергетический менеджмент, как новая самостоятельная система знаний очень активно развивается практически во всех странах мира. Она является синтезом гуманитарных и технических знаний и опыта. Энергетический менеджмент формируется на стыке менеджмента и технологий; постоянный энергетический менеджмент должен базироваться на наилучших примерах технического и управленческого опыта. В Украине теория и практика СЭНМ начали развиваться в 1997 года, когда были

созданы институциональные предпосылки данной деятельности – Институт энергосбережения и энергоменеджмента и Центр подготовки энергоменеджеров НТУУ «КПИ».

Цель статьи – разработать процедуры и практические пути создания иерархических систем энергетического менеджмента в промышленности и муниципалитетах на основе Международного стандарта ИСО 50001. Определить и описать цели, предпосылки и препятствия для создания таких систем.

Изложение основного материала. Энергоменеджмент существует только там, где осуществляется процесс энергоиспользования – добычи, производства, преобразование, передачи, распределения и потребления энергии, то есть действия с разными видами и формами энергии. Необходимо определиться с объектом деятельности, где функционирует энергоменеджмент, его рамки и границы. Под объектом деятельности понимают такой объект, где осуществляется, по крайней мере, один, несколько или все процессы энергоиспользования и этот объект рассматривается как поле действий для энергоменеджмента.

Важным этапом существования энергоменеджмента является формирование и формализация его целей – целеобразование. Достижение установленных целей с позиции энергоменеджмента в значительной мере зависит от эффективности использования энергетических ресурсов, энергетического оборудования, энергетических сетей и ра-

боты персонала, который занят в сфере энергоиспользования. Решение вопросов целеобразования должно осуществляться на основе системного подхода, опираясь на талант, высокую профессиональную компетентность, опыт, интуицию лица, который принимает решение относительно управления энергоиспользованием (энергомеджера) и, безусловно, добросовестное отношение всего персонала, который задействован в процессе энергоиспользования.

Основная цель энергомеджмента – достижение высокой энергоэффективности хозяйствования при наилучшем использовании человеческого и ресурсного потенциала объекта деятельности и минимальном негативном влиянии его на окружающую среду. Для достижения этой цели необходимы четкие стратегия, тактика (которые зависят от миссии энергомеджмента объекта деятельности), а также конкретная программа действий, что позволит решить проблему, отделяющую существующую ситуацию от желаемой [2, 3].

Внедрение принципов энергомеджмента на объектах деятельности осуществляется на основе системного подхода построением системы энергомеджмента объекта (основные рекомендации и требования к созданию СЭНМ представлены в разрабатываемой Международным сообществом комплексе Стандартов ИСО 5000х). Система энергомеджмента – это совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих элементов, которая предназначена для достижения соответствующей цели (с точки зрения повышения уровня энергоэффективности) и для выполнения соответствующих функций (организационных, технических, экономических, экологических и др.).

Объектом управления в системе энергомеджмента является совокупность технологического и энергетического оборудования, энергетических сетей, а также режимы их работы. Субъектом управления – персонал объекта деятельности (управляющий, инженерный, технический, экономический, вспомогательный).

Миссия энергомеджмента – это один из главных факторов существования объекта деятельности, которая заключается в удовлетворении потребностей объекта деятельности в энергетических ресурсах, их эффективного использования и предоставления соответствующих услуг для обеспечения основной миссии объекта деятельности при минимальном негативном влиянии на окружающую среду, что соответствует принципам «зеленой» экономики.

Стратегия энергомеджмента – это долгосрочное направление действий субъектов энергомеджмента, занятых в сфере обслуживания процессов энергоиспользования объекта деятельности. Стратегия предполагает разработку политики, концепции, или прогноза программы, которые содержат методы и меры для осуществления миссии энергомеджмента, которые разрабатываются с помощью:

- оценки и анализа внешней среды объекта деятельности;
- диагностического анализа внутренней среды объекта деятельности;
- разработки и анализа стратегических альтернатив;
- выбора наилучшего варианта стратегии;
- оценки стратегии относительно миссии и главной цели организации;
- реализации стратегии в форме программ, бизнес-планов.

Тактика энергомеджмента – это система мер для реализации стратегии энергомеджмента в определенные промежутки времени хозяйствования объекта деятельности. Ее назначения – это оперативное управление по достижению целей энергомеджмента в те или другие периоды жизненного цикла объекта деятельности в рамках общей концепции «зеленой» экономики.

Процессный аспект энергомеджмента заключается в том, что специально подготовленные люди обследуют объект деятельности, устанавливают цели и задачи, обеспечивают достижение последних с помощью планирования, внедрение и контроля через эффективное управление энергоресурсами и людьми.

Функциональный аспект энергомеджмента предусматривает выполнение следующих функций в процессе управления энергоиспользованием: целеобразование, планирование, организацию, координирование, учет, контроль, внедрение, анализ, обучение. С помощью выполнения этих функций персонал службы энергомеджмента обеспечивает условия и организует эффективное использование работы всего персонала, занятого в сфере обслуживания процессов энергоиспользования, для достижения высокой энергоэффективности, основываясь на материальных и финансовых ресурсах организации, представляет наиболее эффективные предложения для реализации установленных целей.

Энергетический менеджмент является методологической наукой с практическим инструментом и имеет такое определение:

– осуществление процесса управления энергоиспользованием, а именно – целеобразования, планирование, организация, координирование, учет и контроль для оптимального использования всех видов и форм энергии и ресурсов при целесообразном обеспечении потребностей человека (организации) и минимальном негативном влиянии на окружающую среду при условии наилучшего использования ресурсного и инвестиционного потенциала объекта энергоиспользования;

– руководство персоналом, который занимается управлением энергоиспользования для достижения более высокого уровня энергоэффективности, базируясь на материальных и финансовых ресурсах объекта энергоиспользования.

Система энергетического менеджмента должна быть интегрирована в единую систему управления организации. При этом формирование системы энергомеджмента базируется на фундаментальных принципах и передовых методах менеджмента и экспертном анализе, оценках рисков и результатов функционирования.

Независимо от объекта при создании системы энергетического менеджмента, предусматриваются следующие составляющие (см. рис.):

- менеджмент энергетических данных;
- менеджмент энергоснабжения (процессы, документы и действия, связанные с энергоснабжающими компаниями);
- менеджмент энергопотребления (рассматривают собственно процессы энергопотребления соответствующего объекта);
- менеджмент энергетических проектов, которые нацелены на повышение энергоэффективности.

Основные положения Стандарта ИСО 50001. Анализ существующих систем энергомеджмента показывает, что в

Интеграция системы энергоменеджмента в общую структуру менеджмента организации

развитых странах мира накоплен существенный опыт в создании и внедрении систем энергетического менеджмента на промышленных предприятиях и в муниципалитетах. Определены и формализованы процедуры энергоменеджмента, которые описаны выше и более подробно представлены в соответствующих стандартах. Были созданы Национальные (например, ANSI 2000), Европейский (EN 16001), а с 2011 года и Международный стандарт ИСО 50001, который эффективно внедряется во всем мире. Назначение Стандарта состоит в предоставлении основ для интеграции управления энергоэффективностью и энергоиспользованием в практику управления всем промышленным (или муниципальным) объектом. Стандарт ИСО 50001 основан на использовании подхода «Планируй – Выполняй – Проверяй – Действуй» («plan-do-check-act») – известный цикл Шухарта – Деминга.

Опыт внедрения Стандарта в Украине. Исторический путь создания и внедрения СЭНМ в Украине начинался с принятия первого в СНГ Закона об энергосбережении Украины (1994), создания Государственного комитета по энергосбережению (1995), Института энергосбережения и энергоменеджмента (Киев – 1997 год), региональных Центров энергоменеджмента (1996–2001) [4].

Выводы

Опыт международных донорских организаций по реализации проектов и практического внедрения СЭНМ в промышленность и муниципалитеты Украины представлены успешными результатами данных проектов (ЕС, США, Японии, Германии,

ЮНИДО). В Украине шесть предприятий промышленности и муниципального сектора (по состоянию на ноябрь 2013 года) прошли процедуру внедрения систем энергоменеджмента и имеют Международные сертификаты соответствия стандарту ИСО 50001. Разработаны планы по дальнейшей деятельности в области создания серии Стандартов ИСО 5000х, разработке национальных схем сертификации и аккредитации, основных требований при внедрении данных стандартов в промышленность и муниципалитеты Украины [5].

Список использованных источников

1. Праховник А.В., Иншеков Е.М. Энергетичний менеджмент. Суттєві фактори, цілі, ієрархія, об'єкт діяльності / Энергетика та енергозбереження, Вісник КДПУ, 2004, Вип. 3/2004(26). – С. 75–80.
2. Праховник А.В., Иншеков Е.М. Щодо формування систем енергетичного менеджменту / В кн. Теплова енергетика – нові виклики часу / За заг. ред. П. Омеляновського, Й. Мисака. – Львів: НВФ «Українські технології». – 2009. – 660 с. – С. 390–400.
3. Энергетичний менеджмент / Під ред. Праховника А.В. / ІЕЕ НТУУ «КПІ», Київ, Київська. нотна фабрика, 2001. – 472 с.
4. Праховник А.В., Иншеков Е.Н., Штогрин Е.А. Введення в енергетичний менеджмент (підручник с грифом МОН України). – К.:НТУУ «КПІ», 2010. – 272 с.
5. Arthur Prakhovnik, Evgenij Inshekov, Galyna Strelkova. Establishment of Energy Management Systems: Ukrainian Experience and Related Recommendations for Latin America // VI International Conference on Elektromechanics and Systems engineering (VI CIIES). – Mexico city, Mexico, November 2011. – MEC-I-18 – P. 16–17.

Вплив законів ринку на формування стратегії ресурсозбереження на підприємствах машинобудування

Досліджено чинники формування стратегії ресурсозберігаючої політики машинобудівних підприємств. Визначено закони ринку, що дозволяють регулювати і формувати стратегію ресурсозбереження на підприємствах машинобудування. Встановлено взаємозв'язок стратегії ресурсозбереження і оптимального розміру підприємства та безлічі факторів, у тому числі від часу і району розміщення підприємств машинобудування. Визначено найважливіші фактори ресурсозбереження при умові використання закону ефекту масштабу виробництва підприємств машинобудування. Запропоновано враховувати закон зростання масштабу виробництва (уніфікації продукції) в процесі формування стратегії ресурсозбереження, що дозволить знизити собівартість продукції та підвищити її якість.

Ключові слова: стратегія, собівартість, масштаб виробництва, закони ринку, ресурсозбереження, оптимальний розмір, ресурси, корисність, вартість.

Влияние законов рынка на формирование стратегии ресурсосбережения на предприятиях машиностроения

Исследованы факторы формирования стратегии ресурсосберегающей политики машиностроительных предприятий. Определены законы рынка, позволяющие регулировать и формировать стратегию ресурсосбережения на предприятиях машиностроения. Установлена взаимосвязь стратегии ресурсосбережения и оптимального размера предприятия и огромного количества факторов, в том числе от времени и района размещения предприятий машиностроения. Определены важнейшие факторы ресурсосбережения при условии использования закона эффекта масштаба производства предприятий машиностроения. Предложено учитывать закон роста масштаба производства (унификации продукции) в процессе формирования стратегии ресурсосбережения, что позволит снизить себестоимость продукции и повысить ее качество.

Ключевые слова: стратегия, себестоимость, масштаб производства, законы рынка, ресурсосбережение, оптимальный размер, ресурсы, полезность, стоимость.

The factors of forming of strategy of maintenance of resources policy of machine-building enterprises are investigational. Market laws which allow to regulate and form strategy of maintenance of resources on the enterprises of engineer are certain. Intercommunication of strategy of maintenance of resources and optimal size of enterprise and enormous amount of factors is set, including from time and district of placing of enterprises of engineer. The major factors of maintenance of resources are certain subject to condition the use of law of effect of scale of production of enterprises of engineer. It is suggested to take into account the law of increase of scale of production (unitizations of products) in the process of forming of strategy of maintenance of resources, that will allow to bring down an unit cost and promote her quality.

Keywords: strategy, prime price, scale of production, market laws, maintenance of resources, optimal size, resources, utility, cost.

Постановка проблеми. Вихідними передумовами для формування стратегії ресурсозберігаючої політики в рамках машинобудівних підприємств є:

- безперервне зростання споживання сировини і матеріалів у світі за останні роки, в результаті зменшення запасів і відповідної динаміки цін на світовому ринку деякі види сировини (срібло, цинк, нафта) добуваються в обмеженому обсязі, а отже за вищими цінами;
- зростання собівартості і цін на сировину в результаті збільшення витрат на розвідку, видобуток, транспортування і збагачення;
- зростання витрат на видобуток і використання енергії.

Метою статті є дослідження чинників формування стратегії ресурсозберігаючої політики машинобудівних підприємств. Визначено закони ринку, що дозволяють регулювати і формувати стратегію ресурсозбереження на підприємствах машинобудування.

Виклад основного матеріалу. Рециклінг вторинних ресурсів стимулює планомірний облік, первинну обробку та переробку відходів виробництва та споживання, причому одночасно з цим значно менше страждає навколишнє середовище, а також сприяє збереженню сировинних ресурсів.

Зниження запасів сировинних ресурсів і зростання цін стимулюють пошук безвідходних і маловідходних технологій, що часто сприяють поліпшенню виробничої гігієни і оздоровлення умов праці.

Витрати на матеріали в більшості випадків визначають витрати виробництва і таким чином впливають на ціну продукції. Тому при однакових експлуатаційних характеристиках виріб з меншою матеріаломісткістю має найбільш сприятливу ціну.

У ході розробки стратегії ресурсозбереження необхідно виходити з наступного. Сучасні форми і методи здійснення ресурсозбереження повинні відрізнятися підвищеною гнучкістю і бути доцільно уніфіковані або, навпаки, диференційовані з урахуванням здійснюючих вплив чинників і особливостей у сфері продуктивної діяльності, рівням управління (аж до робочого місця), тимчасових періодах. Тому дослідимо закони ринку, які забезпечують, в подальшому, формування стратегії ресурсозбереження на підприємствах машинобудування.

На підприємство, яке функціонує на ринку, діють закони ринку, що дозволяють регулювати і формувати стратегію ресурсозбереження на підприємствах машинобудування (рис. 1).

Закон нормального функціонування ринку, як і окремо взятого підприємця, вимагає мати надлишок (резерв) ви-

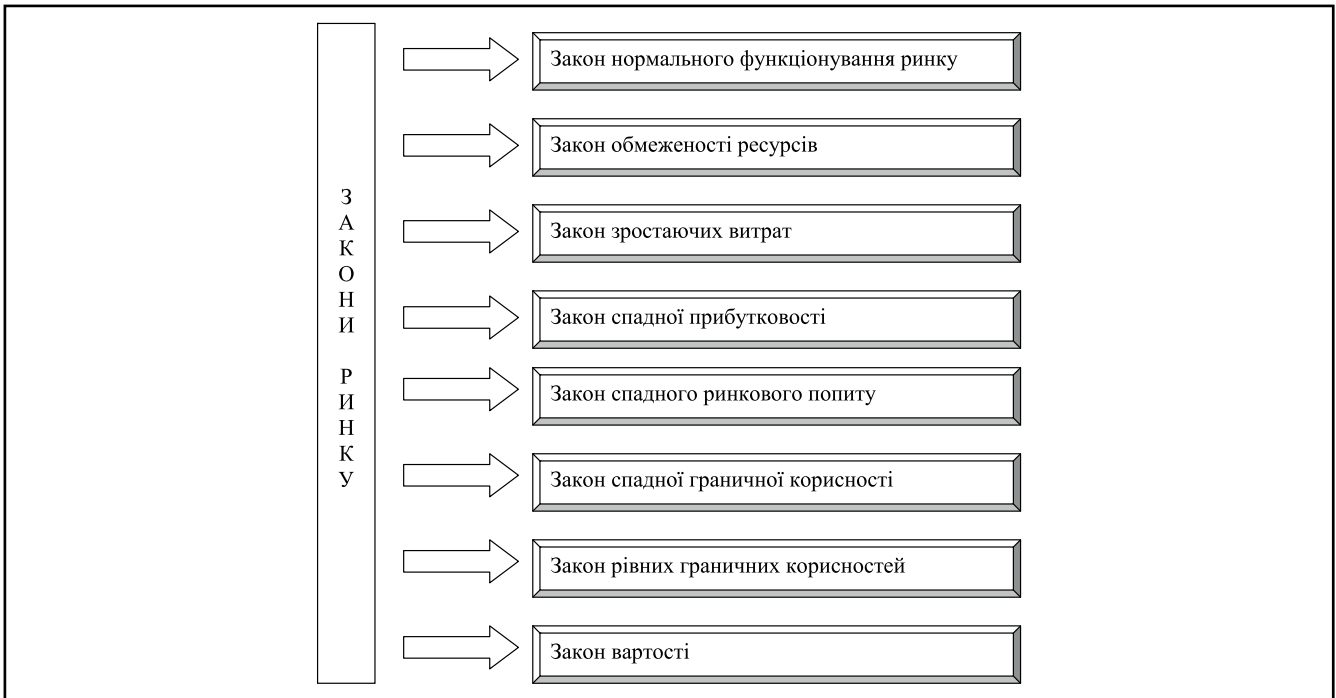

Рисунок 1. Закони ринку, що здійснюють вплив на формування стратегії ресурсозбереження на підприємствах машинобудування

робничих ресурсів із забезпеченням державних гарантій прав людини і гідного життя людей.

Як показує практика, вільні виробничі потужності для можливого розширення виробництва та освоєння нових виробів повинні становити 15–20% від потенціалу підприємства, а рівень безробіття – 4–10% (при нормі приблизно 5%).

Закон обмеженості ресурсів відображає той факт, що при обмеженості ресурсних і технологічних можливостей не всі потреби суспільства (покупців) можуть бути задоволені.

Оскільки економічні блага не надаються безкоштовно, суспільство і будь-яке підприємство повинні вибирати виробництво певних видів послуг. Це закон вибору виробничих можливостей: що, скільки і як виробляти.

Закон зростаючих витрат починає діяти при заміні підприємством в процесі діяльності одного виду послуг іншим (додатковим) і впливає з положень попереднього закону. Виробництво кожної додаткової одиниці одного товару вимагає заміщення, тобто є відмова від все більшої кількості іншої послуги.

Закон спадної прибутковості свідчить: збільшення деяких змінних витрат (наприклад, праці і матеріалів) по відношенню до незмінних витрат (земля, основні фонди) призводить до збільшення виробництва продукції. У той же час прибутковість у розрахунку на одну грошову одиницю загальних витрат (змінні + постійні) буде знижуватися.

Закон спадного ринкового попиту відображає схильність людей купувати більше товарів за низькою ціною і менше за високою. Цей факт характеризує реакцію кількості покупок на зміну цін: при високих стійких ринкових цінах попит і споживання буде менше, і навпаки, що і підкреслюється кривою ринкового попиту.

Закон спадної граничної корисності відноситься до психологічної сторони людської діяльності, тобто до внутрішньої індивідуальної оцінки вартості (корисності) товару кожним покупцем. Тут ціна виступає як вимірник корисності товарів і послуг.

Суть даного закону: у мірі збільшення кількості споживаного товару його гранична (додаткова) корисність, принесена додатковою порцією або одиницею товару, має тенденцію до скорочення.

Кожна нова додаткова кількість товару, яку можна купити за гроші, приносить все менше і менше задоволеності його власникові. Його корисність, тобто вартість (ціна), в очах покупця неухильно падає.

Закон рівних граничних корисностей споживаних товарів на певну суму грошей говорить, що людина буде купувати будь-який товар до тих пір, поки затрати на його придбання не врівноважаться.

Закон вартості відображає результат взаємодії попиту та пропозиції на ринках товарів і послуг, тобто результат взаємодії різних незалежних один від одного факторів виробництва і споживача.

Важливе значення для ресурсозбереження має визначення оптимального розміру підприємства, що залежить від безлічі факторів, у тому числі від часу і району розміщення підприємств машинобудування.

Оптимальний розмір підприємства машинобудування має забезпечити мінімум витрат або максимум прибутку, розрахованих за формулою:

$$V_{min}(P_{max}) = Vc + C + Vd + KвЧЕн, \quad (1)$$

де V – витрати на виробництво, тобто собівартість продукції;

P – прибуток підприємства;

Vc – витрати на доставку сировини і матеріалів;

C – собівартість проекту;

Vd – витрати на доставку готової продукції до споживачів;

$Kв$ – капітальні витрати;

$Ен$ – нормативний коефіцієнт ефективності [1, с. 157].

Нами встановлено, що одним з найважливіших факторів ресурсозбереження є використання закону ефекту масштабу виробництва підприємств машинобудування (рис. 2).

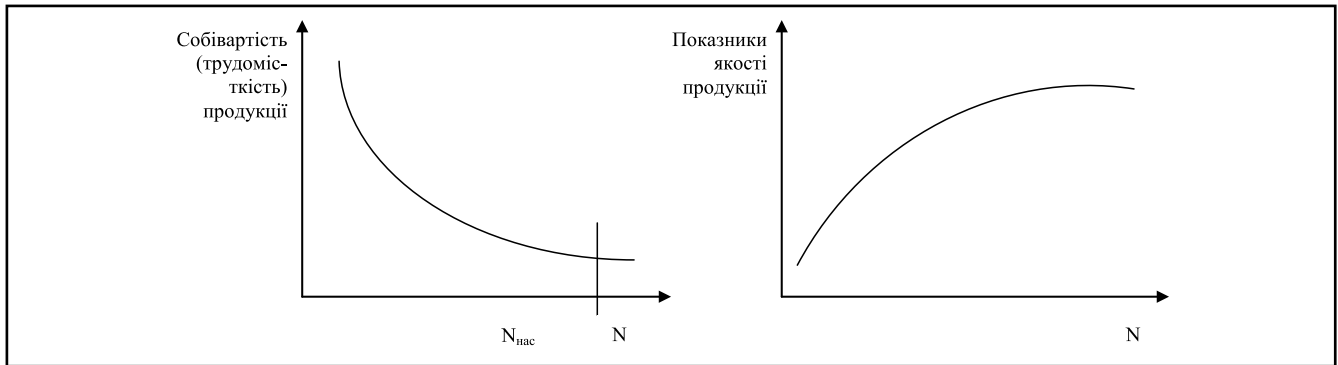

Рисунок 2. Схема дії закону ефекту масштабу виробництва

Збільшення масштабу (програми) виробництва можна досягти по товарах в цілому – за рахунок розширення ринку збуту та міжвидової уніфікації товарів, по складових частинах товарів – за рахунок внутрішньовидової уніфікації.

При збільшенні масштабу виробництва з'являється можливість застосувати ресурсозберігаючі економічні технології, скоротити втрати матеріальних ресурсів з 50% (в одиничному та дрібносерійному виробництві) до 5% (у масовому виробництві) [2, с. 69].

На рис. 2 $N_{нас}$ – програма насичення, коли вже при її збільшенні не знижується собівартість (трудомісткість) товару, оскільки цей фактор вичерпав себе, рівень автоматизації виробництва оптимальний.

Дослідження показують, що в процесі формування стратегії ресурсозбереження за рахунок зростання масштабу виробництва (уніфікації продукції) можна знизити собівартість продукції до трьох разів, підвищити її якість до 40%, але при цьому дещо зростають витрати у споживача за рахунок скорочення параметричного ряду і недовикористання товару.

Висновки

Усе більш зростаюча роль ресурсозбереження в сучасному господарському житті машинобудівного підприємства та обумовлює необхідність не простої розробки і впровадження

комплексу тематичних заходів, але побудови в цілому моделі ресурсозберігаючого типу для підприємства.

Конкретні форми взаємодії служб, підрозділів та посадових осіб, на які покладено відповідні функції, встановлюються на кожному підприємстві залежно від основних завдань ресурсозбереження та з урахуванням особливостей, пов'язаних з діючою системою організації виробництва і управління з урахуванням кон'юнктури ринку.

У ході реалізації заходів, які направлені на організацію ресурсозбереження в підрозділах. При цьому посадові особи повинні здійснювати оперативний контроль з метою запобігання можливих відхилень від намічених умов, параметрів, термінів їх виконання.

У розглянутому аспекті ресурсозбереження для підприємства стає об'єктом управління. Для управління ресурсозбереженням може бути прийнятий типовий перелік функцій управління: планування, регулювання, облік, контроль та аналіз.

Список використаних джерел

1. Басій Н.Ф. Стратегічний маркетинг: навч. посіб. для вивч. курсу самост. роботи студ. ден. і заоч. форм навчання екон. спец. / Басій Н.Ф., Балук Н.Р.; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2011. – 455 с.
2. Ковальчук С.В. Стратегічний маркетинг: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ковальчук С.В. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 291 с.

О.С. АНИШИН,
аспірант, Інститут економіки та прогнозування НАН України

Напрями трансформування економічних механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики

У статті розглянуто процеси формування економічних механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики у світі. Виявлено, що найбільш поширеною системою механізмів є «зелений» тариф. Визначено сучасні тренди трансформації економічних механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики. Розроблені рекомендації щодо дотримання певного напряму формування механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики у державній політиці.

Ключові слова: відновлювана електроенергетика, «зелений» тариф, механізми регулювання ринку, трансформування.

О.С. АНИШИН,
аспірант, Інститут економіки и прогнозирования НАН Украины

Направления трансформации экономических механизмов регулирования рынка возобновляемой электроэнергетики

В статье рассмотрены процессы формирования экономических механизмов регулирования рынка возобновляемой электроэнергетики в мире. Выявлено, что наиболее распространенной системой механизмов является «зеленый» тариф. Определены современные тренды трансформации экономических механизмов регулирования рынка возобновляемой электроэнергетики. Разработаны рекомендации по соблюдению определенного направления формирования механизмов регулирования рынка возобновляемой электроэнергетики в государственной политике.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключевые слова: возобновляемая электроэнергетика, «зеленый» тариф, механизмы регулирования рынка, трансформации.

The paper focuses on the processes of formation economic mechanisms of regulation of renewable electricity market in the world. Detected that the most widespread mechanisms system is the feed-in tariffs. Modern trends of transformation economic mechanisms of regulation of renewable electricity market were determined. Recommendations with respect to compliance certain direction of formation mechanisms of regulation of renewable electricity market in state policy were developed.

Keywords: renewable electricity, feed-in tariff, mechanisms regulation of market, transformations.

Постановка проблеми. Державна політика розвитку вітчизняної електроенергетики відповідно до чинного законодавства базується на активному формуванні сприятливих ринкових умов та раціональному державному регулюванні функціонування галузі, сприянні ощадливому використанню палива і енергії, забезпеченню захисту прав та інтересів споживачів, дотриманню високих стандартів щодо енергетичної та екологічної безпеки. В контексті цього формулювання державної політики у галузі відновлюваної електроенергетики (ВЕЕ) має відбуватися виходячи з таких принципів: забезпечення допустимого рівня безпеки експлуатації генеруючих об'єктів та мереж; дотримання єдиних норм, правил і стандартів усіма суб'єктами господарювання, пов'язаних із виробництвом, передачею, підвищенням технічного рівня та екологічної безпеки об'єктів електроенергетики; постачання і використання енергії; збереження цілісності об'єднаної енергетичної системи та ін.

Для досягнення визначених на законодавчому рівні цілових обсягів впровадження відновлюваної енергетики застосовуються системи стимулів, пільг, нормативних вимог та правил. Проте, хоча питання використання ВДЕ й розглядається передусім у контексті сталого економічного розвитку, а не отримання короткострокової економічної вигоди, через різке зростання соціальних витрат на утримання альтернативної енергетики, багато країн були змушені переглянути державну політику у цій сфері. Незважаючи на високі темпи здешевлення технологій ВДЕ відповідно до концепції освоєння нового виробництва у порівнянні з традиційними способами генерації, у середньостроковій перспективі технології альтернативної енергетики залишатимуться неконкурентоспроможними без додаткової підтримки. Тому визначення напрямів трансформаційних перетворень економічного регулювання у сфері «зеленої» енергетики має важливе значення для формування концептуально нових підходів у державному управлінні розвитком вітчизняного ринку ВЕЕ.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню проблем трансформаційних перетворень у сфері регулювання відновлюваної електроенергетики приділено недостатньо уваги. Зокрема, питанням регулювання відновлюваної електроенергетики приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Г. Гелетуха [1], Т. Железна [1], О. Дроздова [1], Г. Трипольська [3], С. Кудря [4], О. Чорна [5], Є. Сухін [6], А. Конеченков [2], М. Рагвіц [11], С. Уайт [9], Р. Менгес [10] та інші.

У публікаціях і дискусіях розглянуті окремі питання державного регулювання «зеленої» електроенергетики. Проте процеси формування систем механізмів регулювання ринків відновлюваної електроенергетики не були досліджені в жодній роботі. На механізми стимулювання розвитку відновлюваної електроенергетики та їх послідовні трансформації впливають як національні чинники, так і регіональні та світові тенденції до прискорення нарощування виробництва

електроенергії із нетрадиційних джерел. Визначення ключових напрямів трансформації механізмів регулювання нетрадиційної енергетики базується на узагальненні основних чинників, які їх спричиняють.

Метою статті є визначення основних напрямів трансформації механізмів регулювання розвитку ВЕЕ для формування теоретико-методологічних підходів до державного регулювання даної галузі з метою розробки і ефективного використання механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики. Слід зазначити, що розробка та обґрунтування системи механізмів регулювання розвитку відновлюваної електроенергетики має відбуватись лише за наявності адекватних оцінок можливих напрямів формування даних інструментів в перспективному періоді на основі вже отриманого досвіду. Для досягнення вказаної мети були поставлені такі завдання: 1) окреслити питання становлення теорії економічного регулювання на ринку електроенергетики; 2) визначити історичні аспекти та етапи формування ринку відновлюваної електроенергетики в світі; 3) оцінити поточну динаміку розвитку ринку ВЕЕ та фактори, що його обумовлюють; 4) охарактеризувати розвиток системи механізмів стимулювання розвитку ВЕЕ.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти застосування економічних механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики.

Об'єктом дослідження є процеси формування і функціонування ринку відновлюваної електроенергетики.

Виклад основного матеріалу. Дослідження трансформаційних перетворень у сфері економічного регулювання на ринку відновлюваної електроенергетики потребує комплексного визначення економічного регулювання взагалі. Саме в теоретичних концепціях провідних економістів світу XVIII століття вперше було сформульовано і визначено сутність і місце економічного регулювання в державі.

У 1776 році Адам Сміт у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» сформулював і обґрунтував економічну доктрину *Laissez-faire* (пер. з фр. «дозвольте робити»), згідно якої державне втручання в економіку повинно бути мінімальним [7, 8]. Основним аргументом прихильників цього принципу є твердження про те, що економіка – саморегулююча система, яка сама знаходить ефективну рівновагу, в той час як втручання держави спотворює отримані економічними агентами сигнали, в результаті чого ефективна рівновага виявляється недосяжною. Згідно з цими положеннями держава має виконувати роль «нічного охоронця», який повинен встановлювати правила взаємодії економічних агентів на ринку і спостерігати за їх дотриманням, проте ніяк не виконувати роль самостійного суб'єкта ринку. В сучасній науці такий принцип взаємодії держави із ринком (*Laissez-faire*) вважається ідеальною конструкцією,

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

яка в реальній економіці не зустрічається ніде у світі, проте вважається базисом, на якому будується мікроекономічна теорія. Слід помітити, що з початком світової економічної кризи *Laissez-faire* все більше піддається сумніву, особливо якщо мова йде про діяльність економічних монополій.

Питання про те, чи є галузі природними монополіями, які регулюються повністю або частково державою, чи їх потрібно розглядати як конкурентний сектор економіки, який підлягає дерегуляції, стало об'єктом багатьох дискусій, спрямованих яких змінювалась не тільки в результаті розвитку ринку, а й в залежності від політичних, економічних та соціальних змін.

Уперше поняття «монополія» було визначено та введено в обіг неокласиком Антуаном Огюстеном Курно у 1838 році під час дослідження ситуації з встановленням контролю над використанням природних ресурсів. Він наводить приклад власника джерела, який має можливість контролювати споживання води населенням, яке мешкає нижче за течією. Десять років потому у 1848 році Джон Стюарт Мілль визначив різницю між штучною і природною монополіями: перша створюється державою, статус якої закріплюється законодавчими актами, а її можливе скасування сприятиме зростанню національного багатства; на відміну від штучної природна монополія існує безвідносно до зусиль держави і закону. Загальнотеоретичні питання щодо природних монополій достатньо повно і детально представлені у працях таких економістів, як Дж. Кларк, А. Маршал, А. Пігу, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, Й. Шумпетер, П. Самуельсон і інші. Автори досліджували механізми ринкового функціонування монополій, їх негативні та позитивні наслідки для суспільства, динамічні аспекти і ефективність монополій в порівнянні з конкурентними ринками.

У другій половині ХХ ст. в галузях інфраструктури (електроенергетика, водопостачання, газовий сектор та ін.) багатьох країн світу почали відбуватися кардинальні зміни. Основа цих трансформацій полягала в реформах регулювання і впровадження конкуренції.

Осмислення досвіду регулювання природних монополій у кінці 70-х років ХХ ст. призвело до становлення певного етапу розвитку відносини між державою і природними монополіями. В багатьох країнах виникло суспільне невдоволення низькою якістю послуг природних монополій, великими витратами державного регулювання і поганими його результатами, застоєм у технічному розвитку, а іноді й зривами у забезпеченні в достатніх обсягах послуг. Поступово в економічній політиці зміцнювалося уявлення, що ринкові сили у сфері природних монополій не виправдано блокуються державою і їх вивільнення збільшить ефективність функціонування галузей.

Слід відмітити, що втручання в економіку з боку держави ще не свідчить про порушення дії ринкового механізму господарювання і заперечення принципу приватної власності. В будь-якій країні ринок грає першочергову роль, а державне втручання, як свідчить досвід, лише доповнює ринкове регулювання. Взагалі повністю нерегульованих ринків не існує.

Якщо держава не регулює ринки, ці функції беруть на себе монопольні структури. Тому в економічному законодавстві країн із розвинутим ринковим механізмом важливе місце займають закони й інші нормативні акти, безпосередньо пов'язані з обмеженням монополій і підтримкою конкуренції

на товарних ринках. Сучасна економіка представляє синтез ринкового і державного регулювання.

За класичною моделлю роль держави в економіці базується на тому положенні, що більшість економічних завдань повинно виконуватися відповідно до вимог ринкового механізму. Державі відводиться лише доповнюча роль. Тобто за цим підходом завдання, що виконуються державою, розглядаються як другорядні за своїм значенням порівняно з тими, які здійснюються на вимогу ринку. Досвід виходу із депресії 30-х років, а також кризових 70-80 років ХХ ст. сприяв тому, що в роль держави, втіленої у класичній моделі, були внесені нові риси, які відображають потреби суспільства в здійсненні державою регулюючого впливу на економіку. В умовах стагнації економіки держава має відійти від ролі «нічного сторожа», що охороняє і підтримує найбільш загальні умови функціонування господарської системи. Їй належить здійснювати активну бюджетну, кредитно-фінансову, соціальну політику. Держава покликана забезпечувати нормальне функціонування всіх елементів ринку. При цьому у сфері впливу держави залишається одне з важливих завдань – створення конкурентного середовища на ринку. Державне регулювання та його економічні функції зводяться до усунення різних проявів недосконалості ринку. Державне регулювання, по суті, є процесом впливу держави на господарське життя суспільства і пов'язані з нею соціальні процеси, в ході яких реалізується економічна і соціальна політика держави, заснована на певній концепції. Для досягнення поставлених цілей використовується певний набір засобів (інструментів).

Державне регулювання охоплює всі напрями суспільного виробництва. Однак першочергова увага приділяється регулюванню відносин власності та підприємництва, інвестицій і структурної перебудови галузей матеріального виробництва, соціального розвитку й ринку праці, фінансового ринку та грошового обігу, територіальних пропорцій і регіональних ринків, природокористування, зовнішньоекономічної діяльності. Ці питання становлять основний зміст державного регулювання економіки.

Таким чином сучасна ринкова економіка регулюється не тільки базовими механізмами саморегулювання суспільного виробництва, а й активним втручанням держави. Механізми ринкової економіки виконують регулюючу функцію через дію на всі сфери економіки, забезпечуючи: узгодження виробництва і споживання продукції (послуг), збалансованість попиту і пропозиції за ціною в асортиментній структурі та в виробництві й обміні між господарюючими суб'єктами, регіонами та сферами національної економіки і міжнародної економічної системи.

Відновлювана електроенергетика, як важлива і швидко прогресуюча галузь сучасної економіки, також формується під впливом як ринкових механізмів саморегулювання, так і втручанням держави. Відновлювана електроенергетика – одна з найбільш швидко прогресуючих індустрій у світі, що спеціалізується на виробництві та використанні електроенергії з відновлюваних джерел. Своєю чергою, вона складається з таких секторів, як вітроенергетика, сонячна енергетика, гідроенергетика, біоенергетика, геотермальна енергетика, енергія хвиль і припливів.

Використання відновлюваних джерел електроенергії (ВДЕ) у світовій практиці віднесено до числа найважливіших фак-

торів, що обумовлюють розвиток енергетики. Інтерес до цього виду енергії обумовлений, перш за все, їх невичерпністю та легкодоступністю. Загальносвітові тенденції до нарощення потужностей відновлюваної електроенергетики, що мають місце в останні десятиліття, свідчать про усвідомлення людством перспективності використання чистих технологій, як з погляду їх екологічності, так і з позицій економічної вигоди в майбутньому.

Сучасний етап розвитку відновлюваної електроенергетики характеризується інтенсивністю впровадження «зелених» технологій в енергетичні системи багатьох країн світу. Наприкінці XX – початку XXI ст. світова громадськість остаточно визначилася стосовно необхідності впровадження та розвитку ВДЕ. На той час розвиток відновлюваної електроенергетики насамперед був зумовлений політичним курсом країн у галузі охорони навколишнього середовища та проблемами, пов'язаними зі зміною клімату та енергетичної безпеки.

Усі ці фактори спонукали до широкого розгортання нормативно-правової та регуляторної бази розвитку ВЕЕ. Так, швидкий розвиток даної галузі супроводжувався становленням потужної бази державних механізмів з підтримки розвитку відновлюваної електроенергетики, що робить цю галузь інвестиційно привабливою та досить прибутковою. Хоча відновлювана електроенергетика є досить привабливою сферою залучення інвестицій завдяки наданню державних субсидій та гарантій, проте така форма підтримки галузі виявляється важким тягарем для суспільства в цілому, що обмежує рівень розвитку галузі. Наразі у світі вирує економічна криза, особливо серед країн, що входять до числа розвинених, що своєю чергою змушує згорнути або коректувати програми підтримки ВЕЕ. Більшість країн світу обирають консервативний шлях розвитку енергетики, а саме розвиток економічно вигідних проектів на основі викопних джерел енергії та ядерної енергетики.

Кожному етапу становлення ВЕЕ у світі належать певні системоутворюючі механізми державного регулювання галузі. Як було помічено, у 70-х роках XX ст. світове суспільство виявило шкідливий характер впливу тогочасного виробництва електроенергії на навколишнє середовище і почало шукати способи зменшення такого впливу. Тому разом із усвідомленням екологічних та енергетичних небезпек суспільство почало розробляти та впроваджувати на міжнародному рівні багатосторонні договори та нормативно-правові акти, які стосувалися розвитку альтернативних технологій з метою зменшити рівень шкідливих викидів. Першим таким документом стала Віденська конвенція про охорону озонового шару (Відень, 22 березня 1985 р.). Сторони Конвенції, усвідомлюючи потенційно згубний вплив зміни стану озонового шару на здоров'я людини і навколишнє середовище, посилаючись на відповідні положення Декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища людини, і зокрема на принципи 21, який передбачає, що «відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй і принципам міжнародного права держави мають суверенне право розробляти свої власні ресурси відповідно до своєї політики в галузі навколишнього середовища і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність в рамках їх юрисдикції або контролю не завдавала

шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами дії національної юрисдикції.

Наступним етапом розвитку міжнародного співробітництва з метою захисту навколишнього середовища, стало підписання Монреальського протоколу по речовинам, що руйнують озоновий шар (Монреаль, 16 вересня 1987 р.). Цей міжнародний договір був розроблений з метою захисту озонового шару за допомогою зняття з виробництва деяких хімічних речовин, які руйнують озоновий шар.

Найбільш значущим документом, на основі якого буде вся робота міжнародної спільноти по боротьбі з глобальним потеплінням, стала Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (Нью-Йорк, 9 травня 1992 р.). Конвенція має за мету стабілізувати атмосферні концентрації парникових газів на безпечному рівні. Вона пов'язує країни – сторони Конвенції зобов'язаннями по скороченню своїх викидів, збору відповідної інформації, розробці стратегій адаптації до зміни клімату та співробітництву в галузі досліджень і технологій. Вона також зобов'язує розвинені країни вжити заходів щодо скорочення викидів до рівня 1990 року.

Як доповнення до Рамочної конвенції в 11 грудня 1997 році в місті Кіото був підписаний Кіотський протокол. Сторони, що підписали протокол, домовились про необхідність скорочення викидів парникових газів, які викликають глобальне потепління. Документ передбачав, що в період з 2008 по 2012 рік загальний обсяг викидів в атмосферу двоокису вуглецю, метану та інших парникових газів має бути скорочений на 5,2% у порівнянні з рівнем 1990 року. Згідно з Протоколом Євросоюз повинен був скоротити викиди на 8%, Японія і Канада – на 6%, країни Східної Європи і Прибалтики – в середньому на 8%, Росія і Україна – зберегти середньорічні викиди в 2008–2012 роках на рівні 1990 року. Країни, що розвиваються, включаючи Китай та Індію, не були обтяжені зобов'язаннями, але могли брати на себе добровільні зобов'язання і отримувати під них фінансування.

Наступним кроком міжнародної спільноти щодо прийняття заходів із попередження глобального потепління стало підписання 8 липня 2005 року в місті Гленінгс (Великобританія) Плану дій «Групи восьми» «Зміна клімату, екологічно чиста енергетика і сталий розвиток». У цьому документі країни-учасниці підкреслили свою рішучість взяти участь у боротьбі зі змінами клімату. При цьому ключовим інструментом пом'якшення несприятливих наслідків кліматичних змін, на їхню думку, є заходи, спрямовані на зниження глобальних викидів парникових газів та сприяння переходу до низьковуглецевої економіки. Насамперед це розвиток екологічно чистої енергетики, поширення інноваційних низьковуглецевих технологій і практик, більш широке використання відновлюваних джерел енергії, а також заходи з підвищення енергоефективності. У 2008 році країни «Групи восьми» домовилися знизити кількість парникових газів удвічі до середини століття.

У 2006 році під головуванням Російської Федерації глобальна енергетична безпека також стала однією з пріоритетних тем. І вже 16 липня 2006 року в Санкт-Петербурзі лідерами «Групи восьми» за підсумками саміту було прийнято документ «Глобальна енергетична безпека». Метою учасників даного документу є забезпечення ефективного, надійного і екологічно безпечного енергопостачання за цінами, що відо-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

бражають фундаментальні принципи ринкової економіки. Засобами досягнення цих цілей має стати формування прозорих, ефективних і конкурентних світових енергетичних ринків.

Усі ці документи слугують першою сходинкою у розвитку відновлюваної електроенергетики та підштовхують держави до впровадження різноманітних механізмів зі стимулювання та розвитку даної галузі.

Ураховуючи інноваційний характер розвитку ВЕЕ, її організаційно-структурні особливості, проаналізуємо економічні механізми регулювання галузі, напрями та проблеми їх формування.

Механізми регулювання ринку відновлюваної електроенергетики призначені створити сприятливі умови для прискореного розвитку галузі як головного фактора вирішення завдань енергетичної стратегії країни.

На сьогодні загальнопоширеними механізмами регулювання розвитку ВЕЕ у світі є системи, що базуються на стимулюванні цін на «зелену» електроенергію. Проте в останнє десятиліття також набувають популярності схеми, які базуються на стимулюванні обсягів виробленої «зеленої» електроенергії. Політика та заходи щодо сприяння розвитку ВЕЕ здійснюються згідно з індикативними цільовими показниками, які встановлені на національному чи регіональному рівні. У країнах ЄС для досягнення встановлених цільових показників щодо розвитку відновлюваної електроенергетики використовують такі основні економічні механізми стимулювання, як: 1) система обов'язкових квот; 2) система пільгових тарифів («зелені» тарифи) та 3) тендерна система, або система торгів [15].

Система обов'язкових квот. Використання системи обов'язкових квот для підтримки ВДЕ є відносно новим механізмом стимулювання галузі та набуває все більшого поширення. Система зобов'язань, яку також називають стандартами портфеля відновлюваних джерел енергії (Renewable Portfolio Standard), спрямована на підтримку відновлюваної енергетики за рахунок збільшення попиту на «зелену» електроенергію. Досягається це шляхом встановлення законодавчо визначених обсягів або частки електроенергії, яка має бути вироблена з відновлюваних джерел енергії.

Для спрощення державного контролю за дотриманням зобов'язань часто використовують «зелені» сертифікати (Tradable Renewable Energy Certificates). Суть цієї системи

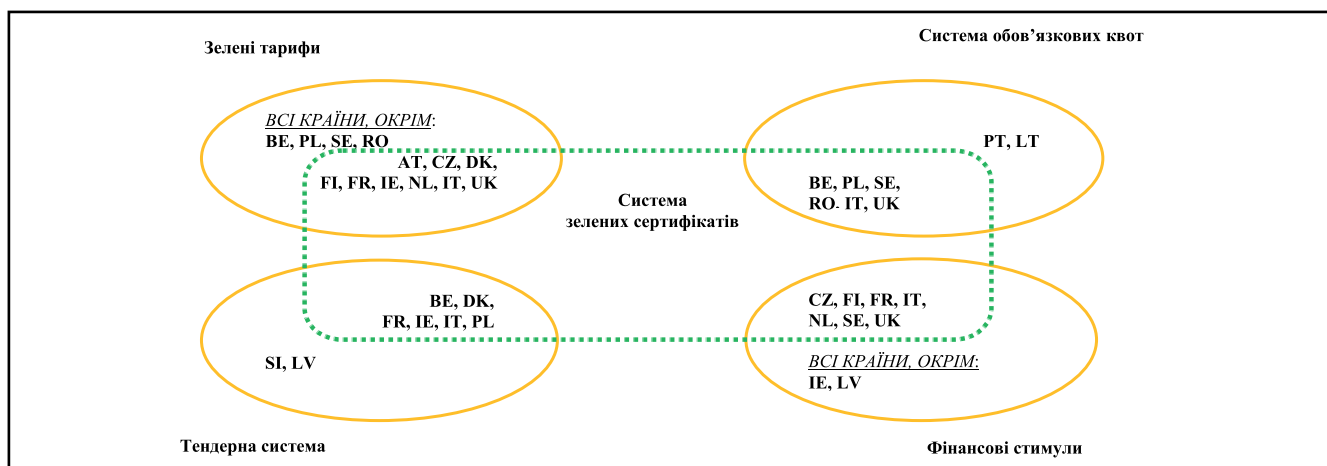
полягає в тому, що виробники електроенергії з відновлюваних джерел отримують спеціальні «зелені» сертифікати, які підтверджують, що вони виробили і продали на ринку певний обсяг «зеленої» електроенергії [15]. «Зелений» сертифікат підтверджує факт виробництва кожної МВт·год електроенергії з відновлюваних джерел.

Система пільгових тарифів («зелені» тарифи). «Зелений» тариф являє собою спеціальний підвищений тариф на електроенергію, вироблену з ВДЕ, за яким виробник гарантовано може її продати. Зазвичай він встановлюється на довготривалій період (10–20 років) з поступовим зменшенням його величини і диференціюється для різних технологій і потужностей установок. Головним завданням системи пільгових тарифів є подолання бар'єрів, з якими зіштовхуються виробники електроенергії з відновлюваних джерел.

Тендерна система (система торгів). Тендерна система вперше була запроваджена у Великобританії. Суть системи полягає у проведенні торгів на конкурсній основі, через які виробники відновлюваної енергії змагаються між собою за укладення договорів купівлі–продажу «зеленої» електроенергії, або за отримання доступу до державних фондів.

Окрім основних інструментів стимулювання розвитку відновлюваної електроенергетики існують й такі механізми, як: фінансові субсидії, податкові пільги, «зелений» маркетинг. Усі ці механізми використовуються як супутні заходи до головних інструментів підтримки.

Розглянуті механізми розвитку відновлюваної електроенергетики потребують детального дослідження їх результативності та ефективності на прикладі найбільш успішних у цій сфері країн (регіонів) світу. Найбільш усталену та розвинену систему механізмів підтримки «зеленої» енергетики в світі має Європейський Союз. Широке поширення інструментів підтримки в ЄС розпочалось у середині 1990-х років, що в подальшому отримало підтримку на законодавчому рівні (прийняття в 1997 році Білої книги «Енергія для майбутнього» і Зеленої книги «На шляху до європейської стратегії енергетичної безпеки» в 2000 році, пізніше ці документи були доповнені директивами Європейської комісії, зокрема Директивою 2001/77/ЄС, яка встановлювала цільові показники щодо частки ВДЕ в електроенергетиці і була замінена Директивою 2009/28/ЄС у 2009 році). Станом на 2012

Системи підтримки відновлюваної електроенергетики у країнах – членах ЄС

Складено автором на основі [13].

рік потужності встановлених електростанцій на основі ВДЕ в ЄС становлять 22,5% від загальносвітових. Також слід відмітити, що країни ЄС згідно з прийнятими директивами [14] взяли на себе зобов'язання щодо дотримання цільових обсягів (частки) споживання «зеленої» енергії у кінцевому споживанні. Механізми досягнення зазначених цілей кожна країна обирає сама, тому існуючий набір інструментів розвитку ВЕЕ в країнах ЄС може суттєво відрізнятися. Таким чином, рушіями застосування тих чи інших механізмів виступають цільові показники, які, своєю чергою, включають в себе: досягнення екологічних цілей, безпеку постачання електроенергії, створення нових робочих місць шляхом розвитку національних галузей відновлюваної енергетики. На рисунку представлено огляд базових систем підтримки відновлюваної електроенергетики у країнах – членах ЄС.

У багатьох країнах ЄС основним інструментом підтримки розвитку ВЕЕ є система фіксованих пільгових тарифів («зелені» тарифи). Зокрема, ця система була ефективна у розгортанні потужностей вітро-, біо- та сонячної енергетики в Німеччині, Данії та Іспанії. Друге місце, за використанням в ЄС, посідає система обов'язкових квот (Бельгія, Італія, Польща, Португалія, Швеція, Великобританія, Литва, Румунія). У світовій практиці вважається, що поєднання системи обов'язкових квот із системою «зелених» сертифікатів більше відповідає вимогам ринку та конкурентоспроможності, які створюють стимули для зменшення вартості технологій у короткостроковому періоді. Саме такому поєднанню інструментаріїв надають перевагу Бельгія, Італія, Польща, Швеція, Великобританія, Румунія. Іншим розповсюдженим механізмом регулювання розвитку ВЕЕ в ЄС є податкові пільги, такі як звільнення від оподаткування та податки на викиди CO₂. Той чи інший вид податкових пільг застосовується разом з іншими механізмами у всіх країнах – членах ЄС, окрім Литви та Ірландії.

Висновки

Ураховуючи велику різноманітність інструментів підтримки, які діють на території ЄС, неможливо виділити єдиний напрям формування економічних механізмів як системоутворюючий фактор розвитку відновлюваної електроенергетики. Впровадження лише одного інструменту підтримки галузі, як правило, є недостатнім для всебічного розвитку ринку відновлюваних джерел енергії. Необхідною умовою ефективної реалізації програм з розвитку відновлюваних джерел є комплексна система механізмів, яка поєднує декілька інструментів підтримки галузі. Такий принцип, закріплений в Директивах ЄС щодо розвитку електрогенерації з відновлюваних джерел, встановлює чітку мету об'єднання декількох заходів підтримки в єдину систему.

Узагальнюючи вищесказане, слід відмітити, що сучасні тенденції розвитку відновлюваної електроенергетики в країнах ЄС спираються на проведення комплексної політики, яка поєднує в собі ефективне використання електроенергії з екологізацією її виробництва. Одним із головних спонукальних факторів розвитку галузі є визначення на національно-

му (у випадку з ЄС – регіональному) рівні амбітних цільових показників стосовно обсягів (частки) споживання енергії з відновлюваних джерел у енергобалансах країн. Цей фактор є фундаментальним та спрямовуючим інструментом формування певного напрямку в розвитку галузі, подолання виникаючих бар'єрів, а також формування і ефективного використання індивідуального набору механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики.

Список використаних джерел

1. Гелетуха Г.Г., Железна Т.А., Дроздова О.І. Аналіз механізмів стимулювання розвитку «зеленої» електроенергетики в Європейському Союзі // Промислова теплотехніка. – 2011, т. 33, №5. – С. 35–41.
2. Konechenkov A. Renewable Energy. Focusing: Ukraine Vision 2050. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.inforse.dk
3. Трипольська Г.С. Ефективність державної політики у сфері сприяння виробництву «зеленої» електроенергії в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №11. – С. 98–107.
4. Кудря С.О. Відновлювана енергетика. Основні тенденції та напрямки розвитку // Проблеми розвитку енергетики. Погляд громадськості: Зб. наук. праць. – 2009. – №6. – С. 135–137.
5. Черная Е.Б. Изучение европейского опыта развития альтернативной энергетики // Интегрированные технологии та энергосбережения. – 2004. – №3. – С. 83–89. – Библиогр.: 7 назв. Р. 1323
6. Сухин Е.И. Нетрадиционная энергетика в обеспечении экономической безопасности государства. – К.: Знання України, 2004. – 299 с. – Библиогр.: 260 назв.
7. Бондаренко Н.Е. Теоретические основы концепции инновационного развития экономики // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2012. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://journal-aael.intelbi.ru/main/wp-content/uploads/2012/01/Н.Е.-Бондаренко.pdf>
8. Плакиткин Ю.А. Мировая энергетика – закономерности глобального развития // Экономические стратегии. – 2012. – №1. – С. 24–33.
9. Morthorst P.E., K. Skytte, C. Huber, G. Resch, p. Del Rio; M. Gual, M. Ragwitz, J. Schleich, S. White, Analysis of trade-offs between different support mechanisms, Green-X Work package 4 report, March 2004. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.green-x.at
10. Menges R., Supporting renewable energy on liberalised markets: green electricity between additionality and consumer sovereignty, In: Energy Policy 31, No. 7 (2003), p. 583–596.
11. Ragwitz M., Held A., Resch G. et al ,2007. Assessment and optimization of renewable energy support schemes in the European electricity market: Final Report. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu.
12. Deploying Renewables. Principles for Effective Policies. IEA, 2008. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.iea.org.
13. REN21. 2013. Renewables 2013 Global Status Report (Paris: REN21 Secretariat). [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.ren21.net.
14. Deploying Renewables. Best and Future Policy Practice. IEA, 2011. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.iea.org.
15. Status Review of Renewable and Energy Efficiency Support Schemes in Europe. Council of European Energy Regulators, 2013.

Ключові аспекти зарубіжних систем управління витрат у контексті вітчизняних реалій

У статті досліджено теоретичні основи і практичні аспекти управління витратами за кордоном. Особливу увагу приділено системам управління *Lean Production*, *5S*, *TQM*, *Six sigma*, «Кайдзен», *Target costing*, «Канбан». Проаналізовано стан вітчизняних проблем, пов'язаних зі зниженням величини витрат на підприємстві.

Ключові слова: управління витрат, оптимізація витрат, показник собівартості, *Lean Production*, *5S*, *TQM*, *Six sigma*, «Кайдзен», *Target costing*, «Канбан».

Ключевые аспекты зарубежных систем управления расходов в контексте отечественных реалий

В статье исследованы теоретические основы и практические аспекты управления расходами за рубежом. Особое внимание уделено системам управления *Lean Production*, *5S*, *TQM*, *Six sigma*, «Кайдзен», *Target costing*, «Канбан». Проанализировано состояние отечественных проблем, связанных со снижением величины расходов на предприятии.

Ключевые слова: управление расходами, оптимизация затрат, показатель себестоимости, *Lean Production*, *5S*, *TQM*, *Six sigma*, «Кайдзен», *Target costing*, «Канбан».

The article investigates theoretical foundations and practical aspects of managing costs abroad. Particular attention is paid to systems management «*Lean Production*», «*5S*», «*TQM*», «*Six sigma*», «*Kaizen*», «*Target costing*», «*Kanban*». The state of the domestic problems associated with a decrease in the magnitude of costs in the enterprise.

Keywords: cost management, cost optimization, cost index, «*Lean Production*», «*5S*», «*TQM*», «*Six sigma*», «*Kaizen*», «*Target costing*», «*Kanban*».

Постановка проблеми. В умовах кризового становища вітчизняні підприємства потребують кардинально-налагодженої системи управління витрат, оскільки дана економічна категорія відіграє одну з найважливіших ролей у формуванні прибутку з метою забезпечення конкурентоспроможності і життєздатності підприємства.

Управління витратами – це не тільки вміння заощаджувати ресурси, а й отримувати максимальну віддачу від них [3]. Це є вкрай актуальним для проведення досліджень, спрямованих на виявлення чинників зростання витрат та запровадження заходів, спрямованих на зниження величини витрат.

Аналіз останніх досліджень показав, що вітчизняні підприємства нехтують зарубіжним досвідом управління витратами. Все частіше спостерігаються тенденції необґрунтованого і неконтрольованого зростання витрат. Як результат, це призводить до зменшення прибутковості або навіть збитковості підприємств. На відміну від зарубіжних країн, де раціоналізація виробництва ґрунтувалася на тоншій і детальній інформації про витрати і собівартість, у нашій країні починаючи з 1965 року увага до проблеми контролю за витратами виробництва поступово послаблювалась. Так, показник собівартості починаючи з 1 січня 1965 року із основного був переведений у розряд розрахункових, що призвело в подальшому до втрати інтересу до нього [4]. Тому на тлі негативних тенденцій управлінському персоналу слід приділити неабияку увагу оптимізації витрат із метою задоволення підприємницьких благ в майбутньому.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання, пов'язані з управлінням витратами підприємства, знайшли відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Є.І. Бойко, Г.В. Влюсюка, С.В. Голов, М.Г. Грещак, І.Є. Давидовича, К. Дзурі, П.В. Іванюти, С.А. Котлярова, О.С. Коцюби, О.П. Лугівської, К. Макконелла, Л.О. Меренко-

вої, В.Ф. Палія, Ф. Тейлор, Р.А. Фатхутдінова, Ч.Т. Хонгрена, Д.К. Шима.

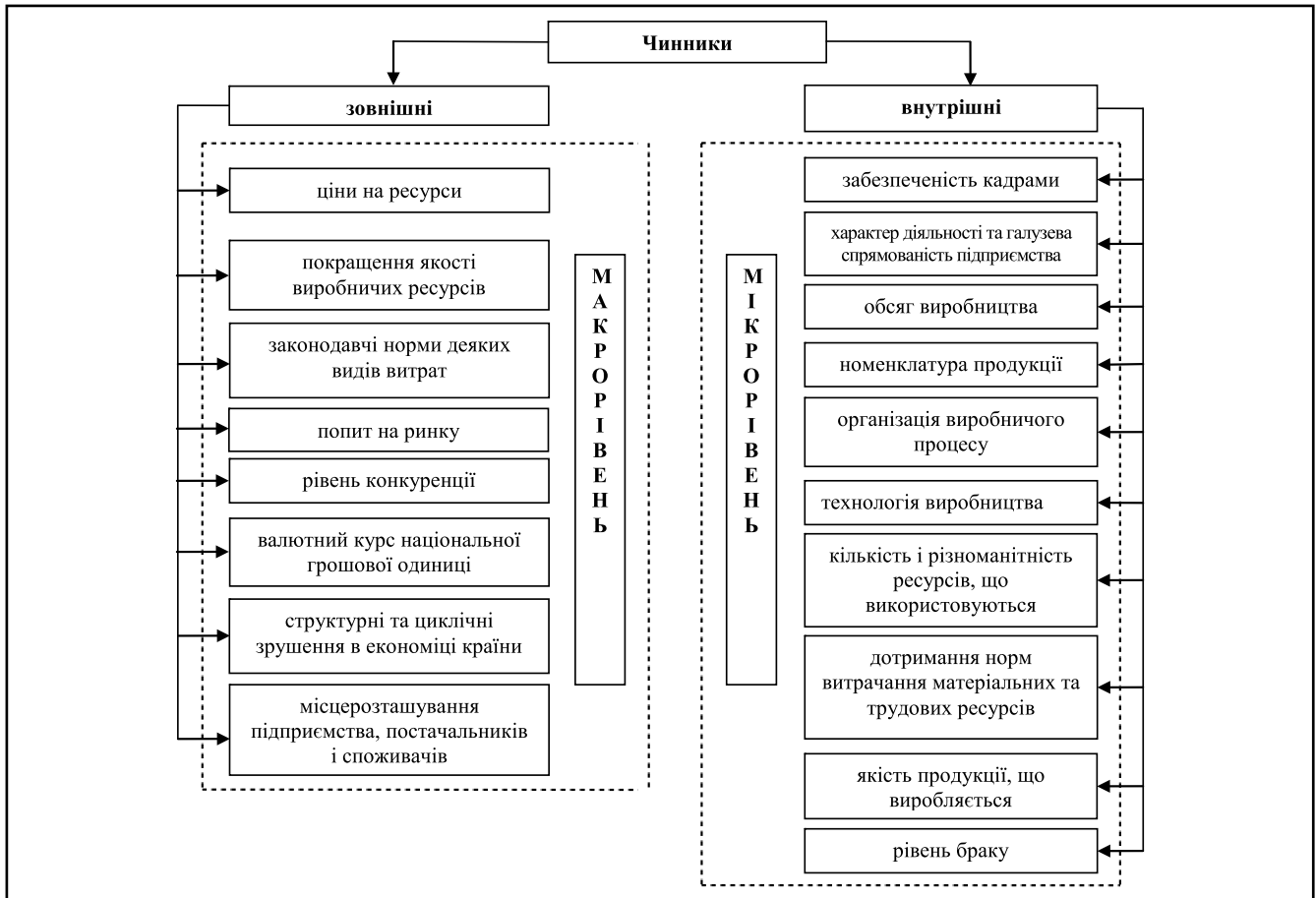
Незважаючи на велику кількість наукових праць, звісно є значні досягнення в теорії та практиці управління витратами, але є та низка питань, що вимагає невідкладних рішень з реформування існуючих або взагалі запровадження нових систем управління витратами.

Метою статті є дослідження зарубіжних систем управління витрат у контексті вітчизняних реалій.

Виклад основного матеріалу. На даний час більшість суб'єктів підприємницької діяльності все більше зіштовхується з неефективним управлінням витрат. А це, як ми знаємо, головна перепона в отриманні бажаних результатів. Витрати мають бути економічно виправданими для зменшення негативного впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства. Саме тому вища ланка підприємства та всі його підлеглі мають проаналізувати чинники, які впливають на поведінку витрат (рис. 1), виявити відхилення від визначених параметрів й проаналізувати допущені помилки в управлінні, врахувавши досвід зарубіжних країн.

Відмінність у поглядах, пов'язаних із чинниками впливу на поведінку витрат, розглядається багатьма авторами. Кожен з них безперечно має свій підхід до визначення чинників, що впливають на собівартість, як на локальному рівні, так і на рівні держави. Проте слід зауважити, що чинники завжди комплексно впливають на процес формування собівартості. Від макроекономічних чинників залежить дія деяких мікроекономічних, або ж комплексно можуть діяти одразу декілька макроекономічних та мікроекономічних чинників. Відбувається, так би мовити, накладання одного чинника на інший. У таких умовах діяльність підприємств ускладнюється [13].

Отже, з огляду на ряд чинників очевидним є те, що на сьогодні підприємства працюють в умовах ризику та невизна-

Чинники впливу на поведінку витрат підприємства

ченості. Тому перед керівництвом держави і перед управлінським персоналом підприємств постає складне завдання відносно пошуку дієвих рішень, які мають бути спрямовані на зниження собівартості продукції, що виготовляється, та надання конкурентних якостей своїй продукції.

Для побудови ефективного управління витратами підприємства доцільним є вивчення стану зарубіжних систем управління витрат, що були запроваджені та широко використовуються на підприємствах Японії: Lean Production, 5S, Total Quality Management, Six sigma, «Кайдзен», Target costing, Kanban та інші, які спрямовані на зменшення величини витрат (табл. 1).

Як показують наукові дослідження і підтверджує практика, управління витратами за допомогою зазначених методів дозволяє організовано і цілеспрямовано здійснювати політику зменшення собівартості. Однак використовувати такі системи на вітчизняних підприємствах потрібно обережно, насамперед для вирішення найгостріших проблем. Це зумовлено неналежним веденням управлінського обліку або взагалі його відсутністю у вітчизняній практиці. Зарубіжні системи управління витрат є достатньо специфічними і потребують певної адаптації. Перш ніж застосовувати наведені системи управління на вітчизняних підприємствах, слід провести їх детальний аналіз та встановити яка система найвірогідніше підійде до галузевої специфіки підприємства [14].

Аналізуючи зарубіжні системи управління витратами, слід відмітити, що в основі концепції target costing закладені планування і зниження витрат на виробництво нової

продукції. Основною формулою target costing є визначення собівартості продукції, яка обчислюється як різниця між ціною і прибутком. Зарубіжні вчені-економісти вихваляють target costing за його просту формулу розрахунку, відсутність калькулювання витрат, зниження трудомісткості розрахунку [2]. Як результат, наприкінці 1980-х років промислові корпорації США почали впроваджувати цей підхід, взявши за зразок японську модель як найбільш ефективну і просунуту. В даний час вона застосовується підприємствами різних галузей промисловості на етапі проектування виробу, планування його собівартості і виробництва. Проте практика показує, що далеко не всі методи, успішно використовувані в Японії, мають шанси прижитися на американській землі. Це відноситься і до системи довічного найму, системи мотивації, підсистемі навчання під час роботи і до багатьом іншим.

Перегортаючи сторінки економічних фактів, хотілося б зупинити увагу на ті відомі компанії, що добилися успіхів у всьому світі. Це Toyota, Ford, Nissan, Canon, Honda, Komatsu, Matsushita, що підвищили рентабельність і конкурентоспроможність бізнесу без значних капіталовкладень за допомогою системи управління «Кайдзен». Вона передбачає безперервне покращення всіх функцій бізнесу, де задіяні всі працівники – від директора до звичайного робітника. Причому її реалізація потребує відносно невеликих матеріальних витрат.

Проте вітчизняні підприємства не поспішають із запровадженням системи управління витрат «Кайдзен». Насамперед це пояснюється відсутністю теоретичної та практичної бази і звісно ж економічною нестабільністю в державі.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Системи управління витрат в Японії

№ п/п	Системи управління	Характерні риси	Принципи побудови
1	Lean Production	Концепція управління виробничим підприємством, заснована на постійному прагненні до усунення всіх видів втрат	високі стандарти якості продукції; низькі виробничі витрати; швидка реакція на споживчий попит; короткий час переналадження обладнання
2	5S	Система організації та раціоналізації робочого місця	зниження числа нещасних випадків; підвищення рівня якості продукції, зниження кількості дефектів; створення комфортного психологічного клімату; підвищення продуктивності праці
3	TQM	Безперервне підвищення якості всіх організаційних процесів	орієнтація на споживача залучення працівників з вигодою використання їх здібностей підхід до системи якості як до процесу системний підхід до управління постійне поліпшення
4	Six sigma	Необхідність поліпшення якості виходів кожного з процесів, мінімізації дефектів і статистичних відхилень в операційній діяльності	ширий інтерес до клієнта; управління на основі даних і фактів; орієнтованість на процес управління процесом і вдосконалення процесу; взаємодія без кордонів прагнення до досконалості плюс поблажливості до невдач;
5	Кайдзен	Безперервне вдосконалення процесів виробництва, розробки, допоміжних бізнес-процесів і управління, а також усіх аспектів життя	безперервні зміни; відкрите визнання проблем; аналіз того, що відбувається і дії на основі фактів; вбудовування якості в процес якомога раніше
6	Target costing	Система зниження собівартості продукції на всьому виробничому циклі за рахунок виробничих, інженерних, наукових досліджень і розробок	першочергова і постійна орієнтація на вимоги ринку і клієнтів; калькуляція цільових витрат для нових продуктів облік впливу на собівартість продукції побажань споживачів щодо якості і термінів виготовлення продукції; використання концепції життєвого циклу продукту
7	Kanban	Організація виробництва і постачання, що дозволяє реалізувати принцип «точно в строк»	раціональна організація і збалансованість виробництва; комплексне управління якістю на всіх стадіях виробничого процесу; партнерство тільки з надійними постачальниками і перевізниками

Вітчизняний персонал як завжди з острахом та ворожістю ставиться до змін, тим більше до кардинальних [7].

Разом із тим компанія «Кока-Кола Беверіджиз Україна» у 2007 році запровадила «кайдзен-калькулювання». Звісно, на початку дана компанія зіткнулася з реальними труднощами, оскільки нововведення не знаходили підтримки персоналу. Проте керівництво підійшло до вирішення поставленого завдання надзвичайно серйозно. Як результат, було запрошено провідних спеціалістів та проведено роз'яснювальні роботи на всіх рівнях [7]. Компанія «Кока-Кола Беверіджиз Україна» зайняла одну з основних ніш на українському ринку.

На нинішньому етапі розвитку світової економіки систему «Канбан» широко застосовують підприємства, фірми і компанії Європи, Азії та Америки. Так, відомо, що в США систему «Канбан» застосовують близько 30 фірм, у Німеччині – більше 100, в Японії – всі відомі автоконцерни і фірми (Toyota, Honda, Nissan, Suzuki, Mazda, Mitsubishi, Subaru, Daihatsu), які співпрацюють з ними. Наприкінці 90-х років XX ст. ванкуверський підрозділ компанії Hewlett-Packard, що спеціалізується на виробництві принтерів, завдяки впровадженню японської системи «Канбан» протягом року перетворився на підприємство з мінімальними запасами (запаси зменшилися з 3,5 до 0,9 місяця) і значно скоротив виробничий цикл.

В Україні функціонують вже ті підприємства, які є діловими партнерами європейських фірм і працюють по системі «Канбан» із провідними постачальниками. З усіма партнерами just-in-time не працює жодна компанія у світі, навіть Toyota, яка першою запровадила систему «Канбан». Це не раціонально. Потрібно визначити 5, 10 чи більше постачальників стратегічно важливих для фірми, і саме з ними налагоджувати відносини, так щоб вони постачали тільки потрібний товар у потрібний час. Від цього виграють всі, підвищуючи рівень праці і культуру постачання, вводячи сучасні технології і підвищуючи власну ефективність. А далі, своєю чергою, підвищувати рівень вимог і стимулювання до розвитку своїх партнерів і постачальників.

Поряд із такими відомими системами управління, як Lean Production, 5S, TQM, Six sigma, «Кайдзен», Target costing, «Канбан», що притаманні провідним японським компаніям, використовуються й американські системи direct costing, standart costing, ABC, CVP-аналіз absorption-costing, кост-кілінг, бенчмаркінг витрат, LCC-аналіз, метод EVA тощо.

На нашу думку, для того щоб правильно обрати систему управління витратами, яка задовольнить усі потреби підприємства, керівництву слід зіставити наявні переваги з допущеними недоліками вищеназваних систем. Адже тільки

глибокий аналіз існуючих систем управління витратами допоможе зайняти провідне місце серед конкурентів.

А.І. Стагній, Т.О. Степанова вважають, що на сучасних українських підприємствах найдоцільніше використовувати АВС-аналіз, бо у результаті впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, тотальної автоматизації і механізації виробництва частка прямих витрат у собівартості постійно знижується. Тобто стає зрозумілим, що для сучасного підприємства характерним має стати пошук шляхів управління не стільки прямими, а накладними витратами. А це ефективно та раціонально може бути здійснено за допомогою АВС-аналізу. Але все ж таки підприємство має самостійно обрати систему, яка буде найефективнішою для його виду і напрямів діяльності. Як каже народна мудрість: скільки існує людей, стільки існує думок. Але річ в тім, що ті досвідчені спеціалісти, які пройшли практику ефективного управління витратами, мають зосередити свої зусилля на виході вітчизняних підприємств із кризового становища. Чим далі підприємці будуть приховувати витрати, тим швидше падатимуть у прірву збитковості.

Досвід найбільш процвітаючих в області якості та продуктивності американських фірм показує, що витрати на підвищення кваліфікаційного та освітнього рівня працівників – найефективніший вид капіталовкладень, найоптимальніша інвестиційна політика, а зовсім не тягар для бюджету корпорацій.

На відміну від такого підходу керівники, які продовжують дотримуватися традиційних підходів до організації виробництва, вважають, що поки їхні підприємства не настільки багаті, даремно витрачати кошти на освіту. Вони навіть не в змозі зрозуміти того факту, що при такому відношенні вони ніколи не стануть багатшими.

Висновки

Отже, при використанні зарубіжного досвіду лідируючих компаній Японії і США варто врахувати системи управління витратами та підвищити кваліфікаційно-освітній рівень вітчизняного персоналу. Це стане поштовхом до успішного функціонування підприємства в ринковому середовищі, налагодження виробництва конкурентоспроможної продукції та звісно ж отримання такого довгоочікуваного прибутку, що дозволить мінімізувати витрати без погіршення якості продукції.

Список використаних джерел

1. Бойко Є.І. Удосконалення системи управління на підприємстві // Є.І. Бойко, О.А. Лоза // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008, вип. 18.6. – С. 139–141.
2. Влюсюк Г.В. Аналіз та оцінка існуючих систем управління витратами // Держава та регіони. – №6. – 2009. – С. 78–79.
3. Грецак М.Г., Коцюба О.С. Управління витратами: навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисциплін. [Текст] – К.: КНЕУ, 2002. – 131 с.
4. Давидович І. Є. Управління витратами: [навч. посібн.] / Давидович І. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 319 с.
5. Іванюта П.В., Лугівська О.П. Управління витратами: навч. посіб. // Київ: «Центр учбової літератури», 2011. – С. 316.
6. Кальєніна Н.В. Інструментарій системи управління витратами підприємства // Класичний приватний університет, 2011, №1. – 230 с.
7. Качалай В.В. Кайдзен-костинг: досвід і перспективи впровадження на промислових підприємствах України // Бізнес Інформ. – 2013. – №8. – С. 273–277.
8. Меренкова Л.О. Управління витратами підприємства в ринковій економіці: автореферат канд. екон. наук: 08.06.01 / Харківський держ. економічний ун-т. – Х., 2003.
9. Московчук А.Т., Ліщук В.І., Московчук І.О. Аналітичне забезпечення управління витратами / А.Т. Московчук, В.І. Ліщук, І.О. Московчук // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.archive.nbu.gov.ua/Porta1/Soc_Gum/En_em/2008_5_2/Zbirmik_EM_08_2_42.pdf
10. Партин Г.О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: монографія. – К.: Вид-во УБСНБУ, 2008. – 219 с.
11. Пилипенко О.О. Управління витратами на сучасних підприємствах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №12(67). – С. 8–11.
12. Рижикова Н.І., Накісько О.В. Управління витратами: навчальний посібник. – Харків: ХНТУСГ, 2013. – 198 с.
11. Турило А.М., Кравчук Ю.Б., Турило А.А. Управління витратами підприємства: навч. посібн. – К.: Центр учбов. літ-ри, 2006. – 120 с.
13. Цимбалюк Л.Г., Скригун Н.П. Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва, як основа зменшення ціни товару / Л.Г. Цимбалюк, Н.П. Скригун // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – №3(15). – С. 88–95.
14. Шандора Н.В. Створення ефективної системи управління витратами підприємства // Фінанси України. – 2003. – №7. – С. 97–101.

О.А. АБАЗІНА,
аспірант кафедри фінансів, обліку і аудиту, Інститут економіки та менеджменту Національного авіаційного університету

Формування економічного механізму енергозбереження на авіатранспортних підприємствах

У статті розглянуто сутність, умови формування та закономірності функціонування економічного механізму енергозбереження на авіатранспортних підприємствах України, обґрунтовані критерії оцінки ефективності його дії.

Ключові слова: енергозбереження, енергоспоживання, енергоефективність, енергія з відновлюваних джерел, енергоносії, економічний механізм, авіатранспортні підприємства.

О.А. АБАЗІНА,
аспірант кафедри фінансов, учета и аудита, Институт экономики и менеджмента Национального авиационного университета

Формирование экономического механизма энергосбережения на авиатранспортных предприятиях

В статье рассмотрены суть, условия формирования и закономерности функционирования экономического механизма энергосбережения на авиатранспортных предприятиях Украины, обоснованы критерии оценки эффективности его действия.

Ключевые слова: энергосбережение, энергопотребление, энергоэффективность, энергия из возобновляемых источников, энергоносители, экономический механизм, авиатранспортные предприятия.

O.A. ABAZINA,

postgraduate student, Institute of economics and management, National aviation university

Formation of the economic mechanism of energy saving in air transport enterprises

The article considers the essence, conditions of the formation and patterns of the functioning economic mechanism of the energy conservation in the Ukrainian air transport enterprises, criteria for evaluating the effectiveness of its actions are grounded.

Keywords: energy saving, energy consumption, energy efficiency, renewable energy, energy sources, economic mechanism, air transport enterprises.

Постановка проблеми. Головним джерелом енергії у світі є органічні палива, запаси яких обмежені. На думку багатьох експертів, при їх інтенсивному видобутку і споживанні в умовах сучасного світу ці запаси будуть вичерпані (нафти залишилося приблизно на 40 років, природного газу – на 65 років).

Глобальною проблемою є пошук нових джерел енергії та шляхів економії паливно-енергетичних ресурсів. Світова практика показує, що енергозбереження є найбільш дешевим та екологічно чистим джерелом енергії.

Незважаючи на наявність значного потенціалу відновлюваних джерел енергії і альтернативних видів палива, їхнє використання активно не розвивається через відсутність діючого механізму їх одночасного застосування в системі енергозбереження з традиційною енергетикою, відсутністю важелів стимулювання попиту на екологічно чисті енергоносії та збільшення їх застосування підприємствами. Ця проблема стає все більш актуальною і потребує подальшого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемам підвищення енергоефективності вітчизняного виробництва країни з боку науковців приділяється значна увага. Дослідженню інституціональних основ переходу до енергоефективної економіки присвячені наукові праці О.М. Суходолі, Б.Є. Кваснюка, В.Е. Ліра, У.Є. Письменної, В.О. Баранніка, В.О. Точиліна, Г.Г. Бурлаки, В.Г. Бурлаки, Р.В. Шерстюка та інших. Разом із тим в економічному дослідженні не розглядаються механізми енергозбереження в умовах підприємств, у тому числі авіаційного транспорту.

Метою статті виступає обґрунтування сутності економічного механізму енергозбереження на авіатранспортних підприємствах (АТП), умов виникнення, виявлення закономірностей його формування та визначення критеріїв ефективності дії.

Виклад основного матеріалу. Безперервне зростання світового споживання первинних енергоносіїв в умовах обмежених потенційних запасів (нафти залишилося на 40 років, а природного газу на 65 років) вказує на необхідність підвищення енергетичної ефективності країн.

На період до 2030 року прогнозовані середньорічні темпи зростання споживання природного газу становитимуть 2,4%, питома вага природного газу у світовому енергоспоживанні зросте з 23% у 2000 році до 28% у 2030 році [1].

Зниження обсягу споживання енергії можливо досягнути шляхом більш ефективного її використання. Реалізація планів щодо збільшення енергоефективності країни вимагає поглиблення наукових досліджень та інституційної діяльності країни. В результаті – зниження енергоемності валового внутрішнього продукту (ВВП) та посилення екологічної

та енергетичної безпеки країни. Особливо ефективно проводиться політика енергозбереження в рамках країн Євро-союзу, де високий рівень залежності від імпорту енергоносіїв – 48,9%. Тому в країнах ЄС досягнутий один із найнижчих у світі рівень енергоемності ВВП – 0,16 т н.е. на \$1000 ВВП, у той час як аналогічний показник у країн – членів на вступ до ЄС становить 0,71%.

Результати аналізу тенденцій енергоспоживання в ЄС показали, що пріоритетним завданням на період до 2020 року є гарантоване, головним чином за рахунок імпорту, постачання нафтою та нафтопродуктами. Необхідними умовами для розв'язання цього завдання є інтеграція зусиль країн ЄС в області енергобезпеки, використання принципів диверсифікації постачальників нафтопродуктів, встановлення прогресивних нормативів запасів нафти і нафтопродуктів, раціонального транспортування нафти та інвестування видобутку нафти в інших країнах.

За прогнозом Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), енергетична політика, яка проводиться Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), у перспективі може призвести до зростання потреби в енергоресурсах та зниження емісії CO₂; збільшення різниці в енергоспоживанні на душу населення між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються; посилення впливу основних країн-виробників газу і нафти на ринку енергоносіїв; послаблення факторів, які впливають на зростання цін на енергоносії та зменшення кількості населення до 2030 року, яке не буде мати можливості постійно користуватися електроенергією (до 1,4 млрд.). Відповідно визначені частини різних країн у формуванні ресурсів споживання первинних енергоносіїв. У прогнозі також бачиться можливим значне зниження енергоемності валового національного продукту (ВНП), темпи зростання якого будуть перевищувати показники за останнє тридцятиріччя; середньорічні темпи приросту світового споживання первинних енергоносіїв на період 2000–2030 років становитимуть 1,7%, або 15,3 млрд. т н.е. у 2030 році, тобто будуть найменшими у порівнянні з рівнем 1970–2000 років (2,1%). У структурі прогнозованої потреби первинних енергоносіїв 90% збережеться за невідновлюваними джерелами енергії, на нафту прогнозується 40% загального енергоспоживання. Пріоритетне становище нафти пояснюється потребою в ній сектору економіки, який активно розвивається. Його частина в перспективі становитиме до 75% загального приросту потреби в нафті [1].

Питання енергозбереження для країн Заходу носять стратегічний характер. У зв'язку з цим для досягнення зазначеної мети відстежується показник енергетичної незалежності.

Економіки більшості країн стають взаємопов'язаними, особливо в області енергозбереження. Загострюється проблема енергонезалежності. Тому для пом'якшення можливих наслідків енергетичних криз, зокрема нафтового походження, багато країн, наприклад Австрія, енергонезалежність якої становила 31,6% у 2001 році, Італія (15,3%), Японія (20,0%), Іспанія (25,9%), Франція (50,0%), активно приступили до розробки альтернативних видів енергії. Багато експертів та керівництво Євросоюзу припускають, що до 2020 року частка альтернативних джерел енергії у загальносвітовому енергетичному балансі може становити приблизно 10%, а до 2050 року – до 50%. За оцінкою керівництва Євросоюзу, питома вага відновлюваних джерел енергії в загальному споживанні енергоресурсів буде зростати [1].

Унаслідок політики енергозбереження енергомісткість валового внутрішнього продукту в останнє десятиліття знизилася на 18%, у розвинених країнах – на 21–27%. Водночас у розвинених країнах зростання енергоефективності дозволило забезпечити до 60–65% економічного зростання. Ця тенденція у майбутньому буде зростати. Серед головних факторів, які обумовлюють стійкість економічних систем, Світовий банк називає еластичність попиту промислових підприємств на енергоносії завдяки впровадженню заходів з енергозбереження [2, 3].

Аналізуючи тенденції розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) у Російській Федерації, країнах ЄС і Западу, а також і в Україні, можливо зробити висновок про те, що природний газ і нафта були і залишаться фундаментом їхнього економічного зростання на найближчі 25–30 років.

Економіка України значно залежить від надійності поставок енергоносіїв, в основному природного газу та нафти, ціна на які та гарантованість поставок безпосередньо впливають на обсяги промислового виробництва країни. Україна 73–78% потреби у природному газі та 86% потреби у нафті забезпечує за рахунок імпорту. В Україні у 2005 році енергетична залежність від імпорту енергоносіїв становила 40,8% [4].

Важливою характеристикою енергоспоживання в Україні є обсяги та структура споживання первинних енергоносіїв. За 2001–2004 роки обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) в Україні зросли на 6,7%. У загальному споживанні частка нафти становила 12,2%, енергетиці – 13,8% та гідроенергії – 1,9%. Це свідчить про недосконалість структури ПЕК України, особливо у відношенні економічно необґрунтованого великого споживання природного газу, яке відповідно до «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» має зменшитися у 2030 році до 34,8%. З метою підвищення ефективності споживання енергетичних ресурсів передбачена реалізація ряду інновацій, що дозволить зменшити цей показник до 2030 року в 2,5 рази [4].

Необхідність розробки нової енергетичної політики обумовлена змінами у видобутку і придбанні деяких видів палива, а також змінами умов існування та розвитку паливно-енергетичного комплексу країни в цілому. Результати аналізу теперішнього стану ПЕК України свідчать про те, що дефіцит власних паливно-енергетичних ресурсів становить приблизно 50%, у той же час як енергоемність ВВП в Україні майже удвічі вище, ніж у промислово розвинених країнах, які витримали дві енергетичні кризи у період 70–80-х ро-

ків і розробили вірну стратегію розвитку своєї енергетики. Це свідчить про те, що необхідно не розвивати нові потужності енергопостачання, а проводити державною планомірну політику енергозбереження.

Підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів обумовлюється розвитком та вдосконаленням видобутку енергії і використанням палива.

Для забезпечення енергетичної безпеки країни необхідно розвивати ринок власних енергоносіїв шляхом впровадження відновлюваних джерел енергії, які стануть альтернативою хімічній сировині [5]. Виробництво і використання енергії з відновлюваних джерел енергії дозволить зменшити викиди парникових газів, а отже буде сприяти виконанню зобов'язань України відповідно до вимог Кіотського протоколу.

Прагнення України збільшити свій енергетичний потенціал за рахунок відновлюваних джерел енергії можна розглядати і як об'єктивну необхідність і, певним чином, як данину тенденціям у країнах Заходу, особливо в області моторного біопалива. Це вказує на те, що Україні слід використовувати свій біоенергетичний потенціал для зменшення енергозалежності. В той же час в умовах зростання цін на природний газ стає все більш необхідним використання рослинної біомаси для отримання теплової енергії [6]. Відповідно до Закону України «Про електроенергетику» біомаса – продукти, які повністю або частково складаються з речовин рослинного походження і можуть бути використані як паливо з метою перетворення енергії, яка в них є [7].

Діяльність по енергозбереженню має своє правове забезпечення. Аналіз енергоефективності проводиться на основі дослідження можливих варіантів економії енергії за рахунок заміни існуючих технологій та оцінок обсягів впровадження різних енергозберігаючих заходів та їх економічності.

Одним з основних міжнародних рамкових документів, який регулює питання розвитку енергетичних ринків та довгострокового енергетичного співробітництва в Європі, є Європейська енергетична хартія. Законодавче забезпечення виконання зобов'язань України відповідно до Договору до Енергетичної хартії має передбачати механізми доступу до енергетичних ринків України, створення і розвитку відкритих конкурентних енергетичних ринків, транзит енергоносіїв, захист інвестицій в енергетику, торгівлю енергетичними продуктами, вирішення спорів щодо міжнародних інвестицій та охорони навколишнього середовища [8].

Договір до Енергетичної хартії передбачає зобов'язання держав-членів полегшити транзит паливно-енергетичних ресурсів через свою територію відповідно до принципу свободи транзиту, як і підтримувати існуючі транзитні потоки. Однак це не зобов'язує жодну зі сторін надавати обов'язковий доступ для третіх сторін. Хартія також не зобов'язує країни надавати іноземним інвесторам доступ до своїх енергоресурсів, оскільки національний суверенітет над енергоресурсами є основоположним принципом хартії (ст. 18 Договору). Країни, які підписали цей договір, уже здійснили трансформацію енергоринків або знаходяться на різних стадіях такої трансформації. В електроенергетиці країн Європи обраний курс на створення пан'європейського інтегрованого енергетичного ринку до 2015 року, а це потребує загальних інвестицій в енергетичну інфраструктуру у розмірі приблизно 1 трлн.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

євро. Європейська комісія у 2010 році прийняла «Енергоінфраструктурний пакет» законодавчих документів, відповідно до якого значна частина інвестицій для розвитку енергетичної інфраструктури буде залучена шляхом створення Європейського фонду інвестицій в енергетичну інфраструктуру [8].

Україна та Європейський Союз у 2005 році підписали меморандум про взаєморозуміння щодо енергетичного співробітництва з метою підсилення безпеки енергопостачання та інтеграції України у внутрішній енергоринок ЄС. У 2006 році Україна отримала статус спостерігача в Енергетичному співтоваристві, а у 2007 році – офіційно схвалено її заяву на членство в цій організації. В Україні схвалено законодавство з енергоефективності та використання енергії з відновлюваних джерел енергії. Україна та Єврокомісія домовилися про створення спільного проекту за участю Міжнародного агентства з атомної енергетики для оцінки рівня безпеки українських атомних електростанцій. Було створено «План дій Україна–ЄС». Питання енергетичного співробітництва включають завдання щодо інтеграції енергетичних ринків, активізації дій для входження України до Енергетичної спільноти, інтеграції енергосистеми у центральноєвропейську енергетичну мережу, створення стратегічних запасів нафти з метою безпеки енергопостачання [6, 10].

У 2010 році Україна стала членом Енергетичного співтовариства та, зокрема, зобов'язалася внести зміни до національного законодавства в питаннях екологічних нормативів діяльності підприємств енергетики. Вимоги були включені до Національного плану дій України на 2012 рік і частково реалізовані у проектах відповідних регуляторних та нормативних документів. Реалізація задекларованих нововведень повинна зумовити трансформацію внутрішнього енергоринку та умов зовнішньої торгівлі, проте особливості кожного конкретного ринку енергії визначатимуть швидкість і напрямки цих змін [8].

У рамках участі в Енергетичному співтоваристві Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації: 1) Директиви 2003/30/ЄС стосовно сприяння використанню біопалива та інших відновлюваних видів палива для транспорту; 2) Директиви 2001/77/ЄС стосовно сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії на внутрішньому ринку електроенергії.

У межах цих зобов'язань Україні необхідно:

- розробити національні індикативні цільові показники споживання електроенергії з відновлюваних джерел енергії та запровадити моніторинг наслідків використання біопалива із урахуванням динаміки забруднення навколишнього середовища;

- проводити інформаційну політику щодо переваг використання біопалива та інших видів відновлюваних енергетичних ресурсів;

- забезпечити урядові гарантії пріоритетного доступу до мереж електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії;
- вдосконалити законодавчо–нормативне середовище для виробників електроенергії з відновлюваних джерел [9].

Перевагами від підписання Угоди для ринку енергетики з відновлюваних джерел енергії є:

- сприяння розвитку науково–технічного співробітництва у сфері відновлюваних джерел енергії та обміні інформацією з метою розвитку та удосконалення технологій у сфері ви-

робництва екологічно чистої енергії, її транспортування, постачання та споживання, відповідно до встановлених принципів, визначених, зокрема, в Угоді про співробітництво в галузі науки і технологій між ЄС та Україною;

- активізація застосування заходів щодо інформування споживачів енергії відносно переваг відновлюваних джерел енергії та отримання споживачами більш широкого доступу до енергетичних ресурсів, включаючи найбільш вразливі верстви населення;

- адаптація європейських норм із сертифікації та стандартизації обладнання, проміжної та кінцевої продукції, нормативів її виробництва та постачання кінцевому споживачу, комерційному та технологічному розвитку ринку відновлюваних джерел енергії України [9].

Угодою про асоціацію підтверджуються зобов'язання України щодо імплементації директив ЄС з енергетики, що формують системну основу для реформування ринку газу в Україні за європейським зразком. Реалізація відповідних реформ спричинить трансформацію внутрішнього ринку природного газу та умов зовнішньої торгівлі. Положення директивних документів спрямовані на забезпечення основних принципів функціонування ринку природного газу [9].

Результати аналізу програмних і стратегічних документів ЄС показують, що вагомою підставою і критерієм розвитку споживання енергії з відновлюваних джерел енергії в країнах ЄС є їх екологічні характеристики та кількісна оцінка скорочення викидів вуглекислого газу в атмосферу [8].

Підвищення енергетичної безпеки та ситуація, що склалася в забезпеченні підприємств авіаційного транспорту України природним газом, можуть бути вирішені завдяки використанню енергії з відновлюваних джерел енергії та за рахунок здійснення енергозберігаючих заходів. Це вимагає обґрунтування умов формування економічного механізму енергозбереження в авіатранспортних підприємствах.

Специфіка АТП як споживачів енергоресурсів пов'язана з їх участю в процесі економічної взаємодії з підприємствами інших галузей національної економіки, наприклад, сільськогосподарськими та підприємствами лісового господарства. У напрямі використання авіації в сільському і лісовому господарствах літаки і вертольоти застосовуються (не на комерційних умовах) для розпилення добрив, засобів боротьби зі шкідниками, гасіння пожеж, організації профілактичних заходів тощо. Варто відзначити, що при цьому літальні апарати не перестають залишатися забруднювачами навколишнього середовища, оскільки використовують традиційне паливо, яке забруднює атмосферу. Для посилення екологічної безпеки та активізації енергозбереження в АТП доцільно використовувати, особливо для потреб малої авіації, палива біологічного походження. Технічні розробки та обґрунтування вже використовуються не тільки в експериментальному порядку.

Однак вказаний вид енергозбереження не має масового використання на авіатранспорті, що пояснюється відсутністю економічного механізму.

Економічний механізм енергозбереження в авіатранспортних підприємствах – це інтегрована сукупність методичних, інструментарних та інституційних елементів забезпечення енергобезпеки АТП у діючих зовнішньому та внутрішньому середовищах його функціонування.

Умовами формування даного механізму виступають:

- наявність правового поля діяльності по енергозбереженню;
- наявність технічних розробок технологій енергозбереження.

Закономірності формування економічного механізму енергозбереження в АТП:

- економічна доцільність та вигідність використання енергозберігаючих технологій;
- дефіцит енергоресурсів;
- комерційна зацікавленість АТП у використанні дешевих альтернативних енергоресурсів;
- посилення екологічної безпеки господарської діяльності АТП.

На основі наведених закономірностей визначені такі критерії ефективності дії економічного механізму:

- 1) зниження рівня енергозалежності АТП;
- 2) приріст рентабельності діяльності АТП;
- 3) абсолютна та відносна економія енергетичних витрат;
- 4) зменшення суми податкових платежів;
- 5) зниження величини екологічного збитку.

Висновки

Таким чином, енергозбереження як вид економічної діяльності, пов'язаної з управлінням ресурсами підприємств, здійснюється на основі функціонування відповідного механізму. Наявність умов та об'єктивних закономірностей формування економічного механізму енергозбереження в АТП обумовлює необхідність розробки методичних підходів до забезпечення розвитку енергоефективного авіаційного транспорту в Україні. Зокрема, складовими елементами економічного механізму є методи стимулювання та діяльності з енергозбереження в АТП.

Список використаних джерел

1. Нефть и газ в современной экономике / Бурлака Г.Г., Поп Г.С.: НАН України; Ін-т биоорганической химии и нефтехимии; под ред. Н.С. Герасимчука. – К., 2004. – 296 с.
2. Лір В.Е., Письменна У.Е. Економічний механізм реалізації політики енергоефективності в Україні / В.Е. Лір, У.Е. Письменна; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208 с.: табл., рис.

3. Ukraine Economic Update. – World Bank. – 2006. – November; Impact of Gas Price Increase on the Economy of Ukraine in 2007. – SigmaBleyzer/ The Bleyzer Foundation. – 2006. – November.

4. Шерстюк Р.В. Механізм інноваційного розвитку нафтогазового комплексу: Монографія / Під ред. Г.Г. Бурлаки. – К.: «Освіта України», 2006. – 218 с.

5. Шубравська О. Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови для становлення в аграрному секторі економіки України. – Економіка України. – № 10 (587), 2010. – С. 63.

6. Трипольська Г.С. Агробіоенергетичний ринок України: монографія / Г.С. Трипольська; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 264 с.: табл., рис.

7. Закон України «Про електроенергетику» Верховна рада України, Закон від 16.10.97. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр>

8. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція/за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 552 с.: табл., рис.

9. Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною: наук. доп. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААНУ Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2013. – 98 с.

10. European Union. External Action. Ukraine. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://eeas.europa.eu/>

11. Сняк Ю.В. Энергосбережение и экономический рост // Проблемы прогнозирования, 1999. – №3. – С. 49–62.

12. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11.12.1997. Організація об'єднаних націй (ООН) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uarpravo.net/>

13. Договір до Енергетичної хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів від 17.12.94 [Електрон. ресурс] / Організація Об'єднаних Націй (ООН). – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/>

14. Закон України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 №1391–XIV [Електрон. ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

А.В. ЗАМРИГА,
здобувач, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Підприємництво як фактор стимулювання інноваційних процесів в аграрному секторі

У статті досліджено сутність поняття «підприємництво», наводяться основні позиції з даного питання різних вчених. Розглянуто різні організаційні форми підприємництва, які представлені в аграрному секторі, та визначена їхня роль в інноваційному процесі. Запропоновано ряд заходів, які сприятимуть розвитку підприємництва в аграрному секторі.

Ключові слова: новаторство, підприємництво, інновації, інноваційний процес, організаційні форми підприємництва, аграрний сектор.

А.В. ЗАМРИГА,
соискатель, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

Предпринимательство как фактор стимулирования инновационных процессов в аграрном секторе

В статье исследована суть понятия «предпринимательство», приводятся основные позиции по данному вопросу разных ученых. Рассмотрены различные организационные формы предпринимательства, представленные в аграрном

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

секторе, и определена их роль в инновационном процессе. Предложен ряд мероприятий, которые будут способствовать развитию предпринимательства в аграрном секторе.

Ключевые слова: новаторство, предпринимательство, инновации, инновационный процесс, организационные формы предпринимательства, аграрный сектор.

This paper investigates the essence of the concept of «entrepreneurship» are the main positions on the issue of different scientists. The different organizational forms of business are presented in the agricultural sector and determined their role in the innovation process. A number of measures to promote the development of entrepreneurship in the agricultural sector.

Keywords: innovation, entrepreneurship, innovation process, organizational forms of business, agriculture.

Постановка проблеми. Все більш активну, значну, а інколи й вирішальну роль в інноваційних процесах відіграє підприємницький сектор – великі корпорації та малий бізнес, транснаціональні гіганти і нові молоді лідери наукоємного бізнесу.

Значна частка наукових досліджень у розвинутих країнах належить великим корпораціям. Поряд із цим малий бізнес реалізує половину інновацій і майже 100% радикальних інновацій. З погляду ефективності інноваційного процесу абсолютизація малого і великого підприємництва є невідповідною, оскільки вони обидва мають істотні переваги і недоліки.

Формування нових підприємницьких структур продовжується і в аграрному секторі України. Вони відіграють помітну роль у процесах створення, впровадження і поширення інновацій, інвестують у людський капітал і в деяких випадках в інфраструктуру сільських територій. Складність і суперечливість формування підприємницьких структур в аграрному секторі, його важливість для інноваційного процесу обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню проблем, пов'язаних з підприємництвом, присвячені чисельні роботи зарубіжних вчених, а саме Ф. Кене, А. Сміта, Р. Кантільона, Й. Шумпетера, П. Друкера та ін. Різноманітні аспекти підприємництва в аграрному секторі викладені у працях вітчизняних вчених – аграрників М. Маліка, О. Шпикуляка, П. Саблука та ін. Науковці досліджують сутність, функції, види підприємництва, необхідні умови для його розвитку. Проте, незважаючи на велику кількість дослідницьких розробок, залишаються недостатньо розкритими питання ролі та ефективності підприємництва та його різних організаційних форм в інноваційному процесі, умов розвитку підприємництва.

Метою статті є дослідження сутності та ролі різних організаційних форм підприємства в інноваційному процесі аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Сучасне уявлення про підприємця та його функції склалося в серединні ХХ ст. Значну роль у становленні сучасного погляду на підприємницький процес і на функції підприємця відіграли роботи Й. Шумпетера, П. Друкера, Р. Хізріча. На сьогодні підприємець – це, перш за все, новатор, людина, яка шукає нові можливості або (і) створює їх. Й. Шумпетер уперше визначив інновації головним елементом функціональної характеристики підприємництва. На його думку, підприємець – господарський суб'єкт, функцією якого є здійснення нових комбінацій, які виступають як його активний елемент, що дає підстави вважати підприємця центральною фігурою економічного розвитку. Підприємець «...є рушійною силою реорганізації економічного життя...» [1]. Він називає нововведення новою комбінацією факторів, які можна реалізувати у п'яти сферах:

1) виготовлення нового блага, нової якості існуючого блага;

2) впровадження нових методів виробництва, в основі яких не обов'язково може бути наукове відкриття, нових способів комерційного використання відповідних товарів;

3) освоєння нових ринків збуту;

4) вихід на новий ринок сировини;

5) проведення відповідної реорганізації, що передбачає, наприклад, забезпечення (зміцнення) монопольного становища за рахунок іншого підприємства. Перелічені фактори є найбільш дієвими сферами підприємництва.

У теоретичному аспекті роль і суть підприємництва ґрунтується саме на розумінні його новаторської функції. За допомогою таких засобів, як інновації, підприємець руйнує рутину, задовольняючи свої потреби та інтереси, формує нові суспільні потреби, є центральною фігурою на ринку, постійно змінюючи попит і пропозиції, перетворюючи ринок у динамічну структуру, забезпечуючи економічний прогрес. Прибічники політичної економії та неокласичної економічної думки не ставили підприємця в центр економічного розвитку, бо використовували статичні методи аналізу. А розгляд Й. Шумпетером явищ у динаміці дав підстави для розуміння ролі підприємця як ключової.

Продовжуючи ідеї Й. Шумпетера, П. Друкер стверджує, що «нововведення є особливим інструментом підприємця, засобом, за допомогою якого він використовує зміни як сприятливу можливість для реалізації своїх планів у сфері бізнесу та послуг...» [2]. Завданням підприємця є цілеспрямований пошук джерел нововведень, а також змін та їхніх ознак, які вказують на можливість досягнення успіху. Роботу підприємця він визначає як максимізацію можливостей, пріоритет ефективності над продуктивністю праці: результатів можна досягти шляхом використання можливостей, а не шляхом вирішення проблем. Людина, що береться за вирішення проблем, не є підприємцем, бо це є тільки відновлення норми. П. Друкер називає сім джерел інноваційних можливостей: несподіванка, невідповідність, інновація внаслідок потреби технологічного процесу, зміни у структурі галузі промисловості не усвідомлені всіма, демографічні зміни, зміни сприйняття настроїв і значень, нові знання.

У кризових ситуаціях, коли різко зростає підприємницька активність, підприємці використовують усі можливі джерела інновацій. Перші чотири джерела інноваційних можливостей знаходяться в конкретному підприємстві і є найбільш імовірними та доступними для реалізації.

Найбільш вагомим джерелом інноваційних можливостей у сільськогосподарській сфері, на думку таких науковців, як М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко та ін., є невідповідність. Сільські підприємці, використовуючи невідповідність економічних умов виробництва сільськогосподарської

продукції та її реалізації переробним підприємствам, стали створювати власну переробну базу: міні-заводи з переробки молока, м'яса, овочів, фруктів, насіння соняшнику, знаходять нові ринки реалізації виробленої продукції, зокрема у свіжому вигляді.

Застарілі технології виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, відсутність необхідних матеріальних коштів зумовили різні форми залучення підприємцями іноземного капіталу. Розширення особистих присадибних господарств населення є також результатом використання невідповідності. Невідповідність стану матеріально-технічної бази виробників сільськогосподарської продукції їхнім фінансовим можливостям зумовила появу нової форми підприємницької діяльності – машинно-технологічні станції. Демографічні зміни на базі соціально-економічних перетворень на селі стали джерелом інновацій – нових форм організації підприємницької діяльності.

Р. Хізріч визначає підприємництво як «процес створення чогось нового, що має вартість, а підприємець – це людина, що витрачає на це весь необхідний час і сили, бере на себе весь фінансовий, психологічний і соціальний ризик, одержуючи в нагороду гроші і задоволення досягнутим [3].

Відповідно до вітчизняного законодавства підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4].

Україна має давні традиції розвитку підприємництва, які необхідно враховувати на сучасному етапі його формування. Слід згадати документ, що регулював у тому числі і підприємницьку діяльність, – правовий кодекс «Руська правда» (XI ст.), в якому особлива роль відводилася приватній власності людини. Розвивалось ремесло (ткацтво, пошиття одягу, бондарний промисел). Особливою формою організації підприємництва була кооперація. Функціонували кредитні, позичковоощадні, споживчі, будівельні, закупівельні товариства, збутові, з переробки сільськогосподарської продукції, трудові й виробничі артілі. Набули розвитку артілі як форма товариства добровільно об'єднаних працівників. Економічне становище землеробських артілей було значно кращим порівняно із розрізненими господарствами. Артілі не тільки збільшували посівні площі, а й запроваджували нові культури, насаджали ліси, своєчасно виплачували позики.

Незважаючи на те що в колишньому Радянському Союзі підприємництво офіційно не визнавалося, воно все ж реально мало місце. Достатньо згадати про підприємців – керівників сільськогосподарських підприємств, які займалися не тільки виробництвом і реалізацією продукції, а й розвивали соціальну інфраструктуру. Саме завдяки особистим підприємцям вони одержали державне фінансування, подолавши опір чиновників.

Підприємницька діяльність відбувається в певних організаційних формах. Вибір форм організації підприємницької діяльності визначається сферою діяльності, перевагами і недоліками відповідних форм, наявністю грошових коштів. Ринкова економіка передбачає плюралізм підприємницьких форм, заснованих на конкуренції, яка є стимулюючим фактором розвитку. «Плюралізм підприємницьких форм» можна трактувати, як з точки зору розміру підприємств (малі, середні й великі

– виходячи з чисельності зайнятих та обсягу виробництва), так і організаційно-правової форми господарювання (господарські товариства, виробничі кооперативи, державні й муніципальні, приватні підприємства, фермерські господарства).

Перехід аграрного сектору до ринкової економіки зумовлює, перш за все, реформування відносин власності й формування на цій основі нових підприємницьких структур.

В аграрному секторі продовжуються трансформаційні процеси на рівні підприємницьких структур, у результаті чого реально почали формуватися три основні їх типи:

- невеликі особисті та фермерські господарства;
- середні, в основному приватні підприємства, господарські товариства та розширені за рахунок оренди земельних паїв фермерські господарства;
- великі сільськогосподарські підприємства, переважно корпоративного типу, які широко застосовують оренду землі та майна.

Проте не всі організації можна віднести до підприємницьких. На нашу думку, критерієм віднесення організацій до підприємницьких є нововведення в техніці, технології, організації, управлінні і незалежно від розмірів організації і терміну створення. Наприклад, на етапі створення селянські (фермерські) господарства є підприємницькими. В подальшому без новаторських дій такі господарства приречені на рутину і не можуть бути віднесені до підприємницьких. Це повною мірою стосується великих господарств. Функції по комбінації факторів виробництва, які щорічно здійснюють господарі чи керівники підприємства, не є підприємницькими, бо це не забезпечує розвитку, прогресу. Як приклад сільського підприємця Й. Шумпетер наводить сільського господаря-багатія, який здійснює сільське господарство, торгує худобою, утримує пивоварню, заїжджий двір і крамницю. Сільського багатія не можна було б назвати підприємцем, якби він займався звичною діяльністю, тобто вів селянське господарство за звичними правилами.

Новаторська функція підприємництва дає змогу бачити відмінності між підприємцями і господарниками, між підприємцями і не підприємцями організаційними структурами. У науковій літературі щодо цього є різні точки зору. Англійські вчені пов'язують підприємництво з новими малими підприємствами, німецькі – з великими та власністю, вітчизняні – як зі створенням нових підприємств, так і існуючими і власністю.

Динамічність (рух у певному напрямі, визначеному споживачами) сільськогосподарських підприємств різних форм власності є основною ознакою віднесення їх до підприємницьких і на практиці проявляється у збільшенні їх частки на ринку, в тому числі за рахунок поєднання сільськогосподарського виробництва з іншими видами діяльності. Для забезпечення мікродинамічних процесів недостатньо мати капітал, робочу силу та керівника. Підприємства, в яких новаторство вже не є основною функцією, можуть існувати, одержувати прибуток, виживати деякий час за рахунок розмірів і фінансової сили. В результаті вони програють конкурентну боротьбу, і частка їх на визначеному ринку постійно зменшується.

Через відсутність новаторства до підприємницьких не можна відносити всі особисті підсобні господарства населення, які займаються виробництвом сільськогосподарської

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

продукції, хоча вони є приватними і малими за розмірами. Діяльність їх спрямована на самозабезпечення сільської сім'ї, а реалізація надлишків продукції здійснюється внаслідок відомих причин за цінами, нижчими, ніж витрати.

На сьогодні у вітчизняному аграрному секторі склалася ситуація, за якою невеликими за розмірами особистими господарствами виробляється значна частина молока, м'яса, овочів, плодів та ягід. У той же час світові тенденції розвитку аграрного сектору свідчать про концентрацію виробництва та зосередження його на великих підприємствах. Тому підносити роль дрібних селянських господарств як виробників конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції немає підстави. Про постійність новацій, залучення нових технологій, кредитних ресурсів тощо в таких господарствах не можна вести мови, хоча деякі з них реально можуть стати підприємницькими структурами, зокрема фермерські господарства. Для таких господарств доцільне поєднання сільськогосподарської діяльності з іншими її видами, їхня інтеграція. Це може бути поєднання сільського господарства з переробною сферою і збутом, з туристичною діяльністю, коли фермер задовольняє послуги туристів у своєму господарстві, розвитком ремісництва і надання послуг. Важливе місце слід відводити збуту продукції: це питання якості, налагодження і підтримання прямих контактів зі споживачами, поєднання різних каналів збуту на фермі, на ринку, постачання додому, ресторанам, різним організаціям, поштою, створення колективних збутових структур. Тобто основу підприємницької діяльності має становити принцип «максимізації доходів підприємця».

З концентрацією виробництва і зосередженням його на великих господарствах зменшуватиметься кількість господарств при збільшенні тих, де зростатимуть доходи від не-сільськогосподарської діяльності.

В останні роки в кожному регіоні України створюються великі агропромислові формування, які займаються як виробництвом, так і переробкою сільськогосподарської продукції, а також реалізацією продукції переробки. Такі формування виникають на приватній власності, мають значні площі орендованих сільськогосподарських угідь, є базою, полем діяльності для розвитку підприємництва, нових комбінацій факторів і нових технологій, продуктивнішої техніки, новацій в організації та управлінні виробництвом, розвитку нових сфер діяльності із залученням кредитних ресурсів та інвестицій. Продукція таких формувань є конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Великі агропідприємства здебільшого здійснюють інноваційну діяльність шляхом адаптації технологічних рішень, розроблених іноземними фірмами або організаціями, що пояснюється насамперед значною капіталомісткістю проєктів, глибиною технологічного відставання, неконкурентоспроможністю вітчизняних розробок. Агрохолдинги впроваджують процесні інновації переважно в рослинництві, тваринництві та управлінні. Так, застосування нульової технології в корпорації «Агро-Союз» дало такі результати:

- на 90% зменшився парк сільськогосподарської техніки;
- на 70% скоротилися витрати паливно-мастильних матеріалів;
- на 80% скоротився час обробітку посівної;

- на 30% скоротилися витрати добрив;
- зменшилися трудовитрати;
- вдвічі підвищилась урожайність;
- підвищено на 10% вміст білка в зерні;
- підвищився вміст гумусу на 0,1% [5].

Собівартість продукції, вирощеної за такою технологією, відповідатиме світовим показникам, а отже буде конкурентоспроможною.

Застосування інноваційних технологій у молочному тваринництві (технологія безприв'язного утримання і годівлі із застосуванням змішаного раціону протягом року) дало змогу корпорації досягти таких результатів: середня продуктивність на корову становить понад 9 тис. л молока на рік (показники якості молока: жирність – 3,7%, білок – 3,3%, соматичні клітини 110–120 тис./мл. бактеріальна засміченість – 2–4 тис. клітин/мл).

Важливе місце в діяльності великих агропідприємств посідають комп'ютерні інформаційні технології, супутниковий зв'язок. Значну роль у реалізації потенціалу великих агропідприємств відіграють продуктові інновації. Це насамперед нові сорти і гібриди рослин, завдяки яким можна одержувати 30–35% приросту врожайності за умови технологічного забезпечення і сприятливих погодних умов.

Дослідження засвідчили, що з формуванням потужних агроутворень значною мірою активізувалась інноваційна діяльність в аграрному секторі. Проте реальний рівень розвитку інноваційної діяльності та впровадження інноваційних технологій в аграрних підприємствах України не відповідає світовим стандартам. Згідно з оцінками міжнародних експертів, аби окрема галузь країни була конкурентоспроможною на світовому ринку, частка інноваційно активних підприємств має становити не менше 30%. На сьогодні в Україні існує більш ніж десятиразовий розрив між бажаною та дійсною питомою вагою інноваційно активних аграрних підприємств.

Висновки

Отже, великі аграрні підприємства відіграють провідну роль в інноваційних процесах аграрного сектору. Це насамперед пов'язано з ресурсними можливостями підприємств, адже розробка, впровадження, поширення інновацій потребує кваліфікованих кадрів, обладнання, коштів. Також необхідних запас міцності та ліквідності, яким рідко володіють малі і середні підприємства. Тому рівень і результативність інноваційної діяльності великих аграрних підприємств значно перевищують показники інших категорій господарств.

Формування підприємницьких організаційно-правових структур в аграрному секторі є складним і суперечливим. З одного боку, специфічна соціальна спрямованість багатокладності в підприємницькій діяльності, що лежить в основі різних соціально-і економічно-домінуючих господарських формувань, побудованих на відносинах власності, є основним фактором розвитку агробізнесу. З іншого боку, щоб суб'єкти підприємницької діяльності агропромислового виробництва мали можливість реалізовувати свої функції, необхідно забезпечити правові, організаційні, економічні, соціальні умови, що відповідають вимогам ринку. Тому для розвитку в аграрному секторі підприємництва необхідно сформувати відповідне підприємницьке середовище. Сис-

тема умов розвитку підприємництва має складатися з таких блоків: приватна власність, економічні свободи, економічні стимули, конкурентні ринки, обмежене втручання держави. Саме такі умови забезпечать успіх підприємству та гідне місце в інноваційних процесах аграрного сектору.

Список використаних джерел

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Шумпетер Й.А. – М.: Прогресс, 1982. – С. 174.

2. Друкер П. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы / Друкер П. – М.: Прогресс, 1992. – С. 30.

3. Хизрич Р. Предпринимательство или как вести собственное дело / Р. Хизрич, М. Питерс; пер. с англ. – М.: Прогресс-Универ, 1992. – Вып.1. – 162 с.

4. Господарський кодекс України. Коментар основних положень / Упоряд. С.О. Теньков. – К.: Літера ЛТД, – 2006. – С. 29.

5. Чабан В.Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора / В.Г. Чабан // Економіка АПК. – 2006. – №7. – С. 68–72.

О.А. БЛИК,

аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет

Акціонерні товариства: сутність, становлення та проблеми розвитку

У статті розглянуто сутність акціонерних товариств, особливості, що зумовлюють специфіку їх юридичного статусу, переваги та недоліки цієї форми господарювання, становлення акціонерних товариств в Україні та їхні проблеми. Запропоновано основні напрями вдосконалення управління державними пакетами акцій, де має місце значна кількість невирішених питань.

Ключові слова: господарські товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, командитні товариства, акціонерні товариства, акціонерна компанія, корпорація, акції, акціонерний капітал.

А.А. БЕЛИК,

аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет

Акционерные общества: сущность, становление и проблемы развития

В статье рассмотрена суть акционерных обществ, особенности, обуславливающие специфику их юридического статуса, преимущества и недостатки этой формы хозяйствования, становление акционерных обществ в Украине и их проблемы. Предложены основные направления совершенствования управления государственными пакетами акций.

Ключевые слова: хозяйственные общества, общества с ограниченной ответственностью, командитные общества, полные товарищества, акционерные общества, акционерные компании, корпорация, акция, акционерный капитал.

О.А. БИЛЮК

postgraduate of Kyiv National University of Trade and Economics

Joint stock companies: the nature, formation and problems of development

The article deals with the essence of joint stock companies that determine the specificity of their legal status, advantages and disadvantages of this form of management, the establishment of joint stock companies in Ukraine and their problems. The basic directions of improving the management of state owned shares.

Keywords: business partnerships, limited liability companies, limited partnerships, general partnerships, joint stock companies, joint stock company, corporation, share, share capital.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України в інноваційно-інвестиційному напрямі значно залежить від становлення та ефективного функціонування корпоративного сектору. В Україні корпоративний сектор сформувався не внаслідок залучення додаткових фінансових ресурсів, а в результаті перерозподілу державної власності після прийняття Закону України «Про приватизацію державного майна». Належний розвиток корпоративних відносин в Україні нині призведе до прискореного зростання економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженням корпоративного сектору приділялася значна увага як зарубіжними вченими, такими як І. Ансофф, В. Бочаров, С. Рось, І. Гурков, І. Брей, Я. Функ, так і вітчизняними, серед яких слід виділити М. Білик, І. Бланк, В. Євтушевського, Д. Задихайло, М. Грінчину, О. Кавтиш, А. Поважного, О. Рудченка, В. Суторміну, В. Федосова, І. Чугунов та інших.

Мета статті. Дослідити сутність, становлення проблеми розвитку акціонерних товариств в Україні та запропонувати напрями їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Акціонерне товариство (АТ) – це товариство, яке має статутний капітал, поділений на певну кількість акцій однакової номінальної вартості, і за зобов'язаннями відповідає тільки майном товариства. Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариств лише в межах належних їм акцій.

Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» дещо уточнена сутність господарського товариства що визначається як товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями [1].

У вітчизняних законодавчих актах і нормативних документах поширена назва «акціонерне товариство», синонімами цієї назви за кордоном є «акціонерна компанія» або корпорація.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Із визначення сутності акціонерного товариства випливають його особливості, що зумовлюють специфіку їх юридичного статусу: акціонерне товариство є господарською організацією корпоративного типу, різновидом господарського товариства; належить до товариств – об'єднань капіталів, у яких майнові елементи домінують над особистими (для участі в акціонерному товаристві досить зробити майновий внесок – оплатити акцію, а персональна участь – трудова, в управлінні справами товариства – зазвичай є необов'язковою); статутний капітал акціонерного товариства має акціонерну природу, формується шляхом емісії та продажу акцій фізичним та/або юридичним особам; акціонерне товариство має публічний статус емітента цінних паперів (акцій, облігацій), воно є юридичною особою, яка від свого імені випускає акції і зобов'язується своєчасно виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску; фізичні та юридичні особи, які придбали акції акціонерних товариств, набувають статус акціонерів, права і обов'язки яких визначаються законом; обмеження відповідальності акціонерів (вони відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій) [2, с. 242].

Слід підкреслити, що акціонерне товариство – основна форма організації великих та середніх підприємств, капітал яких формується від продажу акцій та інших цінних паперів. Їх покупці мають різний статус залежно від виду придбаного цінного паперу. Якщо покупці акцій стають пайовиками акціонерного товариства, то покупці облігацій – його кредиторами. При створенні невеликих підприємств у більшості країн переважно застосовується форма товариств з обмеженою відповідальністю. Розрізняють акціонерні товариства таких типів: державні, змішані, комерційні та некомерційні; публічні та приватні; національні; іноземні та міжнародні; материнські; дочірні та холдинги тощо. Нині відсутня єдина думка щодо періоду виникнення акціонерних товариств. Ряд дослідників вважають, що акціонерні товариства виникли в період первісного нагромадження капіталу, зокрема в 1594 році було засновано голландську Ост-Індійську компанію. На думку інших дослідників, колоніальні компанії були акціонерними компаніями лише за назвою. Вони вважають, що перші акціонерні товариства були створені в Англії в кінці XVII ст. [3, с. 35]. Поширеним твердженням є те, що на американському континенті акціонерні товариства почали виникати наприкінці XVIII ст. [4, с. 114]. Ця організаційно-правова форма підприємства була запозичена в Англії. Разом із першими акціонерними товариствами в Америці з'явилися і «бульбашкові компанії», засновники яких мали ту саму мету, що й їх англійські «колеги», – привласнити кошти, зібрані в процесі підписки на акції, і залишити передплатників напризволяще.

Поява акціонерних товариств пов'язана з розвитком і вдосконаленням продуктивних сил. Основна причина виникнення акціонерних товариств полягає в протиріччі між зростаючим обсягом виробництва та обмеженими розмірами індивідуального капіталу [5, с. 15]. Вказані причини змушують підприємців укладати угоди про заснування акціонерних товариств і мобілізацію капіталів. Завдяки випуску (емісії) акцій акціонерні товариства знайшли свій прояв на початковому етапі також і в банківській сфері. Так, перший акціонерний банк був організований у 1694 році в Англії. Однак слід підкреслити, що до 30-х років XIX ст. акціонерні товариства були поодинокими, і

лише з переростанням продуктивними силами вузьких меж індивідуальної капіталістичної власності розвиток акціонерних товариств стає економічно неминучим.

Першою російською акціонерною компанією вважається російська торговельна компанія в Константинополі, заснована в 1757 році, її капітал становив 200 акцій номінальною вартістю 500 рублів кожна. Розподіл акцій був проведений таким чином: одну половину акцій розподілили між засновниками, а другу було виставлено на відкриту передплату для всіх бажаючих. За таким же принципом згодом створювалися й інші російські акціонерні товариства [6].

Акціонерні товариства ініційовані купцями з метою акумулювання коштів для фінансування дорогих міжнародних перевезень товарів, згодом поширилась і у виробничій сфері, адже зростання промислових підприємств потребувало нових методів організації управління та фінансування. Децю пізніше з'явилися промислові корпорації.

Так, перші потужні промислові корпорації з'явилися у США в XIX ст. Зокрема, компанію «Стандарт Ойл» було створено у 1870 році, її засновниками були брати Джон і Уільям Рокфеллери та ще три бізнесмени. На той час компанії Рокфеллерів належало не більше 10% нафтопереробки країни, але вже в 1879 році корпорація контролювала 90–95% нафтопереробки, а її капітал зріс з \$1 млн. до \$70 млн. У 1882 році нафтова компанія «Стандарт Ойл» стала першою монополією в промисловості і першою сучасною великою корпорацією.

Слід підкреслити відмінності щодо темпів виникнення акціонерних товариств у різних країнах та періодах. Надзвичайно швидким темп їх формування був характерним для останньої третини XIX ст. Так, якщо у Німеччині наприкінці 70-х років існувало до 460 акціонерних товариств, то уже на початку XX ст. їх нараховувалось понад 5 тисяч. В Росії на початку 20-х років XX ст. функціонувало майже 2,5 тис. акціонерних товариств.

Значимість акціонерних товариств проявляється в тому, що нині у розвинутих країнах світу кожна велика і навіть середня компанія існує в акціонерній формі. Як організаційно-правова форма акціонерні товариства широко використовуються також при утворенні та експансії міжнародних монополій. Так, американська нафтова корпорація «Мобіл корпорейшн» має понад 500 філіалів і дочірніх компаній більш як у 100 країнах світу.

Досить розповсюдженою формою організації підприємницької діяльності у всьому світі акціонерні товариства стали завдяки таким їх перевагам:

- можливість великої концентрації капіталу для реалізації ефекту масштабу виробництва, впровадження великих інноваційних проектів, програм тощо;
- залучення додаткового капіталу на основі додаткової емісії акцій та облігацій;
- простота вступу та виходу з АТ шляхом продажу (відчуження) акцій;
- стабільність майнової бази акціонерного товариства, оскільки на неї, як правило, не впливає вихід акціонера з акціонерного товариства (це відбувається шляхом відчуження акцій іншим способом, що не призводить до зменшення майнової бази товариства);
- необмежений життєвий цикл АТ, оскільки зміни власників або диверсифікація, зростання або скорочення капіталу не означають зміни його організаційно-правової форми;

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– можливість застосування в різних сферах та видах економічної діяльності (банківська, страхова, інвестиційна діяльність, промисловість, тощо) та в усіх секторах економіки – державному, комунальному, приватному, а також створення змішаних акціонерних товариств;

– відсутність обов'язкової персональної участі акціонерів у діяльності акціонерного товариства, що полегшує участь у ньому і відповідно дозволяє залучати нових акціонерів і їх кошти;

– залучення до участі у публічних акціонерних товариствах широких верств населення і відповідно – розподілу прибутку акціонерного товариства між ними;

– можливість зменшення ризику портфельних інвесторів за рахунок вкладення капіталу в різні АТ; та обмеженості ризику акціонера розміром сплачених за акції коштів;

– розділення функцій володіння та управління як основи зростання якісного рівня менеджменту шляхом залучення до управління АТ осіб, які не є його учасниками;

– розмежування сфер компетенції органів АТ;

– можливість перехресного володіння частками майна партнерів АТ для здійснення взаємовпливу на розвиток підприємств;

– гласність і прозорість виробничо–господарської діяльності;

– публічність, вирішення соціальних проблем (у тому числі на основі залучення акціонерів до управління, а також за рахунок їх освітньої діяльності);

– можливості укладення міжнародних контрактів (як наслідок, розуміння іноземними партнерами специфіки роботи АТ);

– використання форми АТ у процесі роздержавлення і приватизації;

– можливість здійснення контролю над АТ завдяки володінню контрольним пакетом акцій (для стратегічного інвестора), не витрачаючи кошти на придбання всіх акцій товариства [7, с. 465].

Вказані вище переваги акціонерної форми господарювання можна об'єднати у три групи: фінансові, економічні та соціальні:

Поряд з перевагами акціонерним товариствам притаманно також чимало негативних рис, що зумовлює необхідність державного регулювання з метою зменшення небезпечних для суспільства їх проявів. До негативних рис, притаманних акціонерним товариствам, слід віднести:

– реєстрація статуту АТ пов'язана з бюрократичними процедурами (можливості зловживання);

– наявність різноспрямованих інтересів різних груп акціонерів (конфлікти інтересів);

– складні механізми управління внаслідок співіснування колегіальних (збори акціонерів, спостережна рада, правління тощо) та «звичних» лінійних, функціональних й інших адміністративних органів управління

– широкі можливості для бюрократизації систем управління та прийняття управлінських рішень;

– домінування орієнтації на маніпулювання «портфелем» інвестицій;

– значні втрати на забезпечення функціонування АТ (робота з акціонерами, акціями тощо), існування необґрунтованих витрат (наявність зловживань) на утримання зайвого штату з надвисокими окладами, «створення іміджу» тощо

(форма бізнесу дозволяє уникати особистої відповідальності за сумнівну діяльність);

– важкий податковий тягар (оподаткування прибутку АТ і дивідендів окремих акціонерів), відрахування до пенсійного, страхового фондів тощо;

– невідповідність (часто) реальної і ринкової вартості акцій (особливо в умовах нерозвиненого фондового ринку);

– ігнорування інтересів меншості акціонерів при прийнятті управлінських рішень;

– обмеженість впливу окремих акціонерів на діяльність АТ (у тому числі внаслідок недостатньої обізнаності про свої права та обов'язки, а також байдужості щодо справ АТ);

– втрата конфіденційності щодо своєї діяльності та складність ліквідації;

– складність та тривалість їх створення, особливо для публічних (відкритих) акціонерних товариств;

– значні вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та складність реєстрації його зміни;

– відчуження акціонерів від управління акціонерними товариствами з причини можливості формування виконавчого органу з найманих працівників і не обов'язковості персональної участі в них акціонерів;

– тяжіння до монополізму;

– можливість здійснення контролю над АТ завдяки володінню контрольним пакетом акцій, якщо такий контроль здійснюється на шкоду АТ та його акціонерам;

– значний, часто надлишковий, ступінь державного регулювання діяльності товариства [10, с. 238].

Ефективне функціонування акціонерних товариств визначається чинниками, що зумовлені самою сутністю акціонерного товариства та умінням вести їх господарську діяльність [11, с. 26]. Чинники, що мають місце, доцільно об'єднати у дві групи.

До першої групи чинників відносяться: ступінь правової захищеності прав акціонерів від некоректних дій управляючих, наявність реальної можливості контролю господарської діяльності та управління з боку акціонерів.

До другої групи чинників відносяться: скорочення витрат виробництва, підвищення якості виробів, що випускаються, оптимальна маркетингова політика, що впливає на ефективність діяльності будь-якої виробничої чи комерційної структури [11, с. 27].

Планівне становище акціонерних товариств у світі є наслідком впливу на бізнес як зовнішніх чинників (історичних передумов розвитку світового господарства), так і внутрішніх економічної та правової природи самого акціонерного товариства).

Тенденції формування і функціонування акціонерних товариств майже повністю відображають закономірності розвитку світового виробництва. У цьому полягає їх універсальність: акціонерне товариство як форма організації бізнесу отримала розвиток завдяки об'єктивним умовам розвитку світового господарства та завдяки своїм якостям змінюється відповідно до змін середовища свого існування.

Серед рушійних сил розвитку та поширення акціонерних товариств виділяють суперечності приватної власності – між безмежною потребою у зростанні грошових ресурсів та обмеженими можливостями їх задоволення у одній групі осіб.

Зростання кількості АТ було зумовлено формуванням і подальшим вдосконаленням законодавчих актів, що регулю-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

вали їх діяльність, що призвело до виокремлення галузі – акціонерного права.

Одним з перших акціонерних актів був англійський закон 1720 року «Про бульбашкові компанії», що забороняв діяльність акціонерних компаній, створених «на шкоду та розорення добрих підданих її величності». Поява такого закону зумовлена необхідністю припинити численні фінансові порушення, що з'явилися після винаходу акціонерної форми організації підприємств. Зокрема, поширились випадки фіктивного засновництва, коли засновники збирали за передплатою на акції гроші для власного збагачення, без наміру створити реально працююче АТ.

Згодом і в інших країнах почалося формування акціонерного законодавства. Нині розвинені країни ринкової економіки мають досить великі за змістом акціонерні закони. Наприклад, у Німеччині у 1965 році було прийнято акціонерний закон, в якому понад 400 статей, у Великій Британії діє закон 1985 року «Про компанії», що включає 747 статей, у США функціонує федеральний закон 1991 року «Про підприємницьку корпорацію», який охоплює майже 200 статей і крім нього діють також окремі закони штатів.

Отже, правову основу створення і функціонування АТ у кожній країні визначено спеціальними законодавчими актами. Дослідження формування і функціонування АТ свідчить про наступне: Британські компанії створюють відповідно до законів про компанії (1948, 1967 та 1985 років, остання редакція), причому компанія має бути зареєстрована в бюро їх реєстрації. У Великій Британії формувались компанії двох типів: приватне акціонерне товариство та публічне акціонерне товариство. [12]. Приватне – аналогічно закритому АТ, яке хоч і передбачає випуск акцій, але вільна передплата на них не відбувається; кількість учасників обмежена від двох до 50 осіб. Публічне АТ – аналогічне відкритому АТ, кількість учасників може бути не менше семи. В країнах з ринковою економікою отримали розвиток різні форми господарських товариств. Так, у Німеччині у формі публічних АТ діють в основному великі підприємства, що потребують залучення акціонерного капіталу. Більшість юридичних осіб зареєстровано як товариства з обмеженою відповідальністю, оскільки процедура їх заснування і державне регулювання діяльності більш сприятливі, ніж для АТ. Для заснування АТ необхідно щонайменше п'ять акціонерів та мінімальний розмір статутного капіталу 100 тис. марок (для товариства з обмеженою відповідальністю – 50 тис. марок).

У Франції існують дві форми комерційних підприємств – товариство з обмеженою відповідальністю і так зване анонімне товариство. Товариство з обмеженою відповідальністю не може мати більше як 50 учасників, тому така форма розповсюджена на невеликі і середні підприємства, мінімальний їх статутний капітал – 50 тис. франків. Для створення великих підприємств обирають анонімне товариство (аналогічно відкритому АТ) де мінімальний статутний капітал – 250 тис. франків, а мінімальна кількість акціонерів – не менше семи.

В Італії також основними формами підприємства є товариство з обмеженою відповідальністю, мінімальний статутний капітал якого 20 млн. лір і акціонерне товариство мінімальний статутний капітал якого у 10 разів більший [11, с. 8].

Для України акціонерна форма товариства є порівняно новою. В умовах ринкової економіки розвиток акціонерних

товариств набув особливого значення, оскільки саме завдяки їм формується ринкове середовище та в значній мірі розв'язується проблема зайнятості населення.

В Україні акціонерні товариства вперше виникли в 1988 році, коли здійснено спроби формувати акціонерні відносини в рамках державного сектору СРСР. Ця спроба була здійснена через випуск акцій трудового колективу і акцій підприємства та закріплена постановою Ради Міністрів СРСР «Про випуск підприємствами й організаціями цінних паперів у жовні 1988 року». Слід підкреслити, що хоча випуск вказаних акцій в Україні і розпочався, але вони не набули значного поширення, і в 1992 році він закінчився. Щоправда, обіг таких акцій дозволявся аж до 1996 року.

Правовою основою розвитку акціонерних товариств був Закон України «Про господарські товариства», прийнятий у 1991 році. Він визначав акціонерне товариство як самостійну форму діяльності і закріпив правові основи його створення і функціонування, що діяло до прийняття нового закону «Про акціонерні товариства» у 2008 році.

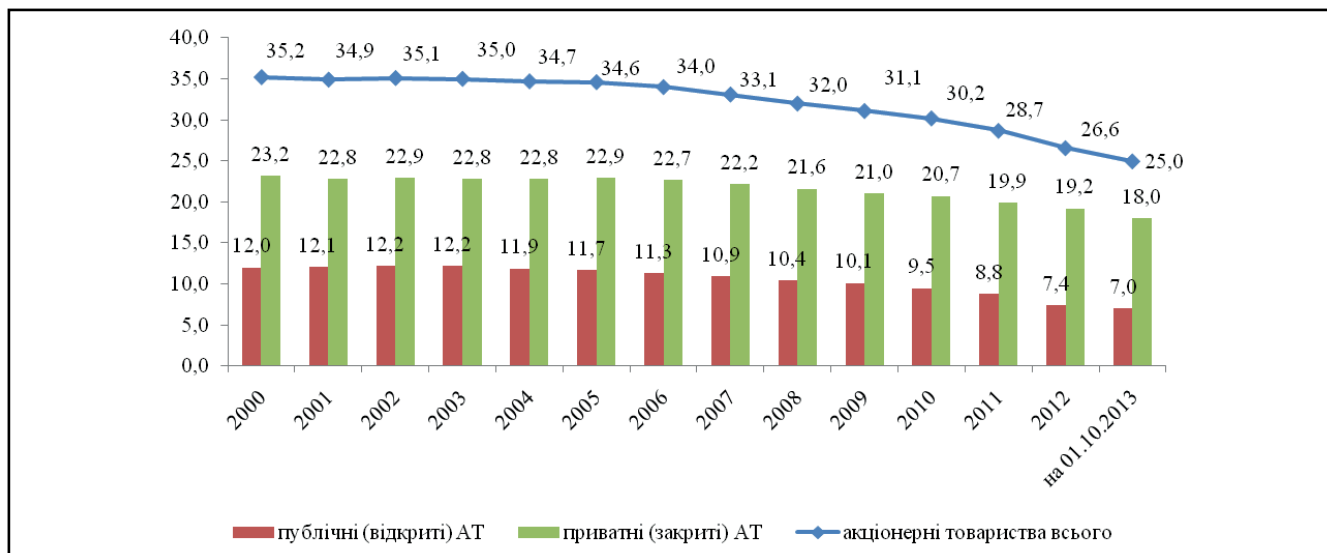
Правову основу інших господарських товариств нині визначають Господарський кодекс законів України «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» [1].

У процесі трансформації адміністративної економічної системи України в ринкову акціонерна форма підприємств виникла як публічна приватна, так і з державною часткою у статутному капіталі. Акціонерним товариством з державною часткою є товариство, в якому держава має певну частку у статутному капіталі, а отже володіє корпоративними правами, тобто має права щодо управління АТ, отримання певної частки прибутку (дивідендів) та активів у разі ліквідації товариства, а також інші права, що передбачені законом та статутом.

Корпоративні права держави здійснюються визначеними законом центральними органами виконавчої влади та уповноваженими особами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Тобто центральні органи виконавчої влади та уповноважені особи здійснюють правомочності щодо участі в управлінні акціонерним товариством відповідно до частки (акцій, паїв) держави у статутному капіталі цієї організації, ведуть реєстр державних корпоративних прав, проводять оцінку державних корпоративних прав та здійснюють контроль за ефективністю діяльності акціонерного товариства у частині реалізації належних державі корпоративних прав.

Історія розвитку акціонерних товариств свідчить про те, що формування і методи їх створення змінювалися залежно від потреб розвитку продуктивних сил та раціонального використання факторів виробництва. Основними проблемами в подальшому розвитку акціонерних товариств в Україні є: приватизація, жорстка політика держави, регулювання, доступне придбання акцій для будь-якої особи. Зазначені вище проблеми зумовили в останні роки значний спад розвитку акціонерних товариств в Україні (див. рис.).

Проте аналіз ситуації, яка склалася в Україні, свідчить, що не завжди виправданим є перетворення державних підпри-

Кількість акціонерних товариств в Україні, тис. од.

ємств у процесі приватизації у ПАТ, утворення таким чином дрібних товариств, що мають кількість акціонерів менше ніж 100 фізичних осіб. В Україні таких ПАТ нараховується близько 25%.

Вважаємо, що потрібно уникати таких крайностей, як недооцінювання акціонерної форми господарювання, так і її абсолютизації, перетворення на модну компанію. З суспільної точки зору створення ПАТ і ринку акцій має вагомніше значення як засіб переливання капіталу з галузі в галузь і перерозподілення національного багатства в країні, ніж як засіб накопичення капіталу. Так, зарубіжний довід свідчить, що за рахунок емісії акцій фінансується порівняно невелика частина капітальних вкладень – у США близько 7,5%, у Японії лише 0,7%, в європейських країнах у середньому не більше 5% [13, с. 54]. В Україні невеликі українські товаровиробники, перетворені в АТ, навряд чи зможуть залучати додатковий капітал через фондовий ринок.

Враховуючи проблеми і недоліки щодо розвитку АТ протягом тривалого часу – понад 10 років – здійснювалося удосконалення законодавчої бази регулювання діяльності акціонерних товариств в Україні. Первісний проект Закону України «Про акціонерні товариства» було презентовано в Києві у 1997 році на одній з міжнародних конференцій. Першою реакцією на законопроект було припущення, що він дублюватиме Закон «Про господарські товариства», прийнятий у 1991 році. У цьому зв'язку законодавче рішення було зосереджено на прийнятті Господарського і Цивільного кодексів, які певною мірою регулюють відносини в акціонерних товариствах. Особливістю реалізації вказаного вище законопроекту було те, що після сформульованих його основних ідей наступним етапом було його «відфутболування» у Верховній Раді, яка перебувала під значним впливом директорського корпусу. Причиною було те, що закон був незручним для консолідації власності, скуповування, перекуповування, рейдерства. Проект закону також становив своєрідний виклик власникам, зі значним розміром власності, які не бажали рахуватися з правами дрібних акціонерів, а тим більше «нести витрати» на забезпечення цих прав. Шанси на прийняття цього до-

кумента залишалися мінімальними, доки не було знайдено порозуміння з українськими бізнесменами.

Прийняття Закону «Про акціонерні товариства» в 2008 році – це одна з найбільш значущих і давно очікуваних реформ. Важливим є те, що цей закон не є програмним документом жодної з політичних партій. Це – продукт значних спільних зусиль: уряду, юристів, українських та міжнародних експертів, незалежних організацій і бізнес-асоціацій. Саме такий підхід до розробки законів відповідає ефективнішим демократичним підходам у сфері законодавства. Реалізації такого підходу сприяв фонд «Ефективне управління», залучивши кваліфікованих експертів та використавши найкращий світовий досвід.

Необхідно зазначити, що головним у вказаному законі дотримання балансу між інтересами дрібних і великих акціонерів та керівництва підприємств, що потрібно було Україні ще до початку масової приватизації, для вироблення відповідної системи корпоративних відносин та управління, що наблизило б її до Європейських норм.

Закон зобов'язує великого власника враховувати інтереси міноритарія і будувати цивілізовані відносини з менеджментом підприємства. Вказаний закон докорінно змінює підходи до встановлення правового стану як акціонерних товариств, так і їх учасників, але залишається ряд проблем як правового, так і економічного характеру. До них слід віднести такі як:

- затвердження (перезатвердження) статутів ПАТ відповідно до типових;
- визначення переліку ПАТ, до складу органів управління яких входять представники держави; встановлення порядку призначення представників держави до складу органів управління ПАТ; регламентування порядку звітності представників держави в органах управління ПАТ; атестація менеджменту у ПАТ, де частка держави становить понад 50%; розробка системи показників фінансово-господарської діяльності відповідно до вимог функціонування ПАТ; забезпечення поточного контролю за діяльністю ПАТ; формування системи внутрішнього аудиту для ПАТ; забезпечення дієвості системи моніторингу господарської діяльності ПАТ; розробка типових форм управлінської звітності для відобра-

ження результатів діяльності звітного періоду; визначення переліку ПАТ, акції яких передаються в довірче управління.

Висновки

Оцінюючи переваги акціонерних товариств над іншими формами господарювання, слід зупинитися на окремих аспектах. Так, зокрема, варто враховувати, що акціонерне товариство виявляє свої переваги щодо залучення капіталу. Можливості такого залучення прямо пов'язані з розмірами накопичення такого капіталу в економіці. Для новоствореного підприємства головну роль відіграють розміри та можливості накопичення капіталу у всіх ринкових суб'єктів у масштабах національної економіки – інших фірм, домогосподарств, держави. Адже при створенні акціонерного товариства можуть використовуватись лише зовнішні джерела надходження капіталу, тобто попередньо він повинен бути заощаджений іншими ринковими суб'єктами, а вже потім інвестований [8, с. 164].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про акціонерні товариства» №514-VI від 18.09.2008 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Функ Я.И., Михальченко В.А., Хвалей В.В. Акционерное общество. – Минск: Амалфея, 1999. – 608 с.

3. Каминка А.И. Акционерные компании: Юридическое исследование. – СПб.: Типо-лит. А.Е. Ландау, 1902. – 512 с.
4. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. – К.: КНЕУ, 2004. – 566 с.
5. Супрун Н.А. З історії акціонерного підприємництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2003. – вип. 176. – С. 11–16.
6. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: навч. посібник. – К.: Атіка, 2000.
7. Ігнат'єва І.А. Корпоративне управління: підруч. / І.А. Ігнат'єва, О.І. Гарафонова. – К.: ЦУЛ, 2013. – Книга. – 600 с.
8. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств [Текст]: навчальний посібник. – 3-є вид., доп. і перероб. / Р.А. Слав'юк. – К.: ЦУЛ, 2002. – 460 с.
9. Акционерное дело: учебник / [В.А. Галанов, З.К. Голда, О.А. Гришина и др.]; под ред. В.А.Галанова. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 544 с.
10. Вакарчук О.І., Чичун В.А. Особливості акціонерних товариств в Україні [Електрон. ресурс] <http://intkonf.org/vakarchuk-oi-chichun-va-osoblivosti-aktsionernih-tovaristv-v-ukrayini/>.
11. Грідчина М.В. Управління фінансами акціонерних товариств. Навч. посібник. – 381 с.
12. Стецько М.В. Юрій І.С. Фінанси акціонерних товариств: проблеми і перспективи // Фінанси України. – 2000. – №4. – С. 54–58.

УДК 336.146:37

Р.А. КРАМЧЕНКО,

к.е.н., доцент, Львівська комерційна академія

Фінансування освіти в Україні: стан та перспективи

У статті здійснено оцінювання загальних витрат на освіту в розрізі семи груп провайдерів відповідно до освітніх рівнів. Дослідження проводилося за допомогою допоміжних рахунків освіти (ДРО). За допомогою лінійних трендів показано та описано з високим рівнем апроксимації тенденцію стабільних приростів видатків на освіту у зведеному бюджеті України. Розраховано прогноз загальних витрат на освіту в Україні на 2014 рік.

Ключові слова: бюджетне фінансування, фінансування освіти, видатки зведеного бюджету на освіту, розвиток освіти, фінансове забезпечення, допоміжні рахунки освіти, фінансуючі організації.

Р.А. КРАМЧЕНКО,

к.э.н., доцент, Львовская коммерческая академия

Финансирование образования в Украине: состояние и перспективы

В статье осуществлена оценка общих расходов на образование в разрезе семи групп провайдеров в соответствии с образовательными уровнями. Исследование проводилось с помощью вспомогательных счетов образования (ВСО). С помощью линейных трендов показана и описана с высоким уровнем аппроксимации тенденция стабильных приростов расходов на образование в сводном бюджете Украины. Рассчитан прогноз общих расходов на образование в Украине на 2014 год.

Ключевые слова: бюджетное финансирование, финансирование образования, расходы сводного бюджета на образование, развитие образования, финансовое обеспечение, вспомогательные счета образования, финансирующие организации.

R.A. KRAMCHENKO,

Ph.D., associate professor of Lviv Commercial academy

Financing of education in Ukraine: state and prospects

In the article the evaluating of total expenditures on education in breakdown of the seven groups of providers according to educational level is presents. The study was conducted using auxiliary accounts of education (AAE). Using linear trends the trend increments of education expenditures in the consolidated budget of Ukraine are shown and described with high level of stable approximation. Forecast of total expenditures on education in Ukraine in 2014 is calculated.

Keywords: budget financing, education financing, expenditures of the consolidated budget on education, development of education, financial support, auxiliary accounts of education, funding organizations.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Розвитку освітнього сектору приділяється велика увага в усьому світі, оскільки освіта, закладаючи фундаментальний базис розвитку індивіда, забезпечує зростання економічного, духовного, інтелектуально-інноваційного потенціалів на рівні особистості, домогосподарства, мікро-, мезо-, макро-, глобальному рівнях, визначає стратегію політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільної системи. Цей розвиток потребує відповідного фінансового забезпечення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Окремі аспекти фінансування освіти досліджували В. Буковинський, О. Василик, В. Геєць, В. Глущенко, Н. Новіков, Д. Полозенко, П. Саблук, С. Черепанова та ін. Низку праць [1–3] присвячено оцінюванню фінансового стану вищих навчальних закладів. Фінансове забезпечення освіти у контексті розвитку інноваційно-інтелектуального потенціалу вивчали Л. Безтелесна, О. Грішнова, Е. Лібанова, Г. Семенов та ін. Проте аналітика загальних видатків на вітчизняну освіту з сучасних реалій залишається актуальною.

Метою статті є з'ясування певних аспектів бюджетного фінансування освіти в Україні та виявлення чинників, які свідчать на значне зменшення у фінансуванні освіти ринкових інститутів, домогосподарств та приватного сектору.

Виклад основного матеріалу. Інформаційною основою даного дослідження слугували дані допоміжних рахунків освіти (ДРО). За формою – це стандартний набір таблиць, у яких усебічно представлені національні витрати на освіту, включаючи державні, приватні та донорські. Крім інформування про надходження коштів із кожного джерела, ДРО по-

казують рух фінансових потоків від одного учасника системи освіти до іншого [1, с. 4].

В основу концепції ДРО покладено визначення поняття витрат на освіту. Аналіз витрат дозволяє більш точно, ніж аналіз статей, наприклад державних бюджетів, оцінювати використання коштів, виділених за кошторисом витрат, які в кінцевому випадку не завжди використовуються за призначенням. Загальні витрати аналізуються у розрізі семи груп провайдерів у відповідності з освітніми рівнями (табл. 1).

Основний набір таблиць ДРО показує рух фінансових потоків: 1) від постачальників послуг освіти до функцій освіти (видів діяльності); 2) від джерел фінансування / фінансуючих організацій до постачальників послуг освіти; 3) від джерел фінансування, фінансуючих організацій до функцій освіти (видів діяльності).

Загальні витрати на освіту в Україні щорічно зростають і за 2007–2012 роки збільшилися на 57,71 млрд. грн, або у 2,1 раза. Найвищий темп приросту цього показника у 2008 році (31,6%), і у наступні роки динаміка дещо уповільнилася (2009 рік – 10,0%; 2010 рік – 17,6%; 2011 рік – 7,2%; 2012 рік – 13,9%). Перераховані дані за обмінним курсом долара США (2007 рік – 5,05 грн.; 2008 рік – 5,27 грн.; 2009 рік – 7,79 грн.; 2010 рік – 7,94 грн.; 2011 рік – 7,97 грн.; 2012 рік – 7,99 грн.) у цілому також виявляють тенденцію до зростання (з \$10,6 млрд. у 2007 році до \$13,9 млрд. у 2012 році). Порівнюючи динаміку витрат на освіту у відсотках до ВВП (рис. 1), бачимо, що у 2011 році щодо попереднього року за загальними витратами цей показник знижується, проте не опускається нижче рівня 2007 року.

Таблиця 1. Провайдери витрат на освіту згідно з ДРО

Назва освітнього рівня	Освітній рівень
Допочаткове навчання	МСКО 0
Початкова освіта/Перший етап базової	МСКО 1
Перший етап середньої освіти/Другий етап базової освіти	МСКО 2
Другий етап середньої освіти	МСКО 3
Післясередня, не вища освіта	МСКО 4
Перший етап вищої освіти	МСКО 5
Другий етап вищої освіти	МСКО 6

Побудовано автором за: [1; 3].

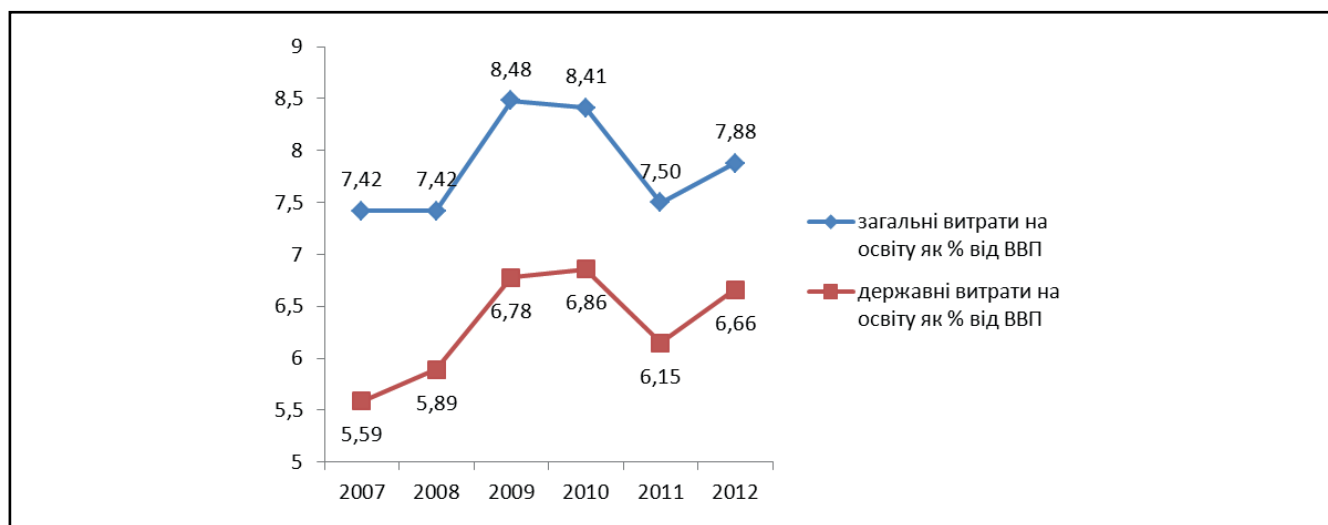

Рисунок 1. Співвідношення загальних витрат на освіту в Україні до ВВП протягом 2007–2012 років, %

Побудовано автором за: [1; 3].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У 2012 році він зростає, проте не сягає значення за 2009–2010 роки. Синхронно варіює динаміка рівня державних витрат на освіту у відсотках до ВВП.

Міністерство освіти і науки виступає найбільшим адміністратором центрального бюджету, який у 2011 і 2012 роках контролював відповідно 69,7 і 73,4% центрального фінансування (22,9 і 22,7% усіх витрат державного сектору). Решта коштів розподіляється між Мінагрополітики, МОЗ, МВС, Мінкульту, Мінфіном. Суттєву роль відіграють регіональні та місцеві органи управління, що здійснюють пряме фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів, які вдвічі перевищують кошти з державного бюджету. Місцеві урядові структури розподіляли у 2012 році 69,0% державних фондів і 58,4% загальних витрат на освіту.

Серед фінансуючих організацій домінують державні структури (табл. 2), причому їхня частка щорічно зростає на тлі зниження вкладу у фінансове забезпечення освіти приватних організацій та домогосподарств. Ці дані дають підставу для констатації послаблення впливу ринкових інститутів у секторі освіти.

У системі доступу громадян для здобуття вищої освіти все відчутніший вплив ринкових відносин. За останні роки вагому частку студентів, прийнятих до ВНЗ, становлять особи, яких зараховано для навчання на контрактній основі. На тлі досить рівномірного скорочення чисельності упродовж 2009/10–2012/13 н.р. студентів у навчальних закладах III–IV рівнів акредитації (на 6,3% щорічно; $y=2514827-136968t$; $R^2=0,9945$), чисельність студентів у навчальних закладах I–II рівнів акредитації скорочується менш рівномірно і більш повільно (на 3,6% щорічно; $y=395098-10565t$; $R^2=0,6368$). Частка студентів, які навчаються за кошти фізичних осіб, за останніх п'ять навчальних років скорочувалася щорічно у середньому на 1,68 в.п., у тому числі в закладах I–II рівнів акредитації – на 0,93 в.п., III–IV рівнів акредитації – на 1,73 в.п. Незважаючи на виявлені позитивні тенденції, слід зазначити, що значна частина коштів недержавно-

го сектору на рівні домогосподарств витрачається саме для забезпечення першого етапу вищої освіти (МСКО 5).

Навчальні заклади, що надавали освіту за рівнями, які відповідають МСКО 0–1 та МСКО 5, є найбільшими споживачами фінансових ресурсів: 26,4 та 40,7% (2011) і 28,7 та 38,0% (2012) від загальних витрат на освіту відповідно (рис. 2). Для забезпечення другого етапу вищої освіти (МСКО 6) було спожито лише 1,6% (2011) і 1,5% (2012) від загальних витрат на систему. Водночас, якщо серед постачальників початкової загальної освіти кошти для МСКО 0 та МСКО 1 розподілялися майже на одному рівні, то серед постачальників середньої освіти кошти в основному спрямовувались для забезпечення МСКО 2 – 68,6% (2011) і 68,7% (2012) від витрат на середню освіту, а серед постачальників першого етапу вищої освіти для МСКО 5 (ВНЗ III–IV рівнів акредитації) – 79,5% (2011) 78,8% (2012) і від витрат на перший етап вищої освіти.

Постачальники, які надають послуги з отримання освітніх рівнів за МСКО 0–4, більше 90% споживали коштів із державного сектору, тоді як для МСКО 5–6 цей показник становив 67–70%. Причому навчальні заклади рівня МСКО 5 на 32% (2011) і на 29% (2012) фінансувалися за рахунок коштів домогосподарств.

У загальних витратах на освіту лівова частина припадає на основні послуги у сфері освіти: 2011 рік – 78,0%, або 76,2 млрд. грн.; 2012 рік – 78,9%, або 87,2 млрд. грн. На другорядну діяльність у межах закладів освіти було витрачено відповідно 16,0% і 15,6%, а на другорядну діяльність, що пов'язана з навчанням, – 6,0 і 5,5%. Функціональна структура загальних витрат на освіту в 2011–2012 роках представлена у табл. 3.

Варто відмітити, що більшість функцій оплачуються державним сектором. Так, винятково за рахунок державного сектору фінансуються медичні і транспортні послуги, а також фінансові послуги у вигляді трансфертів населенню.

Домогосподарства здійснюють основні витрати на харчування, що відносяться до другорядної діяльності в межах за-

Таблиця 2. Структура загальних витрат на освіту в Україні за фінансуючими організаціями протягом 2007–2012 років, %

Організації	Роки						Відхилення 2012 до 2007, в.п.
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Державні	75,4	79,3	80,0	81,5	82,1	84,6	5,3
Приватні	1,1	1,0	1,0	1,0	0,8	0,7	-0,3
Домогосподарства	23,5	19,7	19,0	17,5	17,1	14,7	-5

Побудовано автором за: [1; 3].

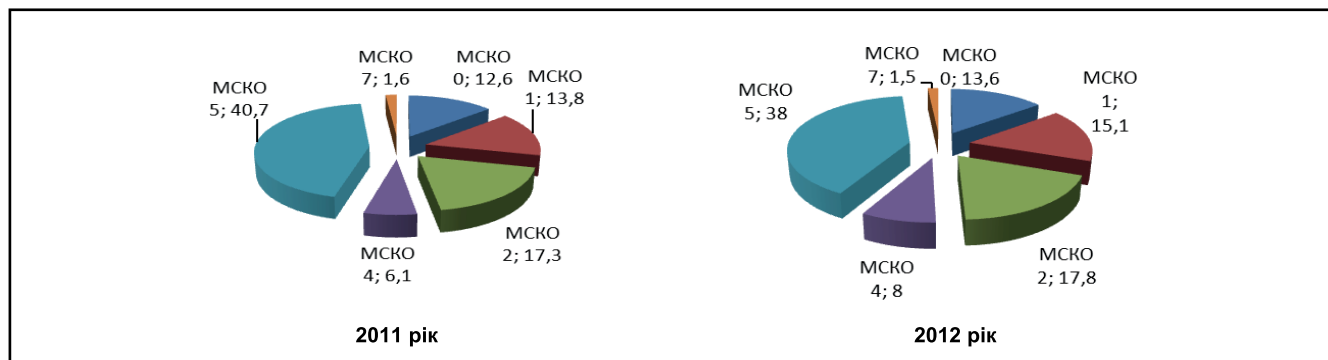

Рисунок 2. Структура загальних витрат в Україні на освіту по провайдерах у 2011–2012 роках, %

Побудовано автором за: [1; 3].

Таблиця 3. Функціональна структура загальних витрат на освіту в Україні в 2010–2012 роках, %

Видатки на	2010	2011	2012
Послуги у сфері освіти	77,2	78,0	78,9
Адміністративні послуги/ комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати)	8,5	8,5	8,8
Послуги харчування	7,8	7,5	6,8
Фінансові послуги/ трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти	3,0	2,9	2,6
Інвентар та обмундирування	2,6	2,3	1,9
Підручники та канцелярські товари	0,8	0,7	0,9
Інша діяльність у сфері освіти	0,1	0,1	0,1

Побудовано автором за: [1; 3].

кладів освіти; придбання інвентарю та обмундирування, підручників та канцелярських товарів (другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням).

Середні витрати на навчання одного учня/ студента в Україні у 2012 році – 13 513 грн., з них 11 425 грн. (85%) – кошти державного сектору, 2088 грн. (15%) – кошти недержавного сектору. За рівнями освіти зазначені витрати становили 10 634 грн. (МСКО 0), 10 250 грн. (МСКО 1), 10 250 грн. (МСКО 2), 14 848 грн. (МСКО 3), 15 647 грн. (МСКО 4), 19 454 грн. (МСКО 5) та 45 757 грн. (МСКО 6). Слід відмітити, що порівняно з 2011, 2010, 2009, 2008 роками середні витрати на навчання одного учня/ студента збільшились відповідно на 15%, 26%, 52%, 73%, а з 2007 роком – у 2,3 рази. Щорічне зростання середніх витрат на навчання одного учня/ студента спостерігається і за окремими рівнями освіти.

Дослідження розподілу середніх витрат на навчання одного учня/ студента за провайдерами та фінансуючими організаціями свідчить, що державний сектор оплачує більшість витрат на освіту. Однак якщо витрати державного сектору на одного учня на початкову загальну освіту, середню освіту та післясередню, не вищу, освіту становили у 2011 році відповідно 94,4, 93,1 та 90,0% й у 2012 році відповідно 95,2, 94,1 та 91,3% від середніх витрат на учня за відповідним рівнем освіти, то частка витрат держави на перший та другий етапи вищої освіти становила в 2011 році лише 67,2 та 55,1% і у 2012 році – 77,6 і 67,9%.

Аналіз розподілу витрат на освіту свідчить, що в Україні порівняно з розвинутими європейськими країнами досить низький рівень витрат у розрахунку на одного учня/ студента (менше 20% від середніх витрат на учня/ студента у країнах ЄС).

Фінансування закладів дошкільної освіти (МСКО 0) здійснюється коштом державного і місцевих бюджетів, коштів підприємств та внесками батьків. За ДРО плата батьків становила 4,0% (2011) і 3,7% (2012) загальної вартості дошкільної освіти. Обсяг ж платних послуг по утриманню дітей у дошкільних закладах становив відповідно за роками близько 498 млн. грн. і 556 млн. грн., у середньому відповідно 367 грн. і 389 грн. на одну дитину.

Фінансування середньої освіти (МСКО 1–3) в Україні здійснюється в основному за рахунок коштів місцевих бюджетів, які виділяються із державного бюджету відповідно до нормативів на одного учня, встановлених для певної території.

Діяльність закладів професійно–технічної освіти (МСКО 4) в основному фінансується з державного бюджету (державний сектор) – 90–91% у 2011–2012 роках загальних витрат. Грошей хронічно не вистачає, і ефективність такої освіти весь час знижується. Це підтверджує і той факт, що кількість учнів та слухачів професійно–технічних навчальних закладів на кожні 10 тис. населення зменшилась протягом 2000–2012 років на 13,1% (зі 107 до 93). За ДРО плата домогосподарств у 2012 році становила 7,0% загальної вартості професійно–технічної освіти. Поряд із цим роботодавці покривали лише 1,6% загальної вартості професійно–технічної освіти.

У вищій школі (МСКО 5) також наочною є незбалансованість між масштабами діяльності та обсягами фінансування. Значні обсяги залучаються вищою освітою з позабюджетних коштів, перш за все за рахунок часткової плати за навчання. За ДРО загальні суми такої плати становлять 12 659,3 млн. грн., або до 31,8% (2011); 12 248,5 млн. грн., або до 29,0% (2012) усіх видатків на вищу освіту.

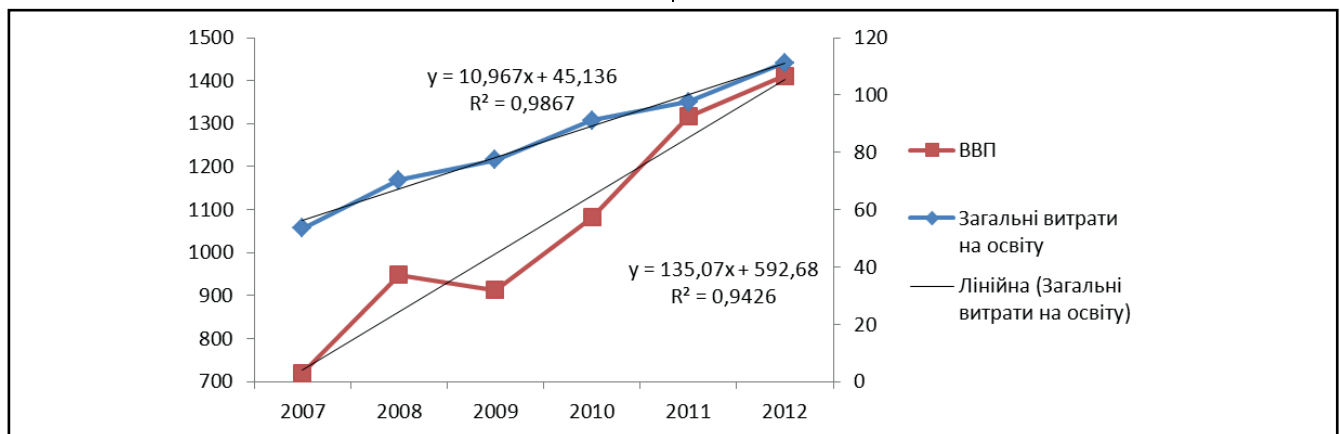

Рисунок 3. Емпіричні дані та лінійні тренди ВВП і загальних витрат на освіту в Україні за 2007–2012 роки, млрд. грн.

Побудовано автором за: [1]

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дефіцитні бюджети на освіту, нерегулярне надходження бюджетних коштів і непрозорість їхнього розподілу на обласному і місцевому рівнях мають за наслідки зниження якості й ефективності освітніх послуг.

Із рис. 3. бачимо, що динаміка ВВП та загальних витрат на освіту є висхідною й описується лінійними трендами з близькими до одиниці значеннями коефіцієнта детермінації (відповідно 0,9426 і 0,9867). Швидкість зростання загальних витрат на освіту та ВВП становить відповідно 10,97 млрд. грн. і 135,07 млрд. грн.

За визначеною лінією тренду прогнози значення загальних витрат на освіту в наступні два роки становитимуть відповідно 121,9 і 132,9 млрд. грн. Розраховані вище прогнози значення за різними методами можемо розглядати як оптимістичний (за методом геометричного усереднення), реальний (за методом арифметичного усереднення) та песимістичний прогнози (за методом аналітичного вирівнювання на основі лінійного тренду) (табл. 4).

На рис. 4 зображено лінійне рівняння регресії, що описує залежність витрат на освіту в Україні (y) від обсягу ВВП (x).

За отриманим рівнянням робимо висновок, що фінансування освіти головним чином (майже на 94%) визначається обсягом ВВП. Приріст останнього на 1 млрд. грн. спричиняє зростання витрат на освіту на 0,08 млрд. грн. Таким чином, визначальним резервом збільшення обсягів фінансування освіти

є нарощення виробництва товарів та послуг за рахунок активізації зайнятості у контексті «гідної праці», зростання продуктивності праці за рахунок високотехнологічних виробництв.

Розвиток економіки знань вимагає зростання витрат на одну особу, яка навчається. В Україні ця динаміка характеризується рівномірним зростанням і описується лінійним трендом з близьким до одиниці значенням коефіцієнта детермінації (рис. 5). Дані рис. 5 показують, що щорічно витрати на одного учня/студента зростають майже на 1,5 тис. грн. За визначеною лінією тренду прогнозне значення витрат на одного студента у 2014 році становитиме 16 445 грн. $(4541,8 + 1487,9 * 8)$.

Використавши метод арифметичного усереднення, нами розраховано середній абсолютний приріст витрат на одну особу, що навчається $(1543,84 = (13512,8 - 5793,6) / 6 - 1)$, на основі якого прогнозне значення досліджуваного показника у 2014 році становитиме 16 600 грн. Метод геометричного осереднення на онові середнього коефіцієнта зростання $(1,184 = \sqrt[6]{13512,8 / 5793,6})$ дозволяє прогнозувати на 2014 рік найбільш оптимістичне значення витрат на одного учня/студента – 18 961 грн. (табл. 5).

Видатки на освіту у зведеному бюджеті України описуються лінійним трендом, натомість як їх частка у загальній сумі видатків – параболічним трендом (рис. 6). Прогнозне значення на 2014 рік за отриманими динамічними моделями становить відповідно 142 млрд. грн. і 19,8%.

Таблиця 4. Прогноз загальних витрат на освіту в Україні на 2014 рік

Сценарій	Обсяг, млрд. грн.
Песимістичний	132,9
Реалістичний	134,4
Оптимістичний	149,0

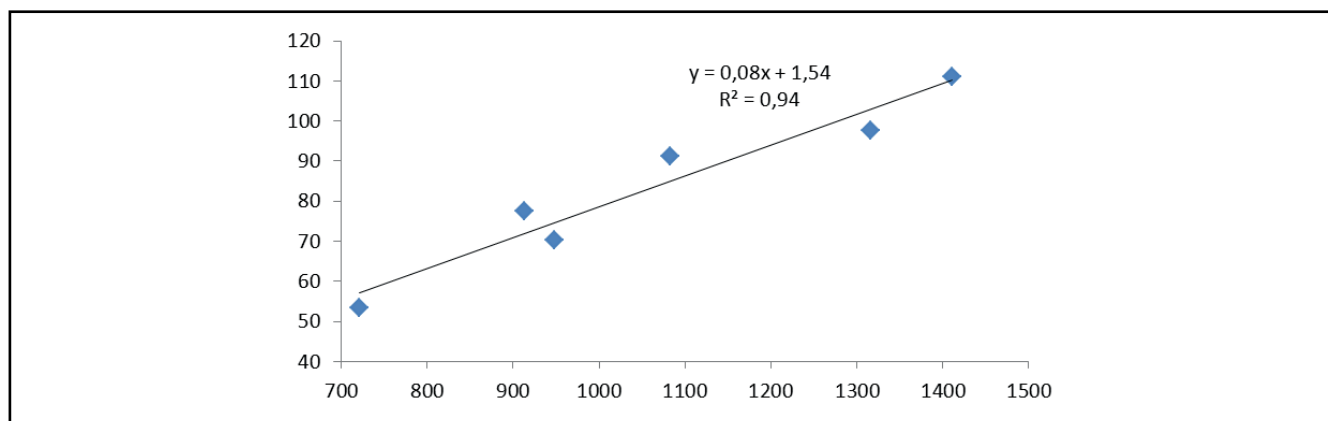

Рисунок 4. Рівняння регресії залежності витрат на освіту від ВВП, млрд. грн.

Побудовано автором за: [1]

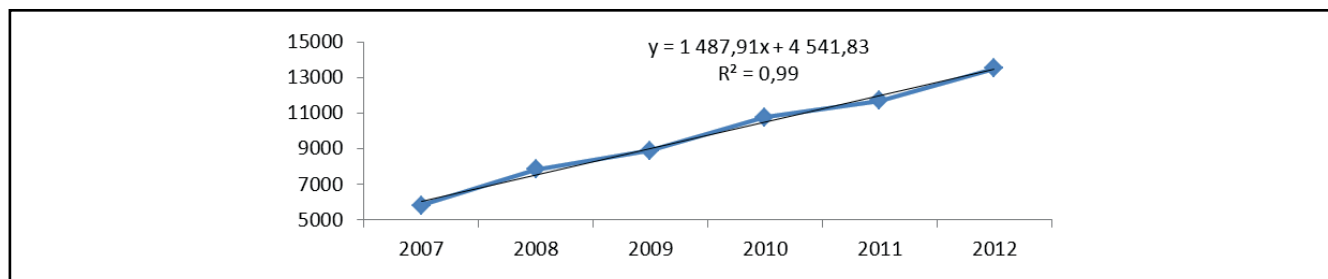

Рисунок 5. Емпіричні дані та лінія тренду загальних витрат на освіту в розрахунку на одного учня/студента в Україні за 2007–2012 роки, грн.

Побудовано автором за: [1]

Таблиця 5. Прогноз загальних витрат на освіту на одного учня/студента в Україні на 2014 рік

Сценарій	Обсяг, грн.
Песимістичний	16445
Реалістичний	16600
Оптимістичний	18961

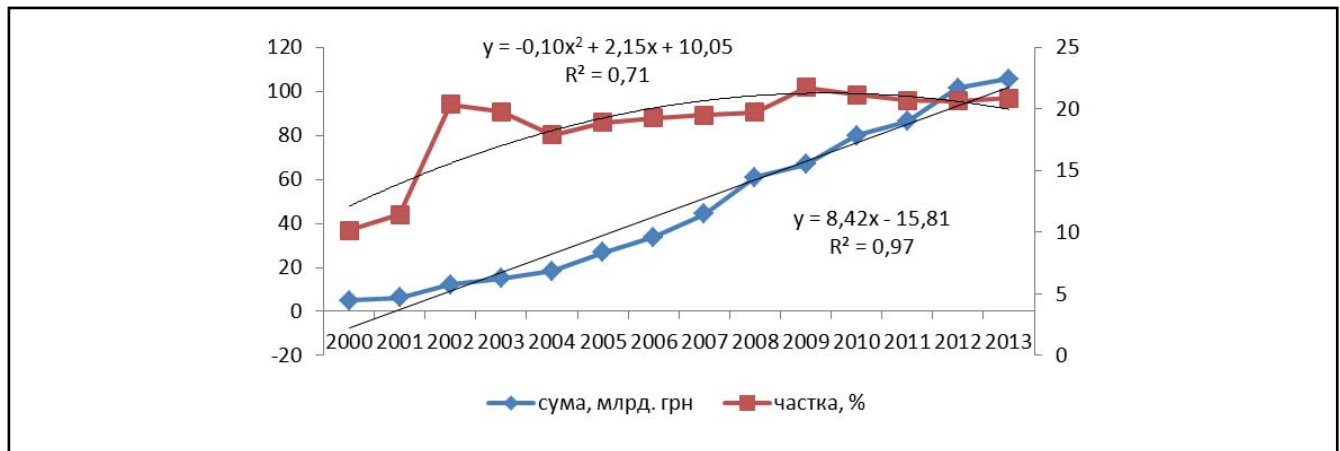

Рисунок 6. Емпіричні дані та тренди суми і частки витрат на освіту у зведеному бюджеті України за 2000–2013 роки, млрд. грн.

Побудовано автором за: [2; 3].

Таблиця 6. Прогноз суми і частки витрат на освіту у зведеному бюджеті України на 2014 рік

Сценарій	Обсяг, млрд. грн.	Частка, %
Песимістичний	113	19,8
Реалістичний	134	21,7
Оптимістичний	142	22,0

Таблиця 7. Прогноз витрат на освіту на 2014 рік

Сценарій	Песимістичний	Реалістичний	Оптимістичний
Загальні витрати, млрд. грн.	132,9	134,4	149,0
Загальні витрати у розрахунку на одного учня/студента, грн.	16445	16600	18961
Витрати зведеного бюджету, млрд. грн.	113	134	142
Частка витрат у зведеному бюджеті, %	19,8	21,7	22

На фінансування галузі освіти у 2014 році передбачено 108,3 млрд. грн., що на 8,4 млрд. грн. (8,4%) більше показника 2013 року. Враховано додаткові видатки на: 1) оплату праці працівників галузі освіти – 4 млрд. грн.; 2) модернізацію спортивних майданчиків загальноосвітніх навчальних закладів в обсязі 338,5 млн. грн. (соціальні ініціативи Президента); 3) розширення мережі дошкільних навчальних закладів та модернізацію дитячих майданчиків дошкільних закладів – 255,4 млн. грн. (соціальні ініціативи Президента); 4) забезпечення харчування (сніданками) учнів 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів – 607 млн. грн.; 5) надання одноразової адресної допомоги молодим працівникам, які закінчили навчальні заклади державної і комунальної форми власності у поточному році, уклали трудові договори на строк не менш як три роки із закладами, підприємствами, установами та організаціями державної і комунальної форми власності, що розташовані в селах і селищах, і працюють на посадах педагогічних, медичних та фармацевтичних працівників – 100 млн. грн.; 6) оздоровлення і відпочинку дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, в дитячих оздоровчих таборих МДЦ «Артек» і ДЦ «Молода Гвардія» – 70 млн. грн.; 7) індексацію стипендій учнів, студентів, аспірантів та докторантів, а також на збільшення з 1 січня 2014 року

розмірів стипендій для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються на «відмінно», – 0,5 млрд. грн.

За методом арифметичного вирівнювання прогнозне значення на 2014 рік становитиме для суми витрат зведеного бюджету на освіту – 113 млрд. грн., для частки у видатках зведеного бюджету – 21,7%. Метод геометричного вирівнювання динамічного ряду дозволив отримати відповідні показники – 134 млрд. грн. і 22,0% (табл. 6).

Також передбачено видатки на: видання, придбання, зберігання і доставку підручників та посібників для студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів – 424,7 млн. грн. проти 243,2 млн. грн. у 2013 році; виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» – 0,6 млрд. грн.

Аналіз державного бюджету на 2014 рік, проведений Центром дослідження суспільства, засвідчив падіння видатків на освіту і науку як частки від загальнодержавних видатків. Таким чином, влада вкотре доводить, що її заяви про

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

важливість розвитку освіти і науки не збігаються з реальними діями (табл. 7).

Висновки

Освіту позиціонують як стратегічний ресурс підвищення рівня життя населення, зміцнення соціально-економічної безпеки країни, посилення її авторитету й конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Аналіз джерел фінансування вищої освіти вказує на зменшення впливу ринкових інститутів, про що свідчить: зменшення внеску приватного сектору; зменшення частки домогосподарств у фінансуванні.

Дані, отримані із загального аналізу допоміжного рахунка освіти, показують, що частка витрат державного сектору на освіту в Україні становила 6,1% (2011) і 6,7% (2012) від ВВП, що відповідає рівню розвинутих країн Європейського Союзу. Це свідчить, що кошти, які спрямовані на фінансу-

вання освіти, відповідають економічному розвитку країни. До того ж аналіз ДРО виявив в Україні залежність від приватного фінансування вищих рівнів освіти. Причому як перший етап вищої освіти (МСКО 5), так і другий етап вищої освіти (МСКО 6) фінансуються в основному домогосподарствами. Поряд з цим слід відмітити, що протягом 2009–2013 років частка державного фінансування системи освіти в Україні збільшилась з 75 до 85%.

Список використаних джерел

1. Національні рахунки освіти України у 2012 році: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 75 с.
2. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

В.Ф. БЕСЕДІН,
д.е.н., професор, гол. наук. співр., Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України,
Н.І. ГОРШКОВА,
к.е.н., директор департаменту Мінекономрозвитку і торгівлі України,
С.М. КОЖЕМЯКИНА,
к.е.н., доцент, пров. наук. співр., Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України,
І.М. МОГІЛАТ,
с.н.н., Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України

Продуктивність праці: сутність, методи розрахунку і аналіз

У роботі обґрунтовані методологічні поняття і методи визначення показників продуктивності праці як у цілому по економіці України, так і за видами економічної і промислової діяльності, висвітлені алгоритм і модель продуктивності, показані практичні розрахунки і наведений аналіз отриманих результатів.

Ключові слова: сутність продуктивності праці, методи розрахунку, аналіз динаміки продуктивності праці.

В.Ф. БЕСЕДИН,
д.э.н., профессор, гл. науч. сотр., Научно-исследовательский экономический институт
Минэкономразвития и торговли Украины,
Н.И. ГОРШКОВА,
к.э.н., директор департамента Минэкономразвития и торговли Украины,
С.М. КОЖЕМЯКИНА,
к.э.н., доцент, вед. науч. сотр., Научно-исследовательский экономический институт Минэкономразвития и торговли Украины,
И.М. МОГИЛАТ,
с.н.с., Научно-исследовательский экономический институт Минэкономразвития и торговли Украины

Производительность труда: суть, методы расчета и анализ

В работе обоснованы методологические понятия и методы определения показателей производительности труда как в целом по экономике Украины, так и по видам экономической и промышленной деятельности, освещены алгоритм и модель производительности, показаны практические расчеты и приведен анализ полученных результатов.

Ключевые слова: суть производительности труда, методы расчета, анализ динамики производительности труда.

Methodological concepts and methods of determination of indexes of the labour productivity are in-process grounded both on the whole on the economy of Ukraine and after the types of economic and industrial activity, an algorithm and model of the productivity is lighted up, practical calculations and resulted analysis of the got results are rotined.

Keywords: essence of the labour productivity, methods of calculation, analysis of dynamics of the labour productivity.

Постановка проблеми. Результати розвитку економіки визначаються наявністю ресурсів і ефективністю їх використання. Головними серед ресурсів виробництва є трудові ресурси, а визначальним показником їх використання є продуктивність праці, яка розраховується як відношення результату виробництва до витрат ресурсу праці. З перехо-

дом України до ринкової економіки роль показника, який характеризує результати суспільного виробництва, закріпилася головним чином за валовим внутрішнім продуктом (ВВП). Натомість поза увагою дослідників та управлінців залишився показник продуктивності праці, як такий, що характеризує ефективність використання ресурсу праці. Беручи до уваги

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

зміни акцентів постіндустріального розвитку, визначальними чинниками суспільного прогресу і конкурентоспроможності національної економіки вже є не кількісні параметри ресурсів, що використовуються, а їхня продуктивність. Враховуючи, що продуктивність праці, разом із кількістю працюючих, визначає обсяги ВВП і відповідно заробітну плату та рівень життя населення, показники її обчислення мають активно застосовуватись у процесі управління розвитком економіки та статистичній практиці зокрема.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В останні роки в Україні, як і у всьому світі, зростає увага до використання в аналізі і управлінні показника продуктивності праці. Відповідно до п. 9 Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року» № 145-р від 20.03.2013, Науково-дослідний економічний інститут (НДЕІ) визначено головним виконавцем щодо запровадження статистики продуктивності [1]. На виконання цих рішень Міністерство економічного розвитку і торгівлі України замовило НДЕІ відповідну тему «Упровадження статистики продуктивності та аналізу зростання ВВП у розрізі факторних ресурсів і їх продуктивності (капітал, праця, енергія, матеріали і послуги)».

Мета статті – обґрунтувати методологічні поняття і методи визначення показників продуктивності праці як у цілому по економіці України, так і за видами економічної і промислової діяльності, висвітлити алгоритм і модель продуктивності, показати практичні розрахунки і навести аналіз отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу: сутність, методи розрахунку і аналіз продуктивності праці в Україні розглядаються нижче.

Методологічні основи. Виявлення суті продуктивності праці нерозривно пов'язано з поняттям продуктивної праці і визначенням її місця в розвитку економічної системи в цілому. Категорії «продуктивна праця» і «непродуктивна праця» були тісно пов'язані з виробничою і невиробничою сферою. Термін «невиробнича сфера» нині замінений поняттями соціально-культурна сфера, яка згідно системи національних рахунків включається в межі економічного виробництва і на рівні з реальним сектором здійснює вклад у економічне зростання і відповідно економічний розвиток.

Аналіз наукових точок зору щодо визначення поняття продуктивності праці дозволив встановити, що тлумачення її змісту протягом всієї історії розвитку економічної науки відрізнялося достатньою різноманітністю і залежало від стадії розвитку суспільства, особливостей методології різних економічних шкіл або від цілей і завдань, які ставились ними в процесі здійснення наукових досліджень. Якщо спочатку переважали погляди, які зосереджували увагу на принциповому розподілі праці на продуктивну – в сфері виробництва і непродуктивну – в сфері послуг, то в подальшому відбулося зміщення в бік, що і діяльність по наданню послуг має продуктивний характер і повинна включатися в поняття економічного виробництва [3, 4].

Перехід України до ринкової економіки та інституційні перетворення зумовили істотні зміни у виробничих відносинах та у відносинах між підприємцями та найманими працівниками. Іс-

тотних змін зазнав ринок праці: поряд з безробіттям з'явилася вторинна, неповна та тіньова зайнятість. Об'єктивно визначити витрати праці на виробництво продукції по галузях економіки стало проблематичним. Трансформація стосунків власності, створення приватного сектора спричинили значні зміни в системі статистичних спостережень. Широкого поширення набула прихована діяльність і діяльність індивідуальних підприємців без утворення юридичної особи, значно розширилося сумісництво, не оформлене офіційно, виникли сфери не-легальної зайнятості мігрантів.

Однією з причин впровадження показника продуктивності праці у вітчизняну практику прогнозування є поступовий процес євроінтеграції, який стосується всіх етапів і форм макроекономічного прогнозування. В системі прогнозних соціально-економічних показників європейських країн показник продуктивності праці є обов'язковим, у зв'язку з чим визначення продуктивності праці набуває оновленої інтерпретації.

Зараз практично у всіх європейських країнах розробляється показник продуктивності праці і включається в систему прогнозних соціально-економічних показників.

Враховуючи результати проведеного аналізу і виходячи із завдань практичного використання, автори додержуються визначення сутності продуктивності праці на макрорівні як ефективності затрат праці, що визначає відношення обсягу виробленої продукції до затрат праці і узагальнює сукупність соціально-економічних відносин між економічними агентами з приводу рівня розвитку науково-технічного прогресу, ефективності використання засобів виробництва, удосконалення методів організації і управління виробництвом, рівня кваліфікації і професіоналізму працівників, природних умов і ресурсів, що забезпечує адекватний ним результат у виробництві товарів і послуг.

На цій методологічній основі і побудована система розрахунків продуктивності праці для умов України, яка найбільш повно відповідає загальноприйнятій міжнародній практиці та особливостям національної статистичної звітності.

У порівнянні з «Тимчасовими методичними рекомендаціями...» [2] у даній роботі здійснено впорядкування існуючих розділів і додатково додані підходи щодо розрахунків продуктивності праці за видами промислової діяльності, методів визначення внесків окремих факторів у зміну ВВП.

У даній час розроблена модель розрахунків продуктивності праці, яка подається у вигляді комплексу уніфікованих таблиць із розрахунками продуктивності праці в абсолютних та відносних показниках, для міжнародних зіставлень та за видами економічної та промислової діяльності (в абсолютних та відносних показниках) з виходом на таблиці офіційного представлення. В дослідженні розроблено форми подання статистичної інформації по продуктивності праці на офіційних сайтах Держстату та Мінекономрозвитку та торгівлі України.

Модель реалізована у форматі електронних таблиць Excel із використанням Visual Basic. Оскільки робота над моделлю продовжується, то не всі її блоки одержали достатню наповненість. Крім того, у міру необхідності і при збільшенні обсягів наявної статистичної звітності можуть розроблятися і додатково включатися в модель нові задачі.

Модель складається з 34 блоків, які охоплюють усі процеси – від отримання інформації до оприлюднення результа-

тів. У блоках передбачено резерв для додаткової інформації, яка необхідна для подальшого аналізу і розроблення пропозицій. Алгоритм розрахунку показників продуктивності праці відповідає прийнятим методичним підходам і закладений в електронних таблицях Exce1 самої моделі.

Продуктивність праці на рівні національної економіки. Методичні рекомендації з розрахунку продуктивності праці формують загальні підходи до визначення показників продуктивності праці: на національному рівні, за видами економічної діяльності (в тому числі промислової діяльності), а також для міжнародних порівнянь. Вони базуються на комплексному аналізі показника продуктивності праці. Органи виконавчої влади, наукові інститути та інші установи в межах своєї компетенції можуть використовувати ці Методичні рекомендації для оцінки рівня та динаміки продуктивності праці та відповідно вироблення управлінських рішень щодо підвищення рентабельності, технічного та організаційного реформування виробництва, управління людськими ресурсами, формування цінової політики, оцінки пріоритетності галузей та структури економіки тощо.

На національному рівні як результируючий показник функціонування економіки прийнято використовувати ВВП, оскільки інші показники мають істотні недоліки. Зокрема, випуск – враховує проміжне споживання, а валова додана вартість – не враховує чисті податки на продукти. До того ж ВВП обчислюється Державною службою статистики не лише за рік, а й за кварталами.

Витрати праці доцільно оцінювати відпрацьованим часом зайнятих в економіці у вигляді людино–років (для річних розрахунків) чи людино–кварталів (для квартальних розрахунків). Доцільно також розраховувати продуктивність праці за кількістю відпрацьованих людино–годин.

Відповідно продуктивність праці на рівні національної економіки розраховується таким чином:

$$ПП_{Et} = ВВП_t / KЗ_t \quad (1)$$

де $ВВП_t$ – валовий внутрішній продукт в порівнянних цінах, який розраховується з метою проведення динамічного аналізу продуктивності праці, або ВВП у фактичних цінах – для проведення статичного аналізу; $KЗ_t$ – кількість зайнятих; t – період, для якого проводиться розрахунок.

На основі отриманих абсолютних показників продуктивності праці у порівнянних цінах з аналітичною метою розраховуються відносні показники динаміки (індекси продуктивності праці), які характеризують зміну рівня продуктивності праці в часі. Індекси продуктивності праці на макроекономічному рівні визначаються як відношення продуктивності праці в періоді, для якого проводиться розрахунок (t), до продуктивності праці в попередньому періоді ($t-1$).

$$ІПП_{Et} = ПП_{Et} / ПП_{Et-1} \quad (2)$$

де $ІПП_{Et}$ – індекс продуктивності праці в порівнянних цінах у періоді, для якого проводиться розрахунок (t); $ПП_{Et}$ – продуктивність праці у періоді, для якого проводиться розрахунок (t); $ПП_{Et-1}$ – продуктивність праці у попередньому періоді ($t-1$).

Розрахунки ВВП у порівнянних цінах здійснюються згідно з міжнародними стандартами методом ланцюгових індексів.

Продуктивність праці на рівні національної економіки розраховувалася як відношення ВВП до кількості зайнятого населення (див. табл.). Продуктивність праці визначалась як у фактичних, так і в порівнянних цінах. Для аналізу динаміки розраховувались також індекси фізичного обсягу.

У 2012 році продуктивність праці (у фактичних цінах) одного зайнятого становила 33,9 тис. грн. Порівняно з 2000 роком продуктивність праці одного зайнятого збільшилась на 59,3%.

Продуктивність праці у середньому за період, що досліджується, зростала на 3,6% на рік, у тому числі за останні три роки – на 8,9%. У розрахунку на одного зайнятого у 2012 році продуктивність праці становила 33,9 тис. грн.

Результати розрахунків доводять переважну роль впливу продуктивності праці на зростання обсягів ВВП на фоні повільної динаміки кількості зайнятого населення (рис. 1).

Валовий внутрішній продукт, зайнятість населення та продуктивність праці в Україні в 2001–2012 роках

Рік	Валовий внутрішній продукт			Зайнятість населення у віці 15–70 років		Продуктивність праці (відношення ВВП до кількості зайнятого населення у віці 15–70 років)		
	у фактичних цінах, млн. грн.	у порівнянних цінах 2007 року, млн. грн.	індекси фізичного обсягу, відсотків до попереднього року	тис.	відсотків до попереднього року	у фактичних цінах, грн.	у порівнянних цінах 2007 року, грн.	індекси фізичного обсягу, відсотків до попереднього року
2001	204190	468445	109,20	19972	98,9	10,22	23,46	110,42
2002	225810	493036	105,25	20091	100,6	11,24	24,54	104,63
2003	267344	539953	109,52	20163	100,36	13,26	26,78	109,12
2004	345113	605335	112,11	20296	100,66	17,00	29,83	111,37
2005	441452	623479	103,00	20680	101,89	21,35	30,15	101,08
2006	544153	669865	107,44	20730	100,24	26,25	32,31	107,18
2007	720731	720731	107,59	20905	100,84	34,48	34,48	106,69
2008	948056	737336	102,30	20972	100,32	45,21	35,16	101,98
2009	913345	628516	85,24	20192	96,28	45,23	31,13	88,53
2010	1082569	654598	104,15	20266	100,37	53,42	32,30	103,77
2011	1302079	688596	105,19	20324	100,29	64,07	33,88	104,89
2012	1408889	689646	100,15	20354	100,15	69,22	33,88	100,00

Розраховано авторами за даними Держстату [6, 7].

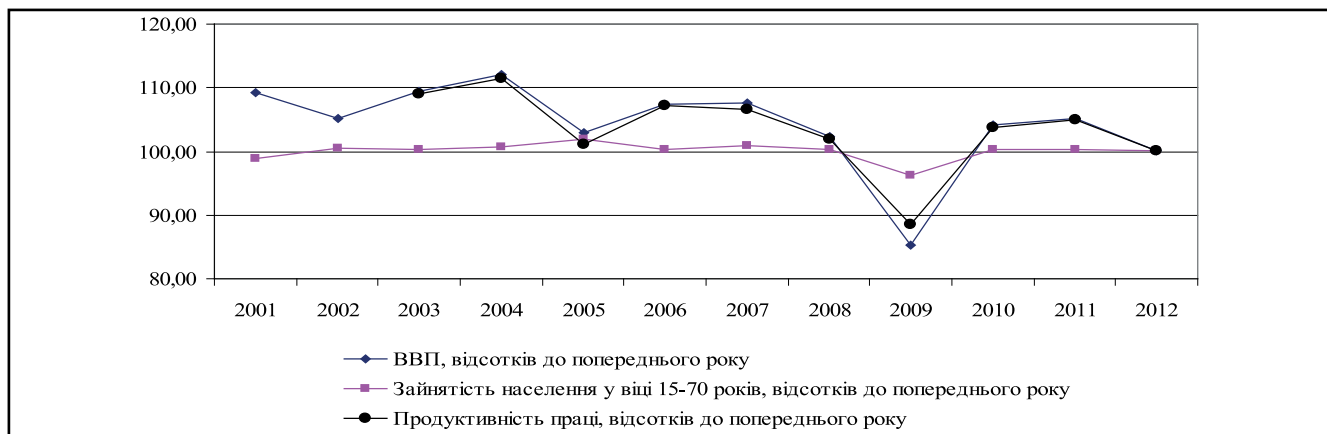

Рисунок 1. Динаміка ВВП, продуктивності праці, кількості зайнятого населення у 2001–2012 роках, % до попереднього року

Розраховано авторами за даними Держстату [6, 7].

2002 року сповільнення темпів зростання ВВП на 4,0 відсоткових пункти стало наслідком зниження темпу зростання продуктивності праці на 5,8 відсоткового пункту. За період, який досліджується, уповільнення темпів зростання обсягів ВВП спостерігалось у 2002, 2005, 2008, 2009 та 2012 роках, що було зумовлено відповідною тенденцією продуктивності праці.

Таким чином, проведені розрахунки свідчать, що зростання економіки України досягалося переважно за рахунок інтенсивного фактора – продуктивності праці, що потребує більш детального дослідження.

Квартальні розрахунки продуктивності праці. Показники продуктивності праці за кварталами демонструють незначні коливання. Продуктивність праці, як правило, у першому кварталі нижче порівняно з другим і третім кварталами (рис. 5), а у четвертому кварталі у більшості випадків нарощується виробництво, перебиваючи попередні показники. Сезонні коливання продуктивності праці за 2010–2012 роки чітко не простежуються.

У третьому кварталі 2013 року продуктивність праці (у фактичних цінах) одного зайнятого в Україні становила 18,8 тис. грн. і зменшилась порівняно з відповідним періодом попереднього року на 1,3%. Поряд із цим кількість зайнятого населення у віці 15–70 років зберігалась на рівні відповідного періоду 2012 року. Як наслідок, падіння обсягів ВВП було на тому самому рівні, що і продуктивності праці, і становило 1,3%.

Розрахунки внесків факторів виробництва у зміну ВВП. Визначення внеску факторів у динаміку ВВП розраховувались згідно з підходами факторного аналізу. Факторний аналіз дозволяє здійснювати розкладання абсолютного або відносного приросту досліджуваного показника на частини, які відповідають впливу кожного з факторів, що формують величину досліджуваного показника.

Відповідно до підходів, що запропоновані у роботі [5], здійснено визначення внесків зміни факторів виробництва у зміну ВВП, між якими має місце мультикативна залежність.

Відповідно до розглянутих підходів у даній роботі здійснено визначення внесків зміни факторів виробництва у зміну ВВП, які розраховувались як добуток зміни витрат праці ($\Delta K3$) і зміни продуктивності праці ($\Delta ПП$) у відповідному періоді для кожного і:

$$\Delta ВВП(t, i) = \Delta K3(t, i) \times \Delta ПП(t, i), \quad (3)$$

де внесок зміни кількості зайнятих дорівнює

$$\Delta ВВП(t, i)^{K3} = [K3(t, i) - K3(t-1, i)] * ПП(t-1, i), \quad (4)$$

а внесок зміни продуктивності праці

$$\Delta ВВП(t, i)^{ПП} = [ПП(t, i) - ПП(t-1, i)] * K3(t, i). \quad (5)$$

Внески кількості зайнятих і продуктивності праці у зміну ВВП у 2010–2012 роках показано на рис. 8, з якого видно, що внески кількості зайнятих не лише зменшуються в 2011–2012 роках, а й змінили вплив із позитивного на негативний. Вплив продуктивності праці у 2012 році теж став від'ємним, що і відбилося на зміні ВВП.

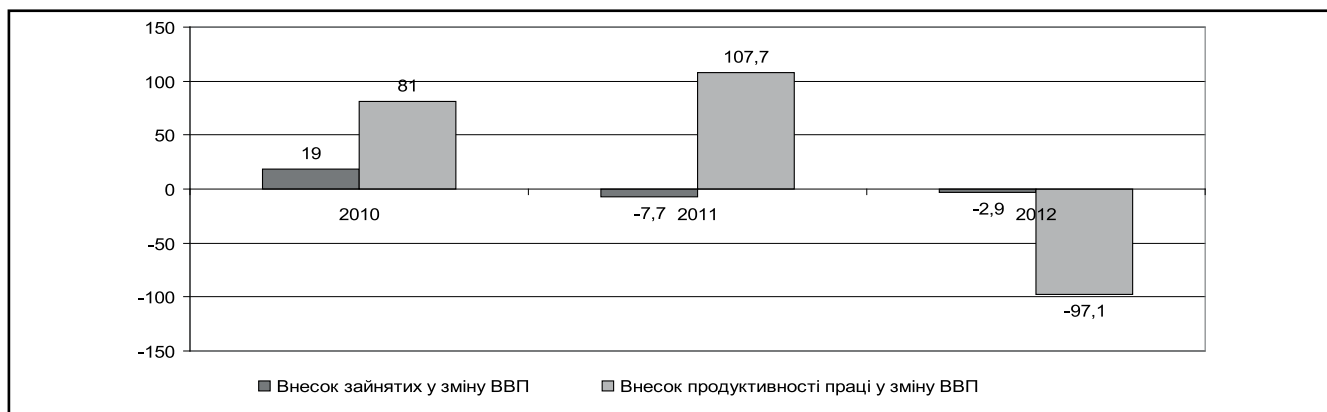

Рисунок 2. Внески кількості зайнятих і продуктивності праці у зміну ВВП у 2010–2012 роках, %

Розраховано авторами за даними Держстату [6, 7].

Продуктивність праці за ВВП у ПКС. Результати міжнародних співставлень використовуються для оцінки рівнів загальноекономічного розвитку країн, добробуту націй, виявлення і порівняння ефективності національних економік, порівняння економічного потенціалу, аналізу фінансових можливостей країн, розробки державної політики і обсягів надання допомоги розвиненим країнам, що розвиваються, аналізу кон'юнктури ринків, порівняння рівнів цін, вивчення міжнародної економічної інтеграції, розробки економічних теорій (моделей розвитку і т.п.). Показники міжнародних зіставлень використовуються міжнародними організаціями (ООН, Європейським Союзом, ОЕСР, Світовим банком, МВФ), урядовими органами, державними і приватними компаніями, банками, науково-дослідними інститутами, університетами, пресою і окремими дослідниками в аналітичних і практичних цілях. Найбільшою мірою результати порівнянь використовуються в Європейському Союзі для розподілу обсягів допомоги між країнами – членами ЄС залежно від рівня розвитку.

Для оцінки співвідношень продуктивності праці в Україні та зарубіжних країнах найбільш обґрунтованим можна вважати використання як вхідної характеристики показника ВВП за паритетом купівельної спроможності.

У даній роботі для розрахунку порівняльних даних продуктивності праці в Україні та інших країнах використовуються показники обсягу ВВП за паритетом купівельної спроможності відносно кількості зайнятих.

$$ПП_{\text{ppp}}^t = \text{ВВП}_{\text{ppp}}^t / KZ_t \quad (6)$$

де $\text{ВВП}_{\text{ppp}}^t$ – ВВП за паритетом купівельної спроможності; KZ_t – кількість зайнятих; t – період, для якого проводиться розрахунок.

Продуктивність праці в Україні, розрахована як відношення ВВП за ПКС до кількості зайнятих, зросла з \$8981 у 2000 році до \$16 738 у 2012 році, або на 80,3%.

За показником ВВП за ПКС на одну особу Україна значно відстає від багатьох країн світу. ВВП за ПКС на одну особу в 2011 році в Україні становив \$7477, що у 5,7 раза менше відповідного показника США, у 4,5 раза – Німеччини, в 1,9 раза – Російської Федерації (рис. 3).

Продуктивність праці за видами економічної діяльності. Продуктивність праці за видами економічної діяльності (за відсутності офіційних даних про ВВП за видами економічної діяльності) розраховуються як відношення ВДВ i -го виду

економічної діяльності в порівнянних або фактичних цінах до кількості зайнятого населення:

$$ПП_{\text{ВДВ}}^i = \text{ВДВ}_t^i / KZ_t^i \quad (7)$$

де $ПП_{\text{ВДВ}}^i$ – продуктивність праці i -го виду економічної (промислової) діяльності; ВДВ_t^i – валова додана вартість i -го виду економічної (промислової) діяльності в порівнянних або фактичних цінах; KZ_t^i – кількість зайнятих i -го виду економічної (промислової) діяльності; t – період, для якого проводиться розрахунок.

Результати розрахунків продуктивності праці зайнятих і штатних працівників за видами економічної діяльності засвідчили значну різницю по таких ВЕД, як «сільське господарство, мисливство, лісове господарство», «торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку» тощо, що пов'язане з великою кількістю самозайнятих і інших працівників, які не є штатними. Відповідно був зроблений висновок про некоректність використання показника продуктивності праці штатних працівників за видами економічної діяльності в аналізі і прогнозуванні розвитку економіки.

Відповідно розрахунки продуктивності праці за видами економічної діяльності були здійснені на основі валової доданої вартості та кількості зайнятих.

У 2012 році зростання продуктивності праці у розрахунку на одного зайнятого відбувалось у більшості агрегованих видів економічної діяльності за виключенням сільського господарства, будівництва, державного управління та освіти. Найвищі темпи зростання спостерігалися у ВЕД «Колективні, громадські та особисті послуги, послуги домашньої прислуги, екстериторіальна діяльність» – на рівні 7,9%, найбільше падіння – у ВЕД «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибництво» – на рівні 6,9%.

Низькою продуктивністю праці характеризуються сільське господарство, мисливство, лісове господарство (18,4 тис. грн.), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (18,5 тис. грн.), освіта (19,2 тис. грн.).

Більш високою продуктивністю вирізняються види діяльності промисловості: добувна – 77,7 тис. грн., переробна – 63,8 тис. грн.; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 47,8 тис. грн., а також діяльність транспорту та зв'язку – 58,3 тис. грн.

У цінах 2007 року продуктивність праці за видами економічної діяльності коливається досить суттєво. Якщо у будівництві у 2012 році вона дорівнювала 13,1 тис. грн. на зайнятого, то у

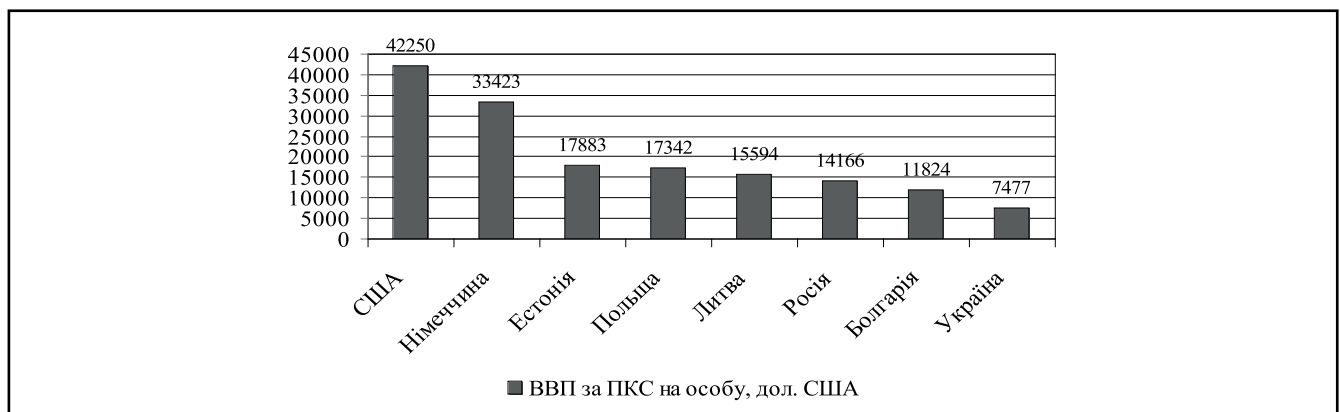

Рисунок 3. ВВП за ПКС у 2011 році у розрахунку на одну особу по окремих країнах, \$

Розраховано авторами за даними Держстату [6, 7].

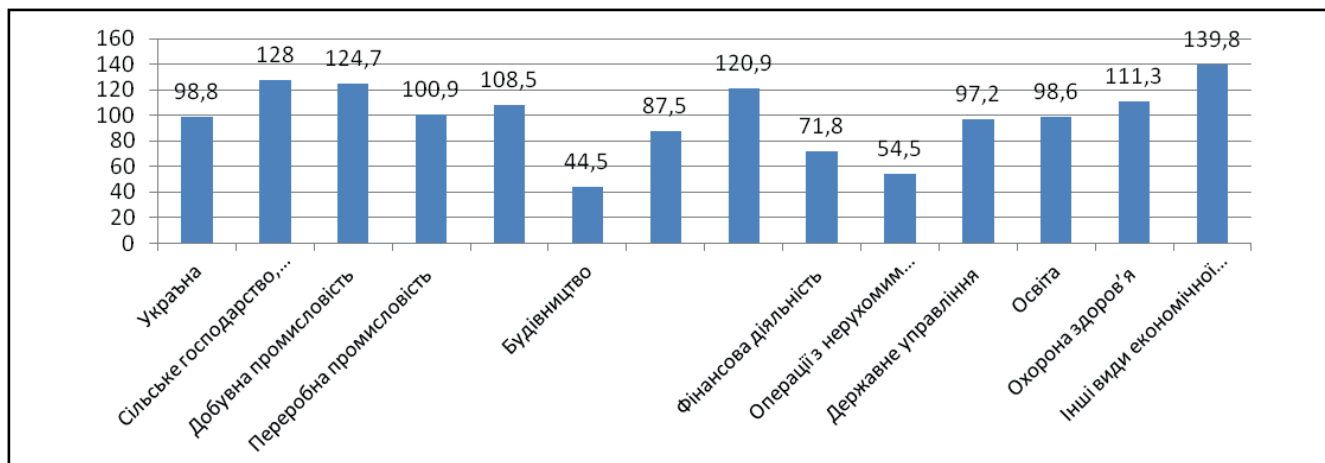

Рисунок 4. Продуктивність праці зайнятих за ВДВ, у \$ до 2007 року

Розраховано авторами за даними Держстату [6, 7].

фінансової діяльності продуктивність праці зайнятого становила 88,4 тис. грн. на особу, або у 6,7 раза вище, ніж у будівництві.

Звертає на себе увагу практична зупинка зростання продуктивності праці зайнятих у промисловості (рис. 4). За п'ять років вона навіть не досягла рівня 2007 року, а такі галузі, як «Будівництво», «Операції з нерухомим майном, оренда...», «Фінансова діяльність», катастрофічно знизили виробництво – відповідно на 55,5, 45,5 і 28,2%. Їхня діяльність потребує детального аналізу.

В інших галузях продуктивність праці, незважаючи на зростання продуктивності праці у 2010–2012 роках, залишається на достатньо низькому рівні. Причиною є зношеність основних засобів, недостатні обсяги інвестицій для належної модернізації та інноваційних впроваджень.

Продуктивність праці за видами промислової діяльності. У промисловості формується майже 30% ВВП України. Тут зосереджено понад 35% основного капіталу і використовується більше третини валових інвестицій. Пріоритетність розвитку галузей промисловості України впливає також з того, що з року в рік у цій сфері формується 40–45% прибутків. Причому 70–80% цих обсягів отримують підприємства переробної промисловості, у тому числі на підприємства металургійної галузі та з виробництва готових металевих виробів. На галузь з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів припадає більше половини цих прибутків, або 12–14% прибутків переробної промисловості.

Головною причиною низького рівня продуктивності праці в промисловості є також зношеність основних виробничих засобів, використання зношеної техніки і застарілих технологій. Такі висновки підтверджені в багатьох дослідженнях і викладені у вітчизняних наукових працях. Зношена техніка потребує своєчасної заміни, оскільки не забезпечує високу якість продукції. Проте ситуація змінюється повільно, інвестиції на технічне переозброєння промислових підприємств виділяються в обмежених обсягах. Це впливає на зростання продуктивності праці, яка залежить від обсягів та темпів переоснащення активної частини основних виробничих засобів, що повинно забезпечуватися прискореними темпами машинобудування. Тому потрібно сприяння держави насамперед підприємствам саме цієї галузі як локомотива вітчизняної промисловості.

У 2012 році зростання продуктивності праці (у розрахунку на одного штатного працівника) у добувній промисловості становило 4,5%, у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – 2%. У переробній промисловості продуктивність праці скоротилась на 2,1%.

Основні результати дослідження. 1. Розроблено алгоритм і модель розрахунків продуктивності праці, а також впливу показників продуктивності та кількості зайнятих на ВВП по економіці у цілому і за видами економічної діяльності (в тому числі промислової діяльності).

2. Вдосконалено методичні рекомендації щодо розрахунку продуктивності праці в частині промислової діяльності та оцінки впливу продуктивності праці та показників ринку праці на ВВП.

3. Здійснені розрахунки продуктивності праці в цілому по економіці України та за видами економічної (в тому числі промислової) діяльності, а також впливу показників продуктивності та ринку праці на динаміку ВВП за 2010, 2011 і 2012 роки, а також звітні квартали 2013 року.

4. Проведено аналіз результатів розрахунків щодо оцінки величини і зміни рівня показників продуктивності праці по економіці в цілому і за видами економічної діяльності (в тому числі промислової діяльності).

5. Розроблено пропозиції в частині підвищення продуктивності праці та її внеску у ВВП відповідно до визначених пріоритетів, що включають державні заходи в цілому в економіці та за видами економічної діяльності.

6. Задіяна система підготовки статистичних публікацій продуктивності праці для передачі їх у друкованому вигляді до Мінекономрозвитку і Держстату та розміщення на офіційному веб-сайті Науково-дослідного економічного інституту.

Висновки

1. Розроблені алгоритм і модель (в програмному середовищі Excel) дозволяють організувати систематичні розрахунки показників продуктивності праці, а також впливу показників продуктивності та кількості зайнятих на ВВП за звітний і на прогностичний період (квартал та рік) в розрізі видів економічної (в тому числі промислової) діяльності.

2. Експериментальні розрахунки щодо оцінки величини і зміни рівня показників продуктивності праці в розрізі видів

економічної діяльності за 2010, 2011, 2012 роки, свідчать про можливість виконання систематичних розрахунків показників продуктивності праці для використання їх в аналізі і прогнозуванні розвитку економіки та оцінки впливу показників продуктивності та кількості зайнятих на ВВП.

3. За результатами аналізу встановлена необхідність вдосконалення методичних рекомендацій (наказ Мінекономіки від 26.12.2008 №916 «Про затвердження Тимчасових методичних рекомендацій розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності») щодо розрахунку продуктивності праці в частині оцінки впливу продуктивності праці та показників ринку праці на ВВП у цілому та в розрізі видів економічної (в тому числі промислової) діяльності за звітний та на прогнозний періоди.

4. Продуктивність праці в Україні залишається на низькому рівні. Вона майже у 2 рази нижче ніж у Російській Федерації, у 3 рази – у порівнянні з Польщею і зовсім не співставна з розвиненими країнами.

5. Аутсайдерами за рівнем продуктивності праці є такі галузі, як сільське господарство, будівництво, торгівля, освіта, охорона здоров'я. Їхня діяльність потребує детального аналізу і розроблення на рівні держави відповідних заходів.

6. Показники продуктивності праці за видами економічної і промислової діяльності не зовсім точно характеризують дійсні результати роботи галузей, бо продуктивність праці, що обчислюється на базі валової доданої вартості, не враховує чисті податки на продукти і імпорт, водночас вони по деяких галузях складають до 20%, а іноді і до 50% ВДВ.

7. Визначення продуктивності праці за кількістю штатних працівників також спотворює показник витрат праці, тому що у цьому разі не враховуються витрати праці самозайнятих та інших працівників.

8. На рівень продуктивності праці негативно впливає випереджаюча динаміка розвитку деяких галузей послуг, насамперед торгівлі, фінансової діяльності, операцій з неру-

хотим майном, оскільки вони нарощують непропорційні витрати, не збільшуючи реальну вартість продукції.

9. Актуальною є раціоналізація структури зайнятих, бо в їх числі лише половина виробляє продукцію і послуги, а інші не завжди потрібні в такому обсязі. Фактично один реально працюючий утримує чотирьох членів суспільства.

10. Враховуючи вагому значимість продуктивності праці для економічного розвитку, необхідно включити цей показник у число основних макроекономічних показників і встановлювати галузям і регіонам завдання щодо його покращення.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України №187 від 27.02.2013 «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки» [Електрон. ресурс]: Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>
2. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності // Наказ Міністерства економіки України 26.12.2008 №916.
3. Кожем'якіна З., Горшкова Н., Могілат І. Продуктивність праці, продуктивність капіталу та сукупна факторна продуктивність: динаміка та фактори впливу на них // Економіка України. – 2009. – №8. – С. 4–16.
4. Беседін В.Ф., Горшкова Н.І., Кожем'якіна С.М., Могілат І.М., Ревенко А.П. Визначення і прогнозування показників продуктивності праці // Економіка України: стратегічне планування: монографія / За ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. – К.: НДЕІ, 2008. – С. 38–49.
5. Беседін В.Ф. Методи аналізу розвитку економіки на макrorівні // Економіка України: проблеми та перспективи інноваційного розвитку: монографія / За ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. – К.: НДЕІ, 2001. – С. 38–51.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік // Держстат України / К., 2013. – С. 552.
7. Національні рахунки України за 2012 рік // Держстат України / К., 2013 рік.

УДК 719+629.357

*М.М. ГАБРЕЛЬ,
д.т.н., професор, Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»,
Й.Я. ХРОМ'ЯК,
к.т.н., Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»,
Н.М. ЛИСЯК,
к.е.н., Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Системи громадського транспорту для міст із різними просторовими характеристиками

У статті обґрунтовано підхід до визначення систем громадського транспорту для міст із різними просторовими характеристиками. На прикладі Львова досліджено підходи й обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення систем громадського транспорту.

Ключові слова: просторова структура міста, транспортна мережа, громадський транспорт, економічна ефективність транспортних систем.

*М.М. ГАБРЕЛЬ,
д.т.н., професор, Учебно-научный Институт предпринимательства и перспективных технологий
Национального университета «Львовская политехника»,
Й.Я. ХРОМ'ЯК,
к.т.н., Учебно-научный Институт предпринимательства и перспективных технологий
Национального университета «Львовская политехника»,*

Системы общественного транспорта для городов с разными пространственными характеристиками

В статье обоснован подход к выбору систем общественного транспорта для городов с различными пространственными характеристиками. Для этой цели систематизированы показатели, характеризующие систему общественного транспорта города, и системы показателей пространственной организации городов. Проанализированы и выявлены взаимосвязи, проведен анализ несогласованностей между пространственными характеристиками города и системы общественного транспорта. Обоснование новых подходов организации систем общественного транспорта проведено на примере Львова и его транспортной системы.

Ключевые слова: пространственная структура, транспортная сеть, общественный транспорт.

Public transport system for cities with different spatial characteristics

The article substantiates approach to the study of public transport for cities with different spatial characteristics. For example, the city investigated approaches and reasonable proposals for improving public transport systems.

Keywords: the spatial structure of the city, transport networks, public transport, the economic efficiency of transport systems.

Постановка проблеми. Громадський транспорт є одним із найважливіших елементів транспортної інфраструктури міста, забезпечує перевезення пасажирів у межах населеного пункту відповідно до визначених маршрутів. З позицій екологічного впливу на природне довкілля й енергозатрат він найефективніший, тому в умовах енергетичної кризи та обмеженості певних енергоресурсів, складності екологічної ситуації в містах повинна проводитись протекціоністська політика стосовно його розвитку. Гостро постає потреба обґрунтування ефективних систем громадського транспорту для міст, що мають різні просторові характеристики.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретико-методологічна основа – в положенні містобудівної науки щодо просторової організації містобудівних систем і побудови транспортних систем. Важливе значення для вирішення порушеної проблеми мають положення економічної теорії, зокрема економіки міст, де розглядаються також економічні механізми управління розвитком систем транспорту. Питанням розвитку транспортної інфраструктури міст присвячені наукові доробки вітчизняних та російських учених: А.М. Редзюка, В.Ф. Штанова, Б.М. Абрамовича, В.С. Маруничя, І.М. Вакарчука, О.М. Смоловича, М.С. Фішельсона, А.А. Агасьянца, А.П. Захарова, Л.В. Булавіної, Л.І. Рябокона, М.М. Дьоміна, Я.Б. Левітана, Є.О. Рейцена, М.М. Осетріна, О.В. Стельмаха, С.В. Дубової, С.А. Ваксмана, К.А. Зонова, Г.В. Ушакової, Ю.В. Сипіної, В.П. Федорова, Н.В. Пахомової. Істотний інтерес для досліджуваної проблеми становлять роботи закордонних учених та спеціалістів: Д. Сімсона, Дж. Беррі, Дж. Форрестера, А. Саллівана, К. Годфріна, Б. Гріншильдса, Г. Грінберга, Б. Кернера, Д. Дрю та ін.

Існуючі напрацювання в окресленій сфері охоплюють широкі коло питань, однак нові умови господарювання та зростаюча кількість нерозв'язаних проблем у транспортній сфері потребують розробки науково-практичних пропозицій щодо вибору систем громадського транспорту для міст з різними просторовими характеристиками.

Метою статті є обґрунтувати доцільні схеми систем громадського транспорту для міст із різними просторовими характеристиками. При цьому розв'язувались певні задачі:

– встановити показники, що характеризують систему громадського транспорту міста, та показники просторової організації міст;

– проаналізувати й визначити закономірності взаємопов'язання між просторовими та характеристиками систем громадського транспорту міст;

– проаналізувати просторову структуру, існуючу транспорту мережу й систему громадського транспорту, а також обґрунтувати зміни в системі громадського транспорту м. Львова.

Об'єктом дослідження виступає простір та система громадського транспорту міста. Предмет дослідження – взаємообумовленість систем громадського транспорту в місті з його просторовими характеристиками.

Методи дослідження: основу становлять методи статистичного та картографічного аналізу, натурні обстеження простору та транспортної мережі в м. Львові, моделювання й верифікація обґрунтованої моделі.

Категоріально-понятійний апарат охоплює поняття: просторова структура, транспортна мережа міста, громадський транспорт. Термін структура (від лат. *structura*) означає місце та взаємне поєднання елементів (частин), що утворюють цілісність. В урбаністиці структуру міста трактуємо як просторову і розуміємо як спосіб розміщення функціональних елементів, забудови, послуг тощо. Простір міста багатовекторний, він охоплює людські, природні, функціональні, геометричні та часові характеристики, у яких реалізується життєвий цикл містобудівних систем.

Транспортна мережа – сукупність транспортних зв'язків, у системі яких здійснюються міські пасажирські та інші перевезення. Громадський транспорт – транспорт, призначений для перевезень населення (автобус, тролейбус, метро, трамвай, автомобіль).

Виклад основного матеріалу. 1. **Характеристика систем громадського транспорту.** Система громадського транспорту міста проектується з урахуванням комплексного вирішення містобудівних і транспортних проблем. Згідно з Державними будівельними нормами [3] до структури транспортної мережі й громадського транспорту міст пред'являються певні вимоги, зокрема до:

- витрат часу на переміщення від місць проживання до місць прикладання праці;

- пропускної здатності мережі вулиць, доріг і транспортних перехресть, кількості місць зберігання автомобілів;

- мережі вулиць і доріг;

- споруд і підприємств для зберігання та обслуговування транспортних засобів;

- безпеки перевезень пасажирів.

Виділяються показники, що характеризують систему громадського транспорту, – пасажирооборот, перевізна спроможність, протяжність ліній, швидкість сполучень, енерговитрати, кількість маршрутів. Необхідно враховувати, крім того, такі показники, як комфорт, безпека, надійність, ефективність тощо. У дослідженні всю сукупність показників згрупуємо за:

- функціональністю – перевізна здатність, гнучкість, комфорт, надійність, затрати часу на доїзд;

- ефективністю – енерговитратність (витрати на обслуговування й ремонт систем транспорту, грн), капіталоемність (витрати на впровадження ліній транспорту, грн.);

- безпечністю – для пасажирів, пішоходів, необхідність доповнюваності іншими видами транспорту;

- екологічністю – викидний рівень забруднень, спричинених транспортними засобами, санітарно-гігієнічні наслідки для мешканців міста.

Зупинимося на видах громадського транспорту та їх технічних даних відповідно до обґрунтованих характеристик.

Автомобіль є одним із найпоширеніших видів транспорту серед населення. За останні двадцять років в Україні процес підвищення рівня автомобілізації населення відбувається пришвидшеними темпами. Використання індивідуальних автомобілів вплинуло на функціональну структуру міст (винесення житлової, комерційної та інших функцій за межі центральної частини), на процес субурбанізації – розвиток прилеглих територій. При високих щільностях потоків (вище 7 тис. чол./год.), спрямованих у центр, або інших фокусів тяжіння міст, автомобільний транспорт призводить до перевантаження мережі міст, а інколи й повністю блокує рух (автомобільні затори до кількох годин). Проявляються й інші проблеми: забруднення атмосферного повітря, шум, безпека перевезень пасажирів тощо.

Автобус – вид громадського транспорту зі значною кількістю місць для сидіння (більше дев'яти з місцем водія включно), призначений для перевезення пасажирів та їх багажу з забезпеченням необхідного комфорту та безпеки. Здійснює перевезення за заданими маршрутами, характеризується високою гнучкістю щодо перевезень (маршрут при потребі може бути змінений) і малою капіталомісткістю (рухаються звичайними дорогами, зупинки дешеві в обслуговуванні).

Електротранспорт (трамвай, тролейбус) – наземний вид міського пасажирського транспорту, забезпечує перевезення пасажирів відповідно до визначених маршрутів, працює з використанням електричного струму й проектується з урахуванням основних напрямків пасажиропотоків. Трамвай є рейковим транспортним засобом, перевізна його здатність становить 6–12 тис. пасажирів за год., середня швидкість сполучень – 15–17 км/год. До переваг відносять: функціональність (трамваї мають більшу перевізну здатність, ніж автобуси й тролейбуси), екологічність (не забруднюють повітря продук-

тами згоряння), безпечність – «поведінка» на вулиці його повністю очікувана, що сприяє безпеці руху; надійність – термін служби може становити 30–40 років (автобуса – до десяти). Трамваї добре вписуються в міське середовище різних міст, у тому числі в середовище міст зі сформованим історичним виглядом. Серед недоліків – висока капіталомісткість (витрати на прокладання колій, обслуговування інфраструктурних систем, відновлення, вимоги до доріг тощо); соціально-екологічні наслідки (спричинені трамваем вібрації ґрунту можуть створювати акустичний дискомфорт для мешканців навколишніх будинків і призводити до ушкодження їх фундаментів).

При перспективному плануванні розвитку цього виду транспорту для міст необхідним є проектування відокремленої трамвайної колії (колії, прокладеної вздовж дороги, але яка відокремлена від проїзної частини), що дозволить забезпечити високу ефективність використання за рахунок високих перевізної здатності й швидкості сполучень.

Тролейбус – безрейковий механічний транспортний засіб, поєднує переваги трамвая та автобуса. Перевагами є:

- гнучкість – придатний для використання в історичних центрах міст з вузькими вулицями, на гірських трасах; порівняно легко маневрує в транспортному потоці й відсутні проблеми з об'їздом перешкод на зразок неправильно припаркованого чи несправного автомобіля, може проходити кривими меншого радіуса порівняно з трамвайним вагоном;

- екологічність – не забруднює повітря в місті вихлопними газами; шумність зведена до мінімуму;

- надійність – термін служби рухомого складу тролейбуса більший, ніж автобуса;

- невисока капіталомісткість – тролейбус не має особливих вимог щодо доріг, використовує спільні з автобусами зупинки, розташовані на тротуарі (зупинки трамвая на суміщеному полотні розташовані в глибині дороги й вимагають виходу пасажирів на проїжджу частину); витрати на обслуговування тролейбусного парку нижчі порівняно з автобусним парком;

- енерговитратність – собівартість тролейбусним транспортом нижча, ніж автобусним. Системи тролейбуса забезпечують економію електроенергії, особливо при роботі на ділянках зі складним рельєфом.

Серед недоліків використання тролейбуса: функціональність – перевізна спроможність тролейбуса не перевищує автобусної лінії і, звісно, завжди нижча від трамвайної лінії; вища капіталомісткість порівняно з автобусом, оскільки тролейбусні системи вимагають будівництва тягових підстанцій та контактної мережі, додаткових заходів забезпечення електробезпеки.

Швидкісні види транспорту (метрополітен, швидкісний трамвай) придатні для високоінтенсивно освоєного простору і некомпактних міських структур. Ефективність швидкісних видів транспорту досягається при інтенсивності руху понад 10 тис. пасажирів у год. в одному напрямку. При інтенсивності руху понад 40 тис. пас. у год. вони найдешевші, тож економічно виправданими є в містах із населенням понад мільйон осіб. Потребують вони й доповнення іншими видами – автобусами або автомобілями, зокрема у житлових районах (з відповідним розміщенням місць паркування), куди мешканці приміських територій доїжджають на власному автомобілі, на автостоянках залишають приватний автомобіль і пересідають на метро (швидкісний трамвай).

Порівняльні характеристики видів громадського транспорту

Вид транспорту	Середня швидкість сполучення, км/год.	Перевізна здатність ліній транспорту в одному напрямку, тис. пас./год.
Автобус	17–20	3–5
Тролейбус	16–18	4–7
Трамвай	15–17	6–12
Експрес-автобус	20–25	До 10
Швидкісний трамвай	25–30	10–20
Метро	40–45	20–45

* Джерело: [3].

Експрес-автобус призначений для перевезень пасажирів на віддалені відстані; використовується для перевезень пасажирів між двома населеними пунктами, двома районами великого міста з підвищеною швидкістю і меншою кількістю зупинок. Ефективність використання досягається при інтенсивності потоків від 7–10 тис. пас./год. в одному напрямку. При високій інтенсивності руху (понад 40 тис. пас./год.) цей вид транспорту поступається метро. Перевагами експрес-автобуса є функціональність (висока перевізна здатність, велика швидкість сполучень), комфортність (на маршруті використовуються більш надійні й швидкісні транспортні засоби) та економічність (це найдешевший спосіб організації перевезень між двома пунктами; не вимагає особливої інфраструктури, а лише вкладень у рухомий склад). Порівняльні характеристики видів громадського транспорту щодо швидкості й перевізної здатності подано в таблиці.

Отже, кожен вид громадського транспорту має свою специфіку, яку необхідно враховувати при підходах до обґрунтування вибору систем громадського транспорту міст.

2. *Просторові характеристики міст.* Встановимо насамперед певні виміри та межі простору міста, в яких можна було б описати існуючі та передбачувані ситуації. Зрозуміло, що діяльність у просторі зорієнтована на людину, тобто певний набір кількісних і якісних характеристик людського фактора має бути присутнім у задачі обґрунтування систем громадського транспорту.

Міста відносяться, як правило, до класу функціональних систем. Їхні функції спрямовані на забезпечення певних матеріальних, культурних, духовних та інших потреб населення. Це означає, що функціональна складова також має бути відображена в характеристиці простору. Геометричні характеристики відносяться до найважливіших чинників просторової структури міста: розмірні дані, форма, концентрація зон та інші властивості, пов'язані з масштабом, розташуванням, оточенням, повинні братись до уваги в задачах розвитку міст та їх транспортної підсистеми.

Життєвий цикл територіальних систем та процеси, що відбуваються в них і в навколишньому середовищі, протікають у часі. Фактор часу присутній в історичному аспекті, тривалості функціонування систем та у перспективі.

Отже, найбільш загальним можна вважати визначення: простір – множина елементів (предметів, явищ, станів, змінних тощо), між якими існують просторово подібні відношення. Діяльність реалізується у п'ятивимірному просторі, утвореному векторами «людина, функція, умови, геометрія, час». Кожна з перелічених п'яти складових містить певну множину показників (кількісних і якісних), а також характеристик використання.

На етапі аналізу просторових структур міст сформовано множину показників із застосуванням методики відбору найвагоміших характеристик простору та їх взаємодій:

– у людському вимірі (L) – чисельність населення, частка економічно активних мешканців;

– у функціональному (F) – кількість суб'єктів господарювання; площа функціональних зон міста – фокусів тяжіння (промислова, рекреаційна, житлова); зовнішні функції;

– у вимірі умов (X) – природні та екологічні умови, а також умови розміщення міста в надсистемі;

– у геометричному вимірі (G) – територія міста; конфігурація; протяжність транспортних магістралей;

– у часовому вимірі – історичні й прогностичні характеристики.

На взаємодії вимірів LX і XL творяться характеристики умов життя й діяльності, освоєності простору; на взаємодіях LF і FL – структура зайнятості населення; на LG і GL – щільність та розподіл населення (чол./ кв. м); на взаємодіях FG і GF – розташування суб'єктів у плані міста, функціональне освоєння території; LT і TL – зміни структури зайнятості населення, майнового стану; на взаємодіях XT і TX – динаміка екологічних та інших умов міста в часі; на GT і TG – зміни геометричних характеристик міста.

Існують три- й чотиривимірні поєднання. Повна множина характеристик простору формується у п'ятивимірному поєднанні (L, F, X, G, T), для якої інтегральною є характеристика ефективності простору (корисності, економічності, екологічності та естетичності) [1].

3. *Методики порівняння та узгодження характеристик простору і систем громадського транспорту міст.* Узгодження просторових характеристик міст із показниками систем громадського транспорту сприяє підвищенню ефективності систем громадського транспорту та функціонуванню міста загалом. Для цього передусім встановимо зв'язки між характеристиками простору міст і показниками, що характеризують системи громадського транспорту, а також спробуємо усунути причини неузгодженостей між ними.

Багатовекторність простору міста зумовлює потребу його структуризації до рівня окремих елементів і зв'язків між ними. Як зазначалося, кожен вимір простору може оцінюватися за кількісними й якісними ознаками, а також показниками рівня використання. Види громадського транспорту мають окремі складові, що стосуються функціональності, ефективності, безпечності, екологічності (рис. 1). Отже, наявна можливість виділити певні закономірності та невідповідності у відносинах, що склалися.

Залежно від величини:

– малі міста. Віддаль від окраїн до центру малих міст становить 1,5–2,5 км. Тобто це міста пішоходів. Головна вулиця

міста (часто вона є найдовшим напрямком) не перевищує 5 км. Система пішохідних зв'язків пронизує тканину міста й замикається на основних функціональних вузлах і зонах (центр, автомобільний і залізничний вокзали, ринок, зона промислових підприємств, парки). Система пішохідного зв'язку в містах збіжна з основними транспортними магістралями, які перевантажені транспортом та погано облаштовані. Стихийні проходи, прокладені за межами основних доріг, не впорядковані, а в умовах частих дощів заболочені й не придатні для вико-

ристання. Функціональна структура малих міст виражається вузькою спеціалізацією виробництва, невпорядкованою структурою й обмеженим складом міських функцій. Для більшості малих міст немає чітко вираженої пріоритетної функції (за винятком нових промислових міст, що виникли і розвинулись на основі видобутку і переробки природних ресурсів).

Залежно від функціональної структури:

– монофункціональні міста мають чіткі полюси притягання, між якими розвиваються основні зв'язки транспорту;

			Функціональність			Ефективність			Безпечність		Екологічність					
			Витрати часу на доїзд	Провізна здатність тис. пас/год	Швидкість сполучень, км/год	Глуцькість	Комфорт	Надійність	Енерговитратність	Капіталосміність	Вимоги до доріг	Безпека для пасажирів	Безпека для пішоходів	Доповнюваність іншим транспортом	Санітарно-гігієнічні наслідки	Потреба в площах для зберігання
Людський	Щільність населення	Низька	●			●				●	●					
		Середня	●				●			●	●		●			
		Висока	●				●			●	●		●			
	Активність мешканців	Малоактивна	●				●			●	●		●			
		високоактивна	●				●			●	●		●			
	Структура населення	Позитивна	●				●			●	●		●			
Негативна		●				●			●	●		●				
Геометричний	Розмір міста	Мале		●	●			●								
		Середнє		●	●			●								
		Велике		●	●			●								
	Конфігурація	Компактна		●	●										●	
		Лінійна													●	
	Складене розпланування	Шахове										●			●	
Радіально-кільцеве					●						●			●		
Вільне					●						●			●		
Функціональний	Кількість суб'єктів господарювання	Мала		●	●			●				●		●		
		Середня		●	●			●				●		●	●	
		Значна		●	●	●		●				●		●	●	
	Розміщення центрів тяжіння	Визначені		●	●			●								
		невизначені		●	●	●		●								
	Зовнішні функції міста	розвинуті		●	●	●										
нерозвинуті					●											
Час	Історія міста	Історично значне				●							●		●	
		Історично мале														
	Динаміка процесів	Динамічне				●								●		●
		Нединамічне														
	Перспективи розвитку	Перспективне				●								●		●
		Неперспективне														
Умови	Природно-ландшафтні умови	На рельєфі			●		●	●	●			●				
		З річкою				●		●	●	●		●				
		Рівнина				●		●	●	●		●				
	Розміщення в оточенні	При транспортних комунікаціях							●	●		●		●	●	
		віддалено							●	●		●				

Рисунок 1. Матриця узгодження просторових характеристик міста з показниками систем громадського транспорту

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

– багатофункціональні міста – міста, що концентрують у собі різні функції, мають, як правило, історично складену мозаїчну структуру, що створює проблеми окреслення основних напрямів та полюсів притягання.

Стосовно конфігурації:

– міста з лінійною структурою мають однозначно окреслений основний напрямок перевезень і яскраво виражену функціональну структуру, коли чітко визначаються полюси притягання (наприклад, між житловою і промисловою зонами). Для таких міст доцільним є використання швидкісних видів транспорту;

– міста з радіально-кільцевою структурою створюють загрози перетворення центральної зони за умови недоєстичного розвитку кільцевих зв'язків.

З урахуванням природно-ландшафтних характеристик:

– міста зі складними природно-ландшафтними умовами (на рельєфі, річці і високі ґрунтові води, гірські умови); визначають складність вирішення інженерних питань, прокладання інженерних і транспортних комунікацій, умови експлуатації транспортних систем. Такі міста вимагають вибору гнучких видів транспорту (автомобіль, автобус). Якщо місто розділене річкою, виникає потреба спорудження складних інженерних споруд і мостів.

Залежно від щільності населення та забудови:

– міста компактної забудови з високою щільністю населення мають складну просторову структуру з окресленням меж окремих просторів, високу насиченість транспортними та іншими комунікаціями. Висока інтелектуалізованість міського середо-

вища: зосередження основного наукового, інтелектуального та інформаційного потенціалів призводить до зростання динамічності населення та інтенсивності транспортного руху.

4. Приклад узгодження характеристик та обґрунтування змін системи громадського транспорту для м. Львова. Характеристику просторової структури м. Львова здійснено стосовно вимірів простору міста: часового (пов'язаний з історією та перспективами міста), людського (чисельність, структура зайнятості, майновий стан населення); функціонального (зовнішні та внутрішні функції, функціональне зонування міста); геометричних (площа, конфігурація, мережа розпланування); вимір умов (ресурси, ландшафт, умови розміщення міста).

Сучасний Львів розглядається як центр надобласної системи розселення. Це найбільше місто на теренах західних областей України, центр моноцентричної агломерації, обласний центр. Загальна площа земель міста Львова становить 17101 га, у тому числі 66% території міста складають забудовані землі, які охоплюють житлову забудову, землі промисловості, комерційного використання, громадського призначення, транспорту і зв'язку, технічної інфраструктури, землі відпочинку; 20% території міста займають ліси, 11% – ін. Щільність населення в межах Львова становить 5000 чол./кв. км території і є однією з найбільших серед великих міст України. Майже кругле в плані з радіусом 6–7 км від центру до найвіддаленіших окраїн, місто має складні природно-ландшафтні умови. Поверхня Львова горбиста. Центр розміщений в улоговині, над якою піднімаються височини (гори Високий Замок, Лева, Кортумова). Місто розта-

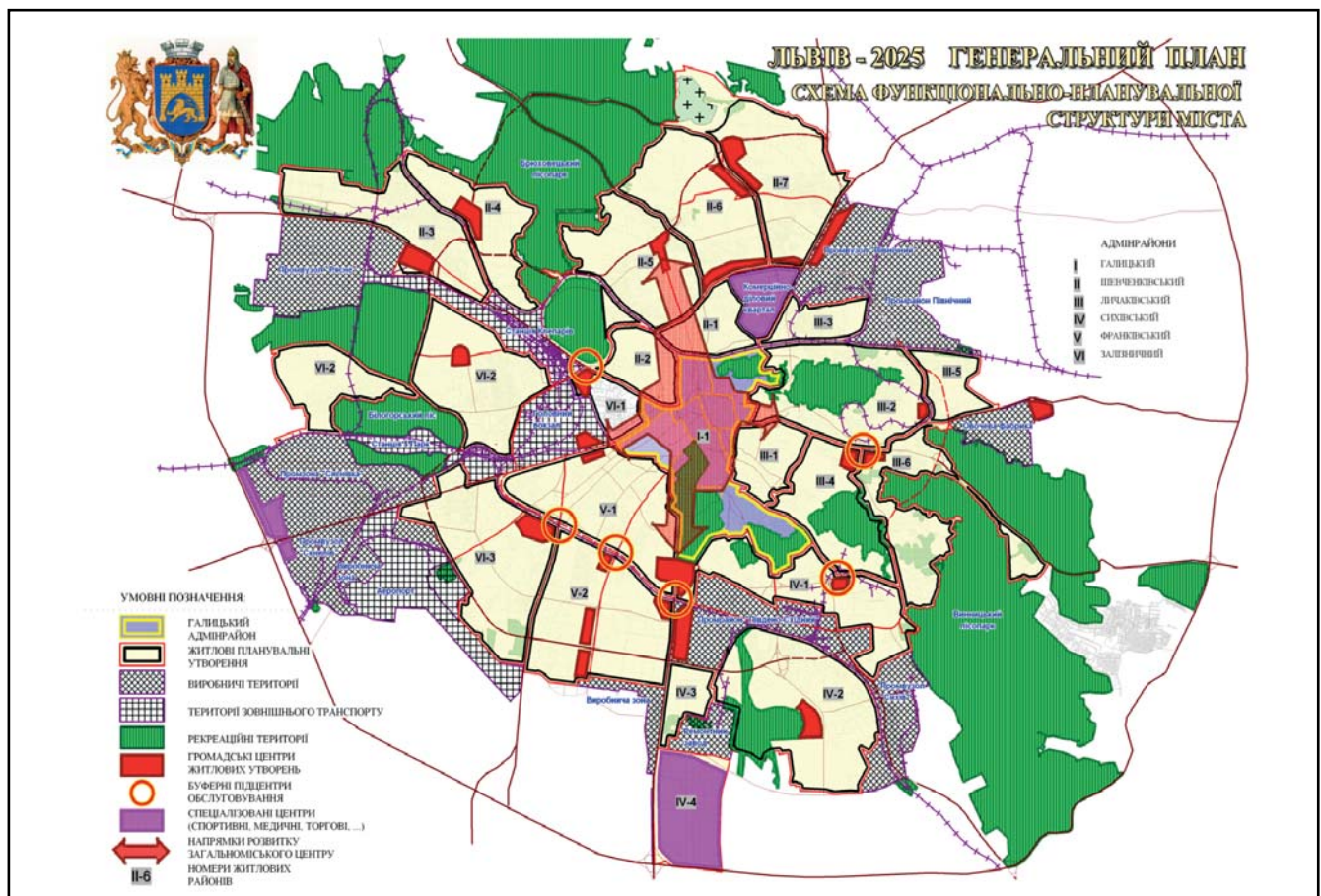

Рисунок 2. Просторова структура Львова [5]

шоване на великому Європейському вододілі. На його околицях беруть початок річки Полтва (притока Західного Бугу) та Зубра (притока Дністра). Територія, зайнята під водою і ставками, становить лише 90 га (рис. 2).

Львів є відкритою складною системою, яка функціонує у взаємозв'язку та взаємозалежності з зоною впливу. Територія «Великого Львова» включає: м. Львів (центр системи) і 26 населених пунктів на території 33 тис. га, з існуючим населенням 816 тис. людей, у т. ч. поза межами міста 83 тис. осіб. Межі зони формують території п'яти сільських адміністративних районів області. Відкоригований генеральний план (2008) розглядає Львів у контексті навколишніх територій, де виділяються дві зони: приміського розселення в межах радіуса приблизно 30 км та формування містобудівної системи «Великий Львів» у межах території на відстані 3–5 км від зовнішньої межі. У зоні приміського розселення поблизу магістральних радіальних доріг виділено території загальною площею близько 850 га, рекомендовані для житлової й пов'язаної з нею громадської забудови для людей, котрі вибирають для постійного проживання заміський індивідуальний житловий будинок. У приміських лісах та біля водойм передбачаються території для позаміського відпочинку; у відповідних зонах – об'єкти системи забезпечення функціонування міста (кладовища, розсадники, оранжереї та парники, водозабори тощо) [4–5, 7].

Чисельність постійного населення м. Львова за станом на 01.01.2012 становила 750,3 тис. осіб. Загальна кількість найманих працівників Львова, зайнятих у всіх сферах економічної діяльності, станом на цю ж дату – 285,6 тис. осіб (38% населення міста) [7].

У функціональній структурі м. Львова виділимо основні функціональні зони, які одночасно є фокусами тяжіння: центр міста, райони житлової забудови, рекреаційні зони, приміські території, нові центри торгівлі, розваг та послуг. Коротко охарактеризуємо основні функціональні зони міста Львова.

а) центр міста. Тут розташована значна кількість житлового фонду, загальноміських об'єктів обслуговування, адміністративних установ, науково-дослідних та проектних інститутів, а також велика кількість промислових, транспортних, комунально-складських підприємств. Має яскраво виражений багатофункціональний характер. Історична частина міста належить до культурної спадщини ЮНЕСКО. У Львові знаходиться приблизно 11% історичних архітектурних пам'яток України. Унікальністю центральної частини Львова є збережена планувальна структура, архітектура унікальних комплексів та фонові забудови. Історичний центр займає територію 140,0 га, яка включає зону давньоруського і середньовічного міста. В цих межах налічується 1276 пам'яток архітектури, у тому числі 216 пам'яток загальнодержавного значення.

б) житлова забудова. Львова займає 3435,9 га (20% території міста) і має розпорощену форму. Більші місця концентрації знаходяться в районах нового будівництва (Сихів, Північний), а також у зонах індивідуальної забудови за рахунок ущільнення й перебудови. Інвестиції в житлове будівництво незначні, тому воно не є елементом, що сильно впливає на зміни просторової структури міста.

Можна стверджувати, що концепція функціонального міста, згідно з якою житло, місця роботи та відпочинку мають бути

розведені в просторі, вже не актуальна. Перехід до змішаної забудови дозволяє вирішити відразу кілька проблем: зникає маятникова міграція населення за маршрутом «житло – робота». Місця роботи з'являються безпосередньо в житлових районах. Сьогодні до складу житлового району входять і житло, і офіси, і розважальні центри, і магазини, і навіть промислові підприємства. Багатофункціональна забудова створює нове житлове оточення – більш різноманітне, інтенсивне щодо комунікацій. Такі райони «живуть» усі 24 години на добу, що необхідно враховувати при виборі систем транспорту.

в) приміські території характеризуються підвищеною частотою забудови сільської місцевості, щільністю населення, наявністю «другого житла» львів'ян, зосередженням в її межах понад двох третин маятникових мігрантів, розміщенням інфраструктурних функцій, орієнтованих на потреби міста. Аналіз залежності використання земельного ресурсу приміської зони відносно віддалі від міста виявив, що спостерігається така загальна закономірність збільшення інтенсивності використання території з наближенням до міста: зростає частка забудованих земель, земель промислового та комерційного використання, щільність населення. Це зумовило відповідну структуру земель у різних поясах приміської зони. Індивідуальне житлове будівництво в приміській зоні набирало динаміки перших десяти пострадянських років, досягнувши максимуму в період 2000–2005 років, і почало знижувати темпи з входженням в економічну кризу; станом на кінець 2010 року набуло найнижчих показників. Такі процеси вплинули на функціонально-розпланувальну структуру простору приміської зони, структурні зміни прилеглих до Львова територій: ущільнили забудову, супроводжуються зростанням навантаження на навколишнє середовище, змінили якісні характеристики забудови;

г) ландшафтно-рекреаційні території Львова займають площу 820 га і включають парки, сквери, лісопарки та лісо-смуги в структурі міста. У Львові на сьогодні майже 30 основних рекреаційно-паркових зон: парки ім. Івана Франка, культури і відпочинку, Стрийський, «Знесіння», «Шевченківський гай», «Високий замок», «Цитадель», Сад собору св. Юра, «Залізни води», «Снопківський», «Погулянка», Личаківський, Левандівський, Замарстинівський лісопарк, 700-річчя Львова, «Кортумова гора», Янівське кладовище, Студентський парк, «Піскові озера», «Горіховий гай», «Бондарівка», Скнилівський парк, Сихівський лісопарк, Личаківське кладовище, Ботанічний сад, Винниківський та Брюховицький лісопарки;

д) нові центри торгівлі, розваг та послуг у Львові є важливою складовою міського середовища. Багато століть міського життя виробили правило, згідно з яким місцем проведення дозвілля були й залишаються місця неформальних зустрічей. Такі заклади в міському середовищі належать до соціальної інфраструктури.

У пострадянський період, особливо після 2000 року, в місті спостерігається активне будівництво супер- та гіпермаркетів, торгово-виробничих комплексів («Південний», ряд супермаркетів «Арсен», «ВАМ», «Метро», «Епіцентр»), починають формуватися поліфункціональні центри – розважальні комплекси «Леополіс», «Квадрат» тощо. Виникли розважальні заклади з новим набором функцій. Окрім того, такі центри стали об'єднуватись із торгівлею чи навіть з офіс-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ними центрами в сучасні багатофункціональні комплекси, які, своєю чергою, взяли на себе функції нових громадських просторів міста. Таким чином, поліцентричність міста стає виразнішою. Відбулося власне розширення функціонального складу громадських просторів унаслідок зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку міста;

е) промислові території в місті зменшуються. Місто втратило свою роль визначного промислового центру західного регіону України, для якого домінуючими були електроніка, радіотелекомунікації, машинобудування та виробництво продукції для військово-промислового комплексу. Відповідно, у пострадянський період відбувається банкрутство та ліквідація промислових підприємств, колишніх флагманів всього Радянського Союзу. Серед банкрутів крупні підприємства: «Львівський м'ясокомбінат», «Кінескоп», «Електрон», «Львівський завод автотранспорту», «Львівський лакофарбовий завод», «Львівський мехсклозавод», завод «Півколо», «Львівський завод газової апаратури», «Райдуга», автотранспортні підприємства тощо [3]. Розпочався процес функціонального переосвоєння територій і об'єктів колишніх промислових підприємств під громадські функції та житлову забудову, і саме в цій сфері відбуваються найбільші зміни. Реалізовано або розроблено проекти переосвоєння більшості з територій підприємств-банкрутів. Відповідно до стратегії розвитку Львова передбачається створення технополіса «Львів» – території промислово-виробничого призначення у західному напрямку міста від промислового вузла «Рясне».

Характеристика мережі та систем громадського транспорту міста Львова. Система сформувалася в ході історичного, еволюційного, соціально-економічного розвитку. Має радіально-кільцеву структуру. Шляхова мережа Львова становить понад 1000 км. Загальна протяжність автомобільних доріг загального користування міста становить 580,4 км вулиць і кварталних проїздів. Щільність транспортних вулиць змінюється від периферії до центру в межах 1,8–4,3 км/кв. км території. Львів – важливий залізничний вузол України та регіону. Місто розділене залізницями в напрямку Києва та в бік західного кордону України (Польщі, Угорщини, Румунії).

Система громадського транспорту Львова включає трамваї, тролейбуси, автобуси (державні та приватні), мікроавтобуси та легкові види транспорту. В місті діє 99 міських маршрутів (9 – трамвайних, 13 – тролейбусних, 23 – автобусних та 53 – мікроавтобусних), на яких працює 1235 одиниць рухомого складу, в тому числі: 70 од. трамваїв, 72 од. тролейбусів, 1235 од. автобусів та мікроавтобусів. Крім того, в місті зареєстровано близько 7830 вантажних автомобілів, 3330

автобусів та 4540 спецавтомобілів. Експлуатаційна довжина трамвайних колій загалом становить 73,5 км, тролейбусних ліній – 117,3 км.

З 1990 року практично не оновлювався рухомий склад електричного міського транспорту (трамвай, тролейбус), не здійснювалася модернізація колій громадського транспорту. Лише у зв'язку з підготовкою до Євро-2012 в останні три роки сформована тенденція почала змінюватися. Загальний обсяг пасажирських перевезень на міських видах пасажирського транспорту становить близько 331 млн. пасажирів. У процентному відношенні пасажирські перевезення розподілились таким чином: 15% – трамвай, 11% – тролейбус, 74% – автобус і мікроавтобус (рис. 3).

Автомобільний транспорт у м. Львові забезпечує основу вантажних і пасажирських перевезень. Станом на початок 2014 року в місті нараховувалося близько 115 тис. автомобілів індивідуального користування. Середньорічні темпи приросту парку машин упродовж останніх десяти років становили близько 10% у рік. Рівень автомобілізації складає близько 160 автомобілів на 1000 мешканців.

Аналіз неузгодженостей між характеристиками просторовою структурою міста і системою громадського транспорту. Зупинимось на деяких із них:

1. Між геометричними характеристиками простору і зростаючим рівнем автомобілізації населення. Із 365 тис. автомобілів, зареєстрованих у Львівській області, 60% користуються шляховою мережею міста. Інтенсивність руху на окремих магістральних вулицях перевищує 20 тис. автомобілів на добу. Ступінь завантаженості вулиць міста перевищує одиницю при нормативних показниках 0,65. Найбільше навантаження зазнає мережа вулиць центральної частини, адже найкоротші маршрути, що з'єднують більшість масивів міста, проходять через його центр. Крім того, пропускна спроможність та надійність більшості важливих вулиць, особливо в центральній частині, зменшується через наявність трамвайних колій, що розміщуються по осі проїзної частини (рис. 4).

2. Проблема паркування транспорту загострюється пропорційно росту автомобілізації – на даний час 160 автомобілів на 1000 мешканців, і тісно пов'язана з геометричними характеристиками міста та показниками щільності забудови й населення. Особливо динамічно зростала кількість автомобілів у перші пострадянські роки. Так, у Львові їх кількість збільшилася з 88,6 тис. (1990) до 112,1 тис. (1995). Місцями паркування на сьогодні забезпечено приблизно 55% автомобілів, наявно близько 42 тис. машино-місць у гаражних кооперативах і на платних стоянках.

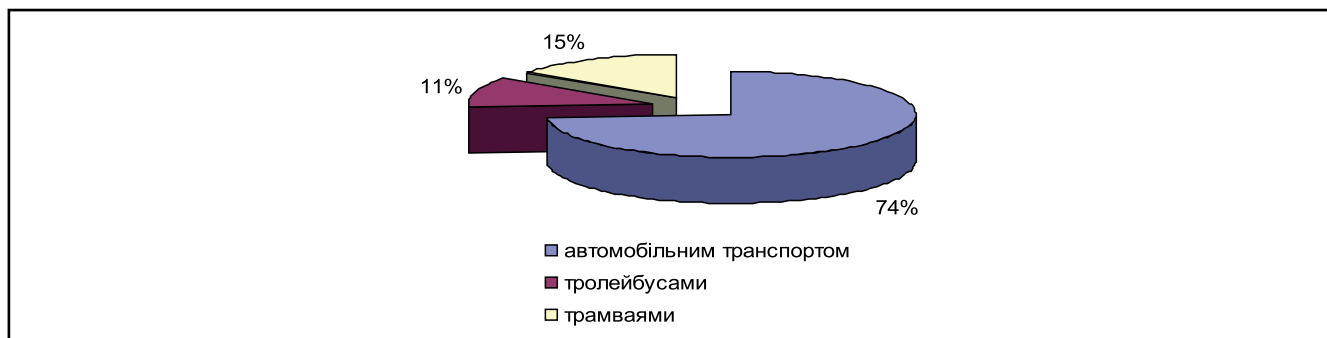

Рисунок 3. Структура пасажирських перевезень у Львові [7]

Рисунок 4. Транспортні проблеми центральної частини Львова

Потреба у нових об'єктах паркування на розрахунковий строк – 155 тис. місць, з їх розташуванням за місцем проживання в новобудовах – приблизно 55 тис. машино-місць, будівництво нових багатоповерхових гаражів-стоянок у межах нормативної доступності – близько 100 тис. місць, переважно в шумових і санітарно-захисних зонах, не придатних для житлової і громадської забудови. Розвивається короткочасне паркування біля об'єктів обслуговування, ділових установ та культурно-видовищних закладів. Декларуються ідеї створення безтранспортних зон в історичній частині міста, яка є ядром загальноміського центру, і перехоплюючих парковок у транспортно-пересадочних вузлах на перетинах кільця магістральних вулиць з радіальними вулицями і лініями громадського транспорту. Місткість систем, відповідно, приблизно 1 і 4 тис. місць. Проте втілення таких ідей не відбулося. За пострадянський період вдалося перетворити пл. Ринок у пішохідну зону, яка поєднує два фрагменти пішохідних вулиць Краківської та Галицької.

3. Між характеристиками умов міста та складеною мережею громадського транспорту. Висока щільність та історична цінність забудови у центральній частині не дозволяє здійснювати реконструкцію вулиць з розширенням проїзних частин, що вкрай потрібне для пропуску зростаючих транспортних потоків. Складний рельєф місцевості, що суттєво впливає на вибір маршрутів та на швидкість і безпеку руху. Так, розміщення історичної частини міста у Львівській улоговині створює проблеми з розвитком підземної урбаністики, в тому числі і підземного швидкісного трамваю.

4. Виникають суперечності між функціональними характеристиками простору міста та складеною системою громадського транспорту. Функціональна структура міста склалася історично і має мозаїчний характер переплетення зон різного функціонального змісту. Зменшилась роль Львова як транспортного центру держави, зокрема пов'язаного з залізничними перевезеннями. Це породжує конфлікт між малоефективно використовуваними територіями залізниці та системою громадського транспорту, а також створює умови до вирішення транспортних проблем за рахунок переосвоєння цих територій під сучасні транспортні комунікації.

Обґрунтування нових підходів до вирішення транспортних проблем Львова та його центральної частини. Основу нових підходів до територіального розвитку центру й вирішення транспортних проблем у центральній частині Львова становлять пропозиції:

- принципове реформування мережі наземного транспорту, значне розширення проїжджої частини в центрі міста за рахунок будівництва естакад і тунельних зв'язків, з якнайповнішим урахуванням специфіки рельєфу й складеної транспортної мережі в центрі;

- диференціація транспортних вулиць на транзитні й обслуговуючі, їх чітке розмежування з організацією місць перетину і сполучення;

- створення сучасної транспортної інфраструктури (гаражі, стоянки, вокзали, пересадочні станції) в безпосередній близькості до центру міста на основних лініях транспортного руху.

Стосовно Львова слід відзначити неузгодженість ідеї метро (швидкісного трамваю) основним виміром простору міста. Швидкісні види транспорту влаштовуються у некомпактних містобудівних системах, коли виникає потреба перевезень на значні відстані. Львів же є одним з найкомпактніших міст та теренів України, а віддалі від найвіддаленіших районів до центру міста становлять близько 7 км, тобто існує неузгодженість ідеї розмірності міста за територією. Функціональна структура Львова склалася історично й характеризується складним переплетінням зон різного функціонального змісту. Львів – майже кругле у плані місто, тому потрібна значна кількість гілок метро, аби поєднати місто швидкісним видом транспорту в систему. Окрім того, важко окреслити основні напрямки. Отже, ця ідея не узгоджується також з таким геометричним виміром міського простору, як конфігурація.

Не узгоджується ідея й з природно-ландшафтним виміром умов міського простору. Центральна частина Львова, у межах якої будівництво трамваю передбачалось підземним способом, розташована в улоговині. Ці території заболочені. Початок будівництва пов'язувався з відкачуванням води, пониженням рівня ґрунтових вод. Оскільки центральна частина міста забудована будинками на дубових палях, це обумовило зміну режиму та руйнування паль і будинків.

Реалізація означених підходів для умов Львова та його центру передбачає такі заходи:

- заміну залізниці в північній частині на швидкісну автомагістраль. Пропонована магістраль пройде естакадою через Полтвинську улоговину між Кортумовою горою і Високим Замком, матиме розгалуження поза межами центру; на сході – у напрямку північного житлового масиву, Майорівки, Сихова, а при умові прокладення тунелю під Високим Замком – вихід на Стрийську і в південний житловий район; на заході – в житлові й промислові райони Рясне, Левандівка,

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Білогорща, а після спорудження тунелю під Кортумовою горою – на вулицю Городоцьку і в південно-західний житловий район Львова;

– продовження вулиці Підвальної тунелем під Високим Замком з виходом в район станції «Підзамче» і сполучення її тут із швидкісною автомагістраллю. Створення об'єктів транспортної інфраструктури під Високим Замком у поєднанні з тунелем;

– перенесення транспортних навантажень з вулиці Клепарівської на вул. Джерельну, яка пройде на естакаді від швидкісної автомагістралі, далі тунелем під горою Страчення з виходом на вулиці Тараса Шевченка, Ярослава Мудрого і Городоцьку в районі площі перед цирком;

– диференціація транспортних вулиць у центральній частині Львова з розширенням кільця всередині центральної частини як системи тунелів і естакад. Кільце окреслюється естакадою швидкісної магістралі: вулиця Джерельна – тунель під горою Страчення – вулиця Ярослава Мудрого – площа перед цирком – тунель під парком ім. Франка і Цитаделлю з виходом на вул. Вітовського – Івана Франка – Підвальна – тунель під Високим Замком. Тунелі передбачаються під зеленими зонами центральної частини, естакади – над пониженими ділянками рельєфу;

– окреслене кільце виступає базовою транспортною ланкою центральної частини і матиме добре сполучення з загальноміськими магістралями. На його основі розвивається система обслуговуючого транспорту в центрі Львова;

– функціональне продовження існуючого центру в північному напрямку формуванням трьох осей: історично орієнтованої, яка повинна сполучити площу Ринок і Старий Ринок пішохідними зв'язками вздовж вулиць Краківської і Богдана Хмельницького і завершитися культурним центром на території сьогодної станції «Підзамче»; осі ділової активності – як продовження проспекту Свободи вздовж проспекту Чорновола і завершення його пересадочною станцією громадського транспорту на швидкісній автомагістралі; торгової осі, яка розвивається від площі перед «Торговим центром «Магнус» до ринку «Краківський», далі вздовж вулиці Базарної, і закінчується автовокзалом приміського транспорту під швидкісною магістраллю;

– створення пішохідного кільця навколо центральної частини Львова, включаючи території, що долучаються з північного боку. Кільце формуватиметься пішохідним бульваром поблизу швидкісної автомагістралі, схилами Кортумової гори і Високого Замку з виходом через вулицю Клепарівську до озелених масивів парку Івана Франка, Цитаделі, вулиці Підвальної. Формування пішохідного поперечного зв'язку від Високого Замку через площу Старий Ринок до вул. Зернової,

Балабана і далі через площу перед ринком «Краківський» на Кортумову гору;

– поєднання зелених масивів, які підходять до центру Львова, системою пішохідних бульварів та велосипедних доріжок;

– на перспективу доцільно розвинути центр Львова за межі сьогодної залізниці (швидкісної автомагістралі) біля підніжжя Високого Замку компактною формою вздовж вулиці Богдана Хмельницького. Таким чином, Високий Замок виступатиме структуроформуючим і композиційним вузлом всього центру Львова. Перенесення швидкісної магістралі на естакаду відкриває добрі пішохідні зв'язки з цієї частини центру (нового центру міста) в напрямку садів Високого Замку.

Висновки

1. Простір міста є множиною характеристик і взаємодій, аналіз яких дозволяє сформулювати вимоги і розв'язати задачі щодо вибору ефективних систем громадського транспорту.

2. Обґрунтована система показників для характеристики простору та систем громадського транспорту, яка базується на моделі п'ятивимірного містобудівного простору (людина – функції – умови – геометрія – час) та їх взаємодій.

3. Запропонована методика аналізу взаємодій простору та систем громадського транспорту, виявлення невідповідностей у цих взаємодіях та обґрунтування рішень їх узгодження, що забезпечить зростання ефективності систем громадського транспорту та якості міського простору.

4. Здійснена перевірка запропонованого підходу до аналізу ситуації у м. Львові та обґрунтовано підходи до вдосконалення систем громадського транспорту в місті та його центральній частині.

Список використаних джерел

1. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем / М.М. Габрель. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2004. – 400 с.

2. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем / Н.М. Демин. – К.: Будівельник, 1991. – 184 с.

3. Державні будівельні норми З60–92*. Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень. НДІП містобудування. – К.: Укрархбудінформ, 1993. – 107 с.

4. Коригування генерального плану м. Львова. [I стадія]. Генеральний план. Пояснювальна записка. – Львів, 2001.

5. Коригування генерального плану м. Львова. [II стадія]. Генеральний план. Пояснювальна записка. – Львів, 2008. – Т. 2.

6. О'Салливан А. Экономика города: пер. с англ. / Артур О'Салливан. – 1-е изд. – М.: ИНФРА-М., 2002. – 706 с.

7. Основні показники соціального і економічного ставища міста Львова за 2011 рік: [стат. довід.] / Держкомітет статистики України. – Львів, 2011. – 131 с.

Основні види логістики в управлінні туристичними підприємствами

У статті розглянуто роль логістики підприємства сільського аграрного туризму як специфічної діяльності; проаналізовано структуру логістики підприємства, логістичний ланцюг руху туристичного продукту від його виробництва до кінцевого споживання, чинники формування туристичного продукту; визначено основні етапи обґрунтування механізмів логістичного управління підприємством сфери сільського аграрного туризму.

Ключові слова: логістика, аграрний туризм, туристичні послуги, механізми логістичного управління.

Основные виды логистики в управлении туристическими предприятиями

В статье рассматривается роль логистики предприятия сельского аграрного туризма как специфической деятельности; проанализирована структура логистики предприятия, логистическая цепь движения туристического продукта от его производства до конечного потребления, факторы формирования туристического продукта; определены основные этапы обоснования механизмов логистического управления предприятием сферы сельского аграрного туризма.

Ключевые слова: логистика, аграрный туризм, туристические услуги, механизмы логистического управления.

The main types of logistics management in tourism enterprises

The article discusses the role of logistics enterprises rural agricultural tourism as a specific activity; analyzed the structure of the logistics company, logistics chain movement tourist product of its production to final consumption, factors shaping the tourism product; the main stages of study logistics enterprise management mechanisms agriculture agricultural tourism.

Keywords: logistics, agricultural tourism, tourist services, logistic management mechanisms.

Постановка проблеми. Логістика в туризмі розглядається як «управління продуктовими потоками туристичних підприємств, що включає раціональну організацію формування, збуту та організації споживання туристичного продукту і супроводження цих процесів проходженням інформаційних потоків» [1]. Враховуючи специфіку повного циклу виробництва туристичного продукту від інформаційного забезпечення до збуту, процеси просування в каналах товарообігу і організацію споживання продукту, логістика в сільському аграрному туризмі виконує ряд функцій, які диференціюються за фазами логістичного ланцюга на такі види: логістика ресурсної бази, логістика підприємства сфери сільського аграрного туризму, яка включає логістику матеріально-технічної бази, інформаційну логістику на вхідному потоці; виробничу логістику, що передбачає безпосереднє формування та створення туристичного продукту сільського аграрного туризму; логістику транспортних систем для ефективного обслуговування руху туристичних потоків, логістику екскурсійного обслуговування та супутніх послуг у сільському аграрному туризмі, логістику складських систем для зберігання запасів, що будуть використані у процесі надання туристичних послуг, і логістика збуту туристичних продуктів, яка охоплює розподіл, просування та визначення каналів реалізації готової продукції.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вагомий внесок у дослідження даної проблеми зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: В.І. Азар, Л.Г. Агафонов, О.О. Бейдик, В.П. Васильєв, Б.І. Вихристенко, І.П. Гаврилішин, Б.І. Герасименко, Л.С. Гринів, В.В. Григорьєва, П.В. Гудзь, В.Г. Гуляєв, М.І. Долішній, А.П. Дурович, В.К. Євдокименко, Т. Жабінська, Л.В. Забуранна, Г.В. Казачковська, В.Д. Кали-

тук, Г.А. Карпова, В.І. Карсекін, В.А. Квартальнов, В.Ф. Кифяк, Н.Й. Коніщева, В.С. Кравців, Н.Н. Кузнєцова, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, В.К. Мамутов, Г.І. Михайліченко, Г.А. Папірян, С.І. Попович, І.Л. Сазонець, Т.Г. Сокол, Н.М. Судова-Хом'юк, Т.І. Ткаченко, Дж. Уокер, В.К. Федорченко, С.В. Хлопак, В.В. Худо, В.І. Цибух, Ю.Н. Чоботар, І.М. Школа та ін.

Мета статті. Проаналізувати структуру логістики та визначити механізми логістичного управління підприємством аграрного туризму.

Виклад основного матеріалу. Визначення логістичного потенціалу рекреаційно-туристичних ресурсів є важливою складовою логістичної моделі сталого розвитку туризму, поряд із логістичним потенціалом матеріально-технічної бази туризму та логістичним потенціалом вхідного потоку туристів у місцевість, регіон, країну. Отже, початковою та програмуючою ланкою розвитку туризму мають бути рекреаційно-туристичні ресурси, відповідно до логістичного потенціалу (пропускної спроможності), за якими слід визначати потоки туристів, а їхні потреби в комплексі необхідних послуг (проживання, харчування, перевезення, інформаційно-програмний супровід) мають забезпечуватися розвитком відповідної матеріально-технічної бази туризму.

Логістику туристичного підприємства розглядають як один із засобів ефективного менеджменту в туризмі. Ми визначаємо логістику підприємства сільського аграрного туризму як специфічну діяльність у сільському аграрному туризмі, сутність якої полягає у плануванні, управлінні та контролі процесів, що здійснюються у процесі розробки туристичного продукту, його формуванні та доведенні у готовому вигляді до споживача згідно з його інтересами і вимогами [2]. Логістика підприємства сфери сільського аграрного туризму – це

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ефективний підхід до управління туристичними, інформаційними, фінансовими потоками та потоками послуг у сільському аграрному туризмі. Структура логістики підприємства сфери сільського аграрного туризму представлена на рис. 1 [3].

Логістичний ланцюг руху туристичного продукту від його виробництва до кінцевого споживання зображений на рис. 2 [4].

Підприємство сфери сільського аграрного туризму формує туристичний продукт після вивчення потреб у ньому та мотивацій потенційних туристів або організацій.

Формування туристичного продукту в сфері сільського аграрного туризму є досить складним багатофакторним процесом, що вимагає комплексного аналізу й оцінки ряду чинників:

- передбачуваного контингенту споживачів туристичного продукту;
- видів туристичних продуктів, що мають найбільший попит в даний або найближчий час (зимовий чи літній сезон);
- умов об'єкта розміщення;
- наявність послуг, що надаються та їх матеріально-технічне забезпечення – основні (стандартні) та додаткові послуги, умови розміщення туристів; додаткове ліжко, дитяче ліжко (люлька); вид на гори, долини тощо; розміщення без харчування; розміщення плюс сніданок (напівпансіон), повний пансіон та ін.;
- складових маркетингу (рекламний каталог, опис регіону; екскурсійні та торговельні можливості міста, місця відпочинку; правила продажу туристичного продукту та ін.);
- діючих тарифів;
- фінансових розрахунків (форма і порядок розрахунків; повний і частковий аванс; оплата за фактом та ін.);
- якостей наданих послуг і виконання зобов'язань перед туристом. Основним критерієм якості послуг, що надають-

ся, вважається відсутність скарг і претензій з боку туристів, мандрівників, екскурсантів;

– надійності надання послуг. Потенційний турист має бути впевнений у надійності забезпечення (надання) сплатених послуг і якісного обслуговування об'єктом розміщення.

Нині ці чинники підприємствами сфери сільського аграрного туризму практично не враховуються. Логістичні системи підприємств сфери сільського аграрного туризму відсутні, а всі потокові процеси здійснюються несистемно і розрізнено. Водночас ці чинники безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємств сфери сільського аграрного туризму на ринку, тому впровадження системи управління поточковими процесами є найважливішим напрямом у забезпеченні високого статусу компанії в галузі [5].

Впровадженню логістики в туристському секторі економіки України протидіє негативний вплив низки чинників, основними з яких є:

- 1) технократичне мислення керівників більшості туристичних компаній, які вважають, що головне це розробити турпродукт, а решта не має значення;
- 2) низька в цілому по країні договірна дисципліна і відсутність чітких законодавчих визначень таких базових понять, як, наприклад, туристичний сервіс, якість обслуговування в туризмі тощо;
- 3) потужний тиск зовнішньоекономічних чинників на стійкість курсу гривні, стабілізацію цін та ін.;
- 4) наявність ситуацій, коли за порушення договірних зобов'язань з реалізації туристичного продукту не визначена відповідальна особа або організація за невиконання або неналежне їх виконання;
- 5) закритість українського бізнесу для іноземних інвестицій, підприємців та ін.

Рисунок 1. Структура туристичної логістики в сільському аграрному туризмі

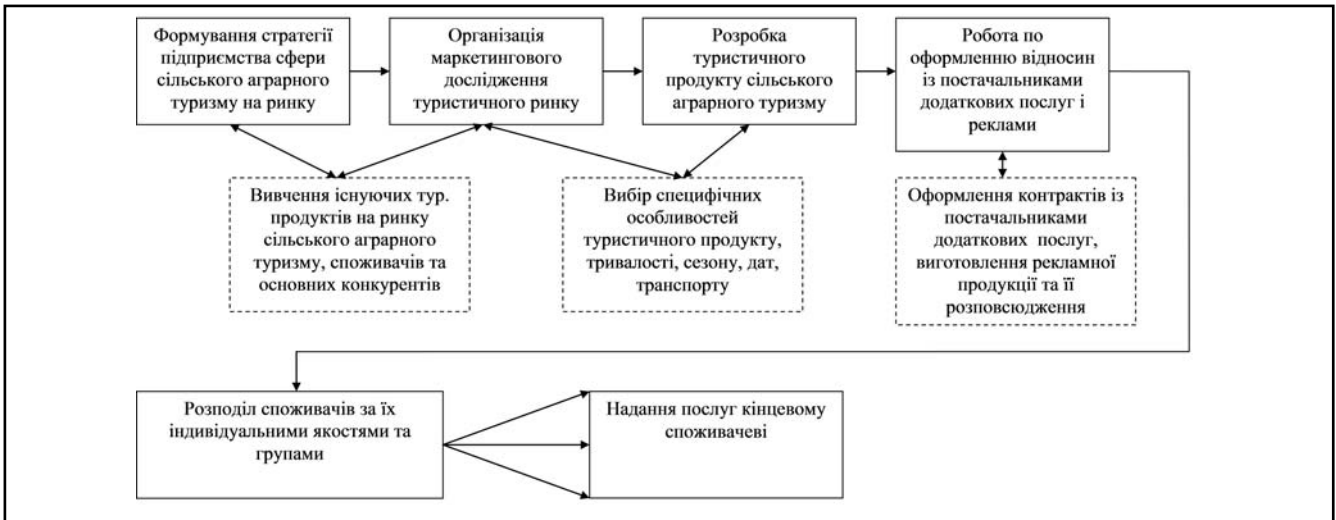

Рисунок 2. Логістичний ланцюг руху туристичного продукту в сфері сільського аграрного туризму

Необхідною умовою сталого розвитку туризму в регіоні та країні є менший обсяг логістичного потенціалу матеріально-технічної бази (ЛП МТБ) по відношенню до логістичного потенціалу туристичного ресурсу (об'єкта). Це дасть змогу зберегти туристичні ресурси регіону країни. Другою умовою сталого розвитку туризму є те, щоб ЛП МТБ був більшим (або дорівнював) ЛП вхідного потоку туристів, крім того, що є запобіжником другого рівня щодо збереження рекреаційно-туристичних ресурсів, ще й забезпечує бізнесову ефективність їх використання.

Базовими завданнями логістики матеріально-технічного забезпечення підприємства сфери сільського аграрного туризму є:

1. Встановлення оптимальних термінів заготівлі сировини, продовольчих і непродовольчих товарів, устаткування, запчастин для ефективного функціонування підприємства сфери сільського аграрного туризму.

2. Забезпечення точного співвідношення між кількістю поставок готової продукції та потребами в них.

3. Дотримання вимог до якості товарів, що закуповуються для участі у формуванні туристичного продукту сільського аграрного туризму.

Логістика матеріально-технічного забезпечення має займатися організацією пошуку та закупівлею необхідних товарів відповідної якості й за мінімальними цінами. У підвищенні ефективності логістики матеріально-технічного забезпечення істотну роль відіграє аналіз можливих логістичних витрат.

Сутність інформаційної логістики в сільському аграрному туризмі полягає в організації потоків даних, що супроводжують туристичний потік, і є істотним ланкою, яка пов'язує постачання, виробництво і збут. Інформаційна логістика оперує комплексом економічної інформації в горизонтальному і вертикальному напрямках, у внутрішніх і зовнішніх та вимагає відповідної інфраструктури. Під інформаційною інфраструктурою логістичної системи в сільському аграрному туризмі розуміють сукупність взаємопов'язаних засобів і методів, що забезпечують підготовку інформації, а саме: збір даних та їх первинна обробка, контроль достовірності, зберігання та передача інформації, її оновлення, коригування та презентація.

Із розвитком туризму транспортні шляхи будуть постійно розширюватися, тому що збільшення попиту на подорожі позитивно впливає на розвиток транспортної інфраструктури.

Головними завданнями, що вирішує транспортна логістична система, є координація транспортного обслуговування споживачів за їхніми замовленнями. Це потребує комплексного підходу для виконання всіх умов перевезення та доставки з мінімізацією транспортних витрат. Вирішення цього комплексного завдання можливе завдяки логістиці.

У туристичному бізнесі розрізняють три складові туристичних послуг:

1. *Основні послуги* – регламентуються договором і охоплюють не менше двох послуг (як правило, це транспортування, проживання і харчування). У деяких випадках, коли, крім означених послуг, рекреанти забезпечуються певним комплексом послуг, які вказані у заздалегідь придбаній путівці незалежно від їх уподобань.

2. *Додаткові послуги* – надаються за окрему плату (екскурсії, культурно-оглядові заходи, атракції (розваги) і визначають ту суму (в грошовому еквіваленті), яку залишає турист у місцях відвідування. За умови розвинутої інфраструктури частка від сфери розваг може становити до 50% від загального обсягу доходів від туризму.

3. *Супутні послуги* надають підприємства, які певною мірою є залежними від туризму це виробники спортивних товарів, одягу (для відпочинку і туризму), фототоварів, косметичних засобів; підприємства громадського харчування, салони краси; підприємства, що надають торгівлі, інформаційні, тренерські, медичні послуги та зв'язок, а також культурно-просвітницькі заклади.

На наш погляд, логістика сервісного потоку в туризмі (Service Response Logistics) – визначається як процес координації логістичних операцій, необхідних для надання екскурсійних і супутніх туристичних послуг найефективнішим способом щодо витрат і задоволення запитів споживачів. Цей підхід є основним стратегічним елементом менеджменту багатьох підприємств, які пропонують туристичні послуги. Критичними елементами цього підходу є прийом замовлень на туристичні послуги і моніторинг їх надання. Потоки туристичних послуг, як і матеріальні потоки, поширюються в пев-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ному середовищі доставки, у якій існують ланки логістичної системи, логістичні канали, ланцюги і т.д. Цю мережу потрібно побудувати так, щоб із максимальною ефективністю задовольнити вимоги клієнтів щодо рівня обслуговування.

На ринку логістичних послуг у сільському аграрному туризмі спостерігається тенденція до зростання вимог споживачів до комплексності та якості послуг.

Ключовими моментами якості логістики у сфері туристичних послуг є:

- гарантія надання туристичних послуг за будь-яких умов;
- реальна можливість реформування туристичного продукту за першою вимогою замовника;
- наявність широкого спектру пропозицій туристичних послуг у логістичній системі;
- стабільність матеріально-технічного забезпечення клієнтів під час споживання туристичних послуг, максимальна відповідність виконаних замовлень вимогам клієнтів;
- прогресуючий ступінь доступності виконання замовлень у діючій логістичній системі;
- об'єктивність цін на логістичні туристичні послуги;
- регулярність інформування клієнтів про рівень і структуру витрат на логістичне обслуговування;
- наявність у логістичній системі можливостей надання постійним клієнтам прихованих знижок у вигляді логістичних туристичних послуг, які надаються безкоштовно;
- забезпечення високої якості презентацій туристичних послуг.

Для зберігання товарів і запасів на деяких туристичних підприємствах сфери сільського аграрного туризму призначені відповідні склади. Туристичне підприємство несе певні витрати, пов'язані з утриманням складів і здійсненням складських операцій. Вони є частиною логістичних витрат. Тому складські операції потрібно розглядати не ізольовано, а як інтегровану складову логістичного ланцюга. Тільки такий підхід є запорукою успішного виконання основних функцій складу і досягнення високого рівня рентабельності продажу туристичного продукту.

Логістика збуту туристичних продуктів – це невід'ємна частина загальної логістичної системи, що забезпечує найбільш ефективну організацію розподілу туристичних продуктів сфери сільського аграрного туризму. Просування

туристичного продукту включає в себе комплекс заходів, спрямованих на його реалізацію:

- рекламування турів по телебаченню, радіо, на плакатах, рухливих засобах транспорту (трамваї, тролейбуси та ін.);
- участь у спеціалізованих виставках (наприклад, Міжнародний турсалон «Україна 2012», ТМ у Лондоні, ІТВ у Берліні й FITUR у Мадриді), ярмарків (Всеукраїнська виставка-ярмарок сільського туризму «Українське село запрошує», «Турмаркет-2012 у Запоріжжі і т.п.);
- видання каталогів, буклетів, настінних, кишенькових календарів та ін. [6].

Вивчення досвіду розвинутих країн, що позиціонують себе як інтелектуальне суспільство, підтверджує, що концепція логістичного підходу до управління є найбільш конструктивною при формуванні поточкових процесів і потоків у будь-якій сфері діяльності, зокрема й надання туристичних послуг. Вона адекватно відображає взаємозв'язок потоків і динаміку змін, виступає дороговказом при моделюванні функцій логістичного управління і при розробці механізмів оптимізації логістичних потоків на всіх ієрархічних рівнях економіки послуг.

Нами визначено основні етапи обґрунтування механізмів логістичного управління підприємством сфери сільського аграрного туризму (рис. 3):

- моніторинг діючої системи механізмів управління підприємством сфери сільського аграрного туризму на сучасному етапі ринкових перетворень;
- розробка стратегії логістичного управління на основі прогнозування основних закономірностей логістичної діяльності;
- обґрунтування і конкретизація моделей оцінки, контролю та прогнозування ефективності логістичної діяльності підприємства сфери сільського аграрного туризму, що забезпечать інформаційну базу для підготовки та високої оперативності прийняття управлінських рішень і проведення дієвого контролю за ходом їх виконання;
- визначення системи заходів і способів запровадження нових методів і технологій у практику логістичного управління за принципом сукупного результату цільового результату з використанням сучасних підходів до прийняття управлінських рішень.

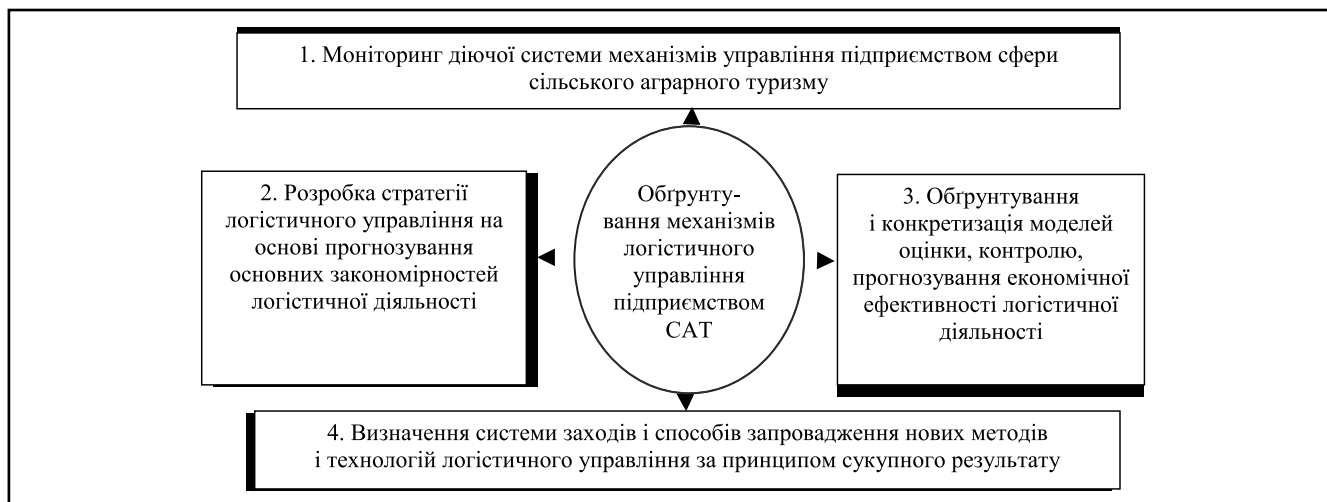

Рисунок 3. Етапи обґрунтування механізмів логістичного управління підприємством сфери сільського аграрного туризму

Висновки

Отже, без моніторингу діючих механізмів управління й розробки збалансованої системи результативних показників діяльності підприємств неможливе обґрунтування ефективних механізмів формування логістичних потоків будь-яких суб'єктів підприємницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Г.І. Інформаційна та збутова логістика в туризмі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / Г.І. Михайліченко. – К., 2001. – 18 с.
2. Забуранна Л.В., Глущенко О.М. Матеріальні потоки підприємств: сутність та особливості [Текст] / Л.В. Забуранна, О.М. Глущенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №12 (125). – С. 181–188.

3. Забуранна Л.В. Основні види логістики туристичного підприємства / Л.В. Забуранна // Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні імперативи сучасного менеджменту», 2–3 лютого 2012 р. – Київ, 2012. – С. 364–367.

4. Забуранна Л.В. Сучасні логістичні підходи до управління туристичними підприємствами [Текст] / Л.В. Забуранна // Збірник наукових праць «Формування ринкової економіки. Спецвипуск. Стратегічні імперативи сучасного менеджменту». – К.: КНЕУ, 2012.

5. Забуранна Л.В., Глущенко, О.М. Логістична концепція формування системи управління підприємством [Текст] / Л.В. Забуранна, О.М. Глущенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1, Економіка: збірник наукових праць. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. – №4 (12).

6. Забуранна Л.В. Система електронного обміну даних (EDI) як ключовий аспект побудови сучасної інформаційної логістичної системи [Текст] / Л.В. Забуранна // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – №2. – С. 22–26.

С.М. БЕРЕСНЕВ,

директор департаменту по роботі з персоналом ПАТ «Михайлівський»

Напрями вдосконалення управління прибутком банку

У статті визначено вплив на прибуток банку основних факторів – доходності активів, капіталу, мультиплікатора капіталу та рентабельності доходу, здійснено прогноз рівня прибутку на майбутні періоди та вказано шляхи його можливого зростання та управління.

Ключові слова: прибуток, управління прибутком, прибутковість банку, ліквідність, фінансові ресурси, механізм управління прибутковістю, прогнозування, планування, реалізація плану, аналіз, дохідність активів, капітал, мультиплікатор капіталу, рентабельність доходу, коефіцієнт детермінації.

С.М. БЕРЕСНЕВ,

директор департаменту по роботі з персоналом ПАО «Михайловський»

Направления усовершенствования управления прибылью банка

В статье определено влияние на прибыль банка основных факторов – доходности активов, капитала, мультипликатора капитала и рентабельности дохода. Осуществлен прогноз уровня прибыли на будущие периоды и указаны пути его возможного роста и управления.

Ключевые слова: прибыль, управление прибылью, прибыльность банка, ликвидность, финансовые ресурсы, механизм управления доходностью, прогнозирование, планирование, реализация плана, анализ, доходность активов, капитал, мультипликатор капитала, рентабельность дохода, коэффициент детерминации.

S.M. BYERYESNYEV,

director of the Department of Human Resources PJSC «Michaylivskyy»

The ways of improving profit management in the bank

In the article determined the impact profit of the bank main factors – return on assets, capital, multiplier of capital and income return. The forecast level of earnings in future periods specified and possible ways of its growth and management.

Keywords: profit, profit management, the bank's profitability, liquidity, financial resources, management mechanism profitability, forecasting, planning, implementation plan, analysis, yield assets, capital, equity multiplier, the return of income, the coefficient of determination.

Постановка проблеми. У сучасному конкурентному середовищі, що склалося на ринку банківських послуг, зростає зацікавленість клієнтів та власників банку щодо якості фінансового стану банківської установи. З огляду на це стабільність діяльності банку нині є першочерговим питанням. Прибуток же є важливою категорією, що характеризує стійкість та надійність кредитної установи. Він необхідний для створення резервного фонду, стимулювання персоналу та керівництва, для розширення обсягу діяльності банку, і з рештою для збільшення капіталу. Погіршення ситуації банки завдячують не тільки негативному впливу зовнішніх загальноекономічних та правових чинників, але значною

мірою і вадам управління фінансовими результатами кожного банку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання щодо сутності механізму управління прибутком банку розглядаються в працях таких зарубіжних вчених, як П. Друкер, М. Ерхард, І. Шумпетер, так і вітчизняних вчених М. Білик, В. Бобко, І. Бланк, О. Дзюбик, А. Криклій, О. Рибалко, О. Юшкевич, С. Вольськ та інші. Разом із тим доцільним є дослідження та виявлення напрямів удосконалення управління прибутком банку.

Метою статті є дослідження процесу управління прибутком банку та виявлення напрямів його поліпшення.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Виклад основного матеріалу. Успішна діяльність комерційного банку в значній мірі залежить від політики, якою він керується при виборі концепції власного розвитку, від характеру його діяльності та продукту, який пропонується на ринку. Це так звані внутрішньобанківські економічні фактори, серед яких важливим є оптимальне розміщення банківських ресурсів у різні види активів. При цьому для одержання максимального прибутку доцільним є постійний моніторинг та ретельне зіставлення граничних витрат на залучення фінансових ресурсів із гранично можливими доходами від активних операцій. Останнє дозволить забезпечити ефективне використання банківських ресурсів: зменшення витрат на формування грошових ресурсів і збільшення доходності активів.

Визначальними внутрішніми факторами щодо впливу на прибутковість і результативність діяльності банку є концепція його розвитку та внутрішня економічна політика. Ці фактори мають зумовлювати такий розподіл активів та формування пасивів, який би забезпечував достатній:

- ступінь надійності, що проявляється в розумному розподілі активів за функціональними групами на умовах строковості;
- ступінь ліквідності, що виражається в управлінні портфелем активів на умовах строковості;
- рівень рентабельності, що проявляється у максимізації прибутків від активних операцій та одночасній мінімізації витрат на залучення банківських ресурсів.

Однак прибутковість діяльності банку залежить не лише від внутрішніх, а й від зовнішніх факторів, які включають такі аспекти:

- ринкові: економічні умови господарювання, рівень техніки і технології, реальні доходи населення, довіра суб'єктів господарювання та приватних осіб до банківської системи, демографічні чинники (зростання кількості населення), структура ринку, конкуренція та пропозиція і попит на кредити, потенційна кредитоспроможність позичальників, ціна кредитних ресурсів;
- адміністративні: важелі державного регулювання, фінансова, грошово-кредитна та податкова системи, механізм розподілу прибутку тощо [1].

Серед зовнішніх факторів слід виділити ті, які справляють найістотніший вплив на фінансову стійкість банку та його доходність.

Для успішної діяльності банку особливе значення має фаза економічного циклу, в якій перебуває країна. У період кризи знижуються доходи суб'єктів економічної діяльності, відносно і абсолютно скорочується прибуток як підприємств так і комерційних банків. Усе це призводить до зниження їх ліквідності та надійності.

На фінансову стійкість та прибутковість суттєво впливає також рівень, динаміка та коливання реальних доходів юридичних і фізичних осіб. Від цього, зокрема, залежить стійкість депозитної бази банку. Своєю чергою, рівень реальних доходів населення залежить від фази економічного циклу. Крім того, зростає міжбанківська конкуренція банків із різноманітними фінансово-промисловими групами, корпораціями, інвестиційними фондами та компаніями, страховими й пенсійними фондами, кредитними спілками тощо. Гостра конкурентна боротьба – важливий фактор впливу на прибутковість банківської діяльності.

Рівень прибутковості вітчизняних банків залежить також від загальноекономічної стабільності, що особливо відчутно впливає на їхню діяльність. Досліджуючи фінансову стабільність і прибутковість банку, не можна не враховувати ставлення держави до банківської справи, принципи державного регулювання відносини власності, заходи захисту підприємницької діяльності.

Порівнюючи вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на можливість максимізації банківського прибутку, доходимо висновку, що досить високий ступінь конкуренції на ринку та неминуче підвищення ризику неповернення коштів за багатьма активними операціями вносять корективи у схему формування і розподілу фінансових ресурсів банку. За даних умов необхідно підвищену увагу приділити механізму управління банком, а саме управлінню його прибутковістю. Досконале управління цим механізмом дозволить досягти бажаних результатів від банківської діяльності [2, с. 61–62].

Рисунок 1. Механізм управління прибутковістю банку [4]

Процес управління прибутковістю, що базується на вказаному механізмі, включає прогнозування, планування, реалізацію, аналіз та контроль (рис. 1).

Зупинимось на характеристиці кожної зі складових.

1. *Прогнозування* (передплановий етап) виступає як джерело необхідної інформації для розробки стратегії розвитку і цілей банку та як метод визначення кількісних характеристик розробленого стратегічного плану розвитку. Прогнозування включає в себе такі елементи: прогноз цін на кредитні ресурси, прогноз кон'юнктури кредитного ринку, прогноз попиту на кредит, прогноз змін у складі зовнішніх факторів та характеру їх впливу на банківську діяльність.

2. *Планування*, представляє собою процес розробки системи заходів із забезпечення формування прибутку в необхідному обсязі та використання відповідно до завдань розвитку банку в майбутньому. Воно включає стратегічне, поточне та оперативне планування.

Стратегічне планування – це розробка політики формування і розподілу прибутку банку (політики управління прибутком). Поточне планування – розробка поточних фінансових планів за всіма вказаними аспектами. Оперативне планування – розробка і доведення завдань до виконавців бюджетів за основними напрямками формування і використання прибутку банку.

3. *Реалізація плану* (отримання прибутку), передбачає виконання таких завдань, як: загальне зростання групи активів, що приносять процентний дохід та зростання власного капіталу, насамперед правильне проведення зваженої маркетингової і процентної політики, наслідком чого стане підвищення числа банківських вкладників; збільшення питомої ваги доходних активів у сукупних активах. Іншими словами, банк повинен нарощувати так звані працюючі активи, які приносять найбільші доходи банку і скорочення до можливого мінімуму «непрацюючих»; зміна структури портфелю доходних активів, тобто підвищення питомої ваги ризикових кредитів у кредитному портфелі банку, наданих під високі проценти. Ризикові операції можуть принести банку значний дохід за правильного управління ним; забезпечення зростання непроцентних доходів, шляхом приділення більшої уваги доходам від надання послуг «небанківського» характеру, оптимізації пасивів, зменшення загально-адміністра-

тивних витрат, зменшення витрат на створення банківської послуги, що забезпечить можливість зниження ціни, що є вагомим аргументом у конкурентній боротьбі.

4. Метою аналізу є пошук резервів збільшення абсолютної величини прибутку та рентабельності банку на основі ефективного управління доходами і витратами. Відповідно до мети основними завданнями аналізу прибутку та рентабельності є: оцінка виконання плану прибутку; оцінка динаміки прибутку в цілому, за складом та структурою; факторний аналіз прибутку; визначення тенденцій динаміки прибутку за тривалий період; аналіз показників прибутковості діяльності банку.

5. *Фінансовий контроль* покликаний забезпечити правильну оцінку реальної ситуації і тим самим створити передумови для внесення корегувань у заплановані показники розвитку як окремих підрозділів, так і банку в цілому [3].

Розглянемо процес управління прибутком, його початковий етап прогнозування на прикладі АТ «ОТП Банк».

На величину прибутку АТ «ОТП Банк» впливають ряд факторів:

- дохідність активів;
- капітал;
- мультиплікатор капіталу;
- рентабельність доходу.

Враховуючи, що ці фактори визначають рівень прибутку АТ «ОТП Банк», спрогнозуємо рівень прибутку банківської установи на майбутні періоди. Для цього оцінимо в динаміці прибуток та фактори, що на нього впливають (табл. 1).

В основу моделі прогнозу покладено рівняння лінійної регресії, що у загальному випадку має такий вигляд:

$$y_i = b_0 + b_1x_{i1} + b_2x_{i2} + \dots + b_mx_{im} + \varepsilon_i, \quad (1)$$

де n – кількість спостережень; m – кількість різних незалежних змінних; x_{ij} – j -а незалежна змінна в i -му спостереженні; b_0, \dots, b_m – параметри моделі; ε_i – випадкова величина похибки (або залишки); y_i – залежна змінна в i -му спостереженні.

Таким чином, спрогнозувавши значення факторів, що впливають на розмір прибутку АТ «ОТП Банк» на наступні три прогнозні періоди, можна відповідно до рівняння 1 визначити і прогнозний рівень прибутку банківської установи з урахуванням закладених трендів розвитку.

Таблиця 1. Показники діяльності АТ «ОТП Банк» за 2013 рік *

	Прибуток	Капітал	Дохідність активів	Мультиплікатор капіталу	Рентабельність доходу
Січень	163,2	3199,3	0,128	6,872	0,058
Лютий	234,3	3348,8	0,148	7,056	0,067
Березень	343,3	3287,1	0,167	6,872	0,091
Квітень	288,2	3356,4	0,159	6,924	0,078
Травень	295,5	3398,8	0,154	6,802	0,083
Червень	111,7	3256,2	0,149	5,005	0,046
Липень	121,3	3298,4	0,154	4,872	0,049
Серпень	54,7	3284,0	0,143	3,642	0,032
Вересень	180,1	3312,3	0,157	4,556	0,076
Жовтень	295,6	3556,7	0,167	5,996	0,083
Листопад	231,7	3495,4	0,159	5,711	0,073
Грудень	260,3	3488,3	0,162	5,83	0,079

* Складено за даними внутрішньої звітності банку АТ «ОТП Банк».

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Таблиця 2. Проміжні розрахункові дані

Капітал				
Період	y_1	y_{1i}	t_i^2	$y_1 t_i$
Січень	-6	3199,3	36	-19195,5
Лютий	-5	3348,8	25	-16744,2
березень	-4	3287,1	16	-13148,5
Квітень	-3	3356,4	9	-10069,2
Травень	-2	3398,8	4	-6797,7
Червень	-1	3256,2	1	-3256,2
Липень	1	3298,4	1	3298,4
Серпень	2	3284,0	4	6568,0
Вересень	3	3312,3	9	9937,0
Жовтень	4	3556,7	16	14226,6
Листопад	5	3495,4	25	17477,0
Грудень	6	3488,3	36	20929,8
Дохідність активів				
Період	t_i	y_{2i}	t_i^2	$y_{2i} t_i$
Січень	-6	0,128	36	-0,768
Лютий	-5	0,148	25	-0,740
Березень	-4	0,167	16	-0,668
Квітень	-3	0,159	9	-0,477
Травень	-2	0,154	4	-0,308
Червень	-1	0,149	1	-0,149
Липень	1	0,154	1	0,154
Серпень	2	0,143	4	0,286
Вересень	3	0,157	9	0,471
Жовтень	4	0,167	16	0,668
Листопад	5	0,159	25	0,795
Грудень	6	0,162	36	0,972
Мультиплікатор капіталу				
Період	t_i	y_{3i}	t_i^2	$y_{3i} t_i$
Січень	-6	6,872	36	-41,232
Лютий	-5	7,056	25	-35,280
Березень	-4	6,872	16	-27,488
Квітень	-3	6,924	9	-20,772
Травень	-2	6,802	4	-13,604
Червень	-1	5,005	1	-5,005
Липень	1	4,872	1	4,872
Серпень	2	3,642	4	7,284
Вересень	3	4,556	9	13,668
Жовтень	4	5,996	16	23,984
Листопад	5	5,711	25	28,555
Грудень	6	5,83	36	34,980
Рентабельність доходу				
Період	t_i	y_{4i}	t_i^2	$y_{4i} t_i$
Січень	-6	0,058	36	-0,348
Лютий	-5	0,067	25	-0,335
Березень	-4	0,091	16	-0,364
Квітень	-3	0,078	9	-0,234
Травень	-2	0,083	4	-0,166
Червень	-1	0,046	1	-0,046
Липень	1	0,049	1	0,049
Серпень	2	0,032	4	0,064
Вересень	3	0,076	9	0,228
Жовтень	4	0,083	16	0,332
Листопад	5	0,073	25	0,365
Грудень	6	0,079	36	0,474

Отже, лінійні рівняння тренду матимуть такий вигляд:

- капітал: $Y_1 = b_0 + t_i b_1$;
- дохідність активів: $Y_2 = b_4 + t_i b_5$;
- мультиплікатор капіталу: $Y_3 = b_4 + t_i b_5$;
- рентабельність доходу: $Y_4 = b_6 + t_i b_7$,

де t_i – розрахунковий період; b_0, \dots, b_7 – параметри моделі; Y_1 – розмір капіталу; Y_2 – дохідність активів; Y_3 – мультиплікатор капіталу; Y_4 – рентабельність доходу.

Як видно із даних табл. 1, вибірка складається з 12 місячних спостережень.

Розрахунок параметрів лінійної множинної регресії здійснюємо методом найменших квадратів (МНК). Тоді система рівнянь і їх обмежень буде мати такий вигляд:

$$\begin{cases} Y_1 = b_0 + t_i b_1 \\ nb_0 + b_1 \sum_{i=1}^n t_i = \sum_{i=1}^n y_{1i} \\ b_0 \sum_{i=1}^n t_i + b_1 \sum_{i=1}^n t_i^2 = \sum_{i=1}^n y_{1i} t_i \end{cases} \quad \begin{cases} Y_2 = b_2 + t_i b_3 \\ nb_2 + b_3 \sum_{i=1}^n t_i = \sum_{i=1}^n y_{2i} \\ b_2 \sum_{i=1}^n t_i + b_3 \sum_{i=1}^n t_i^2 = \sum_{i=1}^n y_{2i} t_i \end{cases} \quad (2.1)$$

$$\begin{cases} Y_3 = b_4 + t_i b_5 \\ nb_4 + b_5 \sum_{i=1}^n t_i = \sum_{i=1}^n y_{3i} \\ b_4 \sum_{i=1}^n t_i + b_5 \sum_{i=1}^n t_i^2 = \sum_{i=1}^n y_{3i} t_i \end{cases} \quad \begin{cases} Y_4 = b_6 + t_i b_7 \\ nb_6 + b_7 \sum_{i=1}^n t_i = \sum_{i=1}^n y_{4i} \\ b_6 \sum_{i=1}^n t_i + b_7 \sum_{i=1}^n t_i^2 = \sum_{i=1}^n y_{4i} t_i \end{cases} \quad (2.2)$$

Результати проведених розрахунків щодо капіталу, дохідності активів, мультиплікатора капіталу та рентабельності доходу представимо в табл. 2.

Виконавши відповідні розрахунки, отримуємо рівняння таких прогнозів:

- капітал: $Y_1 = 115496 + t_i 5485,7$;
- дохідність активів: $Y_2 = 0,0277 - t_i 0,0014$;
- мультиплікатор капіталу: $Y_3 = 5,585 - t_i 0,0254$;
- рентабельність доходу: $Y_4 = 0,0065 + t_i 0,003$.

За допомогою коефіцієнта детермінації оцінимо щільність зв'язку:

$$R^2 = \frac{\sum (\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)^2}{\sum (y_{ji} - \bar{Y}_i)^2}, \quad (3)$$

де \ddot{y}_{ji} та \ddot{y}_i – фактичне та розрахункове значення змінної; $\bar{Y}_i = \frac{\sum y_i}{n}$.

Результати розрахунків представимо в табл. 3.

На основі отриманих даних визначимо коефіцієнт детермінації для кожної змінної: капітал: $R^2 = 0,97$; дохідність активів: $R^2 = 0,36$; мультиплікатор капіталу: $R^2 = 0,16$; рентабельність доходу: $R^2 = 0,69$.

Коефіцієнт детермінації показує тісноту зв'язку між явищами, що визначаються кількісними значеннями. Чим ближче R^2 до 1, тим точніше вибрана залежність відображає зв'язок між величинами. З отриманих даних бачимо, що показники доходності активів та мультиплікатор капіталу – не суттєво залежать від зміни часового лагу, а залежать від інших факторів, і відповідно, між ними сильніший зв'язок.

Зробимо прогноз рівня прибутку АТ «ОТП Банк» на три наступні часові періоди, враховуючи отримані рівняння трендів. Результати розрахунку представлено у табл. 4.

Порівняння фактичних результатів прибутку до оподаткування за 2013 рік ПАТ «ОТП Банк» та прогнозних, за той самий період у 2014 році подано на рис. 2.

Як свідчать наведені дані, за всіма статистичними показниками модель може бути визнана задовільною. Розраховані параметри моделі свідчать, що основними структурними складовими прибутку до оподаткування є дохідність активів та капітал банку.

Тому політика АТ «ОТП Банк» насамперед має бути направлена на забезпечення (підтримання) достатнього рівня саме цих ключових факторів його прибутковості. Саме капітал створює запас міцності, знижує ризик при проведенні банківських операцій і відіграє вагомий роль у визначенні обсягів активних операцій. Величина прибутку впливає на розмір депозитної бази, можливості запозичення коштів на фінансових ринках та інші показники. Зрозуміло, що для максимізації прибутку необхідно збільшувати доходи та зменшувати витрати банку. До напрямів зростання доходів банку слід віднести:

1. Зростання групи активів, що приносять відсотковий дохід, для чого банк повинен, по-перше, залучити більше позичальників, ретельно аналізуючи їхній фінансовий стан, по-друге, нарощувати свій кредитний потенціал за рахунок збільшення обсягу ресурсів, що залучаються. Це можливо досягти при проведенні зваженої маркетингової та відсоткової політики.

2. Збільшення питомої ваги доходних активів у сукупних активах, для чого необхідно звести до мінімуму «непрацюючі» активи, однак у межах, що забезпечують ліквідність банку.

3. Зміна загального рівня відсоткової ставки по активних операціях банку. Теоретично більш високий рівень відсоткової ставки має принести банку якомога більший дохід. Проте в сучасних умовах банки рідко вдаються до таких дій. В умовах конкурентної боротьби вони найчастіше знижують ставку з метою залучення якомога більшої кількості позичальників. Зниження середньозваженої ставки відсотка по Україні є свідомим фактом цього.

4. Поліпшення структури портфелю доходних активів. Відомо, що чим вищий дохід, тим більший ризик у сфері банківської діяльності. Тому головне завдання банку – визначення ступеня допустимості та виправданості того чи іншого ризику [50, 51].

Для зниження ступеня ризику банк надає кредит позичальникові за наявності гарантії платоспроможного суб'єкта господарювання чи поручительства іншого банку, під заставу належного позичальникові майна, під інші гарантії, прийняті у банківській практиці. З цією метою банк має право попередньо вивчити стан фінансово-господарської діяльності позичальника, його платоспроможності та спрогнозувати ризик непогашення кредиту.

Для зниження рівня витрат необхідно: а) залучення дешевих ресурсів (вклади до запитання); б) зниження витрат на утримання апарату управління.

Досягнення високої прибутковості можливо при:

1. Нарощенні власного капіталу банку, що сприяє зростанню його ресурсної бази і відповідно інвестиційного потенціалу та є однією з передумов залучення іноземних інвестицій; створює інтеграційні процеси; забезпечить незалежність банку і

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Таблиця 3. Розрахунок щільності зв'язку

Капітал				
\ddot{y}_{ii}	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)$	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)^2$	$y_{ji} - \bar{Y}_i$	$(y_{ji} - \bar{Y}_i)^2$
82581,8	-68571,367	4702032327	-28039,167	786194867,4
88067,5	-63085,667	3979801339	-27280,167	744207493,4
93553,2	-57599,967	3317756160	-14694,167	215918534
99038,9	-52114,267	2715896790	-12012,167	144292148
104524,6	-46628,567	2174223229	-8327,167	69341704,69
110010,3	-41142,867	1692735478	-5166,167	26689278,03
120981,7	-30171,467	910317400,8	494,833	244860,0278
126467,4	-24685,767	609387075,9	6439,833	41471453,36
131953,1	-19200,067	368642560	8691,833	75547966,69
137438,8	-13714,367	188083853,1	16377,833	268233424,7
142924,5	-8228,667	67710955,11	27345,833	747794600,7
148410,2	-2742,967	7523866,134	36168,833	1308184505
82581,8	-68571,367	4702032327	-28039,167	786194867,4
Дохідність активів				
\ddot{y}_{ii}	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)$	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)^2$	$y_{ji} - \bar{Y}_i$	$(y_{ji} - \bar{Y}_i)^2$
0,0361	0,018	0,000312406	0,000	5,625E-09
0,0347	0,016	0,000264876	0,008	7,01406E-05
0,0333	0,015	0,000221266	-0,002	3,70563E-06
0,0319	0,013	0,000181576	0,009	7,52556E-05
0,0305	0,012	0,000145806	0,018	0,000333976
0,0291	0,011	0,000113956	0,000	5,625E-09
0,0263	0,008	6,20156E-05	0,000	1,80625E-07
0,0249	0,006	4,19256E-05	-0,011	0,000121551
0,0235	0,005	2,57556E-05	-0,001	3,90625E-07
0,0221	0,004	1,35056E-05	-0,001	3,90625E-07
0,0207	0,002	5,17563E-06	-0,011	0,000121551
Мультиплікатор капіталу				
\ddot{y}_{ii}	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)$	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)^2$	$y_{ji} - \bar{Y}_i$	$(y_{ji} - \bar{Y}_i)^2$
13,7374	0,318	0,100954471	0,229	0,052593778
13,712	0,292	0,085458778	0,292	0,085458778
13,6866	0,267	0,071253404	0,322	0,103898778
13,6612	0,242	0,058338351	-0,205	0,041888444
13,6358	0,216	0,046713618	-0,256	0,065365444
13,6104	0,191	0,036379204	0,228	0,052136111
13,5596	0,140	0,019581338	-0,254	0,064346778
13,5342	0,115	0,013117884	-0,173	0,029813778
13,5088	0,089	0,007944751	-0,252	0,063336111
13,4834	0,064	0,004061938	0,041	0,001708444
13,458	0,038	0,001469444	-0,022	0,000469444
13,4326	0,013	0,000167271	0,046	0,002146778
Рентабельність доходу				
\ddot{y}_{ii}	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)$	$(\ddot{y}_{ji} - \bar{Y}_i)^2$	$y_{ji} - \bar{Y}_i$	$(y_{ji} - \bar{Y}_i)^2$
0,0632	0,055	0,003010351	0,001	4,44444E-07
0,0635	0,055	0,003043361	0,000	1,11111E-07
0,0638	0,055	0,003076551	0,001	4,44444E-07
0,0641	0,056	0,003109921	0,003	7,11111E-06
0,0644	0,056	0,003143471	-0,001	1,77778E-06
0,0647	0,056	0,003177201	-0,003	1,11111E-05
0,0653	0,057	0,003245201	-0,003	1,11111E-05
0,0656	0,057	0,003279471	-0,004	1,87778E-05
0,0659	0,058	0,003313921	-0,003	1,11111E-05
0,0662	0,058	0,003348551	0,000	1,11111E-07
0,0665	0,058	0,003383361	0,003	7,11111E-06
0,0668	0,058	0,003418351	0,010	9,34444E-05

Таблиця 4. Прогнозування рівня прибутку АТ «ОТП Банк» мультиплікативною чотирифакторною моделлю

	Прибуток	Капітал	Дохідність активів	Мультиплікатор капіталу	Рентабельність доходу
Січень	163,2	3199,3	0,128	6,872	0,058
Лютий	234,3	3348,8	0,148	7,056	0,067
Березень	343,3	3287,1	0,167	6,872	0,091
Квітень	288,2	3356,4	0,159	6,924	0,078
Травень	295,5	3398,8	0,154	6,802	0,083
Червень	111,7	3256,2	0,149	5,005	0,046
Липень	121,3	3298,4	0,154	4,872	0,049
Серпень	54,7	3284,0	0,143	3,642	0,032
Вересень	180,1	3312,3	0,157	4,556	0,076
Жовтень	295,6	3556,7	0,167	5,996	0,083
Листопад	231,7	3495,4	0,159	5,711	0,073
Грудень	260,3	3488,3	0,162	5,830	0,079
Січень (прогноз)	212,7	3407,9	0,154	5,05	0,063
Лютий (прогноз)	283,8	3715,6	0,175	6,98	0,069
Березень (прогноз)	365,1	3690,3	0,164	6,56	0,064

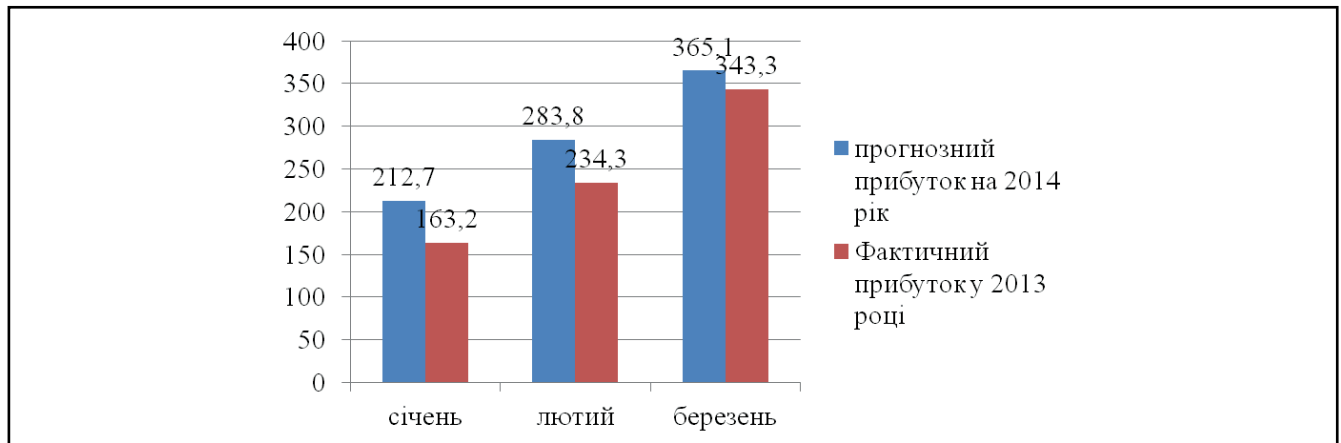

Рисунок 2. Прогнозні показники прибутку до оподаткування АТ «ОТП Банк» на січень–березень 2014 року

створить умови для виживання банківської системи України в період посиленої конкуренції з боку іноземних банків;

2. Рациональному й ефективному розміщенні фінансових ресурсів банку для забезпечення його фінансової стійкості. Виконання цієї умови дозволить позбавитися суперечностей між ліквідністю, надійністю та прибутковістю комерційного банку.

3. Збільшенню прибутку сприяє обґрунтоване фінансове планування. Враховуючи, що значні витрати банки несуть внаслідок неузгоджених дій різних підрозділів між собою, визначити доходи, витрати і прибуток банку на рік дозволяє фінансовий план. Слід підкреслити, що в нашій країні через нестабільність та інфляцію реальні дані можуть суттєво відрізнятися від запланованих, а пропорції залишаються практично незмінними, тому банківська установа повинна бачити реальні перспективи свого розвитку і цілі на поточний рік.

4. Формування достатнього страхового резерву та резервних фондів. В Україні діє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Учасниками цього фонду є банки і філії іноземних банків, які включені до Державного реєстру банків та мають банківську ліцензію на право здійснення банківської діяльності. Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання не-

доступності вкладів, але не більше 200 тис. грн. по вкладах у кожному із таких учасників [5]. Однак враховуючи ситуацію, що склалася в Україні, зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами необхідно збільшити до 350 тис. грн.

5. Застосування таких інструментів у банківській діяльності, як ф'ючерси, опціони, форвардні операції з валютою та інші форми діяльності, які відповідають умовам ринкових відносин і дозволяють планувати і одержувати додатковий прибуток.

6. Системному і всебічному дослідженню кредитних ризиків, реалізації заходів з їх пониження. З цією метою вважаємо за необхідне організувати відділи управління кредитними ризиками.

7. Підвищення рівня професіоналізму кадрового складу залежить від обґрунтованості розробленої політики банку, майстерності та формування управлінських і функціональних структур [52, 53].

Основні принципи діяльності банку – це прибутковість господарювання при реалізації принципу «дешевше купити ресурси та дорожче продати банківські послуги», банк повинен постійно удосконалювати і впроваджувати нові види банківських послуг, підвищувати якість обслуговування, а ефективний механізм управління прибутком дозволить банку в повному обсязі реалізувати цілі і завдання, що стоять перед ним, сприятиме результативному здійсненню його функцій.

Висновки

Поліпшення управління прибутком банку потребує виконання завдань щодо забезпечення: максимізації величини прибутку, що формується відповідно до ресурсного потенціалу банку і ринкової кон'юнктури; оптимальної пропорційності між рівнем прибутку і припустимим рівнем ризику; високої якості прибутку, що формується; виплат необхідного рівня доходу на інвестований капітал власникам банку; формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до завдань розвитку банку в майбутньому періоді; постійного зростання ринкової вартості банку; ефективності програм участі персоналу в прибутку.

Забезпечити ефективне належне управління прибутком банку можна за інтегрованості його із загальною системою управління банком. Вибір альтернативних проектів управлінських рішень повинен здійснюватися на основі системи критеріїв, які банк визначає самостійно. Саме вони визначають політику управління прибутком банку. Проекти управлінських рішень не повинні вступати у протиріччя з

місією (головною метою діяльності) банку, стратегічними напрямками його розвитку.

Список використаних джерел

1. Д'яконова І. Пошук стратегії розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків // Вісник НБУ. – 2008. – №2. – С. 26–31.
2. Криклій О.А. Управління прибутком банку [Текст]: монографія / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 136. – ISBN 978–966–8958–22–9.
3. Рибалка О.О. Розгляд сутності та значення прибутку з позиції банківського бізнесу [Текст] / О.О. Рибалка // Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: зб. тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня – 1 червня 2007 р.). – С. 63–64.
4. Оцінка економічної ефективності діяльності банку / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/2337/1/83-88.pdf>. – Заголовок з екрану.
5. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/>

О.В. ПОПОВИЧ,

К.е.н. доцент, Національний авіаційний університет

В.Е. ТАРАДАЙ,

студент, Національний авіаційний університет

Становлення та розвиток валютного ринку України

Розглянуто порядок становлення та розвитку валютного ринку України, виділенні його суб'єкти та об'єкти, вказані основні учасники валютного ринку, представлені етапи формування валютного ринку в Україні та виділенні проблемні завдання валютного ринку України.

Ключові слова: валютний ринок, валютна система, господарські суб'єкти

О.В. ПОПОВИЧ,

к.э.н. доцент, Национальный авиационный университет

В.Е. ТАРАДАЙ,

студент, Национальный авиационный университет

Становление и развитие валютного рынка Украины

Рассмотрен порядок становления и развития валютного рынка Украины, выделены его субъекты и объекты, указаны основные участники валютного рынка, представлены этапы формирования валютного рынка в Украине и выделены проблемные задачи валютного рынка Украины.

Ключевые слова: валютный рынок, валютная система, хозяйственные субъекты

We consider the order of formation and development of the foreign exchange market of Ukraine, the allocation of its subjects and objects listed the main participants in the foreign exchange market are stages of the foreign exchange market in Ukraine and task allocation problem of the currency market of Ukraine.

Keywords: valyutnyi market, currency system, economic subjects

Постановка проблеми. Новітні процеси, що відбуваються у світовому господарстві, особливо виразно знаходять своє відображення у фінансовому секторі економічних відносин. Різноманітні сегменти фінансових ринків дедалі більше інтегруються внаслідок використання інноваційних підходів до прийняття рішень із питань фінансового управління. У світі посилюється рух міжнародних капіталів, багато країн усувають національні фінансові та торговельні обмеження, надають можливість фінансовим структурам, ринкам та інструментам впливати на їхню економіку.

Питання про сучасний стан валютного ринку України є надзвичайно актуальною, бо саме зараз валютні ринки стали найдинамічнішим сектором міжнародних економічних відно-

син, і за кількістю операцій, і за обсягами оборотів та колом учасників на сьогоднішній день не мають аналогів у світі.

В час економічної нестабільності, особливо важливо проаналізувати всі помилки що були допущені як комерційними так і Національним банком України, зробити все можливе, щоб більше їх не допустити, дослідити стан вітчизняного валютного ринку під впливом світової фінансової кризи, розробити конкретні заходи державних регуляторів щодо подолання наслідків кризи. Саме тому, для написання статті вибрана ця тематика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що особливу увагу цьому питанню приділяють такі вчені як: Я.В. Белінська, Ф.О. Журавка, А.В. Демківський, А.С. Пацен-

ко, В.В. Пилипенко, А.А. Матіос та інші [1–5]. Вище зазначені вчені присвячують свої питання дослідженням сучасного валютного ринку України, його проблемам, їх вирішення та розвитку ринку.

Метою статті є формування уявлення про сучасне становлення та розвиток валютного ринку України.

Виклад основного матеріалу. Успішний розвиток валютних відносин можливий за умови функціонування ринку, на якому можна вільно продавати та купувати валюту.

Валютний ринок — це економічні відносини, що виникають у процесі купівлі–продажу іноземних валют за курсом національної валюти, який складається на основі співвідношення попиту і пропозиції на ці валюти.

За економічним змістом валютний ринок являє собою частину грошового ринку, на якому врівноважується попит і пропозиція на валюту як специфічний товар. Відомо, що за призначенням і організаційною формою валютний ринок — це сукупність спеціальних установ і механізмів, які у взаємодії забезпечують вільний продаж і купівлю національної та іноземної валюти за співвідношенням попиту і пропозиції.

Валютний ринок має атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, та функціонування ринкового механізму з його елементами: попиту, пропозиції і ціни. Він характеризується особливою інфраструктурою та комунікаціями.

Об'єктом валютного ринку служать валютні цінності, зокрема іноземні, коли суб'єкти цього ринку купують чи продають їх за національну валюту, та національні, коли суб'єкти ринку купують чи продають ці валютні цінності за іноземну валюту. Оскільки на ринку одночасно відбувається продаж іноземної та національної валюти, то вони існують, як об'єкти валютного ринку.

Суб'єктами валютного ринку можуть виступати фізичні і юридичні особи, посередники — банки, брокерські контори, валютні біржі, які «зводять» продавців і покупців валюти та забезпечують організацію купівлі–продажу валюти. Основна мета діяльності всіх суб'єктів валютного ринку є отримання прибутку від своїх операцій.

За характером виконуваних операцій і ступенем ризику валютний ринок включає такі суб'єкти:

1. господарські суб'єкти, які купують і продають валюту, необхідну для забезпечення своєї комерційної діяльності. В основному це експортери й імпортери;
2. інвестори, які вкладають капітал у валютні цінності з метою отримання відсоткового доходу;
3. спекулянти, які постійно купують і продають валюту для отримання доходу від різниці в їх курсу. Професійними спекулянтами виступають валютні дилери. Ними можуть бути і фізичні, і юридичні особи.;
4. хеджери, які здійснюють операції на валютному ринку від несприятливої зміни валютного курсу;
5. посередницькі банки, брокерські контори, біржі тощо. Можна виділити декілька видів валютних ринків:

– Біржовий валютний ринок. Цей ринок функціонує за встановленими правилами. Валютні біржі виконують посередницькі функції як торгові майданчики. Проте, біржа не може сама виступати як партнер по здійснюваних операціях.

– Міжбанківський валютний ринок. Валютні операції уповноважених комерційних банків в зовнішньому біржово-

му обороті здійснюються без посередників між банками на основі договірних валютних курсів. Поведінка учасників цього сектора валютного ринку визначається їх взаємною домовленістю, а умови операцій є комерційною таємницею.

– Ринок наявних валютних операцій. Існує декілька причин популярності ринку наявних валют. Прибуток (або збиток) на цьому ринку швидко реалізується. Обороти на ринку наявної валюти стрімко зростає завдяки поєднанню властивої йому прибутковості і зниженого кредитного ризику. Ринок наявної валюти характеризується високою ліквідністю (можливістю легко купити або продати даний цінний папір або актив).

Основними учасниками ринку наявної валюти є комерційні і інвестиційні банки, за якими слідує страхові компанії і корпоративні клієнти. Міжбанківський ринок, на якому більшість операцій — міжнародні, відображає глобальний характер валютної конкуренції і досконалість телекомунікаційних систем. Разом з тим, корпоративні клієнти вважають за краще здійснювати валютні операції усередині країни або торгувати через іноземні банки, що працюють в тій же годинній зоні. Не дивлячись на збільшену активність страхових компаній і корпоративних клієнтів, основною торговою силою на валютному ринку залишаються банки. Торгівля на ринку наявної валюти завжди виглядає більш прибутковою, оскільки попит на наявну валюту існує у всьому світі.

Одним з найбільших валютних ринків виступає ринок спот, або ринок негайного постачання валюти (протягом 2–х робочих днів).

Економічні агенти також можуть скористатися послугами термінового (форвардного) валютного ринку. Якщо учаснику валютного ринку потрібно буде купити іноземну валюту через певний період часу, він може укласти так званий терміновий контракт на покупку цієї валюти. До термінових валютних контрактів відносяться форвардні контракти, ф'ючерсні контракти і валютні опціони.

Особливості попиту і пропозиції на валютному ринку зумовлені тим, що об'єктом та інструментом купівлі–продажу тут виступають грошові кошти різної національної належності. Тому попит на іноземну валюту одночасно є пропозицією національної валюти, а пропозиція іноземної валюти є одночасно попитом на національну валюту.

Ціною на валютному ринку виступає валютний курс. Він являє собою вартісне співвідношення двох валют, або «ціну» грошової одиниці однієї країни, вираженої в грошових одиницях іншої країни або в міжнародних платіжних засобах.

Залежно від організації торгівлі валютою валютний ринок поділяється на біржовий та позабіржовий.

Формування валютного ринку в Україні безпосередньо пов'язане з процесами розбудови української держави та реформуванням її економіки. Пройшовши довгий шлях до 2014 року Український валютний ринок пройшов багато етапів, такі як:

- до листопада 1992 р. — радянський рубль;
- 11.1992 — 11.1993 р. — період «плавання» карбованця. Створення Валютної біржі НБУ;
- 08.1993 — створення УМВБ на основі Валютної біржі НБУ;
- 11.1993 — 03.1994 р. призупинення валютних торгів на УМВБ. Тендерний комітет. Фіксовані курси. «Пільговий» та «комерційний» курси;

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

03.1994 – 10.1994 – «валютні аукціони» на УМВБ. «Регульований» курс;

10.1994 – відновлення роботи УМВБ. Розформування тендерного комітету. Скасування фіксованих курсів;

05.1995 – розпочато роботу міжбанківського валютного ринку. Паралельна робота УМВБ та МВРУ;

09.1995 – запровадження анонімних валютних рахунків;

1996 рік – запровадження гривні. Ратифікація VIII статті Статуту МВФ;

1996 – 09.1997 – валютний коридор 1,7–1,9 грн./дол.;

09.1997 – 1998 – розширення валютного коридору спочатку до 1,8–2,25, потім до 2,5–3,5 грн./дол. Заміна анонімних валютних рахунків на кодовані;

09.1998 – тимчасове призупинення торгів на МВРУ;

1999 – валютний коридор 3,6–4,6 грн./дол.;

03.1999 – призупинення торгів на УМВБ;

03.1999 – відновлено торги на МВРУ;

1999 – запровадження Торговельної сесії та Системи підтверджень угод на МВРУ;

2000–2008 рр. – поступова лібералізація валютного ринку України;

09.2008 – фінансова криза, триває до 2014 року [1].

Отже, з вище розглянутого можна виділити у системі валютного ринку міжнародний валютний ринок та національний валютний ринок.

Ефективне функціонування національного валютного ринку в сучасних нестабільних умовах є одним із найпріоритетніших завдань сучасної економіки загалом. Успішний розвиток валютних відносин можливий лише за умови існування особливого ринку, на якому можна вільно здійснювати операції з купівлі–продажу валюти. Такий ринок прийнято називати валютним ринком. Без такої можливості економічні контрагенти просто не змогли б реалізувати свої валютні відносини.

Останні події у світі демонструють важливість впливу валютної сфери на економіку загалом. З початком розгортання світової фінансової кризи Україна була абсолютно не готова до серйозних впливів кризових явищ через паралельне розгортання внутрішніх економічних і політичних факторів.

З початку 2011 року спостерігалася тенденція зростання обсягу чистих надходжень іноземної валюти від нерезидентів, зокрема, за експортно–імпортними операціями та зовнішнім запозиченням.

На функціонування валютного ринку вельми активно впливають стан макросередовища, коливання ділової активності та економічна і політична нестабільність в країні. Тому необхідно розробляти заходи щодо регулювання валютного ринку з урахуванням усіх чинників впливу та загальнонаціональної програми економічного розвитку держави.

Ефективну організацію повноцінних валютних відносин в Україні визначають умови їх належного регулювання, що є об'єктивним процесом інтеграції національного господарства у світову валютну систему і міжнародну економіку. Одне з ключових місць у цьому процесі належить розробці та реалізації валютної політики держави, що охоплює всі необхідні важелі впливу на валютні відносини і є одним із найважливіших елементів у загальній системі заходів щодо підтримання макроекономічної та фінансової стабільності, а також стимулювання економічного росту. Зазначені обставини ви-

значають актуальність дослідження проблем реалізації валютної політики в Україні, що нерозривно пов'язана із процесом становлення та розбудови нашої незалежної держави, а також є відображенням послідовності тих перетворень, які визначали ринкову трансформацію національної економіки і відмову від адміністративно–командних методів управління господарством, у тому числі й валютні відносини. Особливо важливим є роль і значення ефективної реалізації валютної політики в умовах трансформаційних змін в економіці України. Адже, саме валютна політика як одна з головних форм регулювання зовнішньоекономічних відносин набуває ключового значення у практичній реалізації державного впливу на перебіг усіх господарських процесів з метою реалізації стратегії економічного розвитку та розбудови в Україні ефективно функціонуючого ринкового механізму.

Інфраструктура валютного ринку України перебуває в стадії формування й уособлена комерційними банками, що отримали ліцензію на проведення операцій з іноземною валютою. До валютного ринку як системи входить підсистема валютного механізму (правові норми та інститути) і валютних відносин (щоденні зв'язки, в які вступають фізичні та юридичні особи з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних та інших операцій, спрямованих на придбання або продаж іноземної валюти).

Отже, валютний ринок – один із найважливіших сегментів фінансового ринку, і ступінь його розвитку безпосередньо впливає на стан і розвиток економіки. Сучасний вітчизняний валютний ринок формується під впливом валютної політики держави, яка регулює валютні курси та надає можливість учасникам валютних відносин здійснювати валютні операції й отримувати прибутки, а також створює умови для страхування від валютних ризиків.

Перспективи розвитку валютно–курсової політики в Україні, очевидно, полягають у забезпеченні стабільності обмінного курсу за умови поступового вдосконалення нинішньої системи валютного регулювання, а в перспективі – скасування діючих обмежень на валютному ринку. Курсова стабільність є важливим фактором монетарної, фінансової, загальноекономічної стабільності і створює необхідні умови для реалізації урядом політики економічних реформ та економічного зростання, які існували протягом 1999 – 2000 років, проте не були використані належним чином. Але якщо проведення реформ буде знову відкладене, то здійснені заходи щодо втримання стабільності виявляться не досить гарними і можуть у кінцевому результаті навіть погіршити ситуацію.

Сучасною рисою економіки України є нестабільність її національної валюти і зростання темпів інфляції. Саме за таких умов, зазвичай, перевага надається тій іноземній валюті, яка є резервною у світі, або до якої зберігається велика довіра.

Діюча система валютного регулювання України потребує удосконалення. Це передбачає реалізацію таких заходів: погодженість дій держави з ринковими механізмами, підвищення якості валютного законодавства, зростання ролі державних інститутів у сфері валютного регулювання, удосконалення механізмів застосування форм валютного регулювання. У процесі удосконалення системи валютного регулювання в Україні доцільно використовувати досвід зарубіжних країн з розвинутою ринковою економікою, що

пов'язані з оптимізацією режиму валютного курсу; особливістю застосування валютних інтервенцій за умови дії плаваючого валютного курсу; репатріацією валютних цінностей. Наявність протиріччя між лібералізацією та жорстким контролем валютних відносин, що обумовлено як політичними, так і економічними причинами (низька конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, слабка банківська система, недоінвестування економіки тощо) накладає свій відбиток на процеси нового етапу вдосконалення валютного регулювання. Тому лібералізація системи валютного регулювання повинна здійснюватися поступово, адекватно ринковим перетворенням в економіці з умовою забезпечення виконання основної функції Національного банку України – забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Щоб досягти таких фантастичних цілей, Центральний банк має намір остаточно закріпити за гривнею статус «не лише єдиного інструменту платежів в Україні, а й міри вартості товарів», а також відмовитися «від використання в ціноутворенні та розрахунках будь-яких субститутів на зразок «умовних одиниць»».

Висновки

Виходячи з вище сказаного можна зробити наступні висновки. Україна має платіжний засіб (грошову одиницю) – українську гривню, яка є валютою. В Україні є грошові знаки і чужоземних держав, найпоширенішими з яких є американський долар. Режим функціонування всіх видів валюти в країні є потужним фактором її подальшого соціально-економічного розвитку. Ось чому розглянуті в даній роботі питання валютної системи і валютного ринку є вкрай актуальними.

Національна валютна система України знаходиться у процесі становлення і остаточно ще не сформувалася. Проте її контури і основні тенденції виявилися достатньо безумовно. Національна валютна система України формується з урахуванням структурних принципів світової валютної системи, оскільки країна узяла курс на інтеграцію в світове господарство. Важливим призначенням валютної системи України є розроблення і реалізація державної валютної політики як сукупності організаційно-правових та економічних заходів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на досягнення визначених державою цілей.

Для ведення міжнародної торгівлі в умовах існування різних валют людство створило механізм взаємних розрахунків між громадянами і фірмами різних країн – валютний ринок. Інфраструктура валютного ринку України перебуває в стадії формування й уособлена комерційними банками, що отримали ліцензію на проведення операцій з іноземною валютою. Сучасний вітчизняний валютний ринок формується під впливом валютної політики держави, яка регулює валютні курси та надає можливість учасникам валютних відносин здійснювати валютні операції й отримувати прибутки, а також створює умови для страхування від валютних ризиків.

Для успішного функціонування валютного ринку України потрібно вирішити наступні проблемні завдання:

1) прискорення ринкової трансформації, забезпечення фінансової стабільності та інтегрування України до міжнародної спільноти;

2) відповідність умов кредитування України міжнародними фінансовими інститутами пріоритетам її економічного та соціального розвитку;

3) спрямування цих ресурсів на забезпечення економічного розвитку;

4) мобілізація та ефективне використання внутрішніх фінансових ресурсів;

5) дотримання економічного обґрунтування і загально визначених меж і порогів рівня зовнішньої заборгованості відповідно до міжнародних критеріїв платоспроможності держави;

6) забезпечення відповідної ліквідності;

7) дія механізму вирівнювання (регулювання). Ця мета потребує, щоб: окремі країни проводили економічну та фінансову політику, яка б сприяла підтриманню збалансованої міжнародної системи платежів; фінансові механізми забезпечували регулювання платіжного балансу; уряди сприяли збереженню рівноваги на ринках іноземної валюти.

8) впевненість у міжнародній грошовій системі.

Та першочерговим завданням нашої держави має бути забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Стабільна національна валюта держави – це ознаки її економічної і політичної стабільності, авторитету у світі і благополуччя її громадян. Наша держава вже на початку свого існування зіткнулася з труднощами пов'язаними з утриманням стабільності своєї валюти.

Ми живемо у часи великої інфляції, де кожен день великі стрибки цін та знецінення зароблених грошей. Вивчення та аналіз факторів що впливають на стабільність, вживання необхідних заходів повинне вивести національну економіку з кризи та забезпечити економічне зростання держави

Основним із методів зміцнення української національної валюти повинна стати ефективна урядова антиінфляційна політика, яка повинна виразитись в осмисленому і чітко продуманому державному контролі та регулюванню цін, обмінного курсу та реальної ціни національної валюти.

Розв'язання вказаних завдань реально сприятиме успішному функціонуванню валютної системи і валютного ринку, надійній стабілізації національної валюти України, стане запорукою політичної, економічної і фінансової системи нашої держави.

Список використаних джерел

1. Аналіз проведений на основі даних статистичного бюлетня НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>

2. Белінська Я.В. Проблеми валютно-курсової стабільності в Україні / О. Береславська // Вісник НБУ.– 2013. №2.

3. Журавка Ф.О., Колдовський А.В. – Проблемні аспекти сучасного розвитку валютного ринку України [Електронний ресурс] / Режим доступу – www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prprbsu/2011.../11_31_

4. Журавка Ф.О. Валютна політика Вплив девізиї політик Національного банку України на обмінний курс гривні / Ф.О. Журавка // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №5(83).

5. Пашенко А.С. – Валютний ринок та його класифікація. Операції на валютному ринку [Електронний ресурс]/Режим доступу – www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/172/knp172_153-15...

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

МІКАЕЛЯН С.Г. Глобальні імперативи інформаційно–технологічної парадигми економічного розвитку	3
КОРНЄЄВ В.В., КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В. Особливості розвитку фінансового сектору України в 2014 році: припущення і передбачення	6
ТИЩЕНКО В.М. Становлення бухгалтерського обліку як науки	10
ВІТЕР М.Б., СЕНДЗЮК М.А., ТИЩЕНКО О.В. Кластерний підхід до моделювання інформаційного простору в системі управління державними фінансами	13
КУСТОВСЬКА О.В., ГЛАДКА О.О. Аналіз проведення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів	19
КРАМАРЕНКО Р.М. Креативна модернізація столиці України	23
ШЕПЕТЬКО Р.І. Неоіндустріалізація як фаза технологічного розвитку реального сектору економіки	29
ОНИЩЕНКО С.В. Сутність і місце категорії «бюджетна безпека» у глобальній моделі фінансової системи держави	33
ЗАКРЕВСЬКА Л.М. Наслідки глобалізації для економіки України та країн світу	37

Інноваційно–інвестиційна політика

ХОДЖАЯН А.О., РУДЕНКО О.А. Концептуальні засади реалізації державної інвестиційної політики	40
ЧЕРЕП А.В., ЛІГУЗОВА В.О. Особливості здійснення інноваційних процесів на підприємствах України	45
ЛАНОВСЬКА Г.І., ГОВОРУШКО Т.А. Методичний підхід до оцінювання технічної політики як складової інноваційної політики підприємства	49
КУЧЕР С.Л. Методика корпоративного контролю кредитної діяльності як ефект накопичувальної економіки у структурі національного господарства	54
ВЛАСОВА І.В., ОВСЯННИКОВА К.Г. Іноземні інвестиції як чинник сприятливого інвестиційного клімату країни	58
БЛИЗНЮК О.В. Складові обліку деяких нематеріальних активів при інноваційній діяльності аграрних підприємств	63
КОМАРОВА І.Л. Організаційно–управлінські передумови інвестиційної діяльності підприємств вітчизняного АПК	66

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

МАРТИНЕНКО В.П., БІБЛИЙ З.В. Фінансова стратегія страхової компанії в умовах нестабільного підприємницького середовища	70
БАТРАК О.В., СЕКРЕТ Н.В., ТАРАСЕНКО І.О. Методичні основи фінансової діагностики підприємства	73
ШАПОВАЛ О.Ф. Бізнесові аспекти удосконалення управління корпоративною культурою підприємства	77
БОДЮК А.В. Поняття треб економічної морської геології вуглеводнів	80
ВЕРСАЛЬ Н.І., ПРОХОРОВА–ЛУКІНА Я.Г. Прибутковість капіталу та активів банків в Україні: 2006–2013 роки	83
ИНШЕКОВ Е.Н. Внедрение систем энергоменеджмента – путь к созданию «зеленой» экономики	90
ПЕКШИН С.В. Вплив законів ринку на формування стратегії ресурсозбереження на підприємствах машинобудування	93
АНИШИН О.С. Напрями трансформування економічних механізмів регулювання ринку відновлюваної електроенергетики	95
ОМЕЛЬЧЕНКО Н.В. Ключові аспекти зарубіжних систем управління витрат у контексті вітчизняних реалій	101
АБАЗІНА О.А. Формування економічного механізму енергозбереження на авіатранспортних підприємствах	104
ЗАМРИГА А.В. Підприємництво як фактор стимулювання інноваційних процесів в аграрному секторі	108
БІЛИК О.А. Акціонерні товариства: сутність, становлення та проблеми розвитку	112
КРАМЧЕНКО Р.А. Фінансування освіти в Україні: стан та перспективи	117

Соціально–трудова проблема

БЕСЕДІН В.Ф., ГОРШКОВА Н.І., КОЖЕМЯКІНА С.М., МОГЛАТ І.М. Продуктивність праці: сутність, методи розрахунку і аналіз	124
ГАБРЕЛЬ М.М., ХРОМ'ЯК Й.Я., ЛИСЯК Н.М. Системи громадського транспорту для міст із різними просторовими характеристиками	130
КУЛІК А.В. Основні види логістики в управлінні туристичними підприємствами	140
БЕРЕСНЄВ С.М. Напрями вдосконалення управління прибутком банку	144
ПОПОВИЧ О.В., ТАРАДАЙ В.Є. Становлення та розвиток валютного ринку України	151

До авторів збірника

Шановні автори!

*Науково–дослідний економічний інститут Міністерство економічного розвитку
і торгівлі України приймає до друку у періодичному збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
 2. Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки.
 3. У статті відповідно до нових вимог ВАК від 15.01.2003 р. № 7–05/1 необхідні такі елементи:
 - *анотація* на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
 - *ключові слова* на трьох мовах (українська, російська, англійська);
 - *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
 - *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - *формування цілей статті* (постановка завдання);
 - *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - *висновки* з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
 4. Обсяг – не більше 1 друкованого аркуша (до 16 сторінок) формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
 5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша на трьох мовах (українська, російська, англійська).
 6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
 7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул MathType Equation, який вбудований в усі версії програми Microsoft Word.
 8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконані в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
 9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
 10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
 11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
 12. Статті надаються на диску, до диска обов'язково додаються роздруковані статті (діаграми, графіки, схеми) в якісному вигляді для можливості подальшого сканування (1 прим.). Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
 13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
 14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
 15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.
- Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49
сайт НДЕІ: <http://ndei.me.gov.ua>
e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

ОГОЛОШЕННЯ

Науково–дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України оголошує у 2013 році конкурсний прийом до:

- аспірантури (з відривом та без відриву від виробництва),
 - докторантури з відривом від виробництва,
- з таких спеціальностей:
- 08.00.03 – економіка та управління національним господарством,
 - 08.00.04 – економіка та управління підприємствами,
 - 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка,
 - 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

До аспірантури приймаються особи, що мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра.

Вони подають наступні документи:

- заяву на ім'я директора,
- особовий листок з обліку кадрів (з фотокарткою),
- автобіографію,
- копію диплому про вищу освіту,
- медичну довідку про стан здоров'я за формою № 086–У,
- посвідчення про складені кандидатські іспити (у разі наявності),
- список опублікованих наукових праць і винаходів,
- реферат з обраної наукової спеціальності.

Також вони складають конкурсні вступні іспити зі спеціальності, філософії та іноземної мови.

Особи, що вступають до докторантури, крім названих вище документів, також подають:

- копію диплому про присудження наукового ступеня кандидата наук,
- обґрунтування теми та розгорнутий план докторської дисертації.

Паспорт, диплом про вищу освіту та диплом кандидата наук подаються вступниками особисто.

Документи приймаються до 15 вересня 2014 року.

З питань подання документів до аспірантури та докторантури звертатись за адресою: 01103, Київ, бульвар Дружби народів, 28, кім. 531.

Довідки за телефоном: (044) 286 52 66

**Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України**

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№8 (159) 2014 р.
Періодичність – щомісячник**

Редактори: І.Г. Манцуров, А.О. Сігайов
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк А.В.

Рекомендована ціна одного номеру видання становить 45,00 грн без НДС

Підписано до друку 22.07.2014 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 18,25.
Гарнітура Еуро. Наклад 300 прим.

Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія ДК №1488 від 08.09.2003 р.
Адреса редакції: 01103, Київ-103, бул. Дружби Народів, 28
<http://ndei.me.gov.ua>, e-mail: zbornik@ukr.net

Виготовлено СПД «Сердюк В.Л.»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК №3360 від 30.12.2008 р.
Друк СПД «Яковенко О.Л.»
Київська обл., смт. Немешаєво, вул. Біохімічна, 1